RIZA ALGÜL

Aleviliğin Sosyal Mücadeledeki Yeri

pencere yayınları

Rıza Algül

Aleviliğin Sosyal Mücadeledeki Yeri

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Sorunun Önemi	10
1980'den Bu Yana Canlanan Alevi Hareketi'nin Nesnel ve Öznel Etmenleri Nelerdir?	13
Alevilik Nedir?	17
Alevilik ve Şiilik	23
Alevilik, Bektaşilik ve Kızılbaşlık	25
Kızılbaşlık Nedir?	27
Tarihi Yönleriyle Alevilik	28
Alevilikte Kültür ve Sanat	30
a) Genel Yönüyle Kültür ve Sanat	30
b) Alevi Şiirini Anlamayan Aleviliği de Anlamaz	32
c) Alevi Kültüründe Müziğin Yeri	38
Çoktanrıllık (Totemcilik)	44
İslamiyet'in Doğuşu ve Hz. Muhammed	46
a) İslamiyet Öncesi Ekonomik Durum	49
b) Politik Durum ve Muhammed	51
c) Savunmadan Saldırıya Geçiş	62
d) Kureyş Egemenleri İslam İktidarına Tırmanıyor	63
Hz. Ali'nin Politik Kimliği	75
12 İmam ve Alevilik	82
Hz. Hüseyin'den Hacı Bektaş-ı Veli'ye Alevilik	91
İslamiyet İçinde Tasavvuf ve Batınilik	101
Mevlana ve Hacı Bektaş, Mevlevilik ve Bektaşilik	108
a- Felsefi Yönleriyle	112
b- Sınıf Karekteri Yönleriyle	113
c- Alın Yazısı (Kader) Konusunda	114
d- Kadına Bakış Yönleriyle	115
e- Dil ve Kültür Yönleriyle	118

Alevi Hareketlerinin Sınıfsal Niteliği 121
Tarih Boyunca Alevi Hareketleri 125
a- Babailer Hareketi 125
b- Şeyh Bedreddin Hareketi 130
c- İran Safevi Devleti, Şah İsmail ve Yavuz Selim Dönemi 137
d- Şah Kulu Hareketi 145
e- Nur Ali Halife Hareketi 146
f- Şeyh Celal Hareketi 147
g- Baba Zünnun Hareketi 147
h-Kalender Çelebi Hareketi 149
i- Kara Yazıcı Hareketi 150
j- Pir Sultan Abdal 153
k- Dersim İsyanları 158
"Bektaşiler Osmanlı Devletiyle İşbirliği Yaptı" mı? 164
a- Amaçlar ve Kasıtlar 164
b- Bektaşiliğin ve Osmanlı Tarihinin Siyisal Kronolojisi 165
c- Bektaşilik İle Osmanlı Arasındaki
Temel Ayırım Noktaları 170
d- "İşbirliği" İddialarının Tutarsızlığı 178
Yeniçeriler Bektaşilik, ve "Vaka-i Hayriye" 188
a- Yeniçeri Ordusu Nasıl Oluşturuldu? 188
b- Hıristiyan Yeniçeriler Nasıl Bektaşileşti? 196
c- Devrimci Ölçü Ve Yeniçerilerin Niteliği 205
Cumhuriyet Dönemi ve Alevilik 211
a- Osmanlı İmparatorluğu'nda Dış ve İç Bloklaşma 211
b- İmparatorluktan Cumhuriyet'e Geçişte Ulus ve
Sınıf İlişkileri 213
c- Mustafa Kemal ile
Hacı Bektaş Dergahı Arasındaki İlişkiler 217
d- Kemalist Cumhuriyet Alevilere Ne Getirdi? 222
Alevilik ve Ulus Aynı Şeyler Değildir 232
Alevilik İçinde Sınıfsal Farklılaşma Görülmelidir 234
Alevilikte Örgütlenme ve Dedelik Kurumu 236
a- Bazı Yanlışların Görülmesi Gerekir 236
b- Dedelik Kurumu ve Dedeler 238
c- Dedelik Kurumu ve Hakkula 240
d- Alevilikte Hak ve Yargı 242
e- Alevilikte Cem Törenleri 243
f- Alevilikte Musahiplik 245
Bugünkü Alevi Hareketi'nin Sınıfsal Karekteri ve
Siyasal Niteliği Nedir? 247

ÖNSÖZ

Alevilik Nedir?

Tarihin bir ününü olan bu soruya, aslında gören gözler için yine tarihin kendisi cevap veriyor. Fakat tarih, tarih çarpıtıcıları tarafından yalan yanlış aktarmalarla doludur. Bugün Alevilik üzerine yazılanların çok azı resmi tarihin dışına çıkmıştır. Aleviliği Türk-İslam sentezindeki kalıpların içine zorla sığdıran Kemalist-devletçi çabaları bir yana bırakalım, doğrulan yazmaya çalışanlar da "Alevilik nedir?" sorusuna yeterli cevap vermekten uzaktırlar. Verilen cevaplar ekonomik temellerden, siyasal hedef ve bağlantılardan ve tarihsel bütünlükten uzak; sınıf mücadelesinin ve sömüren-sömürülen ilişkisinin dışında eklektik ve mistik çerçeveyi aşmıyor. Bundan hareketle, Alevilik sorunu gibi "hassas" bir toplumsal yaraya bir neşter de biz vuralım dedik.

Sorulabilir ki, yüzyıllardan beri varolagelmiş ve bugün 20 milyona dayanmış Alevi halkının varlığı neden "hassas" bir çerçeveye sokuluyor? Örneğin; Sünnilik sözkonusu olunca "hassas" davranmak gibi bir şey akla gelmediği, normal ve doğal bir kabulleniş gördüğü halde, Alevilik sözkonusu olunca neden "hassaslık" ileri sürülüyor.

Selçuklu'da, Osmanlı'da ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Alevilik hiçbir zaman devlet ve devlete egemen olan sömürücü sınıflar tarafından halk olarak kabul görmemiş; hep baskı görmüş,

ezilmiş, horlanmış ve dışlanmıştır. Bunlar yapılırken, sömürücü amaçlarıyla devlet hep geride kalmış ve gizlenmiş "Aleviler ana-bacı tanımaz", "Alevilerin kestiği yenmez", "Aleviler müslüman değil", "Aleviler Cem yaparken mum söndürürler, anabacı tanımazlar" vb... gibi insan haysiyetine sığmayan çirkin ve sapık iftiralarla Sünni mezhebinden olan yoksul emekçileri Alevilerin karşısına çıkarmıştır. Böylece, Sünni halkı hem maşa hem kalkan olarak kullanarak, özünde sömürenlerle halk arasındaki dava "halkın kendi arasındaki dava" biçimine sokulmuş ve Aleviliğe "hassas", Alevilere de "sakıncalı" imajı yüklenmiştir.

Ama tarih hiçbir toplumsal haksızlığı kabul etmedi. Üstünden yüzyıllar geçse de, üzeri toprakla örtülse de, günü geldiğinde toplumsal haksızlığa uğrayanların elleri bu suçu işleyenlerin yakasına yapışacaktır. Farkına varırlar veya varmazlar, kabul ederler veya etmezler, ama bugün olan da aslında budur. Yüzyıllardan beri Aleviliğin ve Alevilerin varlığını bildikleri halde yok saydılar ve yok etmeye çalıştılar. Kürt sorununda ve diğer azınlıklar sorununda da aynı anlayış sürüp geldi. Sonuç ne oldu? "Tamam, bitti!" dendiği anda halk karşılarına dikildi.

Doğru olarak söylendiği gibi, Alevilik bugün Rönesans devrini yaşıyor. Fakat en gericisinden en ilericisine kadar, ağırlıklı anlayış olarak bu sorunun enine boyuna deşilmesine pek içtenlikle bakmıyor. Devlek siyaseti olarak gericilik Aleviliğe karşı sınıf düşmanlığı güttüğü için sorunun deşilmesini istemezken, ilericisi de "Alevi-Sünni çatışması gelişebilir" kaygılarıyla istemiyor. Ama tarih, tüm iradelerden bağımsız olarak kendi hükmünü veriyor, bildiğini yapıyor ve herkesi bu konuda konuşmak zorunda bırakıyor.

Gericiliğin maksadını anlamakta zorluk çekmiyoruz. Onlar; insanlığın ortaya çıkardığı iyi, güzel ve demokratik olan herşeyi gizlediler, yok ettiler ve yok ediyorlar. Fakat anlamakta zorluk çektiğimiz ise, gerçek anlamda çağdaş ve ilericilerin bilim dışı kaygılarıdır. Gerçek bir diyalektik-materyalist bilgi, gerçek bir tarih bilgisiyle bütünleştiği zamandır ki gerçek bir devrimci politikaya ulaşabilir. İyisiyle kötüsüyle, ülkemizin tarihi bizim tarihimizdir. Kendi tarihimizi kavramadan, doğrusunu yanlışını

ortaya koymadan ve bunu kitlelere kavratmadan ne sağlam bir yer edinilebilir, ne de kitleler eğitilebilir. Kendi tarihine yabancı bir politikacı, derine dikilmemiş bir ağaç gibidir: şiddetli rüzgarlardan ya devrilip düşer ya da kuruyup gider.

Halklar arasında konuşmanın-tartışmanın olmadığı, diyaloğun kesildigi yerde kavgalar başlar. Alevi Sünniyi, Sünni de Aleviyi tanıyıp kabullendiği, karşılıklı saygı duyduğu ve demokratik davrandığı yerde, kavganın yerini dostluk alır. Fakat tüm bunlar için; yani kabullenmenin ve kabullenilmenin, saygının ve hoşgörünün geliştirilmesinin ilk adımı ön yargıdan, art niyetten ve kişisel çıkardan uzak bir tarih bilgisini halka taşımakla olur. Bu anlayış ve yöntem, "Alevi-Sünni çatışmasına" yol açmadığı gibi, tersine, güveni ve kaynaşmayı güçlendirir. Biz de bu amaçla yazıyoruz.

SORUNUN ÖNEMİ

Alevilik sorunu, yüzyıllardan beri sürüp gelen on milyonların sorunudur. Ama yalnızca Alevilerin değil, aynı zamanda Alevi olmayanların da, yani Sünnilerin de bir sorunudur. Çünkü halk olarak Alevilerle Sünniler, İslamiyetin Anadolu'daki iki farklı dünya görüşünün, yaşam biçiminin ve kültürünün versiyonları olan, birbirlerinden etkilenen, birbirlerini etkileyen ve birbirini içererek birbirlerine dönüşebilen iki ana insan grubudurlar. Bu demektir ki, Alevilik sorunu toplumsal bir sorundur ve her toplumsal sorun, kaçınılmaz olarak toplumun bütün kesimlerini etkileyen genel bir sorundur. Bu anlamıyla da Alevilik sorunu, kısaca; insanlığın bir sorunudur.

İnsanlığın genel çıkarları temel alındığında, düşünsel olarak birbirlerinden çok farklı kutuplarda ve çoğrafyalarda bulunsalar da, insanlar, üzerinde birleşebilecekleri ortak bir noktayı mutlaka bulurlar. Alevisiyle Sünnisiyle, yüzyıllardır bu topraklarda yanyana, içiçe yaşamış ve üretimin toplumsallaşmasıyla, kentleşmenin yoğunlaşmasıyla hergün daha fazla yanyana ve içiçe yaşamak zorunda kalacak bu iki halk grubu, egemen sınıfların dini maske ile halk arasında ördüğü engellerin nasıl camilerde inşa edildiğini gördükleri zaman, evet, ancak o zaman Alevilik sorununun gerçekte, ezilen ve sömürülenlerin bir sorunu olduğu da anlaşılmış olacaktır.

Alevilik sorununda, gerçeklerin anlaşılması için iyi bir noktaya gelindiğini kabul etmek gerekir. Aleviliğin grupların ve ki-

şilerin subjektif iradesinden bağımsız olarak bütün toplumda lehte ve aleyhte yankı bulduğu, herkesimi tartışmanın içine çektiği ve bundan dolayı da Alevîliğin, kendini anlamak istemeyen veya gerçekten anlamayanlara anattığı bir dönemden geçiyoruz. Kısaca bugün, Alevilik sorununun halkın bir sorunu olduğu artık herkes tarafından görülmeye başlanmıştır. Hangi noktadan hareket edilirse edilsin, kim adına olursa olsun, genel olarak halkın sorunlarından ve özel olarak on milyonları doğrudan bağlayan Alevilik sorunundan uzak durmak, sessiz kalmak, yol gösterici çözümler sunarak halka anlatmamak, kendini ve kitleleri eğitmemek, halkın ve devrimci demokrasinin çıkarlarının kabul edemeyeceği bir şeydir. Ki, bunun sorumluluğunun halk adına, devrim ve demokrasi adına konuşanlara ait olduğunu da belirtelim.

Ülkemizin tarihi halk ile nasıl bütünleşilebileceği ya da halktan nasıl kopulabileceği bağlamında zengin deneylerle doludur. Demokratik-devrimci dalganın hızla yükseldiği 1970'lerde, genel olarak din sorununda, özel olarak Alevilik sorununda kadrolar ve kitleler iyi eğitilmediği için yanlış ve sakat bir şekillenme boy verdi. Bu ise, kitlelerde devrimcilere ve devrime karşı güvensizliği geliştirdi ve bundan halkın çıkarları zarar gördü. Hatırlanacak olursa, o dönemde halk devrimcilerden "bizim çocuklar" diye bahsederdi. Buradaki "çocuklar" deyimi, sol hareket içinde yer alanların yaş itibarıyla genç olmalarından ziyade, izlenen politikaların "çocukça", yani yanlış oluşundandı. Bu yanlışlığa tekrar düşülmek istenmiyorsa -ki istenmemelidir-, on milyonların gündeminden hiç düşmemiş ve bugün ileri boyutlara yükselmiş Alevilik sorununda gerçekçi somut politikalar belirlemenin ve bu politikaların mücadelesini vermenin zamanıdır. Böyle bir yönelime girmek, Sünni halkı karşıya almak olarak anlaşılmamalı, tersine, sömürü amaçlı din istismarı teşhir edilirken, bilimdışı ve çağdışı tutkulara karşı bilimsel ve çağdaş düşünceler ortaya konulmalı, bu temelde her iki kesimden halk ile birleşmeye gidilmelidir.

Toplumsal sorunlar ve ihtiyaçlar, temel olmakla beraber sadece ekonomik değil, çok yönlüdür. Bu sorunların ve ihtiyaçla-

rın tümü ekonomik temellerden kaynaklanmış olsa da, hergün ve her dönem yeni biçimler altında ortaya çıkarak toplumu çözüm aramaya iterler. Bu bakımdan, sorunlardaki ve ihtiyaçlardaki yeni biçimler politikada da yeni ve farlı olanları gerektirirler. Çünkü toplumsal dinamizmin mantığı budur. Bu dinamizmden uzak kalan tek düze ve kalıplaşmış bir politika, iyi bir politika değildir, dolayısıyla başarı şansı da yoktur. Doğru bir politika, istisnasız bütün sınıfları etkileyen konularda halkın önüne hedef koyucu ve yol gösterici olan politikadır. Halkın yaşam ve düşünce alanını etkileyen bütün konularda somut ve aydınlatıcı çözümler sunmadan, yalnızca çözüm sunmakla da kalmayıp, kitleleri birleştirmek için bizzat sunulan çözümlerin pratik mücadelesini vermeden kitleselleşmek ve kitlelere malolmak mümkün değildir. Kitlelere öneriler sunulduğu, yol gösterildiği ve kitleler bu politik öneriler üzerinde tartışmaya çekildiği zamandır ki, politika pratiğe, soyut somuta ve düşünce eyleme dönüşür.

Bu gerçekten hareketle diyoruz ki; Alevilik sorunu devrimcilerin-demokratların ilgi alanının dışında, demokratik mücadelenin dışında tutulamaz ve tutulmamalıdır. Bugün kendini, istisnasız herkesin gündemine sokan Alevilik sorununda daha az konuşması ve yazması gerekenler daha çok konuşup yazarken, daha çok konuşup ve yazması gerekenler daha az konuşuyor ve yazıyorlar. Ayrıca Alevilik sorunu konusunda konuşmak ve yazmak gerekliliği, bir yandan Alevi ve Sünni emekçiler arasında sınıf kardeşliği bağlarını kurmak, güçlendirmek ve her iki halk grubunu eğitmek açısından gerekliyken, diğer yandan, sömürünün tarihsel geleneği olarak halkı bölüp parçalayan egemenlerin dönen çarkını tersine çevirmek açısından da gereklidir.

1980'DEN BU YANA CANLANAN ALEVİ HAREKETİ'NİN NESNEL VE ÖZNEL TEMELLERİ NELERDİR?

Alevilik sorunu tarihi olarak bindörtyüz yıl öncesine uzanmasına rağmen, son on yılda Alevilik hakkında yazılanlar, belki de son birkaç yüzyılda yazılanlara eşittir. Aynı şekilde, Aleviliğin bir tabu olmaktan çıkarak toplumun bütün kesimleri arasında tartışılır duruma gelmesi ve bu yönüyle haklılık kazanması, yine diyebiliriz ki, son birkaç yıl, son birkaç yüzyıla eşittir. Bugünkü Alevilik bilinci ve hareketliliği, şimdiye kadar baskı ve zulüm yoluyla önce Osmanlı, sonra da Kemalist devlet tarafından üzerine çul atılarak yok sayılmanın duvarlarını yıkarak, toplumsal varlığının mücadelesini veriyor. Alevi toplumu, Aleviliğin yok sayılmasının adeta doğal bir düşünüş tarzına yaklaştığı bir durumda, aşağıda sunacağımız koşulların da etkisiyle kendisine vurulan zincirleri önemli oranda kırmaya başlamıştır.

Bunun '80'li yıllara rastlaması neyle açıklanabilir?

Önce; nesnel temeller:

İnsanlık tarihi, toplumsal çelişmelerin, bireylerin öznel iradeleriyle de doğabileceğine şahit olmuş değil. Sorunu tersinden ele almak ve bu temelde "çözüm" önermek, felsefi olarak öznelciliktir, idealizmdir. Toplumsal sorunların ibresi, öznel çabalarla aşağıya veya yukarıya çekilebilir, ama öznel çabalar ne kadar büyük olursa olsun, tarihi olarak maddi temellere oturmamış toplumsal sorunları yaratamaz.

Her şeyden önce, varolmayan bir toplumsal sorun hakkında toplumsal olarak düşünmek mümkün değildir. Önce sorunların maddi koşulları oluşur, sonra bu sorunlar hakkında düşünceler doğar. Bu, materyalizmin en temel ayıracıdır. 1980 sonrası gelişen Alevilik hareketini değerlendirirken, materyalist bakış açısı burada da yol gösterici olmalıdır.

Alevilik sorunu, hemen hemen islamiyetin doğuşuyla birlikte varolagelen bir sorundur. Kuşkusuz ki Alevilik, doğduğu gibi kalmamış, gerek öz ve gerekse biçim yönünden genişleyerek farklılaşmıştır. Bu düşünce biçimi bazen güçlenmiş, bazen zayıflamış, ama yaklaşık 1400 yıldan bu yana bir toplumsal dram olarak, ordusundan sivil organlarına, okuldan iş hayatına, kısaca, yaşamın ve toplumun dilinden düşmemiştir. Sırf Alevi oldukları için Aleviler horlanmış, baskı görmüş, katliama uğramış ve zulüm görmüşlerdir. Aslında, Alevilerin tarihi, ezilenlerin ve sömürülenlerin tarihidir.

Alevilik sorununu sınıf mücadelesi sorunundan ayrı ele almak, kişiyi yanlışa götürür. Egemen sınıflar, bütün toplumsal çelişmelerde olduğu gibi Alevilik sorununda da, sınıf çelişmelerini gizleyerek "Alevi-Sünni çatışması" biçiminde sunmaya çalışmış, böylece halk kitlelerini içten bölerek sömürüyü devam ettirmiş, düzeni korumuşlardır. Osmanlı döneminde de Kemalist Cumhuriyet döneminde de, devlet, Sünni mezhebinin himayesine sığınarak her türlü ilerici muhalifi en barbar yöntemlerle bastırmıştır. Mezhepçiliği ve mezhep çışkırtıcılığını bizzat devletin kendisi yapmıştır.

Osmanlı devletinde, devletin yönetim erkinde Şeyhülislam, Sadrazam'dan sonra ikinci ferman çıkarandır, dolayısıyla Osmanlı devletinde Sünni mezhebinin devlet yönetiminde egemen olduğunu açıklamak zor bir şey değildir. Fakat, Kemalist devlet döneminde, devletin dine, dinde de Sünni mezhebine dayandığı çeşitli yöntemlerle gizlenmiştir. Alevi toplumuna mensup olanlar yine baskılar görmüş, horlanmış, dışlalanmış ve ikinci sınıf insan grubu olarak görülmekten kurtulamamış. "1960 Darbesi'nin Alevilere haklarını verdiğini" söyleyenler yalan söylüyor. 1960 Darbesi, "61 Anayasası"na "din ve vicdan" ibaresini, eski-

den yazıldığı biçimiyle yeniden yazmaktan farklı bir şey yapmamıştır. Alevilik, '61 Anayasası'nın zorunlu olarak tanıdığı bazı demokratik kırıntılardan ve bu demokratik kırıntıların çerçevesini aşan genel demokratik muhalefetten cesaret alarak, kısmi bir kendini ifade etme imkanı bulmuştur, fakat esas anlamda Alevilerin gördüğü baskı hiçbir şekilde son bulmamıştır. Dolayısıyla, Alevi kitleler, Alevi oldukları için bugüne kadar devlet tarafından kendilerine uygulanan baskının ve zulmün acısını her zaman hissettiler, hâlâ da hissediyorlar. İşte, 1980 sonrasında canlanan Alevilik hareketinin birinci ve asıl temeli budur.

Öznel etmenler:

Barışçıl veya şiddete dayalı olsun,1968'den 1980'e kadar - bazı dönemler gerilese de- genel olarak Türkiye Devrimci Hareketi, o döneme kadar tarihte görülmemiş bir ilerleme, kitleselleşme, örgütlenme ve toplumsallaşma sürecine girmiştir. Tarih boyunca ezildiğini unutmayan Aleviler, devrimcilerin çağrısına en erken koşan kitledir. Devrim ile devrim düşmanları arasındaki her çatışma, devrimcilerin yanında Alevileri de mücadelenin içine çekiyordu. Adeta, devrimcilerin mücadelesi Alevilerin mücadelesiyle, Alevilerin mücadelesi ise devrimcilerin mücadelesiyle iç içe geçiyor, birleşiyordu. Kırda ve şehirde, örneğin; Maraş, Malatya, Çorum, Sivas, Erzincan ve daha nice örneklerle ispatlanabilecek somut olaylarla bu gerçek açıklanabilir. Bütün ülke sathında Aleviler, potansiyel olarak devrimcilere karşı büyük sempati besliyor ve kurtuluş umudunu devrimcilerde arıyordu.

1980 12 Eylül Cuntası, bütün emekçi kitleleri olduğu gibi Alevi kitleyi de hayal kırıklığına uğrattı. Devrimcilere duyulan güvende ciddi sarsıntılar oluştu. Cunta öncesi, kaderlerini sınıf mücadelesinin kaderine bağlayan Aleviler, sınıf mücadelesinin gerilemesiyle yeni arayışlar içine girdiler. Devrimci dalganın yüksek olduğu Cunta öncesi dönemde Alevileri düzen içi sınırlara çekme cesareti olmayan Alevi orta-burjuvazisi, cunta sonrası yaratılan devrimci boşluğu değerlendirerek ve Alevi kitleleri düzen içi sınırlara çağırarak "hak arama" nutukları attı. Bu dönemde zaten arayış içinde olan Aleviler, bu çağrılara sessiz

kalmadılar. Gelen çağrıların kimlerden ve ne için geldiğine bakmadan, o yöne doğru koştular. Bunu gören birçok yazar, on binlerce sayfa kitaplar yazdı.

Gerek (esas) sınıf hareketine karşı ve gerekse Kürt Ulusal Hareketine karşı olsun, devlet, Alevi potansiyeli bir kalkan olarak kullanmak istiyor. Bunun sonucu, nesnel olarak varolan Alevi sorununu gündemde tutmak isteyip, kendi amaçları için kullanmaya çalışacaktır. Fakat, bunların hepsi etkileyici tali faktörlerdir. Hiçbir şekilde, devletin yapmak istediklerinden hareket ederek bir bütün olarak "Alevileri devlet örgütlüyor" noktasına gidilmemelidir.

Bugün, Alevilik üzerine söylenen herşey doğru değildir. Yalan-yanlış binlerce belge yayınlandı, yazılar yazıldı. Bu belge ve yazıların sahipleri, kamuoyuna sunduklarının içeriğini tabii ki kendi dünya görüşlerine uygun olarak doldurmuşlardır. Dolayısıyla, Alevilik konusunda ortaya objektif çok argüman çıkmamıştır ve çıkması da beklenemez. O halde bu görev; yazmak ile, konuşmak-konuşturmak ile ve örgütlemek ile devrimcilerin-sosyalistlerin bir görevidir. Burjuva-gerici yazar-çizerlerden bunu beklemiyoruz. Ama bu görev, bir görev olarak sosyalizm mücadelesi yürütenlerin el atmasını bekliyor. Sessiz kalmak, sorunu deşmemek ve "mezhep çatışmalarını körükleyecek" gibi anlamsız ve mantıksız "gerekçeler" ileri sürerek sorunu yok saymak kurtuluş değildir. Tersine, Alevi ve Sünni emekçileri Alevi sorunu üzerinde tartışmaya ikna etmeli ve çekmeliyiz. Çekmeliyiz ki, alevisiyle sünnisiyle halk, halkın sorunları üzerinde konuşabilme cesaretini ve alışkanlığını kazanabilsin, birbirlerini anlasın ve anlamaya çalışabilsin.

Sömürücü egemen sınıflar, halkın sorunları üzerinde halkın konuşmaya ve tartışmaya girmesini her zaman engellemiş, böyle bir zemini ortadan kaldırmışlardır. Çünkü halk, toplumsal sorunlar üzerine düşünmeye ve tartışmaya başladığında, kaçınılmaz olarak sorunların temelinde yatan ekonomik sömürüyü ve sosyal suçluyu görecektir.

ALEVİLİK NEDİR?

Kavram olarak Alevilik, tarihsel ve sözlük anlamıyla "Ali tarafında olanlar (Ali bendesi)", "Ali'yi sevenler", "Ali partisinde olanlar"a verilen bir ad, bir tanımlamadır. Bilindiği gibi, Hz. Muhammed'in M.S. 632'de ölmesinden sonra, islamiyet içinde hilafet (iktidar-yönetim) sorunu başgöstererek büyük çelişkiler doğmuştur. Bu çelişkinin bir uçunda Ebubekir, Ömer ve Osman varken, diğer uçunda Ali vardı. Aktarmalara göre, Hz. Muhammed daha sağlığında kendisinden sonra islamın liderliğini Hz. Ali'nin yapmasından yanadır ve bu doğrultuda Ali'yi övücü birçok konuşmalar yapmıştır. Yine bazı aktarmalara göre, Muhammed hasta yatağındayken kendisinden sonra yönetim kargaşasına yol açmamak için, Ali'nin halifeliğini kendi eliyle beyan etmek üzere kağıt-kalem istemiş, Muhammed'in yanında bulunan emevi reisleri bu durumu farkettikleri için, Ömer'i devreye sokmuşlar ve Ömer de "Muhammed hastadır. Hasta bir insanın söyleyecekleri geçerli olamaz" diyerek, Muhammed'e kağıt-kalem getirmeye engel olur.

Fakat, Muhammed'in sağlığında Ali'ye çok güvendiğini kendisinden sonra İslamiyet'i en iyi Ali'nin devam ettireceğini ve bu yönde Ali'yi aday tayin ettiğini açıklayan yüzlerce hadis var. Hadislerin doğruluğu yanlışlığı bir yana Ali'nin, Muhammed'in hem ikinci dereceden akrabası, hem eniştesi ve hem de ilk müslümanlığı kabul eden Muhammed ve eşi Hatice'den sonra üçüncü kişi olması; ama her şeyden önce müslümanlığın ilk yılların-

da Ali'nin gösterdiği büyük komutanlık maharetleri Muhammed'in kendisinden sonra Ali'yi vekil tayin ettiğini güçlendiren mantıki verilerdir.

Muhammed'in Ali hakkında söylediği hadislerden bir kaçı:

"Hz. Munammed Ebu Talip'in evinde, kırk kişiyi aşan bir davetli topluluğunun önünde 'ey Abdülmüttalipoğulları...Allah sizi çağırmama beni memur etti. Hanginiz bu işte benim vezirim olacaksınız?' deyince, Hz. Ali yaşça davetlilerin küçüğü olduğu halde 'ey Allahın peygamberi, ben bu işte senin vezirin olurum' diye karşılık verir. Hz. Muhammed bunun üzerine ellerini Hz. Ali'nin omuzlarına koyarak şöyle der: 'İçinizde bu benim kardeşimdir, vasihimdir, halifemdir artık onu dinleyin, ona itaat edin'.

'Ali bendedir, ben Ali'denim. O benden sonra inananların velisidir. Benden sonra o sizin velinizdir.'

"Peygamber, Gadir-u Humm'da (Veda Haccı) herkese yaptığı konuşmada, 'peygamberiniz kim? Rabbiniz kim? Mevlanız kim?' biçiminde sorular sorup cevaplar aldıktan sonra, 'kalk ya Ali' deyip Hz. Ali'yi ayağa kaldırır ve şöyle der:

'Benden sonra imam olarak halka doğru yolu göstermek üzere seni seçtim, senden razı oldum. Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır, özünüz doğru olarak uyun ona.' Peygamber daha sonra 'Allahım onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol' diye dua eder. Ayrıca bunu orada bulunanların bulunmayanlara bildirmelerini emreder. Bunu toplantının sonunda orada bulunan ashabın Ali'yi kutlamaları izler"[1]

Muhammed öldükten sonra, Ali ve yandaşları cenazeyi defin etmekle uğraşırken, Ömer, Osman ve Ebubekir hilafetle uğraşarak, entrikalarla Ebubekir'i İslam Halifesi ilan etmiş ve sokak sokak dolaşarak, herkesi Ebubekir'e biat etmeye zorlamışlardır.

Bu olaydan sonra, o güne kadar farklı biçimlerde ve farklı şahıslar arasında varolan çelişkiler, o günden sonra Ebubekir, Ömer, Osman ile Ali ve yandaşları arasında devam etmiştir. Böylelikle İslam, kendi içinde iki büyük siyasi yoğunluğa bölünmüştür. O olaydan bu tarafa, Ali'ye yapılan haksızlığa karşı olan ve Ali'den yana tavır koyanlara "Alevi" denmiştir.

1 - Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, sf. 20-22

Belirtmek gerekir ki, "Alevi" kavramı islamiyet içindeki ilk ana bölünmeden hemen sonra oluşmuş değildir. Bu kavramın ne zaman oluştuğuna dair kesin ve inandırıcı kaynaklar bulunmamasına rağmen, yüzyıllar sonrasının bir tanımlaması olduğu ve özellikle Ali taraftarlarının Anadolu'ya yayılmasından sonra, kendilerini "Alevi" olarak adlandırdıkları en mantıki olanıdır. Daha önceki "Ali bendesi" olanlar kendilerini, Muhammed'in Ali'ye yaptığı "Ali'nin Şiası" (Ali'nin taraftarları, grubu, partisi) tanımlamasıyla adlandırıyorlardı.

Aleviliğin çıkış noktası ve Muhammed'in ölümünden sonra aldığı genel motivasyon böyledir, fakat bu, günümüz Aleviliği'ni açıklamak için yeterli değildir. Felsefi görüşüyle birlikte, halkçı olduğundan dolayı ezilmişliğin de etkisiyle Arap yayılmacılığı döneminde çeşitli halklardan emekçiler arasında çok geniş taraftar edinmiş, bağnaz-katı olmadığı için halkların ulusal özellikleriyle kaynaşmayı başararak onlardan etkilenmiş ve onları etkilemiştir.

Örneğin; Kızılbaşlık, Bektaşilik, Tahtacılık, Göranlık, İsmaililik, İmamilik, Gaalliyelik vb. biçimler ve isimlerle ortaya çıksa da, köken olarak aynı kaynaktan geliyorlar. Fakat Caferi Mezhebi'nin çeşitli ülke ve kültürlerde ortaya çıkmış tarikatları olsalar da, hepsinin gelişme ve yenilenme düzeyleri aynı değildir. Aleviliğin tüm bu parçaları arasında en canlısı, en modernı ve en zengini kuşkusuz ki Anadolu Aleviliği'dir.

Anadolu Aleviliği'nin bu düzeyi tutturması ve kendini aşma dinamiği; birinci olarak, Selçuklu ve Osmanlı devletine karşı giriştiği aralıksız ve keskin sınıf mücadelesinden, ve ikinci olarak, Babailer, Şahkulu, Bedrettin, Zünnun, Hacı Bektaş, Nesimi, Hatayi, Pir Sultan, ve daha isimlerini sayamayacağımız nice önderin varlığından geliyor.

Anadolu Aleviliği'nin edebi ve felsefi dili Türkçe'dir. Bu, Anadolu Aleviliği'ne potansiyel ve düşünsel katkılarıyla Türkmen halkının tayin edici katkılarının olduğunu gösterir. Fakat, Anadolu Aleviliği'ni sadece bununla izah etmeye çalışmak yanlış olur. Çünkü, Anadolu'nun 10 bin yıllık tarihi, Türkmenler'in Anadolu'ya 1071'de akın etmesinden çok önce Ermeniler, Kürt-

ler, Rumlar başta olmak üzere birçok halkın yaşadığı tarihtir. Dolayısıyla, bu halkların Anadolu Aleviliği'ni etkilemediğini söylemek hem sosyoloji bilimine ve hem de tarih bilimine aykırıdır.

"...Hacı Bektaş'ın İran, Irak, Arap Yarımadası ve Suriye üzerinden Anadolu'ya yaptığı yolculuk, Bektaşiliğin eski Türk Şamanizmi, Zerdüşt dini vs. ile Anadolu dışındaki İslam ülkelerindeki inanışların bir bileşimi olduğunun sembolik bir ifadesi gibidir. Gerçekten de Alevilik-Bektaşilik İran, Arap, Helen ve eski Türk düşünce ve inanışlarının bir bileşimidir..." [2]

Anadolu Aleviliğinin tanımını yaparken biz, Aleviliği ortaçağ köylü-emekçi sınıfının dünya görüşü ya da ideolojisi olduğunu söylüyoruz. Fakat bugüne kadar ve bugün de, kendisi Alevi olsun veya olmasın, ama Alevilik konusunda yazanların büyük çoğunluğu bu görüşümüzün karşısında yer aldığını biliyoruz. Demek zorundayız ki, bu yazarların Alevilik konusundaki yanlış tanımlamaları, toplumsal olarak ekonomik, sosyal ve siyasal tarih bilincindeki kavrayışsızlıklarından kaynaklanıyor. Eğer art niyetli değillerse bu tespitimiz kesinlikle doğrudur.

Bu yazarların Aleviliği tanımı, nasıl olduğu ve nereden geldiği belli olmayan "kültür" etrafında dönüp duruyor. Onlara göre; "Alevilik bir kültürdür", bazen bir "felsefedir" ve bazen de "yaşam biçimidir." Her kavramı birbirinden koşulsuz, bağlantısız, soyut ve en önemlisi de tarihsel olarak kültürün, felsefenin, ve yaşam biçiminin de belirleyicisi olan maddi yaşamın dışında kullanıyorlar. Ne kadar estetik bir güzellikle sunarlarsa sunsunlar, bu haliyle, metafizik bir yöntemle idealist yorumun vardığı Alevilik, kesinlikle gerçeğinden saptırılmış bir Aleviliktir. Üstelik "Alevi kültürü" diye ortaya koyduklarından saz, deyiş ve semahın anlaşıldığı son derece dar bir sınır çiziyorlar. Oysa bu kültür (kültür denince birey değil toplum anlaşılır); insanın yarattığı her şeydir. İnsan, üretim faaliyetinde toplumsal olarak yarattığı oranda kültürünü de yaratır ve bu, kişinin istisnasız her düşünce tarzına ve hareketine yansıyacak kadar geniş bir alanı

2- Anton Josef Dierl, *Anadolu Aleviliği*, sf. 47

kaplar. Ama her durumda, geniş anlamda ve dar anlamda kabul edelim, *kültür alanındaki çatışma, maddi üretim ve dağılım alanında üretenle üretmeyen, sömürenle sömürülen arasındaki çatışmanın yansımasıdır.*

Şimdi kültürden ideolojiye geçelim: İdeolojik çatışmadan söz edildiği zaman, ekonomik çıkarları birbirine zıt farklı sosyal sınıflar akla gelir. Aynı şekilde, ideolojik farklılık; iki karşıt sınıfı birbirinden ayıran en temel ve siyasal, felsefi, dinsel, kültürel, hukuksal, sanatsal, vb. düşünce biçimlerinin tümünü kapsamakla en genel olanıdır. Başka biçimde yinelersek; siyaset, felsefe, din, kültür, hukuk, sanat, vb. düşünsel biçimler, ideolojik özün farklı yansımalarıdır, onun dışında ve ondan kopuk düşünülemez, ele alınamazlar. Bu temel doğrunun Alevilik için de ölçü olacağını dileriz rededen olmaz.

Diğer yandan, Aleviliğin bir ideoloji olmadığını ileri süren yazarların bir diğer yanlış gerekçeleri de, "Aleviliğin bir program ve bir sistem sunmadığı"dır. Bu "kanıt" da, öncekiler gibi kavrayış eksikliğinin ya da yanlışlığının başka bir biçimidir. Kavranmayan şunlardır: İdeoloji soyut, politika somuttur; ideoloji uygulanan her politik pratikte (aynı şeye dönüyoruz: siyaset, hukuk, din, kültür, sanat, savaş, vb. pratiğin alanlarıdır) somutlaşır; ideolojinin programı olmaz, politikanın programı olur (program; belirlenmiş kesin hedeflere varmak için izlenen pratik politikadır); ideoloji, çelişkinin başlangıç noktasından o çelişkinin (temel çelişkinin) son bulduğu noktaya kadar (örneğin, emek-sermaye çelişkisinde sınıfların ortadan kalktığı sınıfsız topluma kadar) izlenen süreçtir. Demek ki, ideoloji ile politikayı (politika denince siz programı anlayın) birbirine karıştırmamak lazım; ve demek ki, bir toplumsal hareketin programı yoksa (ki sözkonusu Alevilik ise var olduğunu iddia ediyoruz), o harekette ideolojinin de olmadığı anlamına gelmez. Bilince çıkarıldığı oranda zayıf veya kuvvetli, doğru veya yanlış, eksik veya tam, ama mutlaka ideolojik bir içerik taşır. Burada bir bireyden değil, bir toplumdan bahsettiğimiz anlaşılsın.

Aleviliğin "bir sistem sunmadığı"na gelince: Bu da doğru değil. Toprakların tüm halk arasında eşit paylaşımını savunan

Babailer'den Şah Kulu, Nur Ali, Celali, ve diğer Alevi hareketleri, "yarın yanağından gayrı herşeyin ortak olmasını" söyleyen Şeh Bedreddin bir sistem sunmuyor mu? Her Alevi hareketinin kendi içinde talep haline getirdiği temel istemler bütünü bir sistem değil mi? Eğer halkı maddi ve manevi yönden doğrudan ilgilendiren toplumsal çelişkiler olmasaydı, bu çelişkilerden kaynaklanan sınıfsal haksızlıklar olmasaydı bu haksızlıkları ortadan kaldırmak için zor yoluyla eskiyi yıkma, yerine yenisini kurma amacında olan onbinlerin savaşa girmesi nasıl açıklanabilir? Sözü edilen sistem ve program, her Alevi hareketinin içinde zaten vardı. Çünkü aksi durumda onbinlerle insanın savaşa girip milyonları etkileyen politik bir güç olunamazdı. Demek ki, yüzlerce yıldan beri doğrudan giriştiği savaşlarla, kendine özgü yarattığı kişilikle ve her dönem gösterdiği politik taraflılık ile Alevilik, sadece bir kültür kavramıyla açıklanamayacak kadar büyük ve bütün toplumsal sorunlarda bir tarafı temsilen de geniştir. Ayrıca Sünniliğin Osmanlıda da Cumhuriyette de devlet ideolojisi olduğunu kabul eden yazarlar, Aleviliği emekçi halkın ideolojisi olduğunu neden kabul etmiyor ve anlamıyorlar? Alevilik Sünniliğin anti tezi ise, ki öyledir, çelişmenin bir ucunu oluşturan Sünniliği ideoloji, Aleviliği ise kültür olarak tanımlamanın bilimsellikle ilgisi yoktur.

ALEVİLİK VE ŞİİLİK

Önceden de belirtildiği gibi, yüzyıllar sonrasının bir adlandırması olan Alevilik'ten önce, Ali'den yana olanlara, Ali'nin tarafı, grubu, topluluğu anlamına gelen "Ali'nin Şiası" adı verilmişti. Şialar, Muhammed'in ölümünden sonra, Muhammed'in en çok değer yerdiği, en çok güvendiği Ali'nin Halife olması gerektiğini savunanlar ve bu haksızlığa karşı olanlardı. Muhammed'in ölümünden sonra, iktidar Emevilerin egemenliğine girmiş ve şialar (Ali'nin grubu, partisi) muhalefete düşmüştü.

Arap yayılmacılığı İran'a kadar uzanınca, herşeyden önce bir ülkeyi işgal etmelerinin yanında, baskıcı ve yağmacılıklarından dolayı Araplara karşı İran'da bir nefret toplumu oluşuyordu. Bu toplumun nefretini toplayan Araplar, İran'ı sömürü ideolojisi haline gelmiş Sünni islamiyeti kabul etmeye de zorluyordu.

Arapların kabul ettirmek istedikleri islamlık, Emevi-Sünni islamlığıydı. Fakat, Arapların kendi içinde Şia-Sünni diye iki büyük kampa bölünmesiyle islamiyet, yayıldığı her alana kaçınılmaz olarak her iki tarafın siyasi unsurlarını da taşıyordu. Bu unsurlardan Sünni olanı iktidar egemeniyken, Şia olanı muhalefetteydi. Dolayısıyla, halk, Araplar tarafından işgal edilen İran'da yapılan zorbalıklar, egemen Sünniliğe yazılıp ondan uzak dururken, muhalefette olmanın da etkisiyle daha hoşgörülü olan Şia'lığa yakınlaşıyordu. Böylece, Zerdüşt dinine sahip olan İranlılar, süreç içinde Şia islamlığı benimsediler. Şia sözcüğünü ise, Perz lehçesine çevirerek "Şii" olarak adlandırdılar ve islamiyeti bu içerikle kabullendiler.

İranlıların Şii islamiyeti kabullenmesi, onların, Arapların dayattığı Sünniliği bir ölçüde reforme ederek, kendi kültürel değerlerinden de bir çok şeyi katmasıyla oldu. İbadette, ezanın sözlerinde, oruç tutmada bir çok ayırıcı adetler getirdiler.

Şiilik akımı da bir çok değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklik, İran Şiiliğinin İslam dünyasına yayılmanın ve islam içinde egemen olan Sünniliği geriletmenin bir düşüncesiydi ve bu, Şah İsmail dönemi hariç, tarihten bu yana hep devam edegeldi. Tabii ki bu, Şiiliği daha da tutucu ve statükoyu koruyucu bir çizgiye çekiyordu, çünkü mezhep rekabetine girdiği Sünnilik, klasik yapısından kopmak bir yana ona sıkıca sarıldığı için, Şiilik de bu rekabette daha çok Sünniliğe yaklaşmak zorundaydı. 1979'da Humeyni'nin iktidara gelmesiyle, İran Şiiliğinin Sünniliğe yaklaşması, dini fanatizmin gelişmesi ve şeriat kanunlarının uygulanması en son sınırına vardı.

Gerek İran Şiiliğine ve gerekse Arap, Acem ve Türk Şiiliğine bugün baktığımız zaman, bunların felsefi, kültürel, sanatsal, törel, vb. gelenekleri her bakımdan Alevilikten ayrı olduğunu görebiliriz. Aralarındaki birlik, Hz. Ali ve 12 İmam sevgisinin zerre kadar dışına çıkmıyor, ki bunlar toplumsallık ve yaşam biçimi gibi ayrılıkların yanında, birlik için tali şeylerdir. Örneğin Hacı Bektaş Veli, Şeyh Bedrettin, Pir Sultan Abdal ve diğer Alevi önderlerinin düşündükleri ve yaptıkları ile İran'dan tutalım da diğer ülkelerdeki Şiilerin düşündükleri ve yaptıklarıyla aynılaştırmak ve bütünleştirmek mümkün değildir. O bakımdan, Anadolu Aleviliğini yalnızca Ali ve 12 İmam sevgisiyle değerlendirmek yanlıştır, bilimsel de olamaz. Çünkü, Anadolu Aleviliği, yaşadıkça kendini yenileyebilmiş, ayrı toplumsal temeller üzerinde yükselmiştir.

ALEVİLİK, BEKTAŞİLİK VE KIZILBAŞLIK

Anadolu'ya Şialık ya da onun farsça şivesi olan Şiilik, Arap akımları yoluyla gelip Türklerle tanışınca, Alevilik sözcüğüne büründü. Çünkü bu kavram, başka etkenlerin de yanında, ama esas olarak Türkçe dilinde biçimlenmiştir.

Alevilik ya da Aleviliğin geldiği köken olan Şia-Şiilik, egemen mezhep olan Sünnilik tarafından ezilmiş ve koyu bir baskı altında tutulmuştur. Bu baskı ve zulüm, Alevileri gizlenmeye, Sünnilerden uzaklaşmaya ve gizli çalışmaya itmiştir. 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Selçuklular, 13. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Osmanlıların yoğun baskıları Aleviler üzerinde hiç eksik olmamış, katmerleşerek devam edegelmiştir. 1514 de, Osmanlıların zalim padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in Alevi katliamı, Alevi soyunun yok edilmesine kadar varır. Aynı şekilde, Kuyucu Murat Paşa'nın 10 binlerce Aleviyi kuyularda katletmesi başka türlü açıklanamaz.

Özellikle Yavuz'un Alevi katliamından sonra, Aleviler potansiyel olarak gözlerden kaybolmak için dağlara, yüksek ve tenha topraklara çekilmişlerdir. Kent Alevileri ise, kendi dinsel, kültürel, geleneksel ve örgütsel faaliyetlerini son derece gizlilik içinde sürdürmüş ve hatta bu faaliyetleri sırasında, herhangi bir baskın ve saldırıya karşı tedbir olarak etrafa gözcü tutmuşlardır.

Böylesi bir baskı altında bir toplumun kendi varlığını devam ettirmesinin zor olduğu ve aynı zamanda, bu zorluğu aşmanın, ya da en azından hafifletmenin yol ve yöntemini aramayı düşüneceği anlaşılır bir şeydir. Bu arayış içinde olan Alevilik, so-

nunda Bektaşilik'te (ve bir ölçüde de Bektaşiliğin önderleri olan Dervişlik'te) kendini ifade etmiştir. Bu ifade ediş biçimi, Aleviliği, gizli çalışmanın da yanında açık-legal çalışmaya kavuşturmuştur.

Bektaşiliğin, Aleviliğin açık çalışmasının adı olduğunu ve özü itibarıyla Aleviliği temsil ettiğini belirtmiştik. Bunun diğer bir kanıtı da, dikkat edilirse Bektaşiliğin gelişip boyverdiği alanlar kentler ya da yarı-kentlerdir ki, bunlar da Osmanlı sarayının ve devlet kurumlarının yoğun olarak bulunduğu Batı Türkiye'dir.

Bektaşilik, adını (kesin tarihi bilinmemekle birlikte) 1220'lerde Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli'nin felsefesinden alır. Bu felsefenin ve yaşam biçiminin mimarı Hacı Bektaş Veli'dir, fakat Bektaşilik kavramının Hacı Bektaş Veli zamanında kullanıldığına dair kesin bir kanıt yok. İster onun zamanında, ister sonradan tanımlanmış olsun, Bektaşiliğin temel yaratıcısı Hacı Bektaş Veli olduğu kesindir.

Alevilik, Bektaşilik adı ile açık çalışmaya başladıktan sonra, sahip olduğu demokratik-devrimci fikirleriyle çeşitli ulus ve (esası İslamda olmak üzere) dinlerden kitleleri yığın halinde etkilemiştir. Selçuklu'dan Osmanlı'ya kadar bu devletlerin yayılmacılık amacıyla gittiği her yere Alevilik ile Bektaşilik de gitmiştir.

Bu bakımdan, Alevilik ile Bektaşilik birbirinden nitel olarak farklı iki ayrı düşünce akımı ve iki ayrı öze sahip olan topluluk değil, bir tek özün ve bir tek düşünce akımının gizli ve açık iki örgütlenme biçimidir. Alevilik kavramı, Sünni Selçuklu ve Osmanlı toplumlarında sömürücü ve baskıcı iktidarlara karşı çıkardığı isyanlarla ve verdiği mücadelelerle her zaman devletin, ve devletin sömürüyü sürdürme amacıyla büründüğü, Sünni mezhep motifleriyle kışkırttığı Sünni halkın kin duyduğu bir şeydi. Bektaşilik ise, açık faaliyetlerde yayıldıkları geniş kitleler içinde yaydıkları doğru düşünce ve davranışlarıyla, devletin Sünni kitleye empoze ettiği kin ve nefreti önemli derecede kırmış ve bunun sonucunda, doğrunun ve hazır-cevaplığın timsali olarak beğeni kazanmış, en azından kabul görmüştü.

Bektaşilik toplum içinde güçlü bir yer edinince, zamanın Osmanlı padişahlarından bazıları, tehlike unsuru olabileceği gayesiyle bazı Bektaşi önderlerini yok etme, bazılarıyla dost geçinme ve bazılarını da satın alma yolunu seçmiştir. Fakat tüm bunlara rağmen, Bektaşilik yine de Alevilikten aldığı ilhamla toplumsal demokrasiyi temsil etmiştir.

Kızılbaşlık Nedir?

Kızıl-baş. İki kelimeden oluşan Kızılbaşlık kavramı, anlamından da anlaşılacağı gibi başı kızıl olanlar, yani başlarına kızıl başlık takanlar için türetilmiştir. Kimi yerde başlarına serpuş, kimi yerde kırmızı börk ve kimi yerlerde ise bunlara benzer, kırmızı renkte çeşitli başlıklar giyilirdi. Her tarihi dönemde ideoloji ve siyasetin simgelere yansıdığı gibi, Alevilerde de Aleviliği tiplemek bakımından kırmızı başlıklar takılmıştır.

Kızılbaşlık tarihi çok eskiye, Hz. Ali'ye kadar uzanır. Uhut savaşında kendini Hz. Muhammed'e siper ettiği için yaralanan Ali'nin başı kızıl kanlara boyandığı için, Ali'ye "Kızılbaş", onu sevenlere de "Kızılbaşlar" denmiştir.

Hz. Ali'ye biat etmeyen Muaviye ile Ali arasında çıkan Sıffın Savaşı'nda (656), Ali'nin askerleri başlarına kırmızı sarpuş giymişlerdi.

İçanadolu'da devlet olarak uzun yıllar varlığını sürdüren Karamanoğulları'nın askerleri, İran'daki Safevi devletinin ordusu başlarına kırmızı börk ve başlık giymişlerdi.

Hacı Bektaş Veli de başına kırmızı imame giymişti.

Aleviliğin biçimsel tiplemesi olan Kızılbaşlık, Alevilik ile içerik ve anlam bakımından her şey gibi bir çok değişikliğe uğramasına rağmen, çıkışında ve bugün aynı özün simgeleşmesidir. Özellikle Yavuz Selim Osmanlısından başlayarak Cumhuriyet döneminin bugününe kadar, sömürücü ve gerici sınıflar, Kızılbaşlılığı (tıpkı komünizm gibi), "ana-bacı tanımaz..." gibi kötü anlamda tanımlamışsa da, (ki toplum için iyi ve güzel her şeyi hep böylesi iftira ve yalanlarla tersyüz etmeye çalışmışlardır), gerçekde Kızılbaşlık, halk katmanlarının bir timsalidir.

TARİHİ YÖNLERİYLE ALEVİLİK

Aleviliği toplumsal yönüyle, sadece toplumsal yönüyle değil, aynı zamanda tarihi yönüyle değerlendirmek, ancak ve ancak materyalist tarih anlayışıyla mümkündür. "Tarih, sınıf mücadeleleri tarihidir."

Yöntem Sorunu:

Aleviliği tarihi yönüyle incelemek; birinci olarak, sorunu metaryalist tarih anlayışı ile ve ikinci olarak, İslamiyetin doğuşu ile ele almak gerekir. Birincisi gözardı edildiğinde, bir katolik papazın, bir Sünni müftünün, Bir İranlı mollanın veya bir kaderci-mistik Alevinin çıkardığı dini sonuçlardan daha fazlası çıkmayacak. İkincisi gözardı edindiğinde ise, elde edilen veri toplumsal-politik analiz bakımından çürük bir zemine oturtulmuş olacaktır.

Materyalist tarih anlayışı, sınıflı toplumları tarihi olarak ele aldığında, herşeyden önce, onun sınıf temellerini çözümler: "Hangi sınıf egemen, hangisi egemen olmayan; hangisi sömüren hangisi sömürülen; hangisi ezen hangisi ezilen?" ayrımlarını yaparak işe başlar. Çünkü düşünce ve analiz, sonunda kişiyi bir tarafta, kendi sınıf çıkarlarını koruyarak saf tutmaya sürükler. Dolayısıyla, toplumsal kavgaların sınıfsal nitelikleri ortaya konmadan, bu kavgaları sınıf mücadelesi olarak kabul etmeden, genel olarak doğru bir tarih bilgisine, özel olarak da Alevilik üzerine gerçekçi çözümlemelere ulaşmak mümkün değildir.

Bütün dinleri olduğu gibi, İslam dinini de tarihsel bir zorun-

luk olarak görmek lazım. Bütün dinler gibi, İslam dini de belirli tarihsel koşulların, bu anlamda da tarihin kaçınılmaz bir ürünüdür. Tarihin yarattığı toplumsal sorunları ele almada düşülmemesi gereken yanlışlardan biri; her toplumsal sorunu ele alırken, o sorunun doğurganı olan o günün koşullarından bağımsız düşünmemek, ikincisi; böylesi tarihsel kompleks sorunlar içinden, ya tümden olumsuzlayarak, ya da tümden olumluyarak sonuçlara varmaktır. Dolayısıyla, İslamiyeti birinci olarak 7. yüzyıl koşullarıyla, ikinci olarak olumlu ve olumsuz yanlarıyla ele almak gerekir.

ALEVİLİK'TE KÜLTÜR VE SANAT

a- Genel Yönüyle Kültür ve Sanat

Burada kültür ve sanatı bütün yönleriyle ele almayacağız, çünkü bu başlı başına bir konudur. Yapmak istediğimiz, Alevilik'te kültür ve sanatın özünü ve önemini kavramak için sorunun temel ve uç noktalarına dikkatleri çekmektir.

Kültür ve sanat bir aynadır: Bireyin ve bireyin ait olduğu insan grubunun, daha da geniş anlamıyla toplumun düşünce ve davranışını yansıtan, yön ve şekil veren ideolojik üst yapının yansımasıdır. Aynı şekilde kültür ve sanat, sınıflara bölünmüş toplumda mutlaka belli bir sınıfa aittir, sınıflar var oldukça da ait olmaya devam edecektir. Özel çıkarlarla toplumsal çıkarların, sömüren sınıflarla sömürülen sınıfların siyasal egemenlik mücadelesi kültür ve sanat alanında da sürdüğü için sınıflarüstü bir kültür ve sanattan bahsedilemez. Her kültür ve sanat ürününün içeriğinde belli bir sınıfın damgası vardır. İleri olanla geri olan, devrimci olanla tutucu olan kültür ve sanat ürünü ya gerici-tutucu olanlara, ya da ilerici-devrimci olanlara hizmet etmek üzere çoktan ikiye bölünmüştür. Bu yüzden her iki zıt yön arasında sürekli bir çatışma-yarışma vardır.

Bugün için kültür ve sanatı sınıflarla açıklamaya çalıştığımız için, "sınıfların olmayacağı bir toplumun kültür ve sanatı olmayacak mı?" gibi bir saplantıya yol açabilir. Elbette ki olacaktır; çünkü kültür ve sanat insanla açıklanabildiğinden, insanın oldu-

ğu her yer ve zamanda kültür ve sanat da olacaktır. Ayrıca, sınıfların olmadığı bir toplum en özgür ve gelişmişlik bakımından en modern bir toplum olacağından, sınıf ve devlet engeliyle de karşılaşmayacak kültür ve sanat en verimli çağını yaşayacaktır.

Kültür ve sanatın amacı estetik biçimlerle, birincisi insan ruhunu cezbetmektir, ikincisi insana yol göstermektir. Yani taraf olunanı ve karşı çıkılanı en somut durumuyla insanın önüne çıkarmaktır. Bu etkileme özelliğinden dolayı kültür ve sanat, toptüfek gibi öldürücü silahlarla kıyaslanamayacak kadar güçlü bir silahtır aynı zamanda. Öldürücü silahlar, hedef aldığını yok eder ama alanı dar ve menzili kısadır. Kültür ve sanat ise, karşıtını fiziki olarak değil düşünce olarak öldürür, beyinlere egemen olur. Kültür ve sanatın belirleyici güçlülüğü de buradadır. Bu yüzdendir ki tarih boyunca gericilik kültür ve sanat emekçilerine saldırmış, işkence yapmış, zindana atmış ve öldürmüş veya kültür-sanat ürünlerini yasaklamış, yakmış, kırmış ve yok etmiştir.

16. yüzyılın büyük halk ozanı Pir Sultan Abdal ile devrin Sivas valisi Hızır Paşa arasındaki olay buna örnektir: 16. yüzyılda Alevi İran Safevi Devleti'nin lideri Şah İsmail (Hatai)'in etkisi bütün Anadolu halkını kuçaklamıştır. Şah İsmail Anadolu'da bir kurtarıcı lider, bir Alevi önderi olarak görülmekte, İran'dan Anadolu'ya, Anadolu'dan İran'a yoğun bir ilişki ağı kurulmakta ve içiçe geçmiş bir örgütlenme gelişmektedir. Anadolu halkına ideolojik önder olmuş Şah İsmail ismi, Osmanlı devletini hep tedirgin etmiştir. Böyle bir ortamda bulunan Pir Sultan Abdal, halkı bilinçlendirmede ve örgütlemede etkili olan şiirlerinde Şah İsmail'i andığı için, Hızır Paşa tarafından çağrılarak Pir Sultan'a şu öneriyi yapar: "Bana bir beyit söyle ki içinde Şah kelimesi bulunmasın". Bunun üzerine Pir Sultan Abdal alır sazını eline ve şunları söyler:

Hızır Paşa bizi berdar etmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim
Siyaset günleri gelip çatmadan
Açılın kapılar Şah'a gidelim

Hızır Paşa'nın hedefi Pir Sultan değil, onun yaptığı sanatta savunduğu dünya görüşüdür. Eğer Pir Sultan yaptığı sanatta devrimci içeriği çıkarsaydı, bu ürün Osmanlı düzenine hizmet edecek ve onursuzca yaşama, halka ihanet etme karşılığı da asılmamış olacaktı. Ama O, Hızır Paşa'nın değil kendi bildiğini, yani doğru olanı yaptı. O, sanatın etkinliğini bildiği için halk için sanat yaptı, asılana kadar da, sonrakilere devretmek üzere bu görevi alnı açık bir cesaretle sürdürdü.

Bütün toplumsal kavgaların nedeni ekonomik çıkar çatışmasına dayanır. Bu nedenle politikanın görevi; toplumda hangi sınıfların ezip sömürdüğünü, hangi sınıfların ezilip sömürüldüğünü açıklamak ve bununla birlikte en mantıklı, en kısa yoldan amaca ulaşmak için uzun ve kısa vadeli programlar yaparak örgüt üzerinden kitlelere taşımaktır. Kitleler genel eğilim olarak sorunlara pragmatik baktıklarından işin bu kadarını nispeten kolay anlarlar. Fakat ileriyi amaçlamış bir önderlik için bu hâlâ tam bir kazanım değildir. Tam bir kazanım ideolojik kazanımdır. İdeolojik kazanım kültürel kazanımla, kültürel kazanım yetkin sanat eserlerinin kitleleri kucaklamasıyla elde edilebilir. "Ağaç dalıyla gürler" diyen bir halk deyimi vardır. İdeoloji ve siyaset bir ağacın gövdesi, kültür-sanat bu ağacın dalı ve yaprağıdır. Dolayısıyla kültürel olarak kazanılmamış bir birey, aslında hâlâ kayıp bir bireydir.

b- Alevi Şiirini Anlamayan Aleviliği de Anlamaz

Aleviler kadar; hayallerini-istemlerini, zayıflıklarını-güçlülüklerini, şevklerini-endişelerini, başarılarını-başarısızlıklarını, dostluklarını-düşmanlıklarını, övgülerini-sövgülerini, sevgilerini-nefretlerini, geçmişini-geleceğini... kısaca iç ve dış dünyasını şiire dökmüş başka bir halk yoktur. Her toplumda öne çıkan bazı özellikler ve gelenekler vardır, Aleviler'de de öne çıkan şiirdir. Neredeyse her Alevi bir şairdir. Şiirle sadece şiiri yazan değil bütün halk içiçe, gönül gönüledir. Alevi şiirinin yapı ve üslubu Anadolu halkının ölçülerine uyduğu ve ona hitap ettiği için, halk bu şiirlerin ifade ettiği içeriği çok ko-

lay anlamış ve işte, evde, yolda, toplantıda ve hele de cem ile semahta sesli veya içinden söyleyip tekrarlamış, bununla hem kendini eğiterek korumuş, hem de moral gücünü yenilemiştir. Şiirle bu kadar haşir-neşir olmuş Alevi halkı şiiri geliştirmiş, şiir de halk arasında dolaşıp didinerek ulaştırdığı mesajlarla yol göstermiş ve güç vermiştir.

Alevi şiirinin tarihi de, Alevi davası gibi kan ve can vererek yazılmıştır. Alevi şiiri; Nesimi olmuş derisi yüzülmüş, Pir Sultan olmuş dara çekilmiş, Nef'i olmuş iple boğulmuştur. Bunlara daha bir çok örneği ekleyebiliriz. Ama hiçbir gerici saldırı, yine de halkı derinden etkileyen şiirin yeniden yeniden üremesini engelleyememiştir. Çünkü Selçuklu ve Osmanlı her yönlü olduğu gibi kültür ve sanatta da Anadolu halkına yabancıdır. Bu nedenle halk kendi felsefi düşüncesine ve yaşam tarzına uygun olanı yapmış ve yapılanları benimsemiştir.

Osmanlı devleti, Anadolu Selçuklu devletinin devamı olarak kuruldu. Bu nedenle, Selçukluların resmi devlet dini Sünnilik Osmanlılar'da da yerini korudu. Aynı şekilde Anadolu'da Selçuklular'a ve Osmanlılar'a Sünniliğin taşıyıcıları İran Büyük Selçuklu Devleti'dir. Daha o dönemde, Müslümanlığı zorla kabul etmiş Persler'le Araplar arasında siyaset ve kültür alanında çatışma vardı. Persler İslamiyet'i kabul etmiş, fakat kendi ulusal özelliklerini reddeden ölçüde değil birleştirebilen ölçüde kabul etmişlerdi. Ama yine de bu birleştirme kolay değil, uzun zamana yayılarak çatışmalı oldu. Bu çatışma Arap dili, dini ve hukuku ile Pers kültür ve sanatı arasındaki çelişkide yatıyordu.

Aynı çelişki İran Selçukluları tarafından Anadolu Selçuklu ve Osmanlı topraklarına da getirildi. İlk başlarda Arap dili ve kültürü din ve hukuk alanında egemen iken, Pers etkisi de sanat ve edebiyat alanında egemendi. Bu çelişkiyi Arabi olanlar lehine değiştirmek için, devlet tarafından Doğu'dan Sünni öğretmen ve din uzmanları getirilip, bugünkü karşılığı İmam Hatip Okulları olan "Medreseler"de yoğun bir Arapça din eğitimine başlandı. Fakat bu çelişki zamana yayıldıkça nötr durumuna geldi ve 13. yüzyılda başlayan Alevi halk ayaklanmalarıyla egemen sınıfların çıkarlarına uyarlanmış olarak ortadan kalktı.

Artık 13. yüzyılın son çeyreğinden veya 14. yüzyıl başlarından itibaren iki mücadele, iki kültür ve sanat cephesi oluştu. Bunlardan biri Osmanlı'nın, diğeri ise Aleviler'in cephesidir. Kültür ve sanat olarak Osmanlı'da divan edebiyatı, bunun karşıtı Aleviler'in Halk edebiyatı kendi yönlerine doğru gelişmeye başladı. Divan edebiyatı esas görev olarak Osmanlı iktidarını öven, süsleyip-püsleyip anlatmaya çalışırken ve sanatçılar devletten beslenirken, halk edebiyatı Osmanlı'nın sömürü ve baskısına karşı halkı uyarıyor, birliğe ve mücadeleye çağırıyor, eşitliği, kardeşliği, sevgiyi anlatıyor ve sanatçılar kendi emekleriyle geçiniyordu.

Osmanlı edebiyatı 19. yüzyıla kadar düzyazı olarak roman, oyun veya kısa yazı türü eserlere sahip değildi. Klasik Osmanlı edebiyatını oluşturan, yalnızca aruz vezninde yazılan şiirlerdi. Bu şiir türünün kaynağı Araplar'dır. Araplar'dan İranlılar'a geçiş yaparken belli bir zaman sonra gelişmeye başlamış, bu haliyle de Anadolu'ya taşınmıştır. Taşınmış, fakat aruz vezninde şiir türü Türkmenler'in ses ve şiir yapısıyla uyuşmuyordu. Ama bir kere hukuk ve din kültürüyle Arapçanın, sanat ve edebiyatta ise Farsçanın egemenliğine girmiş Osmanlı devletinin bu kalıplardan çıkması mümkün olmayınca, etnik ya da ulusal köken olarak geldiği dil ve kültürün şiir türü olan hece vezni yerine Arap-İran malı olan aruz veznini kullanarak kendi dillerini bozdular. Böylelikle edebî eser veya şiir yazmak isteyen yazarlar, Osmanlılar tarafından aruz vezninde şiir yazmak için zorlandılar. Ama zorlanma pahasına, Anadolu halkından kopma pahasına da olsa, saray tarafından kabul görmek ve saraydan beslenmek hatın için bunu yaptılar.

"Böyle bir dönemde Yunus Emre türk dilini yazı dili düzeyine çıkararak ulusal yazının kurulmasına büyük katkıda bulundu. Yalnız büyük bir şair değil, büyük bir dilcidir, türkçenin Dante'sidir. Yunus'u en iyi anlayanlardan biri olan Prof. Louis Bazin'in bu konudaki yargılarını okuyalım: 'Eğer Yunus isteseydi, onun yaşadığı dönemde pek rağbet gören ve 'medrese' şiiri denilen bilginler yazınında da büyük başarı sağlardı. O tarihte 'medrese şiiri' gerek dil, gerek estetik açısından arap ve fars etkisi altındaki küçük bir bilginler topluluğunun tekelindeydi. Yunus bu

yazına isteyerek sırtını çevirdi ve böylece de halkçı türk şairlerinin öncüsü oldu. Amacı düşüncelerini daha gerçekçi ve halkın olan bir dille anlatmaktı. (...) Bir halk çocuğu olan ozan diyar diyar Anadolu'yu dolaşır. Köylünün, kentlinin konuşmalarını dikkatle dinler. Zenaatçının, küçük esnafın, köylünün, çobanın, gezgin dervişlerin kullandığı dolambaçsız, canlı ve renkli dili böylece yakalar. Tükenmez türk folklor hazinesinin kaynağı; somut bir duyarlığa sahip ve ayrıca nukteci bir yanı da bulunan işte bu dildir."[3]

Mevlana da içinde olmak üzere bir çok şair yalnızca Farsça yazarken, bazıları da Arapça ve Farsça karışımı Osmanlı Türkçesiyle yazmaya başladılar. Sadece Farsça yazanların değil Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesiyle yazanların eserleri de sarayın ya da bir avuç medrese çevresi ulemanın dışına çıkamıyordu. Çünkü Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçe karışımı bir anlatım, kavram, içerik ve üslup yönünden tamamen halka yabancı olduğundan halk tarafından değer verilmeyen bir ürün olmaktan öteye gidemedi. Bu nitelikte yazılan Osmanlı divan şiiri şu biçimlerden oluştu: 1. Tanrı'yı, Peygamberleri ya da önemli bir kişiyi öven *kaside*; 2. 4 ila 15 beyitlik, ilk beyiti kafiyeli olan ve diğer beyitlerin son satırları ilk beyitle kafiyeli olan gazel; 3. Her beyit aynı kafiyede olan ve hep aynı vezinle yazılan uzun bir şiir, *mesnevi*; 4. Filozofca düşünceleri ifade etmek için kullanılan 4 mısralık *rubai*. Mesnevi ve rubai türü Farsça şiir yazmada Mevlana en öndedir.

Osmanlı'nın Arapça-Farsça karışımı dili ile Anadolu halkının dili arasında, ya da Osmanlı şiiri ile Anadolu Alevi halk şiiri arasındaki çatışma basit anlaşılmamalı, maddi ve tarihi yönleriyle birlikte düşünülmelidir. Böyle bakıldığında görünen şudur: Osmanlı devletinin kullandığı dil, halkın yaşam içinde iletişim aracı olarak geliştirdiği öz dilin dışında, devşirme ve ulamlı bir dildir. Dolayısıyla Osmanlı başka konuşur başka anlar, halk da başka konuşur başka anlar olduğu için, bu iki kutup arasında düşünürken veya davranırken hiçbir ortak yön kalmamıştı. Os-

3- Erdoğan Alkan, *Yunus Emre*, sf. 47

manlı başka düşünür başka yapardı, halk başka düşünür başka yapardı.

Peki bu başkalık nereden geliyordu? Osmanlı devleti, mirasçısı olduğu Selçuklu devletinin devlet ya da diğer tüm geleneklerini daha gelişmiş biçimiyle sürdürüyordu. Bu miras geleneğine göre, Anadolu halkı ve özellikle de Türkmenler insan yerine konmuyordu. Türkmenler'e, modern türkçeye çevirdiğimizde "pis Türkmen", "Eşşek Türkmen", "geri zekalı Türkmen", benzeri gibi küfürler ediliyor, aşağılanıyordu. Osmanlılar hem en son sınırına kadar halkı sömürüyor, savaşlarda kurban ediyordu, hem de aynı halka alabildiğine yabancılaşmıştı. Aslında, sadece halka karşı değil kendisine karşı da yabancılaşmış, yozlaşmıştı. Bu yabancılaşma, halkı gitgide devletten koparıp Aleviler'in mücadele safında Osmanlı'nın karşısına dikti. İşte, halkın öz dilini kullanıp savunmakla, Arapça-Farsça karışımı Osmanlı dilini kullanıp savunmanın yarattığı çatışmanın temelinde, Alevi önderlikli halk ile Osmanlı devleti arasındaki iktidar mücadelesi yatmaktadır.

Alevi-Bektaşi edebiyatı denince, önceden de belirttiğimiz gibi şiir akla gelir. Şiir dışında düz yazı olarak bazı Alevi önderlerinin "Velayetname" ve "Menakıbname" adı ile yazdıkları az sayıda eser vardır. Bunun bir çok nedeni vardır: Matbaanın 18. yüzyılda Osmanlı ülkesine girişi nedeniyle kitap basma olanaklarının olmayışı, el yazması eserlerin Osmanlı baskısından dolayı çoğaltılamaması, varolanların ise birçok kere toplatılıp yakılması, okuma-yazma oranının son derece düşük oluşu ve benzeri gibi nedenler diğer Alevi edebiyatının gelişmemesini doğurmuştur. Bu imkansızlıklardan dolayı diğer edebi eserlerin halk içinde doğurduğu boşluğu; hızla gelişen, anlaşılması kolay ve halka ulaşması hızlı olan, derin anlamlı fakat halk edebiyatı gelenekli, hece veznincle yazılmış şiirler doldurdu. Şiir, denilebilir ki halk arasında hem propaganda hem de örgütleme yapan motor güçtür. En sıradan halk, kendi ses uyumuna, şiir yapısına ve üslübuna uygun, gayet yalın bir anlatım tarzıyla yazılmış bu şiirlerde hep kendini ve kendi yaşamını bulduğu için Alevi şiirlerine ekmek, su gibi sarıldı.

"Yunus Emre'ye bir kabbalist (edebi büyücü) gözüyle bakamayız. Çünkü onun amacı insancı düşüncelerini halka, halkın dilini kullanarak, en açık ve en sade bir biçimde aktarmaktı. Arapça ve Farsça sözcüklere başvurmak zorunda kaldığında bile bunları halkın söyleyiş biçimine uyduruyor, türkçenin söz dizimiyle yazıyor ve açıklamalar yapıyordu."[4]

Alevi-Bektaşi şiirinin işlediği ana konular olarak, İsmet Zeki Eyüboğlu üçe ayırıyor: "1- Tarikat inançları, bu inançlarla ilgili olaylar, 2- Kerbela olayı, bu olaya karışanlar, 3- İnsan, Tanrı, Ali sevgisi."[5] Burada eksik olarak gördüğümüz bir konuyu da biz ekleyelim: 4- Doğa sevgisi.

Bu dört ana konu üzerine hiciv (kınama, yerme, aşağılama) yüklü Alevi şiirini Rıza Zelyut 9 çeşide ayırırken (1- Deyiş, 2- Nefes, 3- Düvazimam, 4- Mersiye (ağıt), 5- Naat (övgü), 6- Zülfükarname, 7- Miraçname (Miraciye), 8- Devriye, 9-Samah);[6] Prof. Asım Bezirci ise 11 çeşide ayırıyor (1- Sevgi şiirleri, 2- Bağlılık şiirleri, 3- Yergi şiirleri, 4- Töre şiirleri, 5- Doğa üzerine şiirler, 6- İnsan üzerine şiirler, 7- Aşk şiirleri, 8- Ölüm ile yaşam üzerine şiirler, 9- Ayrılık ile özlem, 10- Toplum üzerine şiirler, 11- Kavga ve umut üzerine şiirler).[7]

Alevi şiirlerinin derinliğini kavramak bakımından 9'a veya 11'e ayırmak yararlı olsa da, bu şiirlerin her birinin başından sonuna kadar bir tek temayı işlediği sanılmasın. Her şiirde karşı çıkılanla taraf olunanın maddi ya da sosyal ilişkileriyle ele alındığı, bunların tümünün şiirde güzel bir ahenk içinde sunulduğu bilinmelidir. Eyüboğlu'nun dediği gibi: "... Bu konuların düzenli olarak işlendiği, ayrı ayrı şiirlerde ortaya konduğu sanılmasın. Bir şiirde bu üç konunun yanyana geldiği görülür... Doğu şiirinde bütünlük dizelerde, iki dizeden oluşan küçük bölümlerdir. Şiirin bütününde konu birliği yok, duygu sürekliliği vardır. Duygu izlenimleri inişli çıkışlıdır, belli bir düzeyde, bir çizgi üzerinde yürümez."[8]

4- Erdoğan Alkan, *a.g.e.*, sf. 43
5- İsmet Zeki Eyüboğlu, *Tüm Yönleriyle Bektaşilik*, sf. 43
6- Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, sf. 169-171
7- Asım Bezirci, *Pir Sultan*, sf. 82-109
8- İsmet Zeki Eyüboğlu, *a.g.e.*, sf. 476

Hece vezninde yazan Alevi-Bektaşi şairleri, çağ ilerledikçe ve özellikle 16. yüzyıldan itibaren aruz veznine de el atıp değerli ürünler verdiler. Alevi şairlerin aruz veznini de kullanmaları birincisi, bu tür şiirin şehirlerde yukarıdan aşağıya doğru belli bir etkinlik kazanmaya başlaması ve ikincisi, Alevi hareketinin şehir örgütlenmesi olan Bektaşiliğin şehirlerde güçlenerek hem aksiyoner ve hem de entellektüel bir cephe yaratması sonucudur. Fakat aruz veznini kullanan Bektaşiler o güne kadar Osmanlı'da "ne şişi ne kebabı yakan" içerikli geleneğe hiçbir zaman düşmediler. Tersine onlar, hece vezninde kullandıkları halkçı-devrimci özü aruz veznine de taşıyarak şiirin biçimini prangalarından kurtardılar.

c- Alevi Kültüründe Müziğin Yeri

Müzik; duyguları ve düşünceleri anlatmak için sesleri belli bir düzen içinde sıralama sanatıdır. Değişik biçimlerde anlatılabilse de, özanlam olarak böyledir. Müzik; saz ve söz, yani şiir olmak üzere iki unsurun bileşimidir. Bu iki unsur bir bütünlük içinde birbirini tamamlayarak insan yaşamının vazgeçilmez bir parçasıdır.

Yukarıda; "Diyebiliriz ki, Alevi halkı kadar hiçbir halk kendini şiirle ifade etmemiştir" demiştik. Bu böyle olunca, halk Deyişleri'nin bir ayağını oluşturan şiir, diğer ayağı olan Saz'a dayanmadan edemezdi. Hele de; Ayıncemi'ni, Görgü Cemi'ni, Semah'ı ve diğer tüm toplantı ve sohbetlerini saz ve söz ile yapmayı yaşam biçimi edinmiş Alevi-Bektaşi halkında müziğin yerinin ne kadar büyük olduğu kendiliğinden anlaşılır. Cemleri yönetenler Dedeler olduğu için genellikle Zakir'liği (saz çalıp deyiş söyleyen) de onlar yaptığından her Dede'nin mutlaka bir sazı vardır. Fakat yalnızca Dedelerde değil, Dede olmayan Aleviler'in çoğunda da saz vardır. Çalsın veya çalmasın, bakıp zevk almak için dahi evde bir Bağlama veya Cüra (Bağlama'nın küçüğü) asılıdır. Dolayısıyla, Aleviler'in bir özelliği şiir ise diğeri sazdır. Aleviliği kültürel ve sanatsal olarak besleyen, diri tutan ve yaklaştığımız 21. asıra taşıyan üç temel araç vardır. Bunlar;

1- Şiir, 2- Saz, ve 3- Semah (söz-saz-semah)'tır. Bu üçünün birleşiminden güzelliği, derin anlamı, sevgiyi ve çoşkuyu böylesi yazılı sözlerle tam olarak ifade etmek mümkün değil. Bu üçünün sadece düşünceyi değil, insanın ruhunu da sardığı için çok güçlü bir sürükleyiciliği vardır. Bu sürükleyiciliğin Alevilik'teki tanımı "ummana dalmak" (derine varmak, derin düşünmek)tır. Aynı şekilde, söz-saz-semah birleşiminin içeriğinde sömürü, baskı, zulüm kınanıp lanetlenirken, halk arasında sevgiyi, saygıyı, dostluğu güçlendiren içeğitim de vardır.

Semah konusunda Mevlevilik ile Aleviliği aynılaştıran yanlış bir anlayış vardır. Oysa Mevleviler'le Aleviler'in biçimsel olduğu gibi, ama en önemlisi de öze ilişkin farklılıkları vardır. 1- Söz olarak: Mevleviler'in Semah'ta okuduğu şiirler, Arap-İran karışımı klasik Osmanlı şiiridir ve içerik olarak Sünnilikten kopmayan kadercidir. Alevi Semah'ında ise haksızlıkları kınama, yerme, taşlama ve birliğe, mücadeleye, dostluğa çağırma vardır. 2- Müzik olarak: Mevlevi Semah müziği de hem melodik, hem de enstrüman olarak Arap kökenli klasik Osmanlı müzik türüdür. Alevi Semah'ında ise Orta-Asya'da "Kopuz", Anadolu'da Bağlama olan halk enstrümanı ve melodik olarak halk müziği makamı vardır. 3- Semah dönenler (semazen veya semagan) olarak: Mevlevi Semah'ında yalnızca erkekler vardır. Alevi semah'ında ise erkek ile kadın birlikte dönerler. 4- Mevlevi Semah'ında semahcı kendi ekseninde tek ayak üstünde döner. Alevi Semah'ında ise semahcıların tümü dairevi bir yuvarlak çizerek peşpeşe giderek arada birbirlerini niyaz ederler (omuzdan öperler). 5- Mevlevi müziği dinleyeni uyuşturururken, Alevi müziği çoşturuyor. Başka farklılıklar da vardır, ama bu temel farklılıklar Mevlevi Semahı ile Alevi-Bektaşi Semahı'nın birbirinden esasta farkı olduğunu görmek bakımından yeterlidir sanırız. Fakat, Osmanlı'nın her türlü raks ya da dansı yasakladığı düşünüldüğünde, tasavvufun Sünni biçimi olan Mevlevi Semah'ın Osmanlı'dan belli ölçüde bir kopuş olduğunu da kabul etmek lazım.

Osmanlı din devletinde resim, oyun, dans veya raks yapmak yasaklanmıştı. Bu yüzden bir çok kültür emekçisi öldürülmüş,

hapis edilmiş veya çok çeşitli baskılar görmüştür. Bektaşi Tekkeleri'nde ya da Cemler'de müzikli törenler yapılmışsa bu Osmanlı'nın hoş görüşünden değil, Osmanlı'ya rağmen, tüm baskılar göğüslenerek yapılmıştır. Osmanlı din adamları ve medreseler, Alevilerin bir halk töresi olarak sürdürdükleri sözlü-sazlı-semahlı kültüre akla gelmedik çirkin iftiralar atmaları, bu kültürün halkın doğal yaşamında kabul görmesine, aydınlatmasına ve örgütlemesine duyulan gerici düşmanlıktan kaynaklanıyordu. Bu düşmanlık bugün de sürüyor, çünkü bunun kaynağı, sistemi elinde bulunduran egemen sınıfların sömürü amacıdır.

Halka ve halkın devrimci kültürüne düşmanca bakan Osmanlı egemen sınıflarının ve medrese çevrelerinin, halkın mücadelesinin, sevdasının ve duygularının temel aracı olan Saz'ın "şeytan aleti", "şeytan işi" olduğunu söylemelerine karşı, 17. yüzyıl ortalarında Erzurumlu Emrah'tan şu yanıtı alacaktı:

Halep'ten gelmiştir dalı
Öter bülbül gibi dili
Yemen'den alınır teli
Şeytan bunun neresinde

Müftü gibi yalan demez
Söyler dili dolan bilmez
Kadı gibi haram yemez
Şeytan bunun neresinde

Tarikat yolu bend oldu
Söyleyeni Emrah oldu
Derdi sırrım yürek oldu
Şeytan bunun neresinde

Osmanlı devletinin Aleviliğe ve Alevi kültürüne neden karşı çıkıp yasakladıklarını anlamak için, ibret belgesi niteliğinde olan Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin bu konudaki fetvalarına bakmalı:

"**Soru**: Suçlu görülerek öldürülen Oğlan Şeyh dedikleri kişi zulmen öldürüldü denen insanlara ne yapmak gerek?

Cevap: Onun mezhebinde ise öldürülür.

Soru: Tarikat kesiminin önderlerinden bir vaiz (İsmail Maşuki Oğlan Şeyh) camilerde ve kürsülerde açık açık, 'Zikr halkasında, ibadet niyetinde raks ve devran (semah) etmek helaldir ve bunun helal olduğu ayetle ve hadisle kanıtlanmıştır. Allah'ı ayakta iken otururken, yanlarınız üzerine yatarken de anın diyen ayetin manası, yüce Allah'ı her durumda anın demektir. Raks da hal'i kıyama dahildir (namaz gibidir)' demiştir. Yine, 'Kim kendini bir millete benzetirse ondandır' diyen hadis gereği raks, gökte dolaşan meleklere benzemektir. Tanrı'nın peygamberi bile raks etmiştir. Hatta kutsal ridası arkasından düşmüştür. Bu durumu peygamberin yakınları olan büyük insanlar söylemişlerdir, hatta İmam Şafii ve Muhammed Gazali de anlatmıştır' dese ... Tarikat önderi yine 'bu bir zevk halidir'... 'Tatmayan bilmez' ....demişler... 'Haram diyen desin. Biz helal bildiğimiz şeyi bırakmayız' dese. Tarikatcının gösterdiği bu kanıtlar gerçek kanıtlar sayılıp sözüne değer vermek doğru olur mu? Eğer söyledikleri doğru sayılmazsa bu tarikat önderine ne yapılması gerekir?

Cevap: Yukarıda anılan yüce ayette raksa izin konusunda hiçbir işaret yoktur. O çirkin işin doğruluğuna inanan ve ayeti tanık olarak kullanan kişilerin imam ve nikah yenilemeleri gerekir. Zira, kelammullahın anlamını bozarak kendi isteklerine uydurmuşlar. Sözü edilen hadis doğrudur... Fakat, insanların hareketlerini meleklerinkine benzetmek doğru değildir. Zaten şimdiki zaman sofilerinin ettikleri raks da gerçekte kafirlerin horon tepmesidir ve bunların eylemleri kafirlerinkine benzer.

Büyük peygambere raks etti demek küfürdür. Çünkü raks aşağılık insanların işidir. Peygamberlerden birisine aşağılık eylem yüklemenin küfür olduğu fetva kitaplarında yazılıdır. Peygamber dönemindeki ululardan, sözü edilen işin (raksın) çıktığını söylemek yalan ve iftiradır. İmam Şafii'nin söylediği ileri sürülen söz de yalandır. Hiçbir din bilgini raks helaldir, dememiştir. Yalnız semada çelişkiye düşmüşlerdir.

Dinsel yorumlarda din bilginlerinden (Sünni akımlar) başka kimselerin, İmam Gazali ve benzerlerinin sözlerine güvenmek doğru değildir.

Bu biçimde, kötüyü güzel göstererek, yalan dolancılıkla şeytanlaşarak halka vaaz eden kişiler sapık azdırıcılardır. Bunlar kafir olmuşlardır. Şiddetli cezalar ve hapisle önlenmeleri gerekir.

Eğer bunlar yasaklanmaz ve uslanmaz, 'Alimler zevk sahiblerinin sırlarını bilemezler' diyerek büyük suçlarında direnirlerse, dinsizdirler, mutlaka öldürülmeleri gerekir. Bundan sonra tövbeleri de geçerli olamaz...

Soru: Tarikat önderlerine, 'Zikrullah ederken devran ve raks haramdır. Bu yararsız işin küfür olduğu fetva kitaplarında açıklanmıştır. Bunu niçin bırakmıyorsunuz?' denildiği zaman: 'Bizi, şarap içmekten ve buna benzer kötü alışkanlıklardan alıkoyuyor. Bazı sapıkların gönlünü değiştirerek Tanrı'yı anmasına neden oluyor' diye cevap veriyorlar. Gerçekten de öyle olsa, bu duruma o niyet ile izin verilir mi?

Cevap: Verilmez. Bu şeytanca olan sanı türünden bir aldatmacadır. Günahtan ibadet olduğu nerede görülmüştür?... Onların yaklaşmak istediği şey, başka bir günahtır. Zaten cehennemlikler, uygun da olsa, ateş katlarının birisinden diğerine geçmekle kurtulmuş olmazlar.

Soru: Bir Tekke'nin mescidinde değişik kişilerle genç oğlanlar toplanır, değişik nağmelerle tefhit ederken (Tanrı'yı birleyen müzikle vecde gelirken), bunu değiştirerek kimi zaman 'dil-i men, can-ı men' deseler... Kimi zaman da, 'sen ulu bir sultansın, canlar içinde cansın / çün ayan gördüm seni, pinyan kapısı değil", yahut 'cennet cennet dedikleri, bir ev ile bir kaç huri/ isteyene ver sen onu, bana seni gerek seni....' biçiminde beyitler okusalar (Bu şiirler Yunus Emre'ye aittir) ve göğüslerini döverek şaşılacak hareketler yapsalar. O yerde oturanların bazıları Tekke'ye giderek buranın Şeyh'ine,

'Niçin böyle hareketlere razı oluyor, yaptırıyorsun?' diye sorsalar, Şeyh de 'size ne', deyip: 'Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yaratmışımdır' diyen ayetle cevap verse, bu Şeyh'e dinsel olarak ne yapmak gerekir?

Cevap: Bunların halleri ve sözleri tam anlamıyla fuhş olduğu gibi, cennet hakkında dedikleri kötü sözler de açık bir küfürdür. Bu kişilerin öldürülmeleri yasalara uygundur.

Şeyh'leri olan dinsiz, 'yaparlarsa ne olur?' demekle kafir olmasından başka suçu tapınma sayarak yüce ayeti buna kanıt göstermekle yine kafir olur. Bu inançlardan dönmezlerse kesinlikle öldürülmelidirler.

Soru: Şeyhler'den veya tarikat yolundakilerden bazılarına, birisi,

'Siz, niçin namaza ve zekata ilişkin çaba göstermiyorsunuz' dese, karşısındaki de, 'Batın ilim (öz), yanında zahir ilim (biçim) utanılacak bir durumdur. Batın ilmiyle uğraşan kişi zaten zahir ilmini anlar' dese, ona ne yapmak gerekir?

Cevap: O da dinsiz ve günahkarlardandır. Onun yargısı, dinden dönenin yargısı gibidir. Bu geçersiz düşünceden dönmezse öldürülmesi gerekir."[9]

9- Ebussuud'un Fetvaları'ndan Aktaran Rıza Zelyut, *a.g.e.*, sf. 331-333

ÇOKTANRILIK (TOTEMCİLİK)

Dinler tarihine göre, din; ilkel komünal toplumun çöküş döneminde kişinin gücü yetmediği şeyler karşısında secdeye gelmesi, onlara "ulaşılmaz güç" gözüyle bakması ve kendini avutarak "erişilmez" gördüğü şeylere tapmasıyla ortaya çıkmıştır. Köleci (sınıflı) toplumda yoksullukların avuntusu olan -daha doğrusu gösterilen- din; ilkin insanların ölme ve yok olma korkusunun yarattığı doğaüstü tasarımlar ve işlemler sistemiydi.

"Totemcilik" de denen çoktanrılı dinler, ilkel toplumdan köleci topluma geçişten sonra yıkılmaya ve yerini tek tanrılı dinlere bırakmaya başladı. Fakat tektanrıcılık, sınıflara bölünen köleci toplumda sömüren ile sömürülen arasındaki ilişkiyi, sadece ekonomik bakımdan değil, manevi bakımdan da efendi-köle ilişkilerinin kurulmasında çok güçlü görülen totemciliği kabullenemezdi. Toplumda en güçlünün kendisi olduğunu, kendisi ile kölesi arasındaki ilişkiyi tanrı-kul arasındaki ilişki biçimine sokmak gerektiğini anlayan köle krallığı, zamanla kendini tek tanrı ilan etti. Böylece çok tanrılı dinler, yerlerini yavaş yavaş tek tanrılı dinlere bıraktı. Çünkü kral, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin tek sahibi olarak kendini görüyordu. Ve bu yüzden, kendisinden başka maddi ve manevi bakımdan daha güçlü bir tanrı olmamalı, herkes kendisini tanrı bilmeli ve bağlanmalıydı.

Tektanrılı dinlerin kuruluşu binlerce yıla yayılarak, İslamiyetin doğuşuna kadar uzanmıştır. İslamiyet, tek tanrılı ve çok tan-

rılı dinlerin iç içe yaşadığı Kuzey Asya'nın Arap toplumu içinde doğdu. Fakat bu tarih, köleciliğin, yerini çoktan bıraktığı feodal toplumun yaşandığı tarihtir. İslamiyetin doğuşu iki açıdan bir zorunluluktu: Birincisi, toplum kendini yenilemek istiyordu ve ikincisi, tek tanrılı din sistemlerinden (siyasal sistem) Musevilik ile Hıristiyanlık ve çok tanrılı din olan Totemcilik, böyle bir yenilik karşısında birer engeldi. Böylesi bir yeniliğe önayak olabilecek sistem İslam ve önderi de Muhammed olabilirdi.

İSLAMİYET'İN DOĞUŞU VE HZ. MUHAMMED

İnsanlar nasıl yaşarsa öyle de düşünür. Toplumsal kural olarak bu böyledir. Bazen insan düşündüğü gibi yaşamayı da elde edebilir. Fakat bu durumda dahi, kişinin düşündüğü gibi yaşama düşüncelerine ulaşması ve gerçekte yaşaması yine de maddi koşulların varlığına bağlıdır. 7. yüzyıl Kuzey Arabistan koşulları, köleci kabile sisteminden tarihsel olarak ilerici-devrimci olan feodal sisteme geçişe gebedir. Ve o koşullarda altyapının (üretim ilişkileri) ve bu altyapının ideolojik yansıması olarak politik üst yapının dışında, başka veya daha ileri (örneğin kapitalist) olan maddi etmenler de yoktu ve olamazdı. Bundan dolayı, o koşullarda feodal toplumun alternatifi olabilecek başka bir toplumsal sistemin maddi üretici güçleri olmadığına göre, doğal olarak, iktidar olabilecek başka veya daha ileri bir toplumsal bilinç de olamazdı. Bu koşullarda her hangi bir yenilikten bahsedilecekse, bunlar, feodal toplumun yüzyıllar sonra yıkılmasında birer basamak olabilen, ama hâlâ feodal toplum içinde gerçekleşmiş köklü reformlar ve ara-devrimlerdir. İşte bu yönüyle İslamiyet, köleci-kabile sistemini yıkmasıyla bir devrim, ve getirdiği yeniliklerle de köklü reformlar sistemidir.

İslamiyet, dünya çapında çoktan yıkılmış köleci toplumsal yaşam ve ilişkilerin hâlâ var olduğu, ama bu yaşam ve ilişkileri yıkarak aşmak üzere köleci üretim ilişkilerinin alternatifi olan feodal üretim güçleri tarafından kuşatıldığı ve kazandığı bir sistemdir. Bu dönemin Kuzey Arabistan'ında köleci ve feodal sis-

temlerin tüm sınıfsal ve toplumsal ilişkileri her ne kadar içiçe yaşıyor ve feodal zor zaferini bağırıyorduysa da, köleci ögeler her şeyden önce üstyapısal ağırlığını koruyordu ve bu nedenle de gelişmenin engeliydi. Sonradan kurulanın adı "İslam" değil de başka bir şey de olabilirdi, ama hangi isimde olursa olsun yeni olanın önünde duran esas görev, köleciliğe ait ideolojik, politik, kültürel, geleneksel vb. tüm engelleri aşmaktı.

Aynı şekilde, köleci engeli aşarken birkaç adım ileri atmak da vardı, birinci adımda çakılıp kalmak da vardı. Muhammed, köleci engelleri aştıktan sonra birinci adımda çakılıp kaldı. Neden?

Kuşkusuz ki, birkaç ve hatta hep, kesintisiz adım atmanın esas anlamda istemlere değil tarihsel ve toplumsal, yani ekonomik, sosyal (sınıfsal) ve külürel şartların durumuna bağlıdır. Örneğin: ilkel komünal toplum sınıfsız ve sömürüsüz bir toplumdu ve bu toplumda hakim olan, bugün için insanlığın gelecek özlemi olarak doğal yaşamdı. Ama bu bile, sınıfsız-sömürüsüz komünal toplumun, sınıflı-sömürülü köleci toplum tarafından yıkılmasını önleyemedi. Neden? Çünkü, komünal toplumun üretim ilişkileri ve bunların tüm düşünsel ve ruhi yansımaları kaçınılmaz olarak gelişen üretici güçlere ayak uyduramıyor ve engelliyordu. Bu nedenle komünal toplum yıkıldı, fakat onun dokusunu oluşturan eşitlik ilkesi toplumsal bir ihtiyaç olarak hep diri kaldı.

İnsanlık tarihi boyunca, sömürünün ve ayrıcalıklı yaşamın ortaya çıktığından bu yana, onun karşıt boyutu olan sömürüye ve ayrıcalıklara karşı mücadele de, yani eşitlik sağlama mücadelesi de bir töre olarak var olmuştur. Fakat bu törel düşünce, kapitalist topluma kadar arada binlerce yıl geçmesine rağmen ülkeler veya kıtalar özgülünde pratik gerçeklik kazanamamış, toplumsal bir sistem olamamıştır. Yalnızca kapitalizm öncesi feodal ve köleci toplumlarda, kendi kendisiyle yetinen doğal ekonomide dar bir çevrenin dışına çıkamayan yer ve durumda sembolik bir varlık gösterebilmiş; ama üretimin toplumsallaşması, nüfusun çoğalması ve ticaretin gelişmesi sonucunda sitelerin oluşmaya başlamasıyla bu eşitlikçi kurumlar yeniden yeniden yıkılmış ve kurulmuşlardır. Fakat her yıkılıp kurulmadan

sonra eşitlik ilkesi, ekonomik ve teknik faktörlerle beslenmiş ve bir toplumsal istem olarak güçlenmiştir. Dikkat edilirse, eşitlik ilkesinin ancak kapitalist toplumun ortaya çıkmasıyla ülke ve hatta kıta bazında iktidar olma fikirlerini ve pratik gücünü ortaya çıkardığını görüyoruz. Ancak bu dönemdedir ki dünya, topluma yön veren ve belirleyici olan iki ana kampa; ekonomik olarak emek-sermaye, sosyal sınıf olarak proletarya-burjuvazi kampına bölünmüştür. Bütün bunların temel nedeni; bireysel üretimin yerini toplumsal üretimin alması, somut emeğin yerini soyut emeğin alması ve hiçbir üretim aracına sahip olmayan bir sınıfın, yani proletaryanın (işçi sınıfının) ortaya çıkmasıdır. Anahtar olması amacıyla bunları kaydettikten sonra geçiyoruz.

Konumuza dönelim. Çok kez belirttik: Tarih yorumunun başlangıcı ekonomik durumun (üretim ilişkilerinin), sınıflarının niteliğinin ve üstlendikleri rollerin bulunmasıyla başlar (daha doğrusu, başlamalıdır). Kuzey Arabistan'da doğan İslamiyet; dar bir alanda gittikçe çözülmeye yüz tutmuş köleci toplum ilişkilerinin var olduğu, ama köleci sistemin bizzat içinde ve etrafında (Anadolu, Mezopotanya, İran ve Güney Arabistan) filizlenip büyüyen feodal toplum dinamiklerinin ekonomik ve sosyal bakımdan güçlendiği ve Muhammed önderliğinde savaş yoluyla zafer kazandığı bir feodal sistemdir. İslamiyet'in doğuşunu ve Muhammed'in önderliğini değerlendirirken, bugünün değil, 7. yüzyılın Kuzey Arabistan'ının toplumsal koşulları kriter alınırsa, doğrulara yaklaşmak daha kolaylaşır. Her şeyden önce Muhammed'in kendisi orta halli bir tüccar; kurmak istediği veya özlem çektiği ise feodal bir sistem; düşünce yapısı da onun sınıf çıkarlarına ve kuracağı iktidara hizmet edecek nitelikte olduğu bilinmeli ve anlaşılmalıdır. Bunlar kavrandığı zaman, Muhammed'in böylesi koşullarda neleri yapabileceği sorusu doğru cevaplar bulabilir.

Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin bir sömürücü sınıftan bir başka sömürücü sınıfa el değiştirmesiyle, eski toplumdan (bugüne göre) kötü birçok geleneği kendisine taşımasıyla ve bilimdışı söylevlerin Kuran'da yer almasıyla İslamiyet'i bir devrim olarak görmeyenler vardır. Bu anlayışlar, "bilim" adına hareket etseler de gerçekte bilimdışıdırlar, yöntem bilimi olan

diyalektiği 7. yüzyıl Arabistan koşullarına uygulayamıyorlar, soruna mekanik ve subjektif bakıyorlar. Evet, İslamiyet'in doğuşuyla üretim araçları bir sömürücü sınıftan başka bir sömürücü sınıfa el değiştirmiştir, eski toplumdan birçok kötü geleneği kendisine taşımıştır ve Kuran'da bilimdışı pekçok (hatta temel yönüyle) yanlış şeyler vardır. Ama bütün bunlar, yine de İslamiyet'in doğuşunu bir devrim olmaktan çıkarmaz. Yukarıda sıralanan olumsuzlukların esasta (evet, esasta!) yer almadığı devrimler, işçi sınıfının ideolojik önderliğinde gerçekleşen devrimlerdir ve dönem olarak da 19. yüzyıl ortalarıdır. Ama tarihi ve toplumsal devrimleri 19. yüzyıl ile başlatamayacağımıza göre, 10 bin yıllık sınıflı toplum tarihinde sayısız kazınım ve kaybetmelerin, birçok iyinin yanında birçok kötünün de içinde yer aldığı sayısız devrimlerin olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu konuda çok fazla gerilere de gitmeden, yakın geçmişimizde Jön-Türk ve Kemalist devrimlere bakalım. Jön-Türk Devrimi; yıpranmış ve nüfuz alanlarını hayli kaybetmiş Osmanlı'nın namusunu kurtarmak ve padişahlığı daha da güçlendirmekten başka bir amacı yoktur. İçlerinde Namık Kemal ve Ahmet Rıza'nın da bulunduğu 1870'lerde "Yeni Osmanlılar" olarak kurulan hareketin devamıdır. Tek getirdikleri yenilik, 1876'da 1. Meşrutiyet'in padişah tarafından ayak altına alınan anayasal reformlarına işlerlik kazandırmak ve Mebusan Meclisi'ni yeniden oluşturmaktır. Kemalist Devrim ise; Türk-Müslüman olan burjuva ve toprak ağalarının politik önderliğinde gelişmiş bir devrimdir. Her ikisinde de, emekçi halk için ekonomik, sosyal ve siyasal bakımdan köklü, nitel bir yenilik ya da doğrudan lehte dönüşümler olmadığı halde, yine de birer ara-devrimler olarak anıldılar. Demek ki devrimler; içerik, kapsam ve biçim yönünden çok çeşitlidir. Ama her devrim, toplumsal gelişmenin önündeki engelleri ya kendisi kaldırır, ya da sonrakilerin veya başkalarının kaldırmasına (istem dahilinde ya da dışında) yolu açar.

a) İslamiyet Öncesi Ekonomik Durum

Ortaçağ köylü ekonomisi dendiğinde toprağın akla geldiğini

herkes bilir. Tamamen kol ve hayvan gücüne dayanan bir üretim düşünülürse, toprağın doğal verimliliğinden başka üretimi artırıcı bir imkan da yoktur. Bu doğal üretimin verimsiz zorlukları, Arabistan'ın kum çöllerinde ikiye katlandığı anlaşılır bir durumdur. Ama buralarda yine de insanlar yaşadığına ve yaşamın bir türden sürmesi gerektiğine göre, şu ya da bu yoldan geçim nesnelerinin temin edilmesi gerekiyordu. Bu geçim nesneleri çok az oranda ekilebilir tarım, temel ürün olarak hurma, deve sütü ve kervan ticaretidir.

Böylesi doğal şartlar, Arabistan insanının düşünce, davranış, kültür, gelenek ve kısaca tüm yaşamını kendine göre şekillendiriyordu. Her şeyden önce, nüfus olarak yoğun bir göçebe yaşam vardır. Göçebelik, aynı zamanda üretimdışı yaşamın diğer bir adıdır. Diğer yönüyle de, az sayıda bulunan ve üretime elverişli toprakların toplumda azınlığı oluşturan örgütlü ve güçlü kabilelerin, bu kabilelerin de şeflerinin elinde toplanıp tekelleştiğini gösterir. Bu çarpık durum kabileler arasında, kabileler ile göçebe topluluklar arasında ve göçebe toplulukların kendi arasında, kısaca bütün insan grupları arasında bitmek tükenmek bilmeyen savaşlara yol açarken, aynı zamanda bir grubu diğerine, aşırı yoksullaşmış çoğunluğu aşırı zenginleşmiş azınlığa köle bağlarıyla bağımlı kılıyordu.

7. yüzyıla gelinceye kadar kervan ticareti o zamanın ölçülerine göre çok büyük miktarlara ulaştı. Bazen her kervanda yüzlerce deve bulunuyordu. Her deve 200 kiloluk yükü günde 300 kilometre yol alarak, 17 gün hiç su içmeden taşıyordu. Bu kervanlar, "Güney Arabistan ile Mezopotamya gibi iki uygar bölge arasında; hem bu bölgelerin ürünlerini, hem de bu bölgelere bir yandan Akdeniz ürünlerinden, öte yandan da Hindistan, Doğu Afrika ve Uzak Doğu'dan gelen malları ulaştırmak üzere durmadan gidip gelmektedir... Bu iki yönlü ticari etkinliğin sonucunda, bir takım pazar ve panayır yerleri ortaya çıkmış, bunlar arasında özellikle bir kaynağın ya da bir tapınağın yakınında bulunan pazar ve panayırlar, gittikçe süreklilik kazanmıştır."[10]

Ticaretin hızla geliştiği bu şartlarda Mekke kenti uluslararası

10- Maksime Rodinson, *Hz. Muhammed*, sf. 15

ticari bir merkez halinc gelmişti. Buna bağlı olarak, Mekke tüccarları büyük servet sahibi olmuşlardı. Servetler kabile şeflerinin elinde toplanıyordu. Her ne kadar "kabile" dendiğinde, o kabilcye ait olan bütün insanlar akla gelse de gerçekte böyle değil, sınıf farklılığının en yalın biçimiyle sürdüğü ve tüm servetin mülkiyet olarak toplandığı el, kabile şefleridir. Kabile halkı ise, "kabilenin şeref ve haysiyetini koruma" adı altında şefin (reisin) iş hizmetlerini ve askeri görevlerini yerine getirmekten ibaretti. Bu ilişki içinde, sürekli güçlenenlerin yanında sürekli zayıflayan tüccarlar da vardı. Genel kural olarak, ekonomik gücü elinde bulunduran politik gücün de sahibi olur. İşte, Mekke'de ekonomik ve politik gücün sahibi, Muhammed'in de göbek bağıyla bağlı olduğu Beni Kureyş kabilesiydi.

Kabileler arası savaş ganimetleri, rant gelirleri ve ticari karlar kabile şeflerinin elinde büyük servetler haline geldikçe halk ise şeflerin tersi orantıda dayanılmaz boyutlarda yoksullaşıyordu. Göçebe hayat, topraksızlık ve verimsiz toprak nedeniyle halk, çok zaman yarı aç durumda yaşıyordu. Bu yarı açlık ve sefalet, bazen halkı bir beyin yanında gönüllü köleliğe zorlarken, diğer yandan kişilik ve kültür bakımından aşağı ve kötü noktalara itiliyordu.

b) Politik Durum ve Muhammed

7. yüzyıl başlarında büyük miktarlara varan ticaretin Kureyş kabilesi tarafından tekelleştirilip denetlendiğini önceden belirtmiştik. Bunun dışında, kabilelerin totemlerinin bir arada bulunduğu ve ziyaretlerden dolayı büyük gelir getiren tapınak da Kureyş'in denetimine zor yoluyla geçmişti.

Kureyş kabilesinin serveti büyüdükçe, kabile içindeki klanlar arasında servet ve iktidar mücadelesi de büyüyordu. Bu mücadele, Abd Menaf'ın oğullarından Haşim klanıyla Abd Şems klanı arasındaydı. Haşim'in oğlu ve Muhammed'in dedesi Abdül Muttalib MS. 570'lerde üstünlüğü ele geçirir, fakat kısa süre sonra Abd Şems'in oğlu Ümmeye'ye kaptırır. Böylelikle tüm gelir kaynaklarının denetimi, Muhammed ile Ebu Süfyan ara-

sında savaşa dönüşecek çatışmaların nedenlerinden biri olabilecek döneme kadar uzanır.

Abdül Muttalib'in birçok eşi vardı, fakat Fatima'dan Abdullah isminde bir erkek çocuk doğdu. Abdullah büyüdükten sonra, anasının da mensup olduğu Kureyş kabilesinin Beni Mahzum klanından Emine ile evlendi. Bu evlilikten sonra, (değişik tarihler verenler de vardır, ama çoğunun üzerinde birleştiği odur ki) 571'de Muhammed doğdu. Doğumdan birkaç ay sonra, bir hastalık nedeniyle babasının ölümü Muhammed'i yetim bıraktı. Miras olarak da karısına bir esir, beş deve ve birkaç koyun bıraktı. Başka bir malvarlığı da yoktu, çünkü babası Abdül Muttalib'ten Ümmeye'ye kabile yönetiminin geçmesiyle başlayan yoksulluk Muhammed'in doğumuna kadar hayli büyümüştü. Abdullah'ın ölümünden sonra Emine, oğlu Muhammed'in büyütülmesine koyulmuştu ki, aradan geçen kısa bir süre sonra Muhammed 6 yaşındayken öldü. Böylece Muhammed babadan olduğu gibi anadan da yetim kalmıştı.

Yetim kalan Muhammed'i dedesi Abdül Muttalib yanına aldı, emzirmek için de Halime isminde bir sütannesi bulundu. Ama iki yıl sonra dedesi de ölünce, amcası Ebu Talib (Ali'nin babası) Muhammed'i yanına aldı. Ebu Talib orta halli bir tüccardı. Muhammed amcasının yanında büyüdü, o günün geleneklerine göre hayli uzun zaman bekar kaldı. Bunun sebebinin yoksulluk olduğu büyük ihtimaldir.

Muhammed artık çalışmak ve kendi yaşamına yön vermek üzere iş arar duruma gelmişti. Zeki oluşunun da yardımıyla, dul ve orta düzeyde zengin bir tüccar olan orta yaşlı Hatice'nin kervanlarında çalışmaya başladı. Çalışkan ve işbilirliği sayesinde, Hatice tarafından sevildi ve kervanın olduğu gibi alış verişin sorumluluğu da kendisine verildi. Bu ilişki içerisinde, her ikisinde de karşılıklı evlilik düşünceleri doğdu. Hatice, Muhammed'den yaklaşık 20 yaş daha büyük olmasına rağmen, bu ikisi arasındaki evliliğin etkenleri neydi, onu geçiyoruz. Derken, Muhammed ile Hatice evlendiler.

Bu evliliğin Muhammed'in kaderini değiştirdiği açıktır. Öyle ya; o yaşa kadar yetimliğin, yoksulluğun ve ezilmişliğin acısını

tatmış Muhammed, bundan sonra, önceden bulamadığı maddi imkanlara olduğu gibi manevi bir etkinliğe de kavuşmuştur. Çevresini etkilemede ve sonrası yapacakları üzerinde yeni durumu önemli rol oynayacaktır. Hatice ile tanışmadan önce yetim ve yoksul büyüyen Muhammed, toplumsal sorunları ve sosyal yaşamı başka, yani halkın gözüyle görmüş ve böyle yoğrulmuştu. Ama şimdi, Hatice'nin ticari varlığının sahibi olarak hem toplum hem de sosyal yaşamı bir varlıklının gözüyle görme olanağını da elde etmişti. Birbirine zıt bu iki farklı sosyal durum, Muhammed'in kafasını sert çelişkiler yumağına çevirmişti. Nasıl çevirmesin ki: Eskiden halkın nasıl ezilip sömürüldüğünü görmüştü, şimdi ise kimlerin ezip sömürdüğünü görüyordu. Bu çelişmeli durum iki ana yola ayrılıyordu: Ezilen-sömürülenlerin yolu mu, ezen-sömürenlerin yolu mu? Ya da ikisi arasında bir yol mu? Bu soruların cevabını sonra vermek üzere, geçelim.

Eskiden yoksul olan Muhammed, Hatice ile evlendikten sonra orta düzeyde zengin tüccar Muhammed olmuştu. Fakat, yoksullukla zenginliğin acısını ve tatlısını tatmış Muhammed yine de bir türden mutlu değildi. İçinden çıkıp geldiği halkın maddi yaşamındaki çekilmezlik tüm acımasızlığı ile devam edip giderken, Kureyş kabilesi egemenliğindeki zenginlerin yaşamı, insan aklının kabul edemeyeceği kadar şehvete batmıştı.

Öte yandan; Muhammed tüccar olmuştu, fakat bu yeni durumu onu yine de kendisinden çok daha büyük ve iktidar sahibi Kureyş veya başka alanlardaki başka tüccarların rekabet baskısından kurtarmıyordu. Haraç verme, pazardan çekilme baskıları yanında, güçlü silahlı korumaya sahip olunmadığında kervanların her zaman soyulma durumu vardı. Bunun yanında, köle ve esir olanlarla efendilerin olduğu bu toplumda güçlü olanın güçsüzü açık ve kaba tarzda insan yerine koymaması, hor görmesi, boyun eğdirmede zevk alması gibi bir gelenekçi ortamın, yoksulluktan yeni kurtulmuş ve artık eski durumuyla görülmeyi kabul etmemesine rağmen, bunu havadakiler tarafından kendisinin hâlâ eski durumuyla görülmesi Muhammed'i içten içe kemiren, gururunda yaralar açan mutsuzluğun bir başka boyutuydu.

Muhammed'in çelişkileri bunlardı. Fakat bu çelişkiler, aslın-

da toplumda varolan uzlaşmaz karşıtların Muhammed'deki yansımasıydı. İslamiyet'in arefesinde Kuzey Arabistan'da, dönemin yaşam tarzından adını alan bir "Cahiliye Devri" vardır. (Akılda tutulmalıdır ki, bu döneme yüklenen anlamda büyük abartmalar vardır. Bu abartmaların özellikle İslamcı güçlerin kendi gericiliklerini örtmek ve az ya da çok eskiden kalma iyi şeyleri de reddetmek amacıyla yapıldığını söyleyebiliriz.) Gerçekten de cahilce adlandırılabilecek gelenek, kültür ve yaşam biçiminden pek çok varyantın mevcut olduğunu da kabul etmek gerekir. Bu cahilce düşünce ve davranış biçimlerinin sorumlusu halk değil, o dönemin kabile şeflerinin çürümüş iktidarıdır. Zaten Muhammed'in kendisini kurtarıcı elçi görüp göstermesinin tayin edici faktörlerinden biri de bu durumdan duyduğu huzursuzluktur.

Muhammed'in bu huzursuzluğu, onda bir değişim zorunluluğu düşüncesinin kıvılcımlarını çakıyordu. Fakat bu kıvılcımların alevç dönüşmesi, halkın doğrudan savaş düzenine girmesini şart koştuğu, her zaman olduğu gibi şimdi de geçerli bir kanundu. Ama bunun pratik bir gerçek olabilmesi, Muhammed'in fikirlerindeki ve propagandasındaki parlaklığın tek başına yeterli gelmeyeceği, halkın, Muhammed'in fikirlerinde ve propagandasında açıkladığı haksızlıkları doğrudan kendi tecrübeleri haline getirmesi de gerekiyordu. Yaşananlar, yani bir devrimsel dönüşümün objektif koşulları fazlasıyla vardı. Özetlemek gerekirse;

1- Her şeyden önce, Kuzey Arabistan'da devletleşmenin olmadığı ve kabile beyliklerinin egemenliğine dayalı köleci sistemlerin yazılmamış düzeni işliyordu. Köleler alınıp satılır, gerektiğinde öldürülürlerdi. (Alınıp satılan veya öldürülenlerin insan olduğu bir kere daha düşünülmelidir.)

2- Beylik toplumunun aynı zamanda parçalanmış bir toplum olduğu bir gerçekse, bu parçalanmışlıktan dolayı birinin diğerine karşı sömürmede ve egemenlik kurmada üstünlük sağlamak için hep savaş durumunda veya bizzat savaşta olacağı da kaçınılmazdır. Bu savaşlarda ölenleri "kurtulanlar" olarak kabul etmek gerekir, çünkü yaşayanlar hergün acı çeke çeke ölüyordu. Erkekler esir alınıp köleleştirilir, bütün mallar ganimet diye gaspedilir, kadınlar bir zevk aracı olarak kullanılır ve elden ele geçirilirdi.

3- Ele geçmeyip kurtulanlar, dirliklerini bozdukları için bedevi (göçmen) yaşamın rüzgarından bir yerden başka bir yere savruluyor ve bu ise yoksulluğu ve açlığı katmerleştiriyordu.

4- Hakim olan kabilelerde de, servet ve iktidar sahipleri halkı ezdikçe iziyordu. Ahlaksızlıkta sınır diye bir şey yoktu. Kabile içinde, tarihten gelme dayanışma geleneği açıktan çiğnenerek yok edilmişti. Zorbalık tek geçerli kanundu.

5- Çoktanrılı inanç, çare arayan halkı birinden diğerine çekiyordu. Hangisine inanacağına şaşırmıştı halk. Her güçlü sandığı tanrısına gidip yalvarıyor, ama isteklerinin hiçbiri yine de yerine gelmiyordu. Kısaca; ezilmişlik, umutsuzluk ve şaşkınlık üstüste yığılmıştı.

"Bütün bunlar Muhammed'i etkilemekteydi. Doyumsuz Muhammed, hayatına bir anlam verecek, zenginlere ve iktidar sahiplerine karşı öç almasını sağlayacak bir fırsat kollamaktaydı. Öte yandan, Yahudilerle Hıristiyanların yeni fikirlerinin özünü öğrenmişti; monoteist (tektanrılı) akımlara sempati besliyordu. Ama gene de Arap kardeşlerinden ayrılmayı düşünmeyen bir Arap olarak kalmıştı. Sosyal durumun son gelişmelerinden doğan ahlak düşüklüğü karşısında isyan duyuyor, henüz yoksulluk ve eziklik yıllarının acı anılarıyla dolu olduğu için de, bu gelişmelerin kurban ettiği zavallı insanlara yakınlık besliyordu. Dünyayı altüst eden büyük olaylardan boğuntuya kapılmıştı. Bu durumda, dünyanın sonunun ve tanrısal hesaplaşmanın bir işaretini sezer gibi oluyordu. İnsanları nedamete çağırmak için tanrı tarafından yollandıklarını iddia eden peygamberlerin çıktığını görüyordu. Hem gururu, hem de öz değerine olan inancı, kendisine de Son Gün'ün dramatik akışı içinde bir rol düşeceği fikrini uyandırmaktaydı. Bu işe istidadını gömüş olduğumuz organizması, kendisine tanrısal yolu açacak darbeye hazırdı."[11]

Muhammed için artık yapması gereken netleşmiş, yolu açılmıştı. Hıra dağında inzivaya çekilmek ve orada Cebrail aracılığıyla tanrı ile ilişki kurmak üzere yiyeceğini alıp evden ayrıldı. Birkaç gün kaldıktan sonra tekrar eve geliyor, yiyeceğini alıp yine aynı mekana dönüyordu. Bu gidiş gelişin ne kadar devam

11- Maksime Rodinson, *a.g.e.*, sf. 55

ettiğine ilişkin değişik veriler vardır, ama uzun bir dönemi kapsadığı büyük olasılıktır.

Hıra dağında inzivaya çekilerken, toplumun bilinç altına yerleşmiş değerleri çok iyi özümsediği muhakkak. Çıplak gerçekleri kendi adına söylese kimse itibar etmeyecektir. Dolayısıyla, söylemek ve yapmak istediklerini, o günün koşullarında kabul edilirliği tartışmasız ve mutlak olan ilahi bir gücün (Tanrı'nın) dilinden emirle çağrıştırdı. Çağrıyı, güvenilirliğini güçlendirmek için tanrı ile doğrudan kendisi değil, Cebrail'in aracılığıyla yaptı. Yukarıda da söylendiği gibi Muhammed, İsa'nın deneyelerinden çok iyi yararlanmıştır. Onlar da dağda inzivaya çekilmiş ve haberci aracılar vasıtasıyla tanrı ile ilişki kurmamışlar mıydı?

Derken, herkesin kendisinin bu acayip durumunu merak etmeye başladığını sezen Muhammed inzivadan Vahiy veya ayetlerle birlikte evine döndü. Tabii ki ayetler dizilmiş haliyle değil, Vahiy (ilhamı) olarak kelime kelime, cümle cümle iniyordu. Bu kelime ve cümleleri bütünlük haline getiren Muhammed hayli zorlandıysa da (çünkü pratikle bağını kurup bir sistematiğe oturtması gerekiyordu), şairane yeteneğinin de yardımıyla bunu başardı. Böylece, Muhammed'in liderliği ve kafasında "vahiy", "ayet" biçiminde şekillendirdiği kesin ve sistemli düşünceleri, eski köleci-kabile beyliklerinin yıkılıp yeni feodal toplumsal ilişkilerin kurulmasında ebelik fonksiyonunu yerine getirmiş oldu. Bu gelişme ne bir keyfiyet, ne de bir tesadüfler yığınıdır, tersine tarih boyunca bütün toplumsal değişimlerin mutlak yasasıdır.

Friedrich Engels'in bu konuda da çok isabetli bir deyimi vardır: "Eğer kitlelerin ahlaki bilinci, kölelik ya da toprak köleliği durumunda olduğu gibi, bir ekonomik olgunun haksızlığını ilan ederse, bu, o olgunun ömrünü doldurmuş olduğunun, bir öncekinin savunulamaz duruma gelmiş olmasından ötürü ortaya başka ekonomik olguların çıkmış bulunduğunun kanıtıdır."[12]

Yine şu da bir gerçek ki, yeni toplumun devrimsel ayak sesleri işitilmeye başlayınca, eski toplumun egemen sınıfları bütün ezici veya yok edici araçlarıyla karşı durur ve direnirler. İslami-

12- Friedrich Engels, *Felsefenin Sefaleti*, sf. 12-13

yet'in doğuşunda da Muhammed'e karşı yapılan budur. Muhammed düşüncelerini yayıp propaganda ve örgütlenme çalışmalarına başlayınca, Kureyş kabilesi ve hatta kendisini himayesine alıp büyüten öz amcası Ebu Leheb dahi Muhammed'in yaymak istediği düşünceler karşısında hışım ve öfke ile ayağa kalkmışlardı. Bundan dolayı amcası Muhammed'i himayesinden çıkardı. Bu durum Muhammed'i zayıf bırakıyor ve hakarete uğramasına, daha fazla baskı görmesine yol açıyordu. Herkes Muhammed'i horluyor, küçük düşürücü davranışlarda bulunuyor ve sürekli taciz etmek amacıyla aşağılıyordu.

"Dua ettiği bir sırada komşuları tarafından üstüne bir koyunun yumurtalıkları atıldı, bu saldırı yemek yediği bir esnada tekrar edildi. O gün, Muhammed öfkeyle doğruldu, bir elinde upuzun bir sopa vardı, hışımla kapısının önüne çıktı ve bağırdı: " 'Ey Beni Abd Menaf, sizin himayeniz böyle midir?' Duvarın arkasında gizlenen saldırganlar kıs kıs gülüyordu. Onu çileden çıkardıkları için memnundular. Serserinin biri Peygamberin başına kum serpti. İçeriye döndüğünde kızlarından biri onun başını yıkarken hüngür hüngür ağlıyordu. 'Ağlama çocuk' dedi Muhammet, 'Allah beni korur'."[13]

Yine aynı yazarın dediği gibi: "Hiçbir şey devrimciyi, kudretli insanların kibirli güveni; iyiliğin, daima aynı düzen içinde ve zamanla meşrulaşmış geleneklere bağlı bir şekilde yaşamaya devam etmekle olduğu inancı; bunca hırslı sarıldıkları dünyayı tehdit eden tehlikeler karşısındaki bilinçsizliği ve bu konuda kendilerine yapılan uyarmalar karşısındaki küçümseyişi kadar öfkelendirmez. Nitekim, Muhammed'e inen en eski vahiylerde de, bu tip insanlara, yani kuvvetlerine güvenen ve servet sahibleri oldukları için her istediklerini yapabileceklerine inananlara karşı ateş püskürüldüğünü görmekteyiz." [14]

Bu şartlar içinde bulunan Muhammed, tüm zorluklara rağmen her zaman aklını kullanarak kendi kendini teselli ederek yapmak istediklerinden vazgeçmedi. Yerinde açık konuştu ve örgütlendi, yerinde ama esas olarak gizli konuştu ve örgütlendi.

13- Maksime Rodinson, *a.g.e.*, sf. 94
14- Maksime Rodinson, *a.g.e.*, sf. 66

Örneğin, Ömer'in kızkardeşi ve eniştesi de gizli örgütlenmeler içinde yer alıyordu. Fakat yine de Muhammed'in düşüncelerini benimseyen ve onunla birleşenlerin sayısı, Mekke'nin bu zor şartlarında son derece sınırlıydı. Bu yüzden Muhammed bir çok kez Mekke dışına (Habeşistan, Medine) gidip gelmiş ve bununla daha uygun bir ortamda gelişme kaydedip taban bulabilmeyi, bir yere karargah kurup başlangıç yapmayı amaçlamıştı. Sonunda kararını verdi, Medine'ye yerleşecekti.

Medine her bakımdan Muhammed'in amaçlarının gerçekleşmesine uygundu. Her şeyden önce, kabile ilişkilerin zayıf ve Mekke'ye göre daha yoğun bir çözülme söz konusuydu. Aynı şekilde ekonomik bakımdan daha geri, yoksulluğun daha yoğun ve yoksulluk bilincinin nispeten ileri olduğu bir ortamdı. Bunda, diğer faktörlerin yanında tektanrı bilincinin varlığı da rol oynuyordu. İsrail'e yakın olmasından dolayı, kabile savaşları üç Yahudi aşiretini buraya yerleştirmişti. Kureyza, Nadir ve Keynuka'dan oluşan bu aşiretler tektanrıcı inanç, kültür ve ahlakı da beraber getirmişlerdi. Bununla beraber, tektanrıcı olduğu gibi çoktanrıcı Araplar da vardı. Bu anlamıyla çelişkiler burada daha yoğundu. Öte yandan, kabileler arası çekişmeler ve savaşlar da vardı. Bu durum halkta bir bıkkınlık ve yeni bir tanrı ya da lider arama fikrini güçlendirmişti. İşte bütün bu koşulların bir arada bulunduğu alan olan Medine, Muhammed'in subjektif çabalarına her bakımdan uygun objektif bir zemin sunmuştu.

Muhammed iki yıl Medine'de kaldı. Bu süre boyunca açık ve gizli örgütlendi. Ama büyük bölümüyle çalışma ve toplantılarını gizli yapıyordu. Eğitim-ikna çalışmaları yoğunlaştıkça taraftar sayısı artıyordu. İki yıl içinde Muhammed artık bir oterite olmuştu. Arada bir Mekke'ye de gidip geliyor örgütsel çalışmaları burada da sürüyorduysa da, fakat pek gelişme fırsatı yakalayamamıştı. Mekke'de zayıf oluşu, Medine'nin gelişmeye açık ama yetenekli insana ihtiyaç duyması Muhammed'i Mekke'deki güçlerini Medine'ye çekerek burada yoğunlaşmaya, burayı esas merkez seçmeye götürdü. Bu nedenle Muhammed Mekke'ye dönerek güçlerini gözden geçirdi, burada da çalışmaları sürdürmek için tedbirler aldı fakat esas gücünü Medine'ye çekti. Mekke'den Medine'ye göç (Hicret) 622'de başlayıp tamamlandı.

Medine'nin toplumsal çelişmeleri, sonradan kendisini peygamber yapacak kadar olağanüstü nitelikler taşıyan Muhammed'in politik çözümleriyle birleşmesi olan iki yıllık Medine yaşamı, Muhammed'i yönetici, idareci ve prestij sahibi bir lider durumuna getirmişti. Göç ile birlikte Medine'de oluşan kadro ve taban yoğunlaşması, Muhammed'in politik etkinliğini daha da güçlendirdi. Bu dönemden sonra Muhammed arkada giden değil, arkasından gidilen bir kişi ve kişiliktir. Muhammed'i kısa sürede bu kadar başarılı kılan, hiç kuşkusuz ki zeki olmasının yanında iyi bir sıtratejist ve iyi bir taktisyen olmasıdır. O; ne zaman, nerde, nasıl davranılacağını; kimlere karşı kimlerle birleşebileceğini, güçler arasındaki dengeleri; toplumun güçlü, zayıf ve hassas yanlarını iyi gören biri olmasıyla, politikanın dinamizmini ve bel kemiğini oluşturan bu kriterlerde ustalaşmıştı.

İşe başlarken tektanrılı yeni bir din kuran Muhammed, kendisinden önce tektanrılı dinlerden Musa ve İsa'nın peygamberliğini, onların dinlerini ve indirdikleri kutsal kitapları Tevrat ve İncil'i gerçekte olmasa da görünürde redetmeyip benimsemesiyle, bu dinlere mensup önemli sayıda kitleyi şüpheci bir inanılırlıkla kendine yakınlaştırdı veya en azından edilgen bir duruma getirdi. Medine'nin ilk yıllarında bu kazanıcı yaklaşımın pratik örneklerini de gösterdi. Şöyle ki; yeni bir din aynı zamanda hukuk, kültür, töre, gelenek, tapınım ve kısaca yaşam biçiminin tümünde öncekilerden farklı olmak ve günün koşullarında en azından asgari bir yeniliği yakalamak zorundadır. Aksi takdirde geleceğini kaybeder. Bunları iyi hesaplayan Muhammed, İslamiyet'i yayıp yeni toplumu şekillendirirken Yahudilik, Hıristiyanlık, bunlardan daha eski Sabiilik ve çoktanrılı Putperestlik'ten hukuk, kültür, töre, gelenek gibi eskiye ait bazılarını alıp benimsemeyi ihmal etmemiş, bazılarını hemen yıkmış ve bazılarını da sonra yıkmak üzere sürece bırakmıştır.

Örneğin; cuma günü toplantıları, oruç, aşure, domuz eti yememek, eceliyle ölmüş hayvanların etini ve putlara kesilmiş hayvanların etini yemeyi yasaklamak gibi Yahudi inançlarını, "günahların kefareti"ni ödemek için uygulanan ceza gibi Hıristiyan inançlarını benimsedi. Aynı şekilde; "Hakkaniyet kuralları-

na uymak, Tann'yı kötülememek, putperestlikten, allahsızlıktan, adam öldürmekten, hırsızlıktan sakınmak, her şeyden önce Allah'ın birliğine inanmak" gibi temel davranışlar hem Yahudilik'te hem de Hıristiyanlık'ta vardır. Anlaşılması gereken şudur ki, Muhammed İslamiyeti kurarken, ya da daha doğrusu yeni bir toplumsal geçişe adım atarken, eski toplumun yeni topluma güç verebilecek, gelişmesine katkıda bulunabilecek yönlerini bir yanıyla kendine katarken, diğer yanıyla da halkı karşısına almamaya özen göstermiştir.

Burada, artık düşünüş ve davranış tarzında bir merkezileşmenin ortaya çıktığını görüyoruz. Fakat bundan önce yönetim erkinin, yeni politik iktidarın merkezileşmeye başlaması söz konusudur. Kabileler arası, hatta kabile içinde kılanlar arası çelişme ve çatışmalardan faydalanmasını bilen Muhammed, Medine'ye göçten kısa bir süre sonra belirleyici bir iktidar adayı oldu. Fakat iş henüz tümden bitmiş değildi. Medine içinde hiyararşik bozukluk ve esası Mekke'li Kureyşler olarak dış tehtid hâlâ söz konusuydu. Dolayısıyla bu ikisine karşı önlem alması amacıyla bir yol bulundu: 622'de Medine'de bulunan bütün kabileler ve etkinlik sahibi kişiler bir toplantıya çağrılarak, Medine'deki güçler arasında saldırmazlığı ve dış tehdite karşı ortak davranmayı içeren 52 maddelik bir anlaşma (Medine Vesikası) imzalandı.

Bu anlaşma, o günün Medine toplumunun temel davranış ilişkilerini belirlenmiş kurallara bağlanmasıyla, asgari ölçüde duyulan merkezi ihtiyaca denk düşüyordu. İçerik olarak; Müslüman, Yahudi, Hıristiyan ve müşriklerden (putperestler=çoktanrıcı) oluşan Medineliler'in tek bir topluluk oluşturduğunu, aynı topluluğun üyeleri olduğunu, aralarında kavga etmemelerini ve birbirlerini öldürmelerinin yasak olduğunu, birbirinden şikayeti olanların ve birbirleriyle anlaşamayanların Muhammed'e başvurmalarını, yoksullara yardım ederek kalkındırmalarını; ahlaksızlara yardım edilmeyeceğini, onlarla dostluk kurulmayacağını; düşmanla işbirliğine girilmeyeceğini, savaşa hep birlikte girileceğini, ganimetlerin ortak paylaşılacağını, saldırı karşısında ortak savunmaya herkesin katılacağını... vb. anlama gelen maddelerden oluşuyordu. Bir bütünlük içinde bakıldığın-

da zayıf olanı (Müslümanların da güçlü yanlarının yanında zayıf yanları da vardı) belli ölçüde korumanın dışında, bir belirsizliği ve bundan kaynaklı kaosu ortadan kaldırmayı amaçlamasıyla reformcu ve demokratik bir nitelik taşıyordu.

Medine Vesikası, bu şehir ve yakın çevrede egemenliğin doruğuna ulaşmış İslam devletinin kuruluşunun hukuksal yönden onanmasıdır. Anlaşmanın genel içeriği iki olguyu ortaya çıkarıyor: Birincisi; yazılı, yani soyut yönüyle bütün toplumsal gruplar arasında yönetsel ve idari bir demokrasiye dayanıyor. İkincisi ise; bu yönetsel ve idari demokrasinin kumandası, başta Muhammed olmak üzere Müslümanların elinde merkezileşiyor. Bu merkezileşme, gruplar arasında anlaşmaya bağlanmış soyut demokrasiye pratikte işlerlik kazandıracak mıydı? Bu soruya hayır diyeceğiz. Çünkü; Muhammed'in ideolojik olarak feodal sınıf karekteri taşıması, kurmak istediği düzenin doğal yapısında var olan rakipsiz egemenlik istemi ve bunların bir yansıması olarak diğer dinleri şiddet veya şiddet dışı araçlarla asimile etme amacı gütmesi, Medine Vesikası'nın demokratik içeriğiyle çatışıyordu.

Müslümanlar'ın egemenliği kendini her bakımdan hissettirmeye başlamasıyla, diğer kabileleri içten içe bir tedirginlik ve korku sarmaya başlamıştı. Nihayet Hicret'ten iki yıl sonra, bir pazar yerinde mal satan Müslüman bir kadına, Yahudi erkeklerin sarkıntılık etmesiyle Yahudi-Müslüman çatışması başladı. Bu olaydan sonra, önceden zaten sarsılmış ve zayıflamış gruplar arası güven tamamen yıkıldı. Medine Vesikası da bu bahane ile ortadan kalkmış oldu.

Ama her durumda yine de bir idari yönetim, yani iktidar gerekliydi. Çünkü artık yeniden eski kabile yönetimine geri dönülemezdi. Öte yandan, yeni bir barışçıl anlaşmanın koşulları da yoktu. O halde, iktidar olmak veya eldeki iktidarı korumak için tek yol kalıyordu: Şiddete dayalı güç öğesini işletmek... Burada güçlü olan kazanır. Ya da, "kılıç kimde ise iktidar da onun olur" sözü her zamankinden daha geçerliydi. Ve uygulandı da: Müslümanlığı kabul edenler müslümanlaştı, etmeyenlerden bazıları Muhammed'e boyun eğdiklerinde yerlerinde kalabildiler, eğmeyenler ve savaşı göze alanlar ise ya sürüldüler, ya da (bazen kitle halinde) öldürüldüler.

c) Savunmadan Saldırıya Geçiş

Medine'de zaten genel bir yoksulluk vardı. Hicretle birlikte Medine'ye gelenlerle bu yoksulluk daha da büyüdü. Tek geçim kaynağı olan topraklar zaten önceden sahiplenilmişti. Dolayısıyla, yeni göçmüşler bu topraklardan pay almak için hak iddia etmeleri geleneklere aykırı olduğu gibi buna güçleri de yetmiyordu. Ama geçim ve barınma sorunu yine de çözülmeliydi. Tersi durumda, İslamiyetin sadece cennet vaadıyla taban bulması söz konusu olmayacak ve bu ise Muhammed'in politik geleceğini yok edecekti. Ayrıca, ikinci bir yol daha vardı, ki o da ticaret yapmaktı. Fakat binlerce insanı bu yoldan doyurmak imkansızdı, hem ticaret için güçlü sermaye ve pazara da sahip değillerdi. Ve şartlar tek geçim yolu bırakmıştı: Kervan soygunu yapmak...

Kervan soygunları öyle basit de değildi. Çünkü kervanlar büyüklüklerine göre silahlı güçlerle korunuyordu. Ayrıca, kervanlar geçtikleri topraklarda, o topraklara sahip olan kabile başkanlarına veya toprak aristokratlarına vergi veriyorlardı. Bununla, o topraklarda geçen kervanlar her herhangi bir saldırıya uğramadan geçmeleri garantiye alınmıştı. Bu nedenle, kervanlara saldırmak demek, hem kervan korumalarının hem de kervanlardan vergi alan toprak sahiplerinin gücünü hesaplamayı ve uygun olanlara saldırmayı gerektiriyordu.

Bu dengeleri iyi hesaplayan Muhammed, küçükten büyüğe doğru hızla gelişen politik gücüne paralel olarak küçük soygunlarla başlayıp büyüklerine doğru ilerledi. Bu başlangıç, durumu korumadan veya savunmadan saldırıya geçişin başlangıcıdır. İlk soygun, 624 yılında Abdullah İbn Ceyş komutasında dokuz kişilik bir müfreze gücüyle, dört kişinin götürdüğü küçük bir Mekke kervanına saldırmakla başladı. Bu saldırı başarılı geçmiş, getirilen ganimet ve alınan esirlerin ailelerine geri verilmesinin karşılığı olarak 1.600 dirhemlik fidye Müslümanlar arasında paylaştırıldı. Miktar olarak az olmasına rağmen, belli bir ihtiyacı gidermeden ziyade ilk soygunun kazanımı bu yönde iştahları kabartırken, büyüğünü elde etmede cesaret, tecrübe ve prestij kazandırması en önemli olanıydı. Bunun sonucudur ki, ker-

van soygunları birbirini izledi. Bu soygunlar Muhammed'i iki yönlü güçlendiriyordu: Müslümanların ihtiyaçlarını karşılamak için maddi zenginlik ve sürekli gelişen politik üstünlük. Gerçi geçici yenilgiler de sözkonusuydu. Örneğin, 625'te Ebu Süfyan önderliğinde Mekkeli Kureyş ordusuna yenilmiş (Uhud Savaşı) ve Muhammed'in dişi de kırılmıştı. Fakat bu yenilgi, genel seyirdeki zaferin yönünü değiştirmedi.

İslamiyet'in politik bir örgüt olmaktan, politik devlete geçiş tarihi olan 622'den Muhammed'in öldüğü 7 Haziran 632 yılına kadar geçen 10 yıllık süreç, soygun ve savaşlarla geçmiştir. Bütün bu soygunların ve savaşların başkomutanı Muhammed'dir. Bu savaşların içinde 11 Ocak 630'da Mekke'nin alınışı, İslam devletinin önünde durulamaz bir egemen güç olduğunu Arap yarımadısında herkese kabullendirmişti. Öteden beri kazanıla gelen kervan soygunları ve savaşlar, bu soygun ve savaşlardan elde edilen ganimetler, Müslüman devletini hem ekonomik hem de politik açıdan oldukça güçlendirmişti. Fakat şimdi, alanında bulunan bütün yerel güç odaklarını ortadan kaldırarak merkezi İslam devletine bağlamasıyla Muhammed'in egemenliği doruğa çıkmıştı.

d) Kureyş Egemenleri İslam İktidarına Tırmanıyor

Tarihi bir tecrübedir: Köle beyinden burjuvaziye ve kölecı toplumdan kapitalist topluma kadar, sosyal-sınıf karakterinde sömürme amacı taşıyan bütün ilerici-devrimci hareketlerin muhalefetteki yaptıklarıyla iktidardaki yaptıkları birbirine uymaz. Belki önceden tasarlanmamış da olabilir, fakat iktidar sahibi olduktan sonra yeni şartların egemen olana kullanması için sunduğu ayrıcalık olanakları, kişiyi muhalefette veya ezilmiş durumda iken düşündüklerinden koparıp almakta, zıttına dönüştürmektedir. Ve hatta; ekonomisi, sosyal kültürü, tarihi bağları ve şekillendiği toplumsal kişilikle bir ayrıcalıklı yaşam cenneti olan bu dünyada, ayrıcalıklı yaşamın zıttı olan ve her bakımdan kollektif eşitliği sağlamayı ideolojik amaç edinmiş işçi sınıfı partisinde ve iktidarında dahi manevi bozulma, sınıf ve saf de-

ğiştirme olmuştur, olacaktır da. Kapitalizm öncesi bu paradoksun ekonomik ve toplumsal temeli daha güçlüydü. Çünkü verili şartlar, özel mülkiyet sisteminin birinden diğerine geçişten başka (örneğin sınıfsız) bir sistemin kuruluşuna hem ekonomik hem de sosyal yönden elverişli değildi.

Muhammed önce kendisi müslüman olunca ve sonra Müslüman biçimli düşüncelerini yaymaya başlayınca, kendisinin ve kendisiyle aynı durumda olan yoksulların ve ezilenlerin sosyal durumu onun düşünce yapısına yansımadan edemezdi. Başka bir deyişle; Muhammed'de dile gelen değişim fikirleri, halkın ekonomik ve toplumsal değişim istemlerinin yeterince olgunlaşmış yansımalarıydı. Orta halli tüccar Hatice ile evliliği Muhammed'i yoksulluktan kurtarmıştı. Fakat 25 yaşına kadar yetim ve öksüz kalmış, başka ellerde büyümüş, ezilmişliğin, yoksulluğun, horlanmışlığın, dışlanmışlığın acı yaşamıyla yoğrulmuş Muhammed'in, Hatice ile evliliğinden hemen sonra tüm bu acıları kafasından silip atması mümkün değildir. Kaldı ki sonradan, gelenekselleşmiş eski toplumun egemenliğine kafa tutup yıkmaya ve kendisini peygamber ilan etmeye girişmesi, geçmişini bir anda kafasında silip atmadığının da kanıtıdır. Bu nedenledir ki, yaşamında çektiği ıstıraplar Muhammed'i, iktidar sahibi zenginleri eleştirmeye, teşhir etmeye ve karşıt cepheye koymaya sevketti, yoksul ve ezilmişlerle kader birliğine yöneltti.

Dikkat edilirse, Muhammed'in bilinç altına yerleşmiş ilk "vahiy" ya da "ayet" olarak indirilen düşüncelerinde maddi serveti ve bundan kaynaklanan baskıyı, zulmü, acımasızlığı kötüleme vardır; yetime, aç olana, köleye ve ezilene yardım etme, kollayıp gözetleme vardır; zengin veya varlıklılardan borç alma zorunluluğu olduğu için faizi "haram" sayma vardır; savaş ganimetlerinden beşte birini kendine aldıktan sonra (ki bu servet yapma amacıyla mı, yoksa "devlet bankası" görevi görmesi amacıyla mı yapılıyordu, burası tartışılabilir), geri kalanın savaşçılar ve yoksullar arasında paylaşma vardır. İşte bazı örnekler:

Maddi tutuculuğa ve servete karşı:
"Ama kim verdi ve çekindi fenalıklardan

Ve muhteşem imanın gerçekliğini kabul etmesiyle
Onun işlerini kolaylaştırırız

Ama kim cimrilik eder ve servete düşkün olursa
Ve en güzel hakikatı yalanladı ise
Ona da kolaylıkları zorluk haline getiririz
Ve başı cehenneme düşünce serveti onu kurtarmaz..."
(Leyl Süresi)

Sürekli savaş durumunda olan Araplarda çok sayıda yetim vardı ve bundan da yoksulluğun alanı daha da büyüyordu. Dolayısıyla yetimin ve yoksulun desteklenmesi de "Allah emrine" bağlanarak kabul ettirilmeliydi:

"İnsanı Rabbi yetiştirdi ve denedi ve nimetler verdi mi,
der ki 'Rabbim, layıktım da beni öyle büyüttün'.
Ama sınayıp rızkını daralttı mı 'Rabbim beni alçalttı' der
Hayır, siz ne yetimi doyuruyorsunuz
Ne de yoksulu doyurmak için birbirinizi teşvik ediyorsunuz
Ve sabilerin mirasını ihtirasla yiyorsunuz
Ve servete aşırı düşkünlük gösteriyorsunuz
Böyle olmamalıydı
Ama dünya tuz buz olunca
Ve Rabbin saf saf meleklerle gelince
Ve cehennem kapıları açılınca
İnsan işlediklerini hatırlayacak
Ama bu hatırlamanın ne faydası olacak?.."
(Kuran, Fecr Süresi)

Muhammed'e inanmayan, onunla alay eden, şiddet ve sömürü yoluyla ahlaksızca yaşamada sınır tanımayan iktidar sahiplerini gemlemek amacıyla, elinde zor kullanma gücü bulunmadığı ilk dönemlerde geleneksel tanrı korkusuna daha ürkütücü bir tarzda sığınan Muhammed, ölümden sonraki "dünya"da hangi işkencelerin onları beklediğini uyarıyordu (Belirtmeliyiz ki, o gün de bu gün de sömürücü egemen sınıflar "öbür dünya" kavramına pratikte ne inandılar, ne de uydular. Tersine bu silah, emekçi halkı sömürmede onların eline geçti ve bugüne kadar da kullanıyorlar):

O boru çalınca (ölüm gelince bn.)
Artık ne güç bir gündür o
Kafirlere kolay değildir
Beni ve yarattıklarımı artık yapayalnız bırak
O yarattığım ki kendisine epeyce de mal vermiştim
Gözlerinin önünde duran evlatlar vermiştim
Ve geçimini genişlettikçe genişletmiştim
Ama o daha da fazlalaştırıcağımı umar
Hayır imkansız, O mucizelerimize karşı iyiden iyiye inat etti
Ben de onu iç huzuru görmeyeceği bir azaba uğratacağım..

(Kuran, Müdessir Süresi)

Üstünüze bir ateş yalımı ve erimiş bakır gönderilir
...
Ve gök yarılıp gül gibi kızararak yağ gibi eriyince
...
O gün insanlar ve cinlere suçlu mudurlar diye sorulmaz
Artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini inkar edebilirsiniz
Suçlular yüzlerinden tanınırlar ve saçlarından ve ayaklarından yakalanırlar..

(Kuran, Rahman Süresi)

Muhammed'in vahiy ve ayet olarak toplandığı Kuran'daki düşünceleri, tıpkı bir uçtan diğerine geçen yaşamı gibi çelişkiler yumağıdır. O bir yandan:

"Allah kimi doğru yola iterse o doğru yolu bulur
Kimi saptırırsa ona doğru yolu gösterecek bir dost bulamazsın.."

(Kuran, Kehif Süresi)

der ve bireye tüm akıl ve inisiyatifli davranma yolunu kapatırken, ama öte yandan, İslamiyeti yaymaya başladığında kendine engel gördüğü toplumdaki uyuşukluğu, miskinliği, pasifizmi ve şehvete düşkünlüğü altetmek için, yukarıda söylediğinin tersi bir çağrıda bulunur:

"
Ona iki göz vermedik mi

Dil ve dudak vemedik mi
Ve ona iki yol göstermedik mi
Ama yine de o yoksula dayanamadı
O yokuş nedir bilirmisin
Esir azad etmek
Yahut dar günde doyurmak
Yakınlığı olan bir yetimi
Yahut yere serilmiş bir yoksulu....
(Kuran, Beled Süresi)

Bu türden çelişik çağrıları Kuran sayfalarında bulup çoğaltmak mümkündür. Kullandığı temalarda öne çıkardığı açlık çekenler, yoksullar, yetimler, esirler, köleler ve cins olarak ezilen kadınlardır. Amaç olarak, toplumda izleri koybolmuş merhamet duygularını Allah'ın emirleriyle yeniden yeşertmektir. Fakat bu humanizmanın yanında, Allah'ın buyruğuna ve onun yeryüzündeki elçisi peygamber Muhammed'e inanmayan ve uymayanlara karşı "ateş yalımı ve erimiş bakır", "katran kazanları" gibi gazap ve işkence ile cezalar kesecek kadar sert ve acımasız olduğu bir başka yanıdır. Onun bu sert ve acımasız yanı, egemenliğini kurduğu daha sonraki süreçte pratiğine de yansıyacaktır. Özellikle Mekke'nin alınmasından sonra, önceleri baş düşman ilan ettiği Kureyş kabile şeflerine adeta mükafatlandırır biçimde ganimetler bağışlaması ve iktidarda önemli mevkiler vermesi, geriye adım atmada tayın edici bir noktadır.

Bilindiği gibi, Muhammed ilk ortaya çıkıp kendini peygamber ilan ettiğinde, ilk tepkiyi ve dayanılmaz alaycı baskıyı kendisinin de ait olduğu Mekke'li Kureyş kabilesinden görmüştü. Bu kin ve nefret, Hicret'le birlikte Medine'de İslam devleti kurduktan sonra Medine ile Mekke, Muhammed ile Kureyş arasında en doruk noktaya çıkmıştı. Bunun sonucu olarak, ikisi arasında iktidar savaşları çıkmış, kan akıtılmış, insanlar ölmüş, geride sakat, yetim ve dullar bırakılmış ve halk düşmanlık duygularıyla motive edilmişti. Halk, baş düşmanın kalesi Mekke'nin alınacağı, Kureyş egemenlerinin cezalandırılacağı o bayram gününü dört gözle bekliyordu.

630 yılında Mekke alındı. Ölümün kapıya dayandığı ve bü-

tün variyatın elden gideceğini gören Kureyş kabilesinin reisi Ebu Süfyan, mal varlığını koruma kaydıyla Muhammed ile anlaştı. Karşılığında ise müslümanlığı "benimsedi" ve Muhammed'in peygamberliğini kabul etti. Müslümanlığı kabul etmede kesinlikle samimi olmayan önceki baş düşman Kureyşliler, devletin en büyük kademelerine çıkarılmış ve en gözde insanlar oluvermişlerdi. Ebu Süfyan Muhammed'in en yakınları arısında yer alıyordu. Oğullarından Yezid valiliğe, Muaviye ise Muhammed'in katipliğine getirilmişti. Kısaca, devlet yönetiminde Beni Ümeyye ailesinin (Kureyş kabilesine hakimdiler) ağırlığı hissedilmeye başlamıştı. Ebu Süfyan'ın Muhammed'den bu kadar himaye görmesinde, kızı Ümmü Habibe'nin Muhammed ile evli oluşunun ve kabile bağlarının etkisinin yanında, Osman, Ömer ve Ebu Bekir'in önerili baskılarının da rolü vardır.

Ebu Süfyan'a devlet yönetiminde tanınan ayrıcalık, ganimet dağılımında tanınan ayrıcalıkla devam etti. Mekke'nin alındığı ve Kureyşliler'in müslüman olduğu aynı yılın Ocak ayında ilk birlikte savaş, Taif'te yerleşik büyük kabile konfederasyonu olan Havazinlere karşı verildi ve kazanıldı. Elde edilen büyük miktarda ganimetten Ebu Süfyan'a ve iki oğlu Yezid ve Muaviye'ye, kişi başına yüzer deve Muhammed tarafından hediye edildi.

Muhammed'in Ebu Süfyan ailesine tanıdığı bu ayrıcalık her yönüyle ortaya çıkmıştı. Bu adaletsiz durum, Muhammed'e bağlanarak kurtuluşa kavuşmak için bütün zorluklara dayanmış çilekeş kitlelerin öfkesini kabartmakta geçikmedi. Halk; "öteden beri düşman gördüğümüz Kureyşlileri getirip başımıza dikmek için mi kendilerine karşı savaştık?" "İşte şimdi bu adamlar bizim başımızda, bize hükmediyorlar. Muhammed haklı! Eşekten bile değersiz insanlarız:" diye tepkilerini dile getirdiler. Bu muhalefet, 630'da Tebbuk seferine katılmayarak yükselmeye başladı. Bunlar içinde Ali de vardı. Zaten Ali'nin, öteden beri Muhammed'in en yakın siyasi çevresi olan Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a güveni yoktu, onları samimi bulmuyordu.

Muhalefet cepesinin gittikçe büyüdüğünü gören Muhammed, önlem almak için sert tedbirler almaya başladı. Bu tavrını yasal-

laştırmak için ayet indirdi. (Bkz. "Tövbe Süresi") Ve Tebbuk seferine çıkmayanlara karşı tutuklama kararı çıkardı. "... sefere katılmayanlar hakkında kavuşturma yapıldı. Katılmayanların çoğu huzura gelip af diledi. Bunlardan üçü karantinaya sokuldu, kimseyle görüştürülmedi. Kimse onlarla görüşmüyordu. Elli gün sonra peygamber onlara bağışlandıklarını bildirdi.

"O sırada, muhalefet kanadının en nüfüzlu ve en aşırı kişisi olan İbn Übey öldü. Peygamber, ortalığı yatıştırmak amacıyla cenazeyi takip etti ve Übey'in mezarında dua etti. Mümünlerden çoğu durumu tepkiyle karşıladı, hatta mezarlıkta kavga çıktı. Daha sonra, 'münafıkların mezarı başında dua etmemesini' emreden yeni bir Allah kelamı peygambere gönderildi. (Kuran, Tövbe Süresi)"[15]

Bu bölümü özetlemek gerekirse;

1- Muhammed'in bir peygamber olarak ortaya çıkışını ve İslamiyet'in doğuşunu, 7. yüzyıl Arabistan'ında tarihin devingen kanunları gereği sınıflar mücadelesi temelinde ele almak ve bu temelden hareketle sonuçlara varmak tek doğru yorum tarzıdır. Yaşanan olaylar, ne Muhammed'in ne de karşıtlarının keyfi istemleri sonucu değil, tamamen objektif ve tarihsel sınıf mücadelesinin sonal olarak ileriye doğru akan kaçınılmaz hareketidir. Muhammed ve karşıtları, bu toplumsal hareketin öznesi değil nesnesidirler.

2- Muhammed 25 yaşına kadar yetim, yoksul ve ezilmiş bir emekçidir. 25 yaşında iken Hatice ile evlenmesinden sonra sınıf atlayarak orta sınıf bir tüccar olmuştur. Fakat tüccar olmak da bir çok zorluğu içeriyordu. Tüccar için geniş bir pazar ve engelsiz mal dolaşımı şarttır, ama her ikisi de egemenlik sahibi büyüklerin elindedir. Bundan da önemlisi, Muhammed'in de içinden çıkıp geldiği ve hâlâ manevi yanıyla önemli oranda birlikte yaşadığı halkın yoksul, ezik, yetim bir konumdaki yaşamıdır. "Cahiliye Çağı" denen İslamiyet arifesi dönemde toplum olarak itilen kavgalar, hırsızlık, tecavüz, yozlaşma ve bunların temelini oluşturan parçalanmış köle düzeni gibi bir bitiş yaşanıyordu. Tüm bunları yıkıp yenisini kurmak üzere, bu nitelik ve yenilik-

15- Maksime Rodinson, *a.g.e.*, sf. 199-200

leri üzerinde taşıyan bir lideri gerektiriyordu. Bu arayış içinde Muhammed ortaya çıktı. Bu koşullarda şekillenen sınıflar mücadelesi iki cephe ortaya çıkardı: Önderliğini Muhammed'in yaptığı orta kesim tüccarlar ile topraksız, az topraklı, orta topraklı köylüler, köleler ve esirlerin oluşturduğu devrimci cephe; büyük tüccar, tefeci, az sayıda toprak aristokratı kabile reislerinin oluşturduğu devrim karşıtı egemen sınıf cephesi. Sınıf mücadelesi bu iki cephe arasında sürdüğünden, toplumsal aktivitede bulunmak zorunda olan herkes, sınıf çıkaları gereği bu iki cepheden birinde yer alıyordu.

3- Devrim karşıtı egemen sınıf cephesine karşı mücadele eden Muhammed liderliğinde devrimci sınıfların yazılmamış programı neydi? Biliyoruz ki, bu hareket içinde farklı çıkarlara denk düşen değişik sınıflar vardı, ama bunlar içinde önderlik niteliğinde olan ve pratikte önderlik eden orta çağ tüccar sınıfıydı. Dolayısı ile, bir tüccar ile bir köle veya köylünün maddi istemleri birbirinden farklı olduğuna göre, politik hedefleri de farklı olacaktır. Bunun sonucudur ki, Muhammed için zaferin taçlandırılması olan Mekke'nin alınmasından sonra, diğer devrimci sınıflar gerçek ve esas hedeflerine henüz ulaşmamışken (deyim yerindeyse yolun yarısındayken), tüccar sınıfı, istem dahilinde olan hedeflerini elde etmişti. Toprakların, ticaret sermeyesinin, pazarların ve kısaca tüm üretim araçlarının sahibi olmuş, artık egemen sınıf durumuna yükselmişti. Yeni egemen sınıf için bundan sonra önemli olan, eldeki egemenlik nüfuzunu kullanarak yeni tarzda sömürüyü devam ettirmektir. Bu ise onları emekçi halk ile karşı karşıya getirdi. Dikkat edilirse, Mekke'nin alınmasıyla Kureyş kabilesinden Ebu Süfyan ailesine verilen ayrıcalıktan sonra halk ile yeni egemen sınıf arasında çatışmalar başladı. Halk devrimin ilerletilmesinden yana iken, yeni egemenler frenlenmesinden yana idiler. Muhammed bizzat kendisi, ilk dönemlerde indirdiği ayetlerin özüne ters düşmeye başlamıştı. Örneğin, Teif kenti alındığında elde edilen ganimetlerden 100 deve Ebu Süfyan'a, oğullarından Yezid ve Muaviye'ye de yüzer deve hediye eden Muhammed'e, "muhaliflerinden biri dayanamayıp şöyle haykırdı: 'Allah'ın çehresi böyle hediyelerle

aranmaz!' Bir an için ne cevap vereceğini şaşırdı Muhammed, ama kararında israr etti."[16]

4- Muhammed'in kendi eliyle iktidarda pay vererek yanına aldığı Ebu Süfyan ile (Ümeyye Oğulları, sonraki adıyla Emeviler), akrabalık bağı da olan Ömer, Osman ve Bekir (Bekr) arasında kısa sürede bir ittifak birliği veya kafa birliği zaten kurulmuştu. Ebu Süfyan Müslüman olduğu iki yıllık sürede bazen açık bazen gizli etkinliğini genişletti, fakat kendisine ve yandaşlarına karşı oluşan muhalefetin öfkesini kabartmamak için temkinli ve sabırlı davranmayı seçerek tamamen açık oynamıyordu. 7 Haziran 632'de Hz. Muhammed ölünce, Ebu Süfyan, Bekir, Ömer ve Osman ile Ali ve tarafı arasında gergin bir iktidar çekişmesi başladı. Öyle ki, peygamberin sağlığında herkesten daha çok bağlı yandaşlar olarak görünen Ebu Süfyan, Bekir, Ömer ve Osman, peygamberin cenazesinin defin işlerine ilgi dahi duymadan alelacele kendisine nispeten daha az tepki duyulan Ebu Bekir'i Halife ilan ettirerek baskı ile biat (bağlanma-kabul) istediler. İktidar kargaşalığı içinde unutulan peygamberin cenazesi Ali, Abbas ve yakın dostları tarafından cenazede bulunmayan Ayşe'nin odasına defnedildi.

Muhammed ölmüş ve iktidar, eskinin Kureyş kabile şeflerinden ve eski nüfuzlarıyla birlikte yeninin oligarşik egemenlerinden oluşan bir avuç toprak aristokratı ve büyük tefeci-tüccarın elinde tekelleşti. Böylece, Muhammed'in sağlığında başlayan devrimci gelişmeye karşı ayakbağı hareketi, şimdi tamamlanmış bir geri dönüş ve karşı devrimci iktidar niteliğini aldı. Gerçekten de, bir Medineli'nin dediği gibi, "sanki Muhammed ve Medine halkı, düşmanları Kureyşliler'i iktidara getirmek için savaş vermişti."

"Candüşmanlarının şeref, şan ve servet kazanması uğruna didinmişti sanki Muhammed. Kendisini kovmuş olan Kureyşe koca bir imparatorluk armağan etmişti."[17]

"Geçmişte Hz. Muhammed'e karşı sürekli mücadele eden kabile reisleri Mekke'nin alınmasıyla Müslüman olmak zorunda

16- Maksime Rodinson, *a.g.e.*, sf. 191
17- Maksime Rodinson, *a.g.e.*, sf. 214

kaldılar. Ama muhammed ölür ölmez toplumun yönetim kademelerini ellerine geçirdiler. Çünkü, ticareti hâlâ bu kesim denetliyordu. Yönetim tecrübeleri vardı. Eski statüko, tam anlamıyla kırılamamıştı. Bu kesim, siyasal yetkinin dinsel yetkiden üstün olduğunu biliyordu. Tüccar ve aracı kesimi, siyasi örgütlenme çalışmalarını İslamiyet içinde bile sürdürmüşlerdi."[18]

Sonuç olarak; Muhammed'in ve ilk ortaya çıkışında İslamiyet'in, insanlığın tarihsel ilerleyişine kattıklarını şöyle sıralayabiliriz:

a- Köleci üretim ilişkilerini yıkması ve feodal üretim ilişkilerini kurmasıyla,

b- Bu alt yapısal dönüşüme uygunluk gereği, politik üst yapıda dağınık, parçalanmış durumda olan köleci kabile örgütlenmesini yıkması ve tek merkezli feodal devlete geçişi sağlamasıyla,

c- Putlara tapma olarak, çoktanrılı dinleri redederek tektanrılı dine bağlanması (veya Musevilik, Hıristiyanlık gibi eskiden ortaya çıkmış, fakat zulmün aleti olmuş -Hıristiyan Roma İmparatorluğu'nun köleci devleti hatırlansın- tektanrılı dinlerin özünü değil biçimini yadsıyarak, yeniden yorumlaması), somut tanrı yerine soyut tanrı fikrine yükselmesiyle,

d- Sonraları geri adımlar atıldıysa da, fakat başlangıçta zenginlik, servet ve iktidar sahhiplerine yönelmesi, onların sömürü ve baskılarına karşı çıkılması, faizi yasaklaması, asgari yaşamın (361 gümüşe eşit değerin) üstünde mal varlığı olanlara, bu değerin kırkta bir oranında vergi yükü getirmesiyle;

e- Savaşlardan ve aşırı yoksulluktan dolayı sayıları çoğalan kölelerin her şeyden önce insan olarak görülmesini ve azad edilmesini tevşik etmesiyle,

f- Kadın hakları konusunda ise; "Yu La Boum yazıyor: 'İslamı öncesi Araplar, zevke ve kumara dalmışlardı. İstedikleri kadar kadınla evleniyor ve ne zaman isterlerse boşuyorlardı. Dullar, onlarla evlenen veya kazançlı gördüklerini satan mirasçıların mal varlıklarının bir parçasıydı. İslam herşeyi değiştirdi.' İslamiyetin, kadının bu çok geri ve ezilen konumunda önemli değişiklikler yaptığını inkar edemeyiz."[19] "... Öte yandan İslam,

18- Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, sf. 28

19- Faik Bulut, *Allah Devletinde Demokrasi*, sf. 406

kadının çalışmasını teşvik eden ayetler açıklıyor, 'Mümin kadınlarla mümin erkeklerin çalışmalarının (iyi amel yapanlar -FB) cennete gireceklerini' müjdeliyordu. Bu arada birinci elden siyasal-ideolojik devrim olarak kadınları, İslamiyeti ve Arapçayı (okuma-yazma) öğrenmeye teşvik ediyor; geniş çaplı bir kampanya yürütüyordu... İslam önderi başlangıçta kadın-erkek eğitimini birlikte yürütüyordu. Sonradan bu kurslara katılan erkek sayısında artış olunca, kadınlar için başka bir eğitim günü ayrıldı."[20] Eski ahlaki gelenek ve törelerin kadınlara yüklediği bu paslanmış prangaları yıkmasıyla,

Muhammed ve ilk İslamiyet, tarihsel olarak ilerici ve devrimci bir rol oynamıştır. "Kuşkusuz Muhammed sömürülen halk kitlelerinin 'özgür ve eşitlikçi kandaş-sınıfsız kabile toplumuna dönüş özlemlerini' iyi kullanmış, bozulan toplumsal ilişkiler sonucu doğan sınıfsal çelişkileri, çok açık veya kaba sömürüyü yererek güç ve taraftar toplamış, ancak maddi bakımdan 'kandaş eşitlikçi topluma' geri dönmek mümkün olmadığından, bütün bu öğeleri feodal toplumu kurma yolunda kullanmıştır... Bu o zaman ki Arap toplumunda siyasal ve toplumsal bir devrimi ifade ediyordu... tarihsel ilerlemenin yolunu açan sıçrama(dır)". [21]

Elbette ki Muhammed'de bu artıların yanında eksiler de vardır. Her şeyden önce o, halkın ve aynı zamanda kendisinin de candüşmanları olan Kureyş egemenlerini isteyerek veya istemeyerek İslam iktidarına taşımakla en büyük yanlışı yapmıştır. Öte yandan, güç ve egemenlik alanı büyüdükçe teokratik bir diktatörlüğe meyletttiğini, önceki ayetleri toplumsal içerik taşıdığı halde sonrakileri kendisinin kişisel yanlışlarının üstünü örtmeyi amaçladığını görüyoruz Muhammed'de. Örneğin; eşlerinden Ayşe'nin bir sefer sırasında Savfan'la ilişkisi üzerine, kölesi Zeyd'in eşini kocasından boşayıp almak üzere, eşleriyle kalmayı sıraya koyduğu halde kendi koyduğu sırayı bozması üzerine ayetler inmişti. Ayrıca, savaş sonucunda teslim aldığı Beni Kurayza kabilesinden 600-700 (bazı kaynaklara göre 700-900)

20- Faik Bulut, *a.g.e.*, sf. 410
21- Faik Bulut, *a.g.e.*, sf. 39-40

genç-yaşlı erkeğin katledilerek kazılan çukurlara doldurulması, diğer savaşlarda aşırı öldürme ve aşırı ganimet düşkünlüğü gibi, önceki söylediklerine ters bir eğilimin geliştiği görülüyor.

Bu bölüme bir nokta koymadan önce, bizim de katıldığımız şu açıklamaların seçim hakkını okuyucuya bırakarak aktarmak istiyoruz: "Anladığımız kadarıyla Muhammed, karmaşık ve kendi kendisiyle çelişen bir adamdı. Zevke düşkün olduğu kadar dünyadan eletek çekmeye de düşkündü, çoğu zaman şevkatli, kimi zaman zalim oldu. Allaha karşı korku ve aşkla dolu bir dindardı ama aynı zamanda bütün ödünlere hazır bir siyaset adamıydı. Günlük hayatında hiç de belagat sahibi değildi ama kısa bir dönem boyunca hayranlık verici bir şiirle dolu metinler çekip çıkardı bilinç altından. Sakin ve sinirli, cesur ve ürkek, iki yüzlü ve açık yürekliydi. Uğradığı hakaretleri kimi zaman derhal unutur, kimi zaman da vahşice kin güderdi. Kibirliydi ama alçak gönüllüydü, iffetli ama şehvetliydi, zekiydi ama bazı konularda inanılmayacak derecede dar kafalıydı. Ve öyle bir kuvvet taşıyordu ki içinde, şartların da yardımıyla bu kuvvet, dünyayı altüst etmiş bir avuç adamdan bir tanesi haline getirdi onu."[22]

22- Maksime Rodinson, *a.g.e.*, sf. 221

HZ. ALİ'NİN POLİTİK KİMLİĞİ

Burada Ali'nin kişiliği, yaptıkları ve yapmak istedikleri üzerine birkaç şey söyleme gereği duyuyoruz. Çünkü toplum içinde Ali'yi bir kurtarıcı, haklıdan, yoksuldan ve ezilen halktan yana gören, onunla övünen ve mutlu olan Alevi kitlesinin yanında, bir de Ali'yi bazen diğer halifelerle aynı, bazen ikinci derecede halife olarak gören ve Ali ile diğer halifeler, Ali ile Muaviye arasındaki iktidar kavgasını diline almak istemeyen, ama kendi içinde ayrışan Sünni kitlesi var. Daha doğrusu, ikinci gurubun düşüncelerini kendi kalıbında formüle edenler, Emevi ve Abbasi egemen sınıfların ülkemizdeki sınıf kardeşleridir; bu sınıfın hukuk, din, kültür, sanat ve eğitim kurumlarıdır.

Bizler, 20. yüzyılın insanı olarak 7. yüzyılda olup bitenleri öğrenmeye çalışıyoruz. Yani bizler, günümüz insanının yaşamında hâlâ etkiliyici canlılığı bulunan 1400 yıllık tarihi öğrenmek için yeniden yorumlamaya çalışıyoruz. Bu konuyu keyfi seçmiyor, isteyerek yapmıyoruz. Tersine, kitleler ve sınıflar mücadelesini doğrudan ilgilendirdiği ve etkilediği için İslam tarihini yeniden irdelemek zorunda kalıyoruz.

Peki bunu yaparken, nasıl bir yol izlemeli ve nereden başlamalıyız? Bu başlangıç doğru yapılmazsa, şimdiki çalışmalar da bundan önce yazanların vardığı sonuçlara varacak ve eski yanlış ya da eksiğin yeniden bir tekrarı olacağından işe yaramayacaktır. Bundan hareketle bu başlangıç, bir çok yerde de belirttiğimiz gibi, 1- Sorunu ekonomik ve sosyal temelde ele almak, 2- Diya-

lektik yöntemi uygulamak, 3- Yanlış veya doğru olabilir, belgelere dayanmak ve 4- halkın törel ve geleneksel demokratik şahitliğine başvurmakla yapıldığ zaman gerçekçi bir tarih yorumu elde edilmiş olur. Soruna sınıflar arası savaşım olarak bakma ve diyalektik yöntemi uygulama gereğini çok belirtiğimiz için burada yeniden girmiyoruz. Üzerinde durmak istediğmiz iki nokta kalıyor: Belgeler ve halkın şahhitliği.

Önce belgeler. Değişik yazarlardan aktarıyoruz:

"Hz. Ali... kalbi temiz, nefsani duygulardan uzak olup zühd, kanaat ve tam ihlas sahibi idiler. Halifelikileri zamanında adalet ve haktan ayrılmamışlardır. Çalışma, himmet, zeka, süratlı cevap verme, kuvvetli bir hafıza, müşkülleri halletmede hakikaten çok başarılıydı. Şecaat, hamaset, sehavet, vesahat (yiğit, kahraman, çömert, akıcı konuşan -bn.) ve belagatde vefkalade idiler. Hilm (yumuşak karakterli -bn.) ve affı, güleryüzlü, latiflere yatkın meşrebi ile halkı kendişine meftun ederdi. İlim ve ferasette (kavrama kabiliyeti -bn) kendilerine kimse erişememişti." [23]

"Ali kitlelerin kendi kendilerini yönetmelerini isterdi. Bu ise ancak şeriatın tabu olmaktan çıkması, hiçbir kural konulmaması ve kitlelerin uymayı vaad ettikleri kuralları her zaman kendilerinin seçmesiyle mümkün olabilirdi... Ali bu amaçla büyük üretim araçlarını toplumun müykiyetine geçirmek, herkesin malı yapmak istiyordu. Bu nedenlerle radikal Batınilik Ali'yi mükemmel bir demokrat, sosyalist ve humanist olarak görüyordu."[24]

"Peygamber'in yakın alilesi de seçkin zümre içindeydi. Örneğin kızı Fatma için 'o benim bir parçamdır. Onu kızdıran beni de incitir' derken, Fatma'nın kocası Hz. Ali için de 'Ali'yi seven muhakkak beni sevmiştir. Ona düşmanlık eden muhakkak bana düşmanlık etmiştir. Onu inciten muhakkak beni incitmiştir' diyebiliyordu...

Hz. Ali için 'İsa peygamberin bir yüzü' denir... Daha önce de, Hira devletinin hükümdarlığını yapmış Numan El Avar'in çok savaş, yağma, çapul yapıp sıyısız esir topladıktan sonra Hıristi-

23- Nuri Ünlü, *İslam Tarihi*, MÜFVY, C.1, sf. 155- 156
24- Anton Josef Dierl, *a.g.e.*, sf. 30-31

yan bir vezirin etkisiyle dünyaya sırtını çevirerek rahip elbisesi giyip inzivaya çekildiği söylenir. Hz. Ali'nin de böyle bir tutum içinde olduğu rivayet edilir: 'Ey dünya, bana mı süslü ve yaldızlı görünüyosun! Heyhaat! Benden başkasını aldat; seni dönmeyecek şekilde üç talakla boşadım. Senin ömrün kısa, hayatın basit ve hakir, tehliken büyüktür! Ahh, ahiret yolculuğu uzun ve ıssızdır.'

Ama öte yandan Ali, Hz. Muhammed'in bir fedaisi ve İslam'ın kılıcıdır. Peygamber emriyle mensup olduğu Kureyş kabilesinin müşriklerinden bir çoğunun canını almıştır. Belki de bu yüzden, halifeliği sırasında Kureyş kabilesinden çok, dışarıklıklı insanlar (Mısır-Irak halkı) tarafından desteklendi... (Belirtme gereği duyuyoruz ki, Ali'nin "canını aldığı Kureyş kabilesinin müşrikleri", köleci egemen sınıf olan ve yine Faik Bulut dostumuzun deyimiyle, "Mekke ticaretini tekellerinde bulunduran Kureyş ticaret aristokrasisi, İslamiyetin, kendi sınıfsal konumlarını alt-üst edeceğinden konktuğu için, Muhammed'in yaydığı dine böylesine karşı koymuştu." Ali'nin canını aldığı müşrikler işte bu Kureyşliler'di.)

Ali... İslama uymayanlara ceza arttırımını önerenlerdendir... Rafizileri ateş hendeklerine atmıştır... Dinden dönen yaşlı bir adamın kellesini kesip, mallarını müslüman çocuklara dağıtmıştır...

Tarihsel baktığımızda, sayın Bahriye Üçok'un 'Muaviye kuşkusuz İslamın en ilerici hükümdarlarından biridir' yolundaki saptamasına katılıyoruz. Çünkü Muaviye, gerçekten bedevi bireyciliğini yok edip (?! -bn) disiplin altına alan bir devlet kurucusunun keskin görüşü ve önyargılardan uzak pragmatizmine sahipti."[25]

"Ebu Bekr-Ömer ikilisinin karşısında, peygamberin hayatı boyunca ortaya dökülmeyen, ama ölümünden sonra büyük iç savaşlara yol açan bir muhalefetin belirdiğini görmekteyiz. Muhammed'in yeğeni ve kızı Fatma'nın kocası Ali İbn Ebi Talib, daha ilk günlerden itibaren Ebu Bekr ve Ömer'e karşı şüpheci bir tavır takınmıştır...

25- Faik Bulut, *a.g.e.*, sf. 182, 216, 230-231

Genç Ali, iki 'ihtiyarı haddinden fazla opurtünist bulmaktaydı. Ve tanrıya en saf şekilde bağlılık yolunu, ilahi kurallara kelimesi kelimesine riayeti seçmesi, dolayısıyla da temel noktaları amansızca savunması ve 'siyasi' tavizciliğe izin vermemesi gerektiği inancındaydı. Genç, tecrübesiz, gerçekçilikten uzak bir partizandı. Pek mümkündür ki, hakiki iktidarın Mekkeliler'in (Kureyş zenginleri -bn) elinde bulunduğunu, sadece onların Muhammed'e öğüt verdiğini görüp kıskançlığa kapılan Medineliler, daha peygamberin sağlığında genç damadını gizliden gizliye desteklemek yolunu seçmiş olsun..." [26]

Evet, belgeler bunları söylüyor. İslamiyet üzerine yazmış dört ayrı yazarın kitaplarından Ali'ye ilişkin söylediklerinden aktarmalar yaptık. Daha başka yazarlardan da aktarmalar yapabilirdik, fakat diğerlerinin söylediği de alıntılarını sunduğumuz bu dört yazardan kesinlikle farklı olmayacağını bildiğimiz için gereksiz gördük.

Şimdi, okuyucu bu "belgelerden" (daha doğrusu yorumlardan) hangi sonucu çıkarsın? Nuri Ünlü'ye göre mi, Anton Josef Dier'e göre mi, Faik Bult'a göre mi, yoksa Maksime Rodinson'a göre mi?.. Birinin "ak" dediğine diğeri "kara", birinin "doğru" diğeri "yanlış" diyor. Ayrıca, sadece yazarların kendi yorumları değil, dayandıkları başka kaynaklarda birbirleriyle çatışma halindedir. Örneğin, peygamberin hadislerini alalım (ki "hadis" Muhammed'in ölümünden sonra onun katiplerinin ve toplantılarda bulunanlardan "Muhammed'in şu konuda şöyle dediğini duydum" diyenlerin ifade ettikleridir): Bir hadiste Ali'nin övüldüğünü, kendisinden sonra onun halife olmasını ilan ettiğini okuyoruz, ama başka bir hadiste ise Bekir, Ömer, Osman ve hatta Muaviye'nin övüldüğünü, bunları halifeliğe önerdiğini okuyoruz. Her bir hadis bir diğerini inkar ediyor. Fakat dikkat edilirse, birbirini dışlayan bir ucunda Ali varken, diğer ucunda ise Bekir, Ömer, Osman ve Muaviye'nin varolduğu iki zıt kamplaşmanın sezgileri ortaya çıkıyor. Öyle ya; neden Ali tek başına diğerlerinin karşısına çıkarılıyor? Ya da; neden Ali diğerleriyle aynı yerde gösterilmiyor? Burada, hadis sahiplerinin de hadis

26-Maksime Rodinson, *a.g.e.*, sf. 169

yaratan ve yayanların da bilinç altına yerleşmiş objektif bir durum ortaya çıkıyor, ki o da Ali ile diğerleri arasında politik iktidar kavgasıdır.

Burada haklı kim haksız kim? Bu soruyu var olan "belgelere" dayanarak cevaplamak mümkün değil. Aynı şekilde böyle bir cevap gerçekçi olmayacağı gibi arıyış içinde olan insanı bir uçtan diğerine savurup durur. O halde tayin edici kriter ne olmalıdır? Cevabımız şudur: Tayin edici kriter, torundan toruna aktarılan halkın demokratik yargısı olabilir. Bugünün insanı olarak bizler, doğruyu-yanlışı, iyiyi-kötüyü, haklıyı-haksızı ve bu kavramları koşullandıran unsurları kendimizle değil, aradan yüz ya da bin yıllar geçmiş halkın törelerinden öğrendik. Ve bu; kitlelerin öğrencisi olmanın, kitlelerin dilinden öğrenmenin ta kendisidir. Halk bir deniz gibidir; hiçbir pisliği içinde barındırınayarak dışarı atar.

Halkın demokratik töresi en iyi yargıdır derken, halk şiirinin ve halk ozanlarının bu demokratik töreyi bizlere kadar taşıyan en sağlam kaynak olduğunu da belirtelim. Bu şiirleri yazan halk şairleri okuyan halk ozanları, duydukları ve söyledikleriyle (konumuz itibariyle de Muhammed'e , Ali'ye, Bekir'e, Ömer'e, Osman'a, Muaviye'ye, Yezid'e, Hüseyin'e, ve diğerlerine) en yakın gerçekçi kaynak oldukları açık değil mi? Öncekileri geçelim, devrimci-demokratik özü hâlâ taşıdıkları için dilimizden ve telimizden düşmeyen Yunus'un, Nesimi'nin, Hatayi'nin, Pir Sultan'ın ve daha nicelerin Ali'yi yiğit, mert, ezilen ve sömürülenden yana, kollektif, ekmeğini yoksullarla paylaşan biri olarak görmelerini boş saymak mantıklı olur mu? Yine; halktan yana savaşıp ölen Hüseyin'i rehber gösterirken, servet karşılığında veya baskıya direnemeyip Muaviye'ye boyun büken Hasan'ı kınayan bu halkın, törel ve gelenek olarak haklı ile haksızı, doğru ile yanlışı ayırt etmesini bilen en sağlam kaynak olduğu rededilebilir mi?

Son bir örnek daha verelim: Alevi törelerinde, edebiyatında ve tüm düşünce dünyasında büyük yeri olan "Kırklar" diye bir kurum vardır. Alevilik kültürünü az ya da çok bilen herkes bu Kırklar kavramından bilgi sahibidir. Kırklar kavramının gelişimi şudur: Bir akşam Muhammed Suffa adında bir komşusunun

evine gitmek istedi. İçeri girmek üzere kapıyı çalınca içerden "kimsin" diye sordular. Muhammed ögünkü ünvanının doğal edasıyla "ben peygamberim, kapıyı açın" cevabını verdi. İçerden; "bize peygamber gerekmez" deyip açmadılar. Muhammed ikircikli bir dargınlıkla oradan ayrılmakta iken, geri dönüp tekrar kapıyı çaldı. "Kimsin" diye sordular. Muhammed, "Resulünüzüm, açın kapıyı" diyerek cevap verince, "bize Resul gerekmiz" deyip yine açmadılar. Muhammed'in dargınlığı biraz öfkeye dönüşmüştü, fakat merakı da aynı oranda artmıştı. Öyle ya, kendileri de Müslüman olan evdekiler peygambere kapıyı açmamıştı. O anda ne yapması gerektiğini düşünürken, iki tavır belirmişti: Gururuna uyup gitsin mi, yoksa gururunu yenip tekrar denesin mi? İkincisini seçti, tekrar kapıyı çaldı. "Kimsin" diye sorunca, bu sefer Muhammed "yoksulum, sizlerden biriyim" cevabını verdi. Bunun üzerine kapıyı açtılar Muhammed içeri girdi. Ali en başta oturuyordu. Hepsi Muhammed'e saygı gösterdi, yer verdiler. Muhammed içerdekileri saydı, kadınlı erkekli 39 kişiydiler. Başka kimsenin gelip gelmeyeceğini sordu, bir iş için dışarıda olan Selman-ı Farisi ile birlikte 40 kişi olduklarını söylediler. Ne yaptıklarını sordu? Kendi aralarında toplantı yaptıklarını söylediler. Amaçlarını anlattılar. Muhammed de kendilerine katıldı, "engür şerbeti" (üzüm suyu) içtiler, cem tuttular, semah gittiler...

Bize ulaşmış biçimiyle kırklar kurumunun bir çok abartılar taşıdığı ve hatta mitolojik bir görüngüye sokulduğu açıktır. Fakat her abartı ve mitolojiin içinde gerçekleri taşıdığı da açıktır. Halkımızın bir geleneğidir; taraf oldukları olayları ve kişileri erişilemeyecek derecede yüceltirken karşı oldukları olayları ve kişileri en kötü bir şekilde düşürüp alcaltırlar. "Ateş olmadığı yerde duman çıkmaz" ise, bu Kırklardan da şunları anlamak mümkün: Medine'de Ali'nin müslümanlıkta samimi ve yoksul olanlardan oluşan ayrı, aynı zamanda bir ölçüde gizli bir örgütlenmeye gittiği ve başı çektiği ortaya çıkıyor. Bundan Muhammed'in haberi de yoktur, bu ise, daha Muammed'in sağlığında Kureyş kabilesi önderliğinde zenginlerle, Ali önderliğinde yoksulların İslamiyet içinde iki rakip cepheye bölündüğünü ve Muhammed'in ise, iki uc arasında denge sağlamaya, durumu idare etmeye çalıştığını gösterir.

Ali konusunda bazı yazarların ileri sürdüğü bir başka hipoteze de değinmek gerekir. Fakat bundan önce, halk arasında nasıl bir Ali'nin olduğunu hatırlayalım: Bugün halk arasında; ezene, sömürene karşı, ezilenden sömürülenden yana, mazluma karşı turab (toprak) zalime karşı sert, kendi çıkarını halkın çıkarıyla bir tutan, bilinçli, atılgan, yaratıcı, darda kalan yoksulun imdadına yetişen, sözünde mert, işinde azimli vb. maharetlere sahip bir Ali adı dolaşmaktadır. Bu manevi Ali; doğruluğun, haklılığın, cesaretin ve başeğmez savaşkanlığın bir simgesi olduğu için halk tarafından örnek alınan bir halk kahramanıdır. Sadece bugünün değil üzerinden yüzyıllar geçen geçmişin hemen bütün halk edebiyatçılarının ve ozanlarının sözlü ve yazılı eserlerinde anılan Ali budur. Sayısız halk hikayeleri, Nesimi, Yunus Emre, Hatayi, Pir Sultan Abdal ve daha nice halk şairi ve ozanı buna örnektir. Tüm bunların üstünde halk sanatının ve sanatçısının da kaynağı ve yaratıcısı olan halkın demokratik tarihi, töresi ve belleği, kendisinden sonraki kuşaklara böyle aktarmış olduğunu akılda tutalım.

Gelelim şimdi söz konusu hipoteze (varsayım): Hipotez sahiplerine göre, "halk arasında anıldığı biçimiyle üstün vasıflara sahip böyle bir Ali gerçekte yoktur. Bu Ali'yi halk, kendi hayal gücüyle yaratmıştır". Bu varsayım bilimsel verilere dayansa ve gerçeğin dili olsaydı, hiç ikilem göstermeden biz de onaylardık. Fakat ne yapalım ki, bugün halkın dilinde dolaşan ve kalbinde yer eden Ali'yi halkın kendi hayal gücüyle yarattığını ileri süren yazarların bu konuda, halktan daha fazla hayal ettiklerini belirtmeliyiz. Bizce, bu konuda da aşırı abartmaları ve ilahi benzetmeleri dışlayarak halkın demokratik bilgisini esas almak gerçeğe ve mantığa daha uygundur. Ayrıca, bu halkın örneğin; Bekir, Ömer, Osman ve diğerlerini değil de Ali ve 12 İmam'ı hayal etmesi bir tesadüf müdür? Eğer tesadüf ise Ali ve 12 İmam ismini nerden buldular? Neden böyle bir seçim yapıldığı insanı düşündürmez mi? Ve dünden bugüne, kuşaktan kuşağa devredilen bu seçimin, tarihsel olarak sınıflar mücadelesiyle bağlantıları yok mu? Eğer "yoktur" denecekse, o zaman tarih denen bir kavramın içi ne ile doldurulacak?..

12 İMAM VE ALEVİLİK

Muhammed 7 Haziran 632 yılında öldü. Ölümünden önce yaptığı konuşmalar, kendisinden sonra Ali'nin halef olması yönündedir. Çünkü, Muhammed ile düşünce ve davranışta birleşenlerin başında Ali gelir. Ve Ali Muhammed'in sağlığında İslamiyetin verdiği bütün mücadelelerde ve savaşlarda en öndedir. Bunun içindir ki, Muhammed, Ali için şunları söyleyecektir:

"Ali'den başka yiğit, Zülfükar'dan başka kılıç yoktur."

"Ben ilmin şehriyim, Ali kapısıdır; ben hikmetin Şehriyim, Ali kapısıdır."

"Ali bendedir, ben Ali'denim; ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır. Ali insanların hayırlısıdır. Kim bunu kabul etmezse, gerçekten de kafir olmuştur."[27]

Buna benzer aktarmalar ve hadisler çoktur, ama biz buraya aktarmayı gereksiz görüyoruz. Tarihçilerin yazdığı bu veriler, Ali ile Muhammed'in iyi dost ve yoldaş olduklarını ortaya koyan verilerdir. Aynı tarihçiler, ağır hasta olan Muhammed'in, son vasiyetlerini yazmak üzere kalem isteyerek, "Size bir şey yazdırayım ki, benden sonra asla yol yitirmeyesiniz" der. Bunun üzerine Ömer, "Kur'an bize yeter. Muhammed sayıklıyor..." der.

Muhammed'in ölmesi üzerine, başta Ali olmak üzere Abbas ve diğer aile çevresi defin işleriyle uğraşırken, Ömer, Osman, Ebubekir, Ebu Süfyan ve diğer yandaşları hilafet sorunuyla uğraşarak, Muhammed'in ölümünü iktidar olma fırsatı olarak de-

27- Cemal Şener, *a.g.e.* sf. 19-20

ğerlendirdiler. Nihayetinde, zengin bir kabileden olan ve Arap gericiliğiyle iyi anlaşabilen Ebubekir'i Halife seçip zorla biata girişmeleri, bu fırsatçılığın bir dürtüsüdür.

Muhammed'in ölümünden sonra Ebu Bekir'in halife ilan edilmesiyle, Muhammed'in kurduğu islami sistem toplumun en sömürücü ve gerici feodal sınıfına geçerek el değiştirdi. Bu dönemde sömürü ve baskı gederek ağırlaştı. Fakat Ebu Bekir halifelikte iki yıl kaldıktan sonra, 22 Ağustos 634'te öldü.

Ebu Bekir öldükten sonra, yerine halife olarak Ömer geçti. Zaten daha Ebu Bekir ağır hasta iken, aynı egemen çevre içinde ikinci halife olarak Ömer üzerinde anlaşmışlardı. Ömer mizaç olarak sertlik ve şiddet düşkünü biriydi. Muhammed İslamiyeti kurup yayınca, buna şiddetle karşı çıkanlardan biri de Ömer'di. Bu yüzden o dönem müslümanları Ömer için: "O, ancak babasının eşeği müslüman olunca bize katılır." demişlerdi. Yine Ömer, Müslümanların yaptığı gizli bir toplantının haberini aldığında kılıçını çekerek bu toplantıyı basmaya ve "Muhammed'in kellesini uçurmaya" gidince yolda akrabası Nuaym rastlamış ve bu fikrinden vazgeçirmişti. Aynı Ömer, kızkardeşi Fatima ile eniştesi Said'in gizlice Müslüman olduğunu duyunca, doğrudan onların evlerine giderek hem kızkardeşini hem de eniştesini döverek kanlar içinde bırakmıştı.

Ömer'in halifeliği on yıl sürdü. Bir gün, kendisine yüklenen vergiyi ağır bulan bir köle, Ömer'i çarşıda görünce bu şikayetini iletti. Ömer köleyi azarlayınca, köle evine gitti. Ertesi gün aynı köle, iki ağızlı ve ucu zehirli bir hançerle Ömer'i bıçakladı. Evine götürülüp tedaviye alınan Ömer kurtarılamayarak, 3 Kasım 644'de öldü.

Ömer'in ölümünden sonra aynı iktidar oyunları devam etti ve Osman üçüncü halife olarak ilan edildi. Halifelik beratını alan Osman, kendisinden önce atanmış başta eyalet valileri olmak üzere tüm önemli devlet memurlarını görevden alarak, yerlerine kendi aile çevresinden kişileri getirdi. Aynı şekilde, öncekiler döneminde sürgün edilmiş Hakem'i Medine'ye getirerek kendisine hazineden yüzbin dirhem, oğlu Haris'e Medine çarşısının vergisini, kendini peygamber ilan etmeye kalktığı için Muham-

med tarafından kovulan Ebu Serh'e İfrikiye vilayeti vergisini vermesi, Mervan'ı özel katibi yapması, ganimetlerden hakları olmadığı halde kendi yakınlarına pay ayırması gibi kayırmacı, rüyvetçi, yağmacı ve keyfi bir yönetim oluşturdu. Bunun sonucu olarak yozlaşma, dejenerasyon ve ahlaksızlık büyümüş, iktidarın her tarafında gedikler açılmıştı. Yapılanların dayanılmaz bir noktaya varması üzerine, aralarında Ebu Bekir'in oğlu Muhammed'in de bulunduğu 2500 kadar bir isyancı topluluğu Osman'ın evini basarak, 17 Haziran 656'da kendisini feci şekilde öldürdüler.

Osman'ın da öldürülmesinden sonra, halifeliğe Ali getirilmişti. Aslında Ali, bu halifelikten yana değildi. Muhammed'in ölümünden hemen sonra, birçok entrika ile nispetin kabilece zayıf olan ve bundan dolayı da Ebu Süfyan, Ömer ve Osman'ın güdümüne çabuk girebilen Ebubekir'in halifeliğe getirilmesi, Ali ve ailesini idari yönetimden zaten dıştalamıştı. Bu durum, Ali'de, Muhammed'den sonra iktidar olan Ebubekir, Ömer ve Osman'a karşı güvensizliğe yol açmıştı. Ebu Süfyan'a ise, zaten hiç güven duymuyordu. Öte yandan Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın halifeliği döneminde, Muhammed'in getirdiği islami esasların tümü dejenere edilmiş ve düşüncede islamiyetin düşmanı olmalarına rağmen, kılıç zoruyla islamiyeti kabullenmiş, ama sınıfsal ve maddi varlıklarını islamiyet maskesi altında sürdürmüş Emeviler, idari ve yönetim kademelerine hakim olarak güç odaklarını ellerinde toplamışlardı. Bu ortamda Ali'nin yapacağı fazla birşey olmayacaktı. İşte tüm bunlardan dolayı, Ali halife olmaktan yana değildi.

Fakat Osman'ı öldüren lümpen asilerin dayatması sonucu, İslamiyetin daha fazla bunalımlı günlere dönmemesi için, Ali halifeliği kabul etti. Halifelikten sonra, Emevi ve Mervani kabileler başta olmak üzere tek tek toprak beyleri ve büyük mülk sahipleri Ali'ye karşı düşmanlıklarını dışa vurdular, onun halifeliğini kabul etmeyip Osman zamanında atanmış Muaviye önderliğinde savaş açtılar. En son 656'da, Sıffin Savaşı'nda Ali'nin orduları karışısında yenilgiye yaklaşan Muaviyi'nin kumandanı, askerlerin mızraklarına Kuran'ın sayfalarını takarak barış iste-

diklerini bildirdi. Bununla birlikte, Ali ile Muaviye arasındaki hilafet sorununu barış içinde çözmek üzere, her iki taraftan birer hakemin seçilmesini önerdi. Bu öneri kabul edilir. Seçilen hakemlerden Muaviye'nin hakemi Amr As, Ali'nin hakemi Ebul Musel Eşari'yi kafalayarak Muaviye'yi halife ilan ettiler. Fakat, Ali'nin bu oyuna itiraz ederek halifelikten çekilmediğini bir "Emirname" ile tüm valilere göndermesiyle, ikili bir iktidar ortaya çıktı: Medine'de Ali'nin ve Şam'da Muaviye'nin iktidarı.

İki iktidarın bir arada yürüyemeyeceği kabul edilirse, Ali ile Muaviye arasındaki mücadelenin bitmesi de mümkün değildi. Bunun sonucu olarak, Ali, Muaviye'nin bir kiralık katili tarafından 661 de zehirli kılıçla öldürüldü.

Hz. Ali, halifeliği döneminde halifelik merkezini Aralık 656'da Küfe'ye taşımıştı. Ali'nin öldürülmesinden sonra, Küfe halkı, Ali'nin büyük oğlu Hz. Hasan'ı halife ilan ederek ona biat ettiler. Bunun üzerine, Muaviye ile Hasan arasında savaş durumu çıktı, hazırlıklar yapıldı. Önceden Hasan'ın orduları arasında Muaviye'nin casuslarının yarattığı bozgunculuk sonucu meydana gelen dağılmanın da etkisiyle, Muaviye tarafından sunulan teklifi Hasan kabul etti ve karşılığında da halifeliği Muaviye'ye bıraktı.

İmam Hasan'ın anlaşma sonucu hilafetten vazgeçmesi, anlaşmalar yoluyla çatışmaların durmasına yetmeyecekti. Anlaşmanın hemen akabinde, Muaviye'nin düşmanlık emelleri devam etti. Buna paralel olarak, Hasan ile yaptığı tüm anlaşmaları ayaklar altına aldı. Çünkü Muaviye, hem siyasal gücü elinde tutmaya kararlıydı hem de sinsice taktiklere sahipti. Karşısındaki düşmanı Hasan ise, siyasal güç bakımından zayıftı, bu gücü elinde korumak ve tüm iktidara yürümek kararlılığına sahip değildi ve siyaset üretmekten uzaktı. Nihayetinde, Muaviye, Hasan'ın bizzat karısını da yanına çekerek, Hasan'ın karısı Cude ve Mervan'ın eli ile Hasan'ı zehirleterek 669'da öldürttü.

Hasan'ın ölümünden sonra, gerçek müslümanların ve Ali taraftarlarının gözleri, erdemli bir kişiliği olan Hz. Hüseyin'in üzerine kaydı. Fakat Hüseyin, esas kaynak olarak dedesi Muhammed'den ve babası Ali'den kalma halkın sevgisinin çok sağ-

lam inanırlığa sahip olmadığını da seziyordu. Bunda, birinci olarak Muhammed'den ve Ali'den sonra iyi bir örgütlenmenin olmayışı ve ikinci olarak, yaklaşık 40 yıllık Emevi-feodal iktidarının kitlelerde yarattığı dejenerasyon esas rolü oynuyordu.

Hz. Hüseyin, Hasan'ın ölümünden dokuz yıl sonra, 678'de Mekke'ye taşınmıştı. Burada kendini güvenlikte hissetmeyen Hüseyin, Muhammed'in ve Ali'nin en büyük taraftar kitlesi olan Medine'ye taşınma hazırlıklarını yapıyordu. Bu arada, muhalifler içinde halkın dikkatini üzerine çeken Hüseyin'in varlığı, önce Muaviye'yi, daha sonra da Muaviye tarafından halifeliğe getirilen oğlu Yezid'i rahatsız ediyordu. Bu rahatsızlığını gidermek için, Hüseyin'in muhalifliğini bitirmek gerektiğini bilen Yezid, Medine valisi Velid aracılığıyla Hüseyin'in biatını istedi. Bu isteği çok kararlı ve sert bir tavırla geri çeviren Hüseyin, Yezid'e gönderdiği cevabı mektupta şunları yazıyordu: "Halka senin hükmetmenden daha büyük bir fitne bilmiyorum...Allahım, bilirsin ki, bu sözlerim, hükmetmeye rağbetimden, mal-mülk elde etmeyi dilediğimden değil, ancak senin dininin yollarını göstermek, şehirlerini mamur bir hale getirmek istediğimdendir. Böylece de mazlum ve caresiz, kimsesiz kullarının esenliğe ulaşmalarını sağlamak istiyorum. Ey halk, bize yardım etmezseniz, hakkımızda insafa gelmezseniz, zalimler size musallat olurlar."

Hüseyin Medine'ye göç etmeden önce, Küfe halkı kendisine haber göndererek, Hüseyin'in Küfe'ye gelmesini ve kendisine biat edeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine Hüseyin, Medine'den vazgecerek Küfe'ye gitmeye karar verdi. Fakat daha gitmeden önce, amcası oğlu Müslim'i Küfe'ye göndererek on binlerce taraftar topladı, biat aldı. Bunu duyan Yezid, Hüseyin'den önce Küfe'ye ordusunu göndererek büyük bir katliama ve sindirme harekatına girişti. İmam Hüseyin Küfe'ye gitmek üzere yola çıkınca, Küfelilerin Yezid'in korkusundan verdikleri sözden döndüklerini, İmam Hüseyin'in yanında savaşa girmeyeceklerinin haberini aldı.

Yezid'in ordusu, Küfe'ye gitmek üzere yola çıkan İmam Hüseyin'i Kerbela çölünde karşılayarak, teslim olmasını istedi. Fakat Hüseyin, 20 bin civarındaki Yezid'in ordusuyla savaşamaya-

cağını bildiği halde, yanında aile fertleri ve taraftarlarıyla ölüm pahasına savaşma kararlılığından dönmeyerek, şunları söylüyordu:

"Küfe halkı, sözünü unutmuş; yeminini bozmuş... Yezid'in askerleri ise her tarafı tutmuş. Kanımızı akıtmaya karar vermişler. Biz de küfre batan Yezid'e ve Ebu Süfyan soyuna baş eğmemeye karar vermişizdir. Bu nedenle, bizleri bekleyen ancak ve ancak, şehitliktir.

"Ey Ehlibeyt! Ey yoldaşlar! Bu çetin yolun sonu ölüme gitse bile, bizim kurtuluşumuz bu yoldadır. Fakat biz, şimdiye kadar hiç kimseyi zora sokmadık. Hiçbir kimseye istemediği bir işi yaptırmadık. Ayrılmak isteyen yoldaşlarımıza gönülden iznimiz vardır. İsteyen dönebilir..."[28]

İmam Hüseyin'in bu konuşmasından sonra, yanındakilerin hepsi (kaynaklar 72 kişi olduklarını yazıyor) kendisiyle beraber olduklarını söylediler.

Savaş başladı. O gün feci hasta olan Zeynel Abidin dışında bütün erkekler öldürüldü, kadınlar ve çocuklar çıplak develere bindirerek götürüldüler. Ve bu olay, tarihlere Kerbela Vakası (olayı) olarak geçti.

Kerbela Vakası, çeşitli biçimlerde açıklanmaya çalışılır. Sömürücü sınıflar, bu olayı nedensiz, maddi sebeplerin dışında gösterirler; çünkü sınıf çıkarlarını ve sınıf mücadelesini hep böyle göstermeye çalışarak, kitlelerin gerçek tarihi öğrenmesinden korkuyorlar. Gericiler, ve hatta Ali ve Hüseyin için göz yaşı döken Alevilerin büyük çoğunluğu bile, Kerbela Olayı'nı "takdir ilahi, kader..." gibi yaklaşımlarla yorumlayarak, sömürücülerin mantıksal zeminine oturuyorlar. Bir yandan "Allah böyle buyurmuş" derken, diğer yandan Yezid'e lanet okuyorlar. Ve böylelikle, "Allahın emri"ne karşı gelme tutarsızlığına düşerlerken, aynı zamanda Yezid'i ve onun temsil ettiği sınıfı temize çıkarıyorlar.

Günümüzün bazı modern aydınları da, Kerbela Olayı'nı yanlış temelde ele alıyor ve tabii ki yanlış sonuçlara varıyorlar. Bunların yanlışları bu olayı yalnızca ve esasen dini bir olay ola-

28- Aktaran Rıza Zelyut, *a.g.e.*, sf. 116

rak görmeleriyle başlıyor. Oysa ki birinci olarak, sınıflı toplumda hiçbir toplumsal olay, maddi koşullardan ve sınıf mücadelesinden bağımsız düşünülemez. İkinci olarak, 7. yüzyıldaki sınıf savaşları, ancak dini örtülerle sürebilirdi. Bu çağlarda, dini örtülere bürünmeyen bir tek savaş olmadığına göre, Kerbela Olayı'nı da bu ölçüde değerlendirmek gerekir. Din öğesi, burada da özü değil, biçimi oluşturmaktadır, çünkü nihayetinde din de bir siyasettir.

Başlangıçta Emeviler, Emevilerin 750 yılında Ebu Müslim-i Teberdar tarafından yıkılmasından sonra da Abbasiler ile Ali soyunu takibeden İmamlar arasındaki düşmanlık, Kerbela Vakaası'ndan sonra da devam etti.

Kerbela Vakası'nda, erkek olarak İmamların soyundan tek sağ kalan Zeynel Abidin olduğunu belirtmiştik. Zeynel Abidin, babası Hüseyin ve dedesi Ali'nin yoksullardan yana olan siyasetini sürdürdü ve kitlelerin sevgi ve desteğini kazandı. Bu gelişmeyi kendi sınıf çıkarları için tehlikeli olacağını sezen Emevi torunlarından Velid, Zeynel Abidin'i 718 yılında zehirleterek öldüttü.

Zeynel Abidin'in ölümünden sonra, İmamlık ünvanını oğlu Muhammed Bakır yürüttü. Muhammed Bakır, babasının kurduğu Medrese'yi de sürdürdü. 739 yılında yine Emeviler tarafından zehirletilerek öldürüldü.

İmam Muhammed Bakır'ın ölümünden sonra, İmamet görevini sürdüren oğlu Cafer-i Sadık, bir anlamıyla, kendisinden önceki ve sonraki İmamların en teorisyeni ve en bilgini olacaktı. Cafer-i Sadık'a kadar, bir dünya görüşü ve yaşam biçimi olan Alevilik, gerek teorik ve gerekse hukuki bakımdan pek gelişmemişti. Bu yaşam biçiminin sistematiği yeterince kurulamamış, yazıya dökülememişti.

Cafer-i Sadık, kendisinden 113 yıl önce doğan Müslümanlığı yeniden yorumlayarak, kendi çağının koşullarına uyar hale getirmiştir. Böylece, diyebiliriz ki, Cafer-i Sadık, İslamiyetin: 1- Yeni yorumunu yapmış, 2- Onu nitel ve nicel olarak geliştirmiş, 3- Hukuk sistemlerini kurmuştur. Bugün hâlâ Alevilik için büyük değer taşıyan "Buyruk", Cafer-i Sadık'ın eseridir.

Cafer-i Sadık, büyük bir eğitim beferberliğii başlattı. Kendi dönemine gelinceye kadar dejenere olmuş Arap halkını humanist ve devrimci değerlerle eğitmeye önem verdi. Cafer-i Sadık döneminde yıkılan Emeviler olsun, onların yerini alan Abbasiler olsun, koyu bir Arap milliyetçiliğini güdüyorlardı. Müslümanlık yalnızca bir Arap dini olmamasına rağmen, iktidarda bulunan Emevi ve Abbasi Arap feodalleri, bir yandan kendilerinden başka halkları Müslüman kabul etmez ve bununla ekonomik talan yapmak için Arap halkını kışkırtırlarken, diğer yandan, Arap halkını peşinden sürüklemek için Müslümanlığı yaydıklarını söylüyorlardı.

Cafer-i Sadık döneminde açılan Medreselerde, büyük oranda Caferi bilgini yetiştirildi. Bir süre sonra, Cafer-i Sadık'ın siyaseti kitleleri kucakladı ve böylece de Arap feodal iktidara karşı, adını Cafer-i Sadık'tan alan emekçilerin ideolojik tanımlaması olan "Caferi Mezhebi" (modern adıyla Caferi Partisi, Cephesi...) doğdu.

Cafer-i Sadık'ın İslamiyet yorumu, çıkışıyla birlikte var olan İslamiyeti bir çok bakımdan (ekonomik, ideolojik, yaşam biçimi, ahlaki değerler, ibadet vb.) aşarak, daha demokratik, daha meteryalist, daha somut ve gerçekçi bir içeriğe ulaşmayı başarmıştır. Cafer-i Sadık, 765 yılında zehir verilerek öldürülmüştür.

Cafer-i Sadık'ın ölümünden sonra, yerine oğlu Musa-i Kazım geçti. Abbasi itidarı Musa-i Kazım'ı yıllarca zindanlarda hapis etti. Daha sonra, 818 yılında zehirli Hurma ile öldürüldü.

Musa-i Kazım'ın ölümünden sonra yerine Muhammed Taki İmamlık görevini devraldı. 835 de Bağdat'ta eceliyle öldü.

Muhammed Taki'nin ölümünden sonra, İmamlık görevini Ali en Naki devraldı. Ali en Naki, kitle içinde yaptığı siyasi ve bilimsel çalışmalarla sevilip yükseltilen bir duruma gelir. Bunu çekemeyen Abbasi halifesi El-Mutevekkil, onu Samarra'da gözaltında tutar. Ali en Naki, 872 yılında ölür.

Ali en Naki'nin ölümünden sonra, yerine oğlu Hasan el-Askeri İmamlığı devralır, 878 yılında Samarra'da ölür.

Hasan el Askeri'nin ölümünden sonra, yerine oğlu Muhammed el Mehdi İmamlık görevini sürdürür. İmam Mehdi'nin do-

ğumu 870 olarak yazılır, fakat ölümü konusunda herhangi bir veri yoktur. Çünkü rivayetler ve inananlar, Mehdi'nin "sır olduğu" ve "kıyamet"ten önce ortaya çıkarak insanlığı kurtaracağı söylenir.

Hz. Ali'nin oğulları ve torunlarının (üçü hariç) hepsinin akibeti kılıç ve zehir olmuştur. Babadan oğula geçen Emevi ve Abbasi iktidarı ile yine karşı cepheden babadan oğula geçen İmamlık (Ehli Beyt) arasındaki düşmanlığın asırlarca sürmesi, elbette ki ekonomik ve siyasi nedenlere dayanır. Sonuçları bu sebeplerden koparmak mümkün değildir. Toplum iki sosyal ve siyasal kutuba bölünmüştür: Ezen ve sömürenlerin kutubunun başını çekenler Emeviler ile Abbasilerdir, ezilen ve sömürülen kutubun başını çekenler ise Ali ve oğulları, torunlarıdır.

Ehlibeyt davasını aşiret-soy davası olarak anlayanlar da aldanıyorlar. Bilindiği gibi, 87 yıl süren Emevi saltanatı, Horasanlı Ebu-Müslim'in köleler ve ezilen-sömürülen geniş kitlelerin desteğindeki ordusu tarafından 750 yılında yıkılmıştı. Böylece, 661 yılında öldürülen Ali'den sonra iktidar yeniden Hz. Ali soyundan olanların eline geçmişti. Emevileri deviren baş komutan Ebu Müslim olmasına rağmen, kendisi tahta geçmedi, yerine Ehlibeyt soyundan Abbasoğulları'nı getirdi. Abbasoğulları'ndan ikinci halife Ebu Cafer-i Mansur, iktidardaki yerini sağlama aldıktan sonra, kendisini iktidar yapan başta Ebu Müslim Horasani olmak üzere bir çok halk önderini kılıçtan geçirdi. Ebu Müslim'in zaferinden sonra, iktidarın Ehlibeyt tarafına geçtiğine ve artık kurtulacaklarına sevinen halk, karşılarında sömürücü, zulümkar ve koyu Arap milliyetçisi bir iktidar buldular. Bundan da anlaşılıyor ki, Ehlibeyt ya da diğer bir adıyla Alevilik sorununun temelinde yatan İmamlık ünvanı değil, ezen-ezilen ve sömüren-sömürülen sınıflar arasındaki sınıf ve iktidar mücadelesidir.

HZ. HÜSEYİN'DEN HACI BEKTAŞ-I VELİ'YE ALEVİLİK:

Hacı Bektaş-ı Veli Sünni Tasavvuf'un değil, Batını'liğin bir bilginidir. Bütün toplumsal kültür ve inançlarda olduğu gibi, Batınilik ile Tasavvuf inançları da birbirinden etkilenmişlerdir. Fakat, toplumsal bakış açıları özü itibariyle birbirinden tamamen ayrılan, birbirlerini dışlayan iki düşünce akımıdır. İslamın doğuşundan ve özellikle Muhammed'in ölümünden sonra, Tasavvuf yolu, esasen dinde bireyin yeri veya rolünü aramaya başlamışsa da, sonradan bunu götürüp devlet dini ile birleştirerek çıktığı noktaya geri dönerken, Batınilik ise, dinde bireyin yerini ve rolünü ararken, çözümü toplumsal baş kaldırıya vardırarak siyasal bir güce ulaşmıştır.

Sünni-Tasavvuf'un insanın rolünü ve dönüştürücü gücünü sıfıra indirgeyen dünya görüşünü, kural ve törelerini Hacı Bektaş-ı Veli ve Alevilikle özdeşleştirmeye çalışanların gerici-kasıtlı çabalarını, Hacı Bektaş'tan ve Alevilikten biraz bilgisi olan herkes anlayabilir. Sünni-Tasavvuf, halkı köleleştirme ideolojisi olarak doğmuştur. Ve başlangıçta Arap egemenlerinden bağımsız olarak ortaya çıkmış, fakat sonra Arapların egemenlik amaçları için gittiği her parçaya, sömürücü-egemen sınıfların ideolojisi olarak Sünni-Tasavvuf inancı da gitmiştir. Dolayısıyla, Hacı Bektaş-ı Veli'nin ve Aleviliğin inanç sistemi ve dünya görüşü Sünni-Tasavvufun dogmacılığı değil, Batıniliğin bilimsel yoludur.

Hz. Hüseyin ile Hacı Bektaş-ı Veli arasında yüzlerce yıl vardır. Bu yüzlerce yıllık süreçte, .bir dünya görüşü ve yaşam biçimi olarak Alevilik, kuşkusuz ki kendisini üretmenin ve ileriye çekmenin mücadelesini vermiş ve bu mücadelede bir çok kişi öne çıkarak kendi rolünü oynamıştır. Fakat, Hacı Bektaş-ı Veli'ye kadar Aleviliğin yaşatılmasında fonksiyon sahibi olmuş olan önderlerin hiçbiri, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Aleviliğe teorik olarak kattıklarını katmamıştır.

Bundan, şu teorik sonuca varabiliriz: Sınıflar mücadelesinin sürdüğü her toplumda, belirli tarihsel dönemlerde o toplumun siyasal ve entellektüel sorunlarının çözümünde birileri her zaman öne çıkmış, belirleyici olmuştur. Kuşkusuz ki, böylesi bireyler, yaratıcılıklarına sıfırdan başlayarak değil, kendi dönemlerinin ve öncesinin toplumsal verilerini yeni bir senteze vardırarak belirleyici olabilir, sıçrama yaratabilirler. Burada da var olanı devam ettirmek var, var olanı geliştirerek aşmak var. Hacı Bektaş-ı Veli'nin Aleviliğe katkısı, varolanın basit bir tekran değil, onu bir çok eskimiş hayali varsayımlardan arındırarak yeni ve nitel bir aşamaya kavuşturmasıdır.

Hacı Bektaş-ı Veli'ye kadar, dağınık ve bir çok bakımdan eklektik bir durumda olan Alevilik, Hacı Bektaş-ı Veli'nin katkılarıyla yeni bir toplumsal sistematiğe ulaşmıştır. Bu sistematik sonucu, Alevilik, kendine özgü kriterler ve kurallarla beslenerek, somut uyma-uygulama düzeyine çıkarılmıştır.

Alevilik ile Sünniliğin temel ayrımı zaten buradan başlıyor. Alevilik, sorunlara yaklaşımda başlangıç olarak somutu (maddeyi) alırken, Sünnilik, soyut olanı (tanrıyı) alır. Sünniliğin soyuttan (tanrıdan) hareket etmesine karşı, somuttan (maddedeninsandan) hareket eden Alevi önderlerinden Hallac-ı Mansur'un asılma pahasına "Enel hak, eynim hak" (tanrı bende, ben tanrıdayım) sözleri buradan gelir. Sünnilik, halkın kötü yaşamını tanrının buyruğuna bağlayarak, sömürücü egemen sınıfların düzenini korurken, Alevilik, yoksulluğun düzenden kaynaklandığını söyleyerek insanı eyleme çağırır.

Ali'den Hacı Bektaş-ı Veli'ye kadar bütün Alevi önderlerinin yaptıkları, toplumsal taraf tutmadır. Kaçınılmaz olarak, Ali dö-

neminin ve Ali'nin toplumsal taraf tutma bilinci, Hacı Bektaş-ı Veli döneminin toplumsal bilinciyle aynı olamazdı. Ali döneminde, sonradan "Alevi" olarak adlandırılan halkçı bilinç daha ilkel, zayıf ve eklektik iken, Ali'den 600 yıl sonrası Hacı Bektaş-ı Veli döneminde daha modern, güçlü ve sistemli olacaktı.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşamı, kişiliği ve geldiği köken bakımından, değişik yazar ve tarihçiler değişik veriler ileri sürüyorlar. Kuşkusuz ki, bu verilerin her biri, sahibinin temsil ettiği sınıfın çıkarlarını ve dünya görüşlerini yansıtır. Çünkü bir çok yazar ve tarihçi, her toplumsal soruna olduğu gibi, Hacı Bektaş-ı Veli'ye de bilimden uzak olarak bakıyor.

Aynı yazarların Hacı Bektaş-ı Veli'ye yaklaşımındaki kötü ve bencil anlayış, onu "sahiplenme" ve kendinde görmegöstermedir. Bu, bir yanıyla Hacı Bektaş-ı Veli'nin toplum içinde kabul gören halkçı özelliğini, sevgisini ve saygısını gösterirken, ama diğer yandan, tarihe mal olmuş iyi şeyleri, hakkı olmadığı halde çirkin amaçlar için sahiplenmeyi de gösteriyor. Kendi tarihsel değerlerine sahip çıkmak halkın hakkıdır. Ama eşit paylaşımı, insan sevgisini ve eşitliği amaç edinmiş halkçı-devrimci bir Hacı Bektaş-ı Veli'yi sahiplenmek, sömürgen, zulümkar ve toplumsal gelişmenin karşısındaki TC devletinden diyanete, Türkeş'ten bütün burjuva-feodal partilere kadar hiç kimsenin hakkı değildir.

Bu ayrışım iyi ve gerçek temelleri üzerinde yapılmalıdır. En başta, Hacı Bektaş-ı Veli, savunduğu ve örgütleyerek mücadelesini verdiği dünya görüşü, yaşadığı dönemdeki Selçuklu iktidarının feodal sömürüsünü ve despotizmini yadsıyan, sömürülen ve ezilen köylü sınıfının, yani halkın çıkarlarını koruyan, güçlendiren ve amaç edinen ideolojik-politik çıkıştır. Bugün halkımız bunu böyle bilmeli ve kendine ait tarihte ne varsa - eksiğiyle, tamıyla- sahiplenmeli, eskimiş ve dolayısıyla geçerliliğini yitirmiş yanlarını atarak doğrularını kendine maletmelidir.

Öncelikle, Hacı Bektaş-ı Veli'nin dünya görüşü olan en temel çözümlemelerini görelim:

Bireyi ölümsüz kılan, toplumsal eylemidir. Sözkonusu birey, yaşadığı dönemde ne yapmıştır, *kim için* ve *kime karşı* yapınış-

tır? ...Hacı Bektaş-ı Veli'nin dönemi, bütün sosyal ve siyasal savaşların örtündüğü din savaşlarıdır. O günün feodal-egemen sınıfları, halk kitlelerini uyutmak ve isyanlarını bastırmak istediklerinde, kullandıkları en etkili ve yaygın araç din ögesidir. Aslında, kendileri tanrıya inanmazlar (ki bugün de böyledir), ama halkı tanrıya inanmaya, tanrının kişiye sunduğu nasibe (rızıka) şükretmeye ve daha fazlasını elde etmeleri için, daha fazla dua edip, namaz kılıp, oruç tutup ve Kabe'yi (Muhammed'in Türbesi) ziyaret etmeye teşvik ediyorlardı. İşte, Hacı Bektaş-ı Veli'nin koşulları böyleydi. Bundan dolayıdır ki o, halkı boş inançlardan geri alarak materyalist, somut ve akılcıl yöne çekmeye çalışarak temel bir doğrultu göstererek ve şu çağrışımlarda bulunur:

Hararat nardadır, sacda değildir
Keramet baştadır, tacda değildir
Her ne arar isen, kendinde ara
Mekke'de, Kudüs'te Hac'da değildir

Bu sözlerin anlamı, çok derindir. Bugün için olduğu gibi, hele de 13. yüzyılda böylesi düşünsel-felsefi çözümlemeler ileri sürmek çok büyük değerler taşır. Bu sözlerin anlamını açıklamaya çalışalım:

Hararat nardadır, sacda değildir:

Burada "hararat"in anlamı, bir özü ve gücü izah eder. Nar; özdür, kaynak güçtür. Sac ise; biçimdir, kaynak gücün yansımasıdır. Dolayısıyla; davranıp eyleme geçerken, bu aşamadan önce tahlilde ve düşünmede biçimi (sac'ı) değil, özü (nar'ı) esas al! Hacı Bektaş-ı Veli, burada "sac"ın durumunu etkileyici ve bir sonuç olarak belirtmekle beraber, "Nar"ın durumunu ise belirleyici ve neden olarak vurgulayarak, tahlil ve düşüncede hem diyalektiği, hem de materyalizmi uyguluyor.

Keramet baştadır, tac'da değil:

Her başına tac giyip kariyer sahibi olanı "akıllı" diye sanma. Akıllı insan, halka ve topluma iyi bir miras bırakan, halk ve toplum için çalışan kimsedir. Her tac giyene ve kariyer sahibi olana

değil, tacını ve kariyerini halk için kullanana, akıllı insana değer ver. Her şeyin temeline (dini inanç da dahil), aklı koy, aklı esas al, akıl-mantık dışı şeylere aldanma!...

Her ne arar isen, kendinde ara:

Sen (insan) her şeysin. İyi olan da kötü olan da, tanrı da şeytan da sendedir (burda, zıtların birliği vurgulanıyor). İyinin ve doğrunun zaferi, kötünün ve haksızın yenilgisi, senin iradi ve bilinçli çabana bağlıdır. İradeni hangi yönde kullanırsan, onu güçlendirirsin. Geleceğe olan umutlarını ve olmasını istediğin şeyleri kutsal gördüğün manevi güçlere (örneğin tanrıya) havale etme, çare sendedir ve ancak senin çabanla elde edilebilirler.

Mekke'de, Kudüs'te, Hac'da değildir:

Tanrıyı mı arıyorsun, Peygamber Muhammed'i ziyaret edip "farzlarını" yerine getirmek mi istiyorsun? Mekke'de, Kudüs'te, Hac'da aramana gerek yok, kendinde ara, kendini ziyaret et, kendinle hesaplaşarak yanlışlarını at, doğrularını güçlendir, özeleştiri yap. Doğru düşüncelerin -bireyde olsun, coğrafyada olsun- bir tek mekanı yoktur. Hangi coğrafya parçasında olursa olsun, doğrunun mekanı insandır, sensin!...

Hacı Bektaş Veli'nin; insanı ve aklı esas almaya çağıran değerli sözlerinden bir kaçı:

Dostlarım
Kardeşlerim
Canlarım...
Kaldırın başlarınızı
Suçlular gibi, yüzümüz yerde
Özümüz darda durup dururuz
Kaldırın başlarınızı yukarı

Bize göz verildi, gözleyin diye
Dil verildi, söyleyin diye
Kulak verildi dinleyin diye
El gövdede kaşınan yeri bilir
Dert bizde derman ellerimizdedir

Ararsan bulursun, verirsen alırsın
İnanmazsan gelir görürsün

Ayrıca, 700 yıl önce yazılmasına ve daha sonra Molla Saadettin tarafından türkçeye çevrilen Makalat'ta bir-çok kasıtlı kavram ve anlamların da eklendiği akılda tutularak, yine de bu kitaptan Hacı Bektaş-ı Veli'nin bazı sözlerini aktararak, onu biraz daha iyi anlamaya çalışalım.

- "Şunu belirtmek gerek: Kendisini (kötü şeylerden bn.) arıtmayan, başkasını hiç arıtamaz. Şeriata göre; dona ve tene (elbiseye ve deriye) murdar şey değse, su ile yuyunca (yıkayınca bn) hem don, hem ten arınır. Ariflere (bilgelere, akılı esas alanlara bn.) göre ise, su ile ne don, ne de ten temizlenir." (Burada, biçimsel tapınmalarla kişinin özünün ve niteliğinin kötü şeylerden arınamayacağını, felsefi olarak açıklanıyor)
- "Tanrıya neyle ulaşabilirsin? İyiliklerle ve yapılan iyi şeylerle..."
- "İman (inanmak bn) akılla olur; akıl sultandır."
- "Akıl, yer yüzünde tanrının terazisidir. Yeryüzünde akıl terazisinden üstün nesne yoktur. Çünkü iyi nesneyi bilen ve buyuran akıldır."
- "Dünyada her kişi kendi halince bir şeydir. Ama cahil hiçbir şeydir. Başında Murassa tac bile olsa, yine hayvandır."
- "Tanrı evrende ne yarattıysa tümü insanda bulunmaktadır; belki insanın özelliği daha fazladır."
- "Kişi ilim büyüklerini anadan ve atadan daha üstün tutmalıdır."
- "Gönül Kabe'den (Muhammed'in Türbesi) daha üstündür. Çünkü; gönül, tanrının nazargahıdır."[29]

Yukarıya not ettiklerimiz, Hacı Bektaş-ı Veli'nin sözlerinden bazılarıdır. Aynı anlamları taşıyan daha bir çoğunu aktarmak mümkündür, fakat biz bunlarla yetiniyoruz.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin bu sözleri yazdığı koşullar, 13. yüzyılın koşullarıdır. Bu koşullarda "tanrı" kavramının ve tanrıya inanışın,

29- Hacı Bektaş Veli *Velayetnamesi*'nden Aktaran Rıza Zelyut, *a.g.e.*, sf. 225

sadece İslam toplumlarında değil, bütün toplumlarda en güçlü olduğunu ve din savaşlarının revaçta sürdüğünü herkes bilir.

Fakat, Hacı Bektaş-ı Veli'nin anladığı ve anlatmaya çalıştığı tanrı, "evreni yaratan" anlamında bir tanrı değil, iyilik ilkesi anlamındadır, diğer dinlerde olduğu gibi "yoktan vareden, görünmeyen, bilinmeyen ve mekanı belirsiz" bir tanrı değil. Her şeyden önce O, yaratmanın ve yok etmenin en büyük gücü ve en aktif ögesi olarak -şimdi dahi ezici çoğunluğun anladığının tersine- tanrıyı değil, insanı görüyor. Onun sözünü ettiği tanrı, "vardan yok eden yoktan var eden" bir tanrı değil, o koşullarda evrenin oluşumunu açıklayabilen bilimsel verilere sahip olamadığından dolayı, sadece evreni vareden, ama onun dışında ve ondan sonra hiçbir yönlendirici fonksiyonu olmayan bir tanrıdır.

Öte yandan, tanrının insanda olduğunu, dolayısıyla tanrıya ulaşılabileceğini, ama bunun ibadetlerle ya da bir takım dinsel yaptırımlarla değil, üretim ve tüketimdeki eşitlikle, saygı ve sevgiyle olabileceğini söyler. Aynı zamanda Hacı Bektaş, kuru ve kör inanca karşı amansız mücadele ederek, akla ve mantığa dayanmayı esas almış, alınmasını propaganda etmiştir. Bilime, bilim insanına en büyük değeri vererek, toplumu maddeci görüşlere yaklaştırmıştır. Kısaca, O'na göre tanrı kavramı sembolik bir kavramdan öteye geçememiştir, bunun içindir ki, gerçeği hiçbir zaman tanrıdan değil, insanda aramış ve bulmuştur.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin inanç sistemi ve dünya görüşü hakkında, devlet dini haline gelmiş Sünniliğin bütün kalemşörleri düzmece bir çok metin ve kitap yazarak, O'nu önce tasavvuf inancına dahil etmiş, sonra da Sünni yapıp çıkarmıştır. Örneğin bu tasavvufcu-sünni yazarlardan Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin "Türkmen müslümanlığının, *Türk tasavvufunun samimi bir önderi"* olduğunu belirttikten ve sorunu böyle belirtenlere hararetle katıldıktan sonra, şöyle devam etmektedir: "...Türk kültürü ve İslam inanışını ayrılmaz bir biçimde kaynaştırıp ortaya yepyeni bir anlayış getirmiş; *Türkmen Sünniliğinin öncülerinden olmuştur...*" (abç)[30] Fığlalı ile aynı

30- Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, sf. 163

cephede Kemal Eraslan, Esat Çoşan, Rüştü Şardağ, Yaşar Nuri Öztürk ve bir ölçüde Cemal Şener ve daha bir çoğu var.

Bu yazarların dayandıkları nokta, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Ahmet Yesevi'nin (1166) öğrencisi olduğuna ve Ahmet Yesevi'nin de Mutasavvuf bir Sünni tarikatçısı olduğuna kendilerini yüzde yüz inandırmalarıdır.

Önceden de değindiğimiz gibi, tarih boyunca halklar içinden çıkıp gelmiş, düşünce ve davranışlarıyla geniş kitleleri etkilemiş çok sayıda değerli insan, gericiler tarafından sahiplenilerek halkın elinden alınmış, halk politik olarak silahsızlandırılmıştır.

Öncelikle, Ahmet Yasevi'nin "Sünni olduğu" görüşü kanıtlanmaya muhtaçtır, dolayısıyla sahtedir. Bu sahte iddiaların başlangıcı, 14. yüzyılda Buhara'lı Bahaüddin Nakşibend tarafından koyu bir Sünni tarikatı olarak kurulan Nakşibendi'cilerin 15. yüzyılda yayılma dönemine uzanır. Oysa, Nakşibendi tarikatına girmek için beş bin tespih çekmek, Ortodoks İslam Fıkıh'ına (hukuk) ve sünnet'ine (davranış) koyu bir sofu olarak uymak ile Ahmet Yasevi'nin düşünceleri, davranışları ve yaşam biçimi arasında açıkça bir zıtlık vardır. Örneğin; Nakşibendiciliğin koyu-katı dini kuralcılığına rağmen, Ahmet Yasevi tarafından yazılan ve Sünni Nakşibendiciler'ce derlenen "Divan-ı Hikmet" (bir çok eklentinin ve makaslamanın olduğunu da kabul etmek gerekir), şunları söylüyor:

"On sekizde kırklar ile şarap içtim"
"Otuzüçte saki olup mey dağıttım"
"Kırklar ile şarap içtim, yoldaş oldum"
"Pir-i Mugan ("Mugan"iler Şiilikte bir koldur. bn.) nazar kaldı, şarap içtim"
"Aşksızların hem canı yok, imanı yok" [31]

Ahmet Yasevi'nin bu sözleri ile Sünniliğin bakış açısını ve yaşam biçimini birleştirmek, barut ile ateşi birleştirmek gibi mümkün olmayan bir şeydir. "Kırklar Meclisi", "Şarap İçmek", "Pir-i Mugan" kavramları ve uygulamaları tamamen Alevi ve Şiiliğe (ilk çıkışında) mahsus olanlardır.

31- Ahmet Yesevi, *Divan-ı Hikmet*'inden Aktaran Rıza Zelyut, *a.g.e.*, sf. 53

"Müslümanlığı ancak toplumsal yaşantılarına uyduğu ölçüde kabul eden, daha çok Şiilik'e eğilimli ve geleneklerini koruyan bu Türkmenler, Türkistan'lı Şeyh Ahmet Yesevi'nin öğretilerinde kaynağını bulan inançlarının devlet egemen çevrelerinin ideolojisine uymadığını görüyorlardı. Tükmenlerin içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik koşullar onlarda Selçuklu Devleti'ndekinden bambaşka bir ideolojinin gelişmesini gerektirmişti."[32]

Cemsid Bender de bu konuda şunları söylüyor: "Davranışlarıyla, yaşamıyla, düşünceleri ile çevresini etkilemiş bir insandır, Ahmet Yesevi. Ancak kendisinin günümüzde resmi çevrelerce empoze edildiği gibi bir düşünce taşıdığını hiç sanmıyoruz. 'Divan-ı Hikmet' adlı eserinde böyle bir açıklamasına rastlamadık"[33]

Görüldüğü gibi, Sünni Nakşibendiciliğin Türk-İslam sentezine varmak için kendisine mal etmeye çalıştığı Ahmet Yesevi, hiç de onların göstermek istediği gibi Sünni değil, Hacı Bektaş-ı Veli ise hiç değil.

Tüm bunlardan sonra, Hacı Bektaş-ı Veli'yi Sünni-Tasavvufçu gösteren çabaların sahte olduğu anlaşılabilir. Çıkışıyla birlikte Tasavvuf, bireyin sorumluluklarını aramış ve bu arayış içinde iki akıma bölünmüştür. Sünni olan akım, tasavvufta bireysel dinciliği esas alıp Kur-an ve hadislere körce bağlanıp bağımsızlığını yitirirken, Alevi olan akım, Batınikle birleşerek, Kur-an'a, hadislere ve bütün öncel tarihe eleştirel yaklaşarak gerçeği bulmayı amaç etmiştir.

Hacı Bektaş-ı Veli üzerinde, uzun yıllardan beri yapılan spekülasyonlardan biri de onun hangi ülkeden ve ulustan olduğuna ilişkindir. Bugüne kadar Hacı Bektaş üzerine düşünce belirtmiş ve yazı yazmış bir çok yazar, onu kendisinde göstermiş veya göstermeye çalışmıştır. Bizce, Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatı üzerinde sağlam kayıtlara dayalı olarak onun nerden geldiği ve kimden olduğu ortaya konsaydı, bu elbette ki istenen bir şey olurdu. Fakat ne yazık ki, böyle bir imkana sahip değiliz. Yazar

32- Çetin Yetkin, *Türk Halk Hareketleri ve Devrimler*, sf. 53
33- Cimşid Bender, *Kürt Tarihi ve Uygarlığı*, sf. 98

ve tarihçilerin hiçbiri, sağlam delillere dayanmaksızın yaptıkları yorumlarla Hacı Bektaş'a ülke ve ulus bulmaya çalışıyorlar ki, bu da öznel bir çırpınıştan öteye gitmiyor.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin soy kütüğü konusunda, hemen bütün yazarlar onun Horasan'da doğduğu üzerine anlaşırlar. Fakat, ayrılık bundan sonra başlıyor. Bazıları, Hacı Bektaş'ı yedinci İmam Musa-i Kazım'a bağlarken (ki, bunlar Alevi yazar ve halk hikayecileridir), bazıları da Türk soyuna bağlamaktadırlar. Bunlar da Sünni Türk-İslam sentezcileridir.

Önceden belirttik, bir kere daha vurgulayalım ki, kişiye niteliğini veren, kimin oğlu olduğu ve nerden geldiği değil, düşündüğü ve eylemidir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin kişiliğini ve mücadelesini bir tek ülke ve bir tek bölgeye sığdıran bugüne kadar çıkmadı, çünkü herşeyden önce, nesnel tarihsel veriler böylesi bir yanlışa açık kapı bırakmıyor. Hacı Bektaş-ı Veli, kişiliği ve mücadelesiyle ulusal değil, yüz milyonlarca insanı etkileyen enternasyonalist bir devrimcidir. Onun üretim araçlarına, üretime ve tüketime, kadın-erkek sorununa ve doğaya ilişkin öğretileri ve pratiği, toplumsal gelişmenin engeli değil, bu gelişmenin önünü açan çağdaş ve bilimseldir.

İSLAMDA TASAVVUF VE BATINİLİK

Tasavvuf anlamı, bireysel dinciliktir. Devletlerin dini maske edinerek uzun yıllar halkı sömürmesi, ister istemez halkı ve halk aydınlarını, din-iktidar, din-devlet ve din-sömürü ilişkileri üzerinde düşünmeye ve çözüm yolu aramaya itmiştir. Bu süreçte halk; iktidarın, devletin ve sömürücülerin hakimiyetinde olan bir dinden ve din kurumlarından umudunu kesmeye başlamış, fakat bilinci daha ileri olanı görmeye elvermediği için dinsiz kalamayacağını düşünerek içine kapanmış, tanrıya bireysel olarak varmayı ve aracıları (halife, imam) aradan çıkarmayı yeğ tutmuştur.

Bu bireysel dincilik, bireyi gittikçe yalnızlığa itmeye yaradı. Bu yalnızlığın sosyal yaşamın düzeltilmesini ve haksızlıkların ortadan kaldırılmasını daha da imkansız kıldığını gördükçe, birey, gittikçe kabuğuna çekildi, aşırı bir müslüman olarak kendini teselli etti, dünya işlerinden el-etek çekerek bütün gece ve gündüzünü dinsel yaşama verdi ve sonunda katı bir müslüman sofu olup çıktı.

Ama, devletlerin din çarkı yine eskisi gibi işliyordu. Böylece, bireysel dinciliğin toplum bireylerini istemlerine kavuşturamadığı gibi, din devletini daha da güçlendiriyordu. Sonunda ise, din devleti, çeşitli araç ve yöntemlerle bütün bireysel dincileri (tasavvufçıları) kendine bağlamayı başardı. Böyle olması kaçınılmazdı, çünkü mutasuvvufların sınıf ayrımı, din ile devlet ve din ile sosyal sorunlara ilişkin perspektifleri ve programları sözkonusu değildi.

Mutasavvufların bir alternatif oluşturamayışlarının sebebi, onların Kuran'ı yorumlamadaki dogma anlayışlarıdır. Din konusunda bireyin rolünü aramışlar, fakat bu arayış Kuran'ın dışına çıkamayarak içinde kaldığı için, kaçınılmaz olarak tekrardan Kuran'a dönmüş ve dogmalar yığını içine gömülüp kaybolmuşlardır. Sonuç itibarıyla, dinde bireyin rolünü ve yerini bulmaya çalışan mutasavvuflar, bireyi tümden yok ederek, tek yönlendirici güç olarak tanrıyı görerek ve yoksul halkın kendi sosyal kaderlerini değiştirmesini imkansız kılarak kör bir kaderciliğe saplanmışlardır.

Kaldı ki, Kuran'ın (gerçek Kuran'ı kastediyoruz) yazıldığı tarih 7. yüzyıldır. O dönemdeki üretim güçleri, üretim ilişkileri, kültür-sanat-gelenek ve töre gibi insan ilişkilerini düzenleyen maddi ve manevi unsurlar arasında bir paralellik ve koşullanmışlık görülüp kabul edilmelidir. Fakat, hiçbir iradeye bağlı olmaksızın kendiliğinden ilerleyen, ilerledikçe de yenilenen maddi yaşam, kaçınılmaz olarak mutlak surette eski ilişkileri, düşünceleri ve çözümleri de yenileriyle değiştirerek peşinden sürükleyecekti. Bu nedenle, 7. yüzyılda yazılmış Kuran hükümlerini örneğin 10. veya 20. yüzyılda yaşamı düzenleyen yasa olarak görmek veya 7. yüzyıl gibi yaşamak koyu gericiliktir, fanatik tutuculuktur ve insan aklına ve çağa aykırı durmaktır.

Öte yandan; bugünkü Kuran'ın Muhammed'in diliyle yazılanın aynısı olduğuna karşı çıkanlar da vardır. Örneğin, 1950'li yıllarda Halil Öztoprak Türkiye'de bulunan Kuran'ların hepsinde büyük oranda tahrifat yapıldığını çeşitli biçimlerde ortaya koyduğu zaman mahkeme kapılarında hayli sürünmüştü. Gerçekten de, Kuran'ı tahrif etmek, yani bazı bölümlerini çıkarmak veya bazı şeyleri eklemek mümkün müydü? Bunun nedenleri ve imkanları var mıydı?

Bu konuda, İslamiyet ve Alevilik üzerine araştırmacılardan Turan Dursun, Muhammed'in ölümünden sonra derlenip basılan Kuran'ın tahrifatlı olduğunu ileri sürerek şunları söylüyor:

"Peygamberlik mücadelesi döneminde onun (Muhammed'in bn.) amansız düşmanı olan Emeviler, (peygamberin bn) ölümünden 12 yıl sonra halife Osman sayesinde iktidarı ele geçirmişlerdir. Artık peygamberden kalan ayetlerin hangilerinin Ku-

ran'da yer alacağına, bunların nasıl düzenleneceğine, tek tek Kuran bölümlerinin nasıl yorumlanacağına ve bunlardan ne anlaşılması gerektiğine Emeviler karar veriyordu. Peygamberin ölümünden yaklaşık 20 yıl sonra onun söylediği ayetlerden derlenen Osman Kuran'ı işte böyle oluşturuldu."[34]

Ayrıca; bilindiği gibi Muhammed'in yazdırdığı ilk orijinal Kuran, o zaman kağıt olmadığından dolayı küçük taşlara, derilere, ağaç parçalarına ve kemiklere yazıldı. Bu nesnelere yazılı olan ayetler bir araya getirildi ve peygamberin vahy katiplerinden hayatta kalanlardan Zeyd'e Kuran'ı derleme görevi Ebu Bekir tarafından verildi. Bir çok orijinal ayet ortada olmadığı için, bunun yeri ezbercilerin belleklerinde kalan ve yorumlanan biçimiyle doldurularak ilk derlenmiş Kuran ortaya çıktı. Çıktı ama, bir çok ayeti yorumlarla sonradan yazıldığı için çelişkilerle doluydu ve bu durum, toplum içinde çatışmalara ve huzursuzluklara yol açıyordu. Çünkü ortaya bir Kuran değil bir çok "Kuran" çıkmıştı.

Ebu Bekir tarafından derlenen Kuran'ın çelişkiler içermesi veya Osman'ın yeni şeyler eklemek istemesi sonucunda, Kuran'ın ikinci derlenmesi halife Osman tarafından yapıldı. Derlemeden sonra, önceki orijinallerin tümü yakıldı. Yakma gerekçesi olarak da; "yakılıp yok edilmeseydi, zamanla kuşkulara yol açabilir, ondan alınarak yazılan mushaflar çevresindeki kuşkuları önlenemeyebilirdi." biçimindeydi.[35]

"İlk derlemede bulunmayan eklemeler ya da Kuran'dan çıkarılmalar yapılmamış olsaydı neden korkulmuş olsun?" diye sorduktan sonra Osman döneminde yaşamış İbni Ömer'in tanıklığına başvuruyor: 'Hiçbiriniz, Kuran'ın tümünü aldım (elimde bulunduruyorum) demesin. Bilemez ki Kuran'ın çoğu yokolup gitmiştir.' Ne kadar ortada varsa o kadarını elimde tutuyorum.' desin yalnızca.' Bu tanıklık, bugün elimizdeki Kuran'la Muhammed'in "vahy katiplerine" yazdırdığı bildirilen Kuran'ın aynı olmadığı çok açık biçimde anlatmıyor mu?" diye soruyor Turan Dursun.[36]

34- Anton Josef Dierl, *a.g.e.*, sf. 18
35- Turan Dursun, *Tabu Can Çekişiyor: Din Bu*, Birinci Kitap, sf. 79
36- Turan Dursun, *a.g.e.*, sf. 87

Bir Arap bilgini, tasavvuf konusunda şöyle der: "Tasavvuf, bir şeriat bilimidir. (Şeriat: Kuran ve hadislerle belirlenen İslam kuralları ve hukukudur. Dünya İnançları Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu) Temeli, kendini Allah'a vermek, tapımla uğraşmak, dünyanın her türlü işlerinden ve süslerinden yüz çevirmek, çoğunluğun önem verdiği mal ve mülkten el-etek çekmek, halktan ayrılarak ve yalnızlığa çekilerek ibadete dalmaktır".[37]

Toplumu bir nevi kahır çekmeye yönelten mazoşist tasavvuf anlayış buyken, Batınilik anlayışı, İslam dinini akıl yöntemiyle yorumlayanların felsefesidir. Batınilik'in türkçe anlamı "içerikçilik"tir. Bütün içinde öz'ü arayan, biçim yerine öz'ü esas alan ve öz'e en büyük değeri veren bir ilkel-diyalektik mantık bilimidir. Diyalektiğin değeri, zaten öz'e inmeyi amaç almasındadır. Tasavvuf gibi biçimi esas alsaydı, bilim dışı kalırdı. Bu yüzdendir ki, bütün din kurumları akıl ile çelişir. Çünkü onlar için öz, ulaşılması asla mümkün olmayan bir sırdır, dolayısıyla özü bulmak için boşuna çaba sarfedilmemelidir, hatta "günahtır" da...

Örneğin yaratan-yaratılan sorununda: Sünni-Tasavvuf yaratanı tanrı olarak görür. Hiçbir şey yokken tanrı vardı ve o da Adem ile Havva'yı topraktan yoğurarak evreni ve insanı yarattı der.

Batınilik ise, evrenin yaratılışında beş temel güce inanır:

"1- Sabık (tanrı) her şeyden önce varolan, bir çeşit tanrı, ama yaratıcı değil bir oluşun başlangıcı ve ilkesi, oluşum onun istemiyle değil, sadece onunla başlıyor,

2- Tali (varlığı meydana getiren ikinci töz) her şeyden önce varolanın ardından gelen, us, erkek ilke,

3- Cedd (evre-madde-cisim), maddenin biçimlenme yeteneği, bir çeşit nefs, dişi ilke,

4- Feth (boşluk) oluşmanın içinde gerçekleşeceği uzay, mekan,

5- Hayal (mutlak zaman), oluşmanın onunla gerçekleşeceği zaman".[38]

Bu verileri özetlersek, şu özet sonuca varırız: Evren her şey-

37- İbni Haldun, *Mukaddime*. sf, 328

38- Orhan Hançerlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü*, sf. 78

den önce var olandır, ilksiz ve sonsuzdur, yaratılmamıştır, yok olmayacaktır. Görüldüğü gibi Batınilik, evrenin yaratılışını doğaüstü güçlere değil, tamamen doğal ve maddi güçlerle açıklamaktadır. Yaklaşımı ilkel-diyalektik, yorumu ise ilkel meteryalizmdir. Kendi koşullarında bundan daha ilerisini söylemesi düşünülemez. Bir arayış, sonucunda önemli maddi ve teorik sonuçlara varış ve her zaman bilime bir açık kapı bırakma...İşte Batıniliğin ayaklarını objektif gerçeğin üstüne bastıran temel anlayışı budur.

Tasavvufun tersine Batınilik, gerçekte, İslam dininin akla dayanarak eleştirisidir. Batınilik, İslam dini içinde bulunan iyi yönleri özümserken, akıldışı dogma yönlerini redederek eleştirmiştir. Fakat bu eleştirisini, tarihsel koşulların zorunlu olarak dayattığı dinsel bir görünüş altında yapmıştır. Dini açıktan redetmemesine rağmen, bütün toplumsal sorunlarda ortaya koyduğu tezlerinde ve neden-sonuç ilişkisinde bilimselliği öne çıkarmıştır.

Bütün toplumlardaki siyasal çatışmalar, esas anlamda iktidar olanla iktidar olmak isteyenler arasındaki çatışmalardır. Fakat, iktidar olan da olmak isteyen de, kitle gücünü arkasına almadan amaçlarına varamaz, vardıklarını ise elde tutamaz. Dolayısıyla sorun, kitlelerin doğrularla veya yanlışlarla o anda ikna edilmesine bağlıdır. Fakat her zaman, muhalefette olan -amaç bakımından farkı olsun veya olmasın- iktidarda olanı her bakımdan eleştiriye tabi tutar, bununla kitleleri ikna etmeyi amaçlar. Alevilik de, devlet ideolojisi olan Sünniliği doğru temelde ve bu yöntemle hem eleştirmiş ve hem de toplumda yerleşmiş tüm akıldışı değer yargılarını bilimsel bir tarzda sorgulamış ve sorgulamayı öğretmiştir. Bu sorgulamada "tanrı" da vardır.

Nedendir be koca tanrı
Ben ölüyom sen ölmüyon
Dünya kurulalı beri
Ben ölüyom sen ölmüyon

Kıyıda köşede yanda
Belirli belirsiz anda

Barındığım koca handa
Ben ölüyom sen ölmüyon

Ruhsatiyem için için
Şimdi anlıyorum niçin
Allahsız olduğum için
Ben ölüyom sen ölmüyon

Batınilik, Kuran'a da öyle yaklaşır: Kuran'ın iç anlamlarına erenler ve anlayanlar için dış anlamlar gereksizdir. Ayrıca, namaz kılmanın amacı tanrıya yaklaşmak olduğuna göre, tanrıya yaklaşmış olanlar için namaz kılmak gereksizdir. Yine, Sünni-tasavvuf için Fıkıh'a (hukuk) ve sünnet'e (tapınma biçimleri) uymanın amacı, "öbür dünya"da "cennete gitmek" olduğu halde, bir Batıni şair olan Yunus Emre, bir dörtlüğünde şunları söylüyor:

"Cennet cennet dedikleri
Bir ev ile birkaç huri
İsteyene ver senonu
Bana seni gerek seni"

Burada Yunus, "cennet"i istemiyor, çünkü böyle bir şeyin varlığına inanmıyor, dolayısıyla rededivor. Cennet'in yolu namaz-oruç-hac'dan geçtiğine göre, cenneti rededenin, namaz-oruç-hac'ı da redetmesi doğaldır. Bunu, Yunus zaten kendisi söylüyor:

"Oruç, namaz, gusül, hac
Hicabdır (örtüdür) aşıklara
Aşık ondan münezzeh (muhtaç olmama)
Hassulhavas içinde"

Önceden de belirttiğimiz gibi Alevilik ve Aleviliğin felsefi tanımlaması olan Batınılık, İslamın tarihiyle nitelik kazanmaya başlamış ve önce Emevi, sonra da Abbasi Arap egemenliğinin zulme dayalı olarak gittiği her yere, emekçi-ezilen sınıfların ideolojik ve siyasi dünya görüşü olarak gitmiştir. (Batıniliğin İslamla birlikte başladığını söylerken, İslam öncesi bu yönde hiçbir verinin olmadığını değil, fakat İslamla birlikte daha bir bü-

tünleştiğini belirtmek istiyoruz.) Batınilik İslamiyetle buluşmuştur, fakat kendini yalnızca İslam toplumlarındaki halkçı verilerle sınırlamamış; tersine, diğer ülke halklarından ilerici-devrimci ögelerle beslenerek zenginleşmiştir. Çünkü Batınilik, Ortodoks Sünni tasavvuf gibi, toplumlara ve doğrulara kapalı değil, alabildiğine açıktır.

Çıktığı biçimiyle Batınilik, prensiplerde ve teoride yeterince açık değildi. Ali'nin beşinci torunu ve yedinci imam, Cafer-i Sadık (699-768), Batıniliği ve Aleviliği belirli bir sistematiğe kavuşturarak teorileştirdi. Daha ileri tarihlerde (ki Abbasiler dönemine rastlıyor), Batınilik; İran Mazdeizm'inin ve onun devrimci radikal yönden geliştiricisi ve sürdürücüsü olan İran Zerdüştlüğü'nün, Azeri Babekiliğin ve Orta-doğu'nun Kürt, Anadolu'nun Türkmen, Rum, Ermeni ve daha bir çok halkın düşünsel ve geleneksel ilerici yönleriyle birleşerek zenginleşti.

Batınilik, yüklendiği miyson gereği aynı zamanda bir siyasal tavır alıştır. Böyle olduğu içindir ki, 10. yüzyılda Mısır'da kurulan Fatımi İmparatorluğu bir Batını İmparatorluğudur. 13. yüzyılda Baba İlyas ve 14, yüzyılda Baba İshak'ın Anadolu'daki hareketleri Batını hareketleridir.

Batınilik felsefesi, özü itibarıyla eşitlik felsefesidir. Bu eşitlik ahlakı, 15. yüzyılda Şeyh Bedrettin'in ve 16. yüzyılda Pir Sultan Abdal'ın siyasal çıkışlarında kendini daha somut açığa vurdu. Bu siyasi hareketlerin Osmanlı egemenlerinin sömürü mekanizmasını tehdit ettiği içindir ki, Sünni devlet Batınileri dinsizlikle tanımlarken, Nizamülmülk "*Siyasetname*"sinde Batınileri şöyle tanımlamaktadır: "Batıniler, malların insanlar arasında ortaklaşa kullanılmasını ileri süren Mazdekçilerle beraber oldular. Çünkü her iki mezhebin aslı birdir."[39]

39- M. Şerif'ten Aktaran Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, sf. 37

MEVLANA VE HACI BEKTAŞ-MEVLEVİLİK VE BEKTAŞİLİK

Böyle bir başlığa neden gereksinme duyduk?

Bazı yazarlar, Hacı Bektaş Veli'deki insan sevgisini duymuştur. Mevlana'da da insan sevgisinin olduğunu duyunca, bu ikisi arasında kalın çizgilerle birbirinden ayrışan temel felsefi, siyasi, pratik ve toplumsal hedefleri görmeyerek aynılaştırma hatası işliyorlar. Oysa ikisi arasında bu temel farklılıklar olmasaydı, isimlerini Hacı Bektaş ile Mevlana'dan alan Bektaşilik ve Mevlevilik diye aynı kuşaktan iki lider önderliğinde birbirini dışlayan iki ayrı yol veya örgüt ortaya çıkmazdı. Bundan hareketle, bu soruna burada değinme gereği duyduk.

Alevilerin ve Aleviliğin şehir örgütlenmesi olan Bektaşiliğin felsefesi, siyaseti ve etnik değerlerinin insan üzerine şekillendiğini, insanı temel aldığını ve hatta insanı en büyük iyilik ilkesi anlamında tanrılaştırmakla diğer bütün klasik din ve mezheplerden ayrıldığını bilimsel ölçülere dayanan herkes tarafından kabul görür. Aynı şekilde, bu felsefi kuramı Anadolu'nun 13. yüzyıl koşullarında çağdaşlaştırmak amacıyla yeniden yorumlayan ve stilize edenin, Bektaşiliğin kurucusu olan Hacı Bektaş Veli olduğuna da bir itiraz gelmemektedir. Ve, İslamiyet içinde bir mezhep (politik çizgi, yol) olmakla beraber, İslamiyet dışındaki hiçbir din, mezhep, ırk ve ulustan insanlara karşı ayrım veya düşmanlık gözetmeyen, insanlığın gönlünde taht kuran bir Hacı Bektaş Veli...

Şu değerli sözler O'na aittir:

"Yetmiş iki ulusa bir gözle bakmayan, halka öğretmen de olsa gerçeğe başkaldırmış sayılır."

Mevlana'ya gelince: İnsan sevgisi üzerine Mevlana'nın en bilinen sözleri bir rubaide (bir şiir türü) söyledikleridir:

Gene gel gene
Ne olursan ol
İster kafir ol
İster ateşe tap
İster puta
İster yüz kere tövbe etmiş ol
İster yüz kere bozmuş ol tövbeni
Umutsuzluk kapısı değil bu kapı
Nasılsan öyle gel

Fakat bazı araştırmacılar, rubainin Mevlana'ya ait olmadığını da söylemektedirler. Örneğin bu çelişkiyi soran Lütfü Kaleli'ye, araştırmacı-yazar Mikail Bayram şu cevabı vermektedir: "...Mevlana'ya maledilen 'Gel, gel...' diye başlayan rubai, ustad Said Nefesi'nin tebit ettikleri gibi, 440 Hicri (1048) yılında vefat eden Ebu Said Ebul Hayr'a aittir. Bunda hiç şüpheye mahal bulunmamaktadır... Aynı rubaiyi Afzalüddin Kaşani'nin divanında da bulmaktayız... Mevlana'ya maledilmesinin hiçbir haklı gerekçesi yoktur. Çünkü Mevlana'ya maledilen Divan-ı Kebir'in eski nüshalarının hiçbirinde bu rubai geçmemektedir. Çok sonraki asırlarda meydana getirilen Divan-ı Kebir nüshalarına bu rubaide sokuşturulmuştur. Kaldı ki, Divan-ı Kebir de Mevlana'ya ait değildir. Divan-ı Kebir bir antolojidir. İçerisinde Mevlana'nın da şiirleri var. Fakat 20'ye yakın şairin şiirleri de Divan-ı Kebir'de yer almaktadır.

Mevlana müzesi kütüphanesinde bulunan ve Mevlana'dan önce telif edilmiş olan '*Hikayet*' adlı eserde bu rubai geçmemektedir. Bu husus bile rubainin Mevlana'ya ait olmadığını göstermektedir."[40]

40- Lütfü Kaleli, *Mevlana-Yunus-Hacı Bektaş Gerçeği*, sf. 44

Bu rubai Mevlana'ya ait olsun veya olmasın, ama herhalükarda Mevlana özellikle 1244'de Şems-i Tebrizi ile tanışıp dost aşkı kurunca, kısmi ölçüde eski Medrese ideolojisinden koptuğunu kabul etmek gerekir. Bu yüzdendir ki, Konya gericiliği Şems'i kovalamayı, hatta öldürmeyi düşünmüş, Mivlana'ya da küfürler yağdırmış ve "homoseksüel" iftirası dahi atmıştır.

Tebrizli Şems ile tanışıncaya kadar, Mevlana'nın kısa biyografisini vermede yarar vardır:

Mevlana, 1207 tarihinde Horasan'ın Belh şehrinde doğdu. Babası Bahaeddin Veled, koyu Sünni bir din bilgini olduğundan kendisine "ulema sultanı" denirdi. Bazı araştırmacılara göre Moğol işgalinden dolayı, bazılarına göre ise nüfuzu artan Bahaeddin Veled'i çekemeyen Belh sultanı Muhammed Harzemşah'ın sürgünü sonucu yerlerini terkeden baba-oğul önce Bağdat'a geldiler. Burada kısa bir süre kaldıktan sonra Anadolu'da Karaman'a gelip yerleştiler. Ulema içinde kısa sürede ün yapan Bahaeddin, Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubat'ın çağrısı üzerine Konya'ya taşındılar. İki yıl sonra, 1231'de Bahaeddin Veled öldü.

Babasının ölümünden sonra Mevlana, yine babasının öğrencilerinden olan Seyid Burhaneddin'i kendine öğretmen olarak seçti, onun mürüdü oldu. Mevlana'nın babası koyu bir şeriatçı ve katı bir kuralcı olmasına rağmen, onun öğrencisi ve aynı zamanda Mevlana'nın öğretmeni Seyid Burhaneddin Şeriat dışına çıkarak Ahiliğe yaklaşmış, tamamen ayrı bir kişilik kazanmıştı. Mevlana, babasının ortodoksluğu ile öğretmeninin heteredoksluğu (cemaat dışılık) arasında sıkışıp kalmıştı. Fakat sonunda tercihini babasından yana değil, öğretmeninden yana yapıp ona bağlandı. Bir sufi olan Burhaneddin, sufiliğin geleneği olan "Çile çekme" kuralını Mevlana'ya da uyguladı. Böylece Mevlana'da yeni bir kişilik gelişmeye başladı. Fakat aynı şekilde, devlet, çevre ve medrese ilişkileri, farkında olsun veya olmasın onu frenliyor, Sünnilik girdabından çıkmasını önlüyordu. Bu nedenle Mevlana çelişkiler yumağı olsa da bir Sünni din adamı, vaiz ve müderris olarak kaldı. Onun bu yönü, öğretmeni Seyid Burhaneddin'in ölümünden sonra daha da güçlendi ve böylece binlerce öğrenci ve mürid edindi.

Mevlana'nın bu yaşamı Şems ile tanışıncaya kadar sürdü. Şems ile tanıştıktan sonra, Mevlana'nın düşüncelerinde ve yaşamında bir alt-üst oluş yaşandı. Şems'in Batını nitelikli kısa ve çarpıcı sözlerindeki derin felsefi çözümler Mevlana'yı sarsarak etkiliyor ve kendine bağlıyordu. Şems ile Mevlana günlerce odaya kapanıp konuşuyor, tartışıyorlar ve ikisi arasında güçlenen can dostluğu, sevginin doruğu olan "aşk"a tırmanıyordu. Öyle bir noktaya gelindi ki, Mevlana camiyi ve medreseyi bıraktı, gerici ulema çevre ile ilişkilerini kesti ve tüm zamanını Şems ile sohbetlerle ve semah dönmek ile geçirdi.

Mevlana'nın bu yeni davranışı ve yaşamı, Sünni nitelikli olan her şeye aykırı olduğu için, kısa zamanda devlet kurumlarından ulemaya kadar herkesin dikkatini çekiyor ve tepki topluyordu. Mevlana'nın bu değişimine neden olan Şems olduğu için ya kovulmalı, ya da gerekirse öldürülmeliydi. Bunu bilen, gören ve de sezen Şems, 1246'da birden ortalıkta görünmez oldu. Şems'in gitmesi, Mevlana'yı deliye döndürmüştü. Bu delice arayış sonucu, Şems'in Şam'da olduğunu öğrenince oğlu Veled'i gönderdi, yalvar-yakar alıp getirdi. Şems'in gelişiyle birlikte gericilerin tepkisi bu sefer daha da yükseldi: Kovmuşlardı yine geldi, şimdi artık ölüm gerekti... İçlerinde Mevlana'nın oğlu Alaaddin Çelebi'nin de bulunduğu bir yobaz çetesi; 1248'de Şemsi kamalarla öldürdü.

Şems'in öldürülmesinden sonra, Şems'in "aşkı"yla yanıp tutuşan Mevlana onun için şiir yazmaktan öte birşey yapmadı. Yapamazdı da. Çünkü her ne kadar Mevlana'da Sünni devlet ideolojisinden belli bir kopuş başlamışsa da, bu kopuş tipik bir sufinin sadece kendisiyle sınırlı kalan bir kopuştan ileriye gidememiş, tolumsal boyutlara vararak kitle temiline oturamamış, halka yabancı kalmış ve sonuç olarak da egemen sınıfların çıkar ilişkilerini koruyan sistemin dışına çıkamamıştır. Selçuklu ve Osmanlı iktidarlarının ve daha sonra Cumhuriyet yönetiminin Mevlana'ya dokunmaması ve hatta onu korumasının nedeni de budur. Gerek bunun nedenlerini ve gerekse Mevlana ile Hacı Bektaş arasında temel ayrılıkların nereden kaynaklandığını kısa, ama ayrıntılı olarak vermeye çalışacağız.

a- Felsefi yönleriyle

Mevlana-Mevlevilik ile Hacı Bektaş-Bektaşilik nitel olarak birbirinden farklı iki ayrı zıt kutupta yer alırlar. Her iki kutup önderleri (Mevlana ve Hacı Bektaş), düşüncede ve eylemde bireyin rolünü arayarak, bir doğmalar yığını, bir kör inanç sistemi olan resmi ve egemen İslama muhalif olmakla şekillenen Tasavvuf içinden gelmekle beraber, çözümsel sonuç bakımından Mevlana-Mevlevilik tekrar ayrıldığı yere geri dönerek bireysel tapınımla idealizmi, Hacı Bektaş-Bektaşilik ise bilimsel toplumculukla metaryalizmi önerir. Ayrıca, her şeyden önce Mevlevilik Sünni, Bektaşilik Alevidir; Mevlevilik zahiri (dışı-biçmi), Bektaşilik ise batın'ı (içeriği-özü) esas alır. 1244'de tanıştığı Şems'in Batıni fikirlerinden etkilendiyse de, bu etkilenme onda nitel bir dönüşüm yaratmadı ve her zaman bir Sünni sufi olarak kaldı.

Örneğin; "Ey Tebrizli Şems! Ezel nakkaşı, gönlümün rahatlaması için her tarafa senin resmini nakşedeceğim. Senin aşkından her tarafta bir uykusuzluk var; geceler her dem senin iki zülfünden anber kokusu saçıyor..." diyerek, öldürüldükten sonra çok sevdiği Şems'e ağıtlar yakarken, bakın sonuç olarak bu ölümü nereye bağlıyor: "Tanrı istediğini yapar, istediği her şeye hükmeder." Bu, Mevlana'nın kaderciliğine ve felsefi idealizmine bir çarpıcı örnektir.

Birde, ilke düzeyinde çarpıcı birkaç sözünü aktararak, Hacı Bektaş'ın felsefi görüşüne bakalım:

"En yüce servet, ilimdir.
İlim, hakikate giden yolları aydınlatan ışıktır.
Yolumuz ilim, irfan ve insanlık sevgisi üzerine kurulmuştur.
Gönülde hakikat yemişi, marifet suyu ile yetişir.
Aklı olmayanın imanı, imanı olmayanın da aklı olmaz.
Akıl başta hakim, gönül sultandır..."

İşte Mevlana ile Hacı Bektaş arasındaki bu temel farklılık, Mevlana'nın felsefi yatırımını "ahirete = öbür dünyaya" yaparken, Hacı Bektaş'ın ise yaşadığımız bu dünyaya yapmış olmasından geliyor.

b- Sınıf karekteri yönleriyle

Mevlana-Mevlevilik ile Hacı Bektaş-Bektaşilik arasındaki felsefi farklılık, hiç kuşku yoktur ki onların ait ya da taraf oldukları sınıf farklılığından kaynaklanıyor. Her ikisi de taraf oldukları sınıflar ve kurmak istedikleri gelecek için felsefe (teori) yaptılar.

Mevlana hiçbir zaman egemen sınıf düzeninden kopmadı ve belki de kopmak istemedi. O toplumsallığı hiç benimsemedi, hep egemen sınıfların halkı bireyselliğe iterek yönetme politikasının bir türü olan bireysel sufiliği aşılamaya ve yaymaya çalıştı. Önceleri Selçuklular, sonra da Osmanlılar döneminde devlet ve Sünni camia tarafından hep kabul görmesi bundandır. Bundan dolayı, Mevlana'nın kendisi bir saray adamı; Mevleviliğin kendisi ise bir saray dervişliği ve tarikatı olarak kaldı. Sınıf karşıtlığı, sömürü ve ezilenlerin durumu onu hiç ilgilendirmedi. Tersine, "dünya nimetlerinden el-etek çekmek" siyasetiyle halkı "kaderine" razı etmeye çalıştı.

Hacı Bektaş-Bektaşilik ise, her bakımdan bunun karşıtıdır. En başta Hacı Bektaş-Bektaşilik Anadolu halkının önderi ve ideolojisidir, sömürülen-ezilen emekçi sınıfına dayanır, onu temsil eder. Böyle olduğu içindir ki, Mevlevilik gibi elit bir kesim içinde değil, milyonlarca halk arasında örgütlenerek gelişmiş ve yayılmıştır. Felsefi düşüncesiyle politik propaganda yaparken ve bu politikasını Dergah, Tekke ve Zaviyeler'de uygularken sömürü ve baskıyı redederek paylaşımcılığı, kollektivizmi bayrak edinmiştir. Çünkü onun teorisi ve pratiğinde şu ilkeler vardır.

"Çalışmadan geçinenler, bizden değildir.
Adalet, her işte Hakkı bilmektir.
Mürşitlik, alıcılık değil, vericiciliktir.
En büyük keramet, çalışmaktır.
Oturduğun yeri pak et, kazandığın lokmayı hak et.
Marifet, nefsi silmek değil, bilmektir.
Doğruluk dost kapısıdır..."

c- Alın yazısı (kader) konusunda

Önceden de belirttiğimiz gibi Mevlana-Mevlevilik, Sünni felsefenin dışına çıkmamış, onu kısmen liberalize ederek içinde kalmıştır. Ki bunun maddi sebeplerini önceden kısaca verdik. Bunlara bağlı olarak Mevlana-Mevlevilik, "alın yazısı" fikrinde de Sünni ideolojiden kopmamıştır. Bu konuda N. Odyakmaz, Mevlana'yı şöyle özetliyor:

"Mevlana'nın doğaüstü güce ilişkin bilimle din, aşka değğin düşünceleri şöyle özetlenebilir: Kul, gerekli önlemleri alır; *ama yazgısının, Tanrı isteğinin ne yolda olduğunu bilemez.* (abc) O, usunu kullanarak, düşündüğü gibi ve ruhsal istekleri doğrultusunda, başka bir deyişle us, düşünce ve ruh vb. bir takım temel dayanaklar aracılığıyla eylemlerinin yaratıcısıdır. Ancak kul, kendiliğinden oluşmuş bu üç temel dayanağı (usu, düşünceyi ve ruhu) kendi dileğiyle seçmemesi ve bunların yaratıcısının kendisi olmaması nedeniyle e*ylemlerinin de yaratıcısı olamaz.* (abç)"[41]

N. Odyakmaz'ın Mevlana'yı-Mevleviliği bu şekilde özetlemisne biz de katılıyoruz. Kısaca; bireyin fonksiyonunu yok sayan, ekonomik ve toplumsal temellerin dışında, akıl ve eylemi, bilim ve pratiği görmeyen bir kör kadercilik! Bunun anlaşılması için daha fazla yoruma gerek de yoktur. Ama biz Hacı Bektaş-Bektaşiliğe dönelim. O, Tanrı'yı da "iyilik ilkesi" anlamında insanda somutlaştırarak, insanı yazgısının da eyleminin de tek ve belirleyici sorumluluğuna getirir. Hacı Bektaş-Bektaşilik'teki insan sevgisi işte bu temel üzerine kuruludur. Bu, Mevlana'daki gibi soyut, nedensiz ve sonuç itibarıyla sömürülen, ezilen halkı kaderine boyun bükmek gibi köleleştirici bir "insan sevgisi" değil, insanı göreve, sorumluluk yüklenmeye ve eyleme çağıran bir insan sevgisidir. İşte, Hacı Bektaş'tan bir örnek:

Dostlarım
Kardeşlerim
Carlarım...

41- Nevzad Odyakmaz, *Bektaşilik-Mevlevilik-Masonluk*, sf. 43

Kaldırın başlarınızı
Suçlular gibi, yüzümüz yerde
Özümüz darda durup dururuz
Kaldırın başlarınızı yukarı
Bize göz verildi, gözleyin diye
Dil verildi, söyleyin diye
Kulak verildi, dinleyin diye
El verildi, el gövdede kaşınan yeri bilir
Dert bizde, derman ellerimizdedir

d- Kadına bakış yönleriyle;

Mevlana-Mevlevilik'te kadına bakış, geçmişten bugüne ortodoks-gerici İslamın kadına bakışından temelde farklı değildir. Diğer konularda olduğu gibi, bu konuda da kısmi bir liberallik ve humanizmadan ileri bir şey göremiyoruz. Örneğin, kadın-erkek eşitliğinin temeli olan üretimde, tüketimde ve denetimde (karar verme) erkekle yaşamı paylaşmada söylediği ve yaptığı çok fazla bir şey yoktur. "Bilgisiz kişiler, kadına üstünlük taslarlar; çünkü onlarda hayvan kabalığı ve üstünlüğü vardır. Onlar yumuşaklık, iyilik ve sevgiden yoksundurlar... Sevgi, acıma ve yumuşaklık insana özgüdür; öfke ve istek ise hayvanlara. Kadın sevgili değildir; Tanrı ışığıdır. Yaratılmış değildir de sanki yaratıcıdır."[42]

Mevlana'nın bu sözlerinde belli güzel şeyler var. Fakat aynı Mevlana, ayın, toplantı ve semahta neden kadını erkek düzeyine çıkarmamış, içiçe ve birlikte olamamış, haremlik-selamlık ve kapanma gereğini sürdürmüş? Örneğin bugün, Hasan Dede, Nail Kesova ve Sıtkı Holat tarafından üçe bölünmüş Mevlevi Tarikatı, hâlâ kadınların semazen olup olmayacağını tartışıyor.

Hacı Bektaş-Bektaşilik'te ise kadın, her bakımdan erkek ile aynı değerde görülür. Sadece görülmekle de kalınmaz, bütün yaşamı paylaşmada erkekle aynı hakları kullanmasını soruşturur, denetler. "Hacı Bektaş Veli, kadının çarşaf giymesine, boş

42- *Mevlana*'dan Aktaran Nevzad Odyakmaz, sf. 261

sayılmasına (kadının, şeriat hükümlerine göre kocasından 'boş ol' sözüyle ayrılması), kafese (eskiden evlerde ya da toplantı yerlerinde kadınlara ayrılan kafesli yer) ve hareme (eski konaklarda ya da saraylarda, salt kadınlar için ayrılan bölüm) kapatılmasına, toplumdan ırak tutulmasına, erkeğin kölesi ya da yarısı kabul edilmesine, kalıttan (mirastan) yarı pay almasına karşı çıkarak kadın-erkek eşitliliğini sağlamaya çalıştı. Bektaşiler de bu görüşü benimsediler."[43]

Kadın haklarına ilişkin Hacı Bektaş'ın getirdiği ve uygulamaya koyduğu bu siyasal ilkeler, yalnız kadınlar için değil, bir bütün olarak kadınlı-erkekli toplum için siyasal ve kültürel bir devrimdir. 20. yüzyılda bunlar söylense ve yapılsaydı, belki de üzerinde o kadar durulmazdı. Ama bunların 700 yıl önce, yani 13. yüzyılda söylenmiş olması bugün için de çok büyük değer taşımaktadır. Ve Hacı Bektaş-Bektaşiliğin böylesi bir kültür devrimine sarıldığı zaman, İslamiyet öncesi ve sonrasından 13. yüzyıla kadar kısmi reformlara uğramış olmasına rağmen, kadınların hangi durumda olduklarına bakalım:

"İslam dinine göre kadın, miras konusunda erkeğe eşit değildir. Onun ancak üçte bir, dörtte bir oranında bölüşmeye katılma, mirastan yararlanma yetkisi vardır...

Sözgelişi, bir tanıklık etmek gerekirse, ancak iki kadın tanık bir erkeğin yerine geçebilir...

Toplum kurullarında kadın görev alamaz. Sözgelişi kadın halife seçilemez, seçemez, seçimlere katılamaz, imam olamaz, minarede ezan okuyamaz. Kadından savcı, yargıç, yönetici olamaz, onun oyuna başvurulamaz...

Evlenme durumlarında bile kadının değil; aile büyüklerinin, genellikle erkeğin sözü geçerlidir. Erkeğin kadını boşama yetkisi vardır, bu boşamada gerekli kuralları din koymuştur. Oysa, eşit durumda karşı koşulları koyarak, kadının erkeği boşama yetkisi yoktur...

Kadının giyinme, örtünme, kaçınma biçimi daha önceden belirlenmiştir. Kimlerle konuşabileceği, kiminle görünebileceği,

43- Nevzad Odyakmaz, *a.g.e.*, sf. 261

yüzünün, ellerinin nerelerini açıkta bırakabileceği gibi kişisel davranışlar bile dinin koyduğu kurallara göredir..."[44]

İşte Hacı Bektaş-Bektaşiliğin mücadele ile aştığı koşullar bunlardı. Elbette ki bu kolay olmadı. Bektaşiler, "kadınlar erkeklerle aynı hakka sahiptir" dediği ve buna uygun davrandığı için köhnemiş gericiler öfke ile ayağa kalktılar, fetvalar çıkardılar ve "ana-bacı demeden herkesle cinsel ilişkide bulunuyorlar" türünden, insan aklının nefretle andığı çirkin iftiralarda bulundular. Fakat, nasıl ki "güneş balçıkla sıvanınazmış", bu iftiralar da sahiplerinin yalancılığına tanıklık etti ve Alevi-Bektaşi törenleri her geçen gün diğer bütün yönlerde olduğu gibi, kadın anlayışında da engelleri aşarak modern insana yol gösterdi, bir çok aydın kadın yetiştirdi. İşte bunlardan iki şair:

Şehrübanü Bacı;

Yürüt saki demi irfan cemidir
Cemiyet sultanı Şahım Ali'dir
Aşık'ı sadıklardan kıblegahıdır
Yürüt saki demi irfan cemidir
...
Şehriban kulunum fedadır canım
Hizmetimi kabul etsin sultanım
Bize mümin olsun Şah-ı Merdan'ım
Yürüt saki demi irfan cemidir

Sakine Bacı;

...
Oturmuş mürşidler dolu içerler
Dillerinden dürr-ü gevher saçarlar
Günahlının günahından geçerler
Kusursuz günahsız kul bulunur mu
...
Üçler beşler o kapıyı açtılar
Muhabbete misk-ü anber saçtılar
Haklıyı haksızı orda seçtiler
Suçlu olanlara yer bulunur mu

44- İsmet Zeki Eyüboğlu, *a.g.e.*, sf. 335-336

Onulur mu düşkünlerin yarası
Bulunur mu kalb evinde çırası
Bin Lokman'a varsa yoktur çaresi
Medet mürvet deyen can bulunur mu
...
Sakine Hatun der varabilirsen
Can gözün açup da görebilirsen
Bu sözün fehmine erebilirsen
Bundan büyük sana ün bulunur mu

e- Dil ve kültür yönleriyle

İran Büyük Selçuklu Devleti'nin bir devamı olan Anadolu Selçuklu Devleti, bütün devlet özellikleriyle olduğu gibi kültür ve sanat olarak da İran kültür ve sanatının egemenliğindeydi. Arap dini ve hukukuyla halka karşı oluşan yabancılık, kültür ve sanatta İran egemenliğinin hüküm sürmesiyle ikiye katlanıyor, katmerleşiyordu. İran dili ve kültürü tamamen saray dili ve kültürüydü. Türkmen halk, sadece Türkmen değil diğer bütün Anadolu halkları bu kültür ve sanatın dışında ve kaçınılmaz olarak karşısında duruyor, kendi kültür ve sanatını sürdürmek için açıktan veya içten mücadele ediyordu. (Bu, halkın başka kültür ve sanatı reddettiği için değil, ona başka bir kültür ve sanatın zorla dayatılmaya karşı çıkışı olarak anlaşılmalı). Bundan dolayı Selçuklu Devleti ve onunla çıkar birliğinde birleşen bütün gericilik halkı hor görmüş ve aşağılamıştır. Türkmen halkın türkçe konuşmasına, her yerde utanılası bir imaj yüklenmişti. Görüldüğü gibi, sorun hiç de basit bir şey değil, egemen sınıflarla emekçi halk sınıfları arasında sınıf mücadelesinin kültür-sanat alanında da sürmesidir.

Peki bu mücadelede Mevlana-Mevleviliğin yeri neresidir, ne yapmıştır? Kuşkuya hiç gerek yoktur ki, onun yeri egemen sınıfların ve onların devletinin yanıdır. O, halk için değil egemenler için sanat yapmış, onların kültürünü yaymıştır. Bu nedenledir ki, Anadolu'da yaşayan bir Türkmen olmasına rağmen ona, "İran şiirinin üstası" gözüyle bakılmıştır. Ve yine bu nedenledir

ki, onun kültür ürünleri ve sanatı halk için hiçbir şey ifade etmemiş, halkın hayallerinde ve gerçeklerinde yer bulmamış ve halkın dilinde dolaşmamıştır.

Ama bir de, Hacı Bektaş-Bektaşiliğin ya da genel tanımıyla Anadolu Aleviliği'nin ürettiği kültür ve sanat ürünlerine bakalım: Taraf olsun veya olmasınlar, radyoyu-televizyonu açarken, çıkarılan antolojilere bakarken, konser, düğün, şölenlere giderken ve sıradan insanların coşa gelip türkü söylerken veya içten mırıldanırken dile getirdiği veya içten söylediği şiirler, Bektaşi, genel adıylada Alevi ozanlarının şiirliridir. Neden "İran şiirinin ustası" Mevlana'nın veya o kulvarda yürüyen diğerlerinin değil de Alevi şiiri seçiliyor? Çünkü, Alevi şiiri canlılığını, dinamizmini koruyor ve halk kendini bu kültür ürünlerinin içinde buluyor da ondan.

. Ayrıca şunu belirtelim: Mevlana'nın, Ulema içinde ve devlet şahsında dorukta olduğu 1240'lı yıllardan önce ve onun döneminde başlayan Moğol işgaline karşı tutumu da önemlidir. Aleviler-Bektaşiler, Ahiler ve diğer halklar bir yandan Selçuklular'a karşı mücadele ederken, Moğol işgali döneminde de Moğol işgaline ve zulmüne karşı da ayaklandılar. Peki Mevlana ne yaptı? Selçuklular döneminde Selçuklular'ın adamıydı, Moğollar'ın Kösedağ zaferinden sonra da Moğollar'ın adamı oldu ve Moğol yönetiminde görevler üstlendi. Hatta, Ahiliğin kurucu önderi Ahi Evren, Moğol işgaline karşı direnenlerden biri olduğu ve direnişi sürdürdüğü için, bizzat Mevlana'nın oğlu tarafından 1261 tarihinde katledildi. Bu katliamı tezgahlayanın Mevlana olduğu söylentileri de vardır.

Mevlana-Mevlevilik Hacı Bektaş-Bektaşilik karşılaştırması kendi başına, soyut ve iki insan ya da çevre olarak düşünülmemelidir. Böylesi bir karşılaştırma, sömüren-ezen Selçuklu egemenleriyle sömürülen-ezilen Anadolu halkları arasındaki sınıfsal mücadelenin bir parçası, devamı, tarafı veya cephesi ile birlikte düşünülüp ele alınmadığı zaman, her taş yerli yerine konulamayacak ve Lütfü Kaleli'nin yaptığı gibi, bu temel felsefi, ideolojik ve politik farklılıkları silikleştirme yanlışına düşülür: "İşin bilimsel yanını bırakıp, yapay yaklaşımlarla sonuç almak isteyenlerimiz de yok değil. Toplum üzerinde olumlu ve önemli

etkileri olan değerlerimize sarılarak onların sözlerini ve şiirlerini kullanıp belli bir sonuca varmak isteyenlerimiz var. Burada gördüğümüz gerek Mevlana, gerekse Hacı Bektaş Veli ile Yunus Emre topluma malolmuş değerlerimizdir... Mevlana da, Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre de artık kendilerini kanıtlamış, kültürümüzde birer köşe taşıdırlar."[45]

Ama aynı Kaleli, Burhan Oğuz'dan aktardığı ve bizim de katıldığımız bir alıntıda kendi çelişkisini göremiyor, çünkü sınıflar mücadelesini hareket noktası olarak almıyor. Bu konuda bakın Burhan Oğuz ne diyor:

"Selçuklu Sultanı, İran'da yerine ısındıktan sonra kabuğunu beğenmez, Türkmen'e tepeden bakar olmuştu. Açıkta kalmıştı Türkmen. Hoşnutsuzluğunu, sarayın Sünni akidesine karşı büyük ölçüde heterodoks yolu seçerek gösterdi. Mevlana'nın "Gel gel, her kim olursan gel" çağrısına uymadı. O, yoksul olup Dede'lerini öyle kalmaya devam ettirecek olan Hacı Bektaş'ın etrafında toplandı.

Ortaya çıkan Mevlevi-Bektaşi ikiliği, bir dinsel zıtlaşma gibi görünürse de *sosyal sınıflaşmanın çok belirgin bir dile gelişidir.* (abç) Bir yanda sarayın yanıbaşında oturan zengin, mevcut devlet nizamının savunucusu, kulluk kavramını işleme görevini üstlenmiş Mevlana ve etrafında kümelenmiş başta sultan olmak üzere ulular, zenginler, kent tüccarı; öbür tarafta da bir köyde oturmayı yeğlemiş Hacı Bektaş ve irşadettiği kırsal kesimin yoksul halkı. Bizans'ın Hıristiyan halklardan heterodoks doktrinleri benimsemiş zümreler, ihtida edip İslam'a geçtiklerinde bu yeni dinin de heterodoks yanını tutmuşlardır. Özellikle Doğu Anadolu'da, Rumeli'de, Filibe, Makedonya, Arnavutluk gibi Paulisyen (imparator bunları oralara sürmüştü) ve Bogomil merkezleri sonradan Bektaşiliğin yuvaları haline gelmiştir.

Mevleviler'in, Osmanlı iradesinden büyük bir itibar görmelerine karşılık Bektaşiler daima ağır baskı altında bulundurulmuş ve kuşku ile izlenmişlerdir. Yeniçeriler'in Bektaşi olmaları bu hale engel olmamıştır. İzlenen aslında tüm heterodoks doktorinlerdir."[46]

45- Lütfü Kaleli, *a.g.e*, sf. 45
46- Lütfü Kaleli, *a.g.e*, sf. 51-52

ALEVI HAREKETLERININ SINIFSAL NİTELİĞİ

Alevi isyanları, halk isyanlarıdır, halkın başkaldırısıdır. Her isyanda olduğu gibi, Alevi isyanlarında da öncelikle kavranması gereken, bu isyanların sınıfsal niteliğidir. *Hangi sınıf ya da sınıflar, hangi sınıf ya da sınıflara karşı isyan ediyor, savaşım veriyor? Kim, kimler için; kim, hangi amaçlar için* mücadele ediyor? Sorunun temelinde yatan, cevap bulması gereken bu sorulardır. Araştırmaya dayalı doğru cevaplar bulunmazsa, Alevi isyanlarında olduğu gibi genel olarak Alevilik sorununda da nesnel sonuçlara varmak mümkün değildir.

Her tarihi dönemin mutlak olarak bir iktidarı ve iktidar sınıfları, bir muhalifi ve muhalif sınıfları vardır. Bu iki yön, maddenin boyutlarından her birini temsil eder ve bu zıtların birliğidir, bu birincisi. İkincisi ise; Aleviliğin mücadele tarihini, günümüz 20. yüzyılın bu son çeyreğinden İslamiyetin doğuşu olan 7. yüzyıla kadar uzatmak gerekir. Kuşkusuz ki Alevilik, İmam Cafer-i Sadık ile en kapsamlı teorik bir düzeye kavuşmuştur. Cem töreni, Görgü ve Musahiplik geleneği; halk arasında kötülüklerden arınma, eleştiri-özeleştiride bulunma, haklı ve haksızı ortaya çıkarma ve yargılama, dostluğu ve paylaşımcılığı hakim kılma, denetim ve disiplini sağlama gibi temel bir işlerliğe sahiptir. Fakat, özellikle 11. yüzyıldan sonra Alevilik, modern teoriye kavuşarak yalın hale gelmiş, ete-kemiğe bürünmüş ve mitolojik bir çok yanlışlardan arınarak maddi-siyasal güce dönüşmüştür.

Alevi isyanları; sömürülen ve ezilen sınıflardan halkın, sömüren ve ezen sınıflara karşı verdiği sınıf mücadelesidir. Bu mücadelede, Aleviler de iktidar perspektifi her yer ve dönemde aynı olmamıştır, iktidar bilinci yeterince gelişmemiştir, önceden varolan ve sonradan sokuşturulan bir çok akıldışı, bilimdışı anlayış ve gelenekleri içinde barındırmıştır. Fakat tüm bunlar, yine de Alevi isyanlarının kendi çağında ilerici, devrimci ve halkçı niteliğini ortadan kaldıramaz.

"...16. yüzyılın din savaşları adı verilen şeyler de bile, herşeyden önce çok anlamlı maddi *sınıf çıkarları* sözkonusuydu ve bu savaşlar da, daha sonra İngiltere ve Fransa'da çıkan iç çatışmalar kadar, *sınıf savaşımları idiler.* Eğer bu sınıf savaşımları o çağda, dinsel bir nitelik taşıyor, eğer çeşitli sınıfların çıkar, gereksinme ve istemleri din maskesi altında gizleniyor idiyseler, bu hiçbir şeyi değiştirmez ve çağın koşulları ile kolayca açıklanır."[47]

Örneğin; Hz. Ali'nin, Kerbela Olayı'nda Hüseyin'in ve imamlar döneminde 12 İmam'ın Emevilere ve Abbasilere karşı mücadelesi halkın devrimci mücadelesidir. Feodal sömürücülerin önderliğini (Ebu Bekir, Osman ve Ömer de içlerinde olmak üzere) Emeviler ve Abbasiler çekerken, sömürülen ve ezilenlerin önderliğini ise (sunulan mevki ve maddi sus payını rededip ölümü seçerek) Ali, oğulları ve torunları çektiler. Dolayısıyla, Arabistan'dan, Orta-doğu'dan, İran'dan ve Aadolu'dan çeşitli halkların ilerici-devrimci ögelerini özümsemeye açık olan ve özümseyebilen Aleviliğin toplumcu-ilerici niteliğinin damarları İmamlar döneminin mücadelesine uzandığını söyleyebiliriz.

"Feodalizme karşı devrimci muhalefet, tüm ortaçağ boyunca devam etti. Bu muhalefet, kendini, koşullara göre kimi zaman mistik, kimi zaman açık mezhep ayrılıkları, kimi zaman da silahlı ayaklanma biçimi altında gösteriyordu... *Mezhep kavgaları* ya Alp dağları çobanlarının, ataerkil görüşlere, kendilerine kadar sokulan *feodaliteye karşı tepkinin*, ya kentlerin feodalizme karşı muhalefetinin ya da yalın köylü ayaklanmalarının *ifadeleri idiler.*" (abç)[48]

47- Friedrich Engels, *Köylüler Savaşı*, sf. 25
48- Friedrich Engels, *a.g.e.*, sf. 46

Alevi halkı, bir bütün olarak İmamlar dönemini ve İmamların herbirini aynı ölçülerde görmez, aynı kantarda tartmaz. Örneğin; Ali'ye, Hüseyin'e ve Cafer-i Sadık'a verilen değer daha ağır ve büyük iken Ali'nin oğlu Hasan'a, "pasif davranmakla" eleştiriler yöneltilir.

Bugün kendini Alevi olarak gören ve doğal kişiliği bu kültür ile yoğrulan on milyonlarca Alevi, Aleviliklerinde derin bir 12 İmam sevgisi taşıyorsa, bu, kesinlikle bir zorlamanın sonucu değil, elden ele, dilden dile ve gönülden gönüle tarihsel olarak taşınan siyasal taraf tutma geleneğinin bir sonucudur. Bu yüzden; Arap, Selçuklu, Osmanlı ve TC'nin despotik zulmüne rağmen Aleviler, 12 İmamların davasını ezilen yoksul halkın bir davası olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla, Alevi isyanlarının bir kronolijisi yazıldığında, bir çok yazarın yaptığı gibi İmamlar döneminin isyanları ve sınıf çatışmaları bunun dışında tutulamaz. Çünkü, aksi taktirde tarihsel, maddi ve siyasal temellerinden sakatlanmış ve tek ayak üzerine duran bir Alevilik ortaya çıkar.

Bu notları düştükten sonra, bizi doğrudan ilgilendiren ve çalışmamızın da amacını oluşturan Anadolu ve Türkiye'deki Aleviliğin siyasal kronolijisine geçebiliriz.

Burada da önce birkaç not düşelim: Önceden de belirttik ve kronolijiyi çizerken, olayların daha iyi kavranması için burada da değinmek gereği duyduk.

1-Aleviliğin tarihi İslam tarihi kadar eskidir ve Alevilik, başlangıçta Arabistan'da, daha sonraları Arapların yayılmak amaçları ile gittikleri her yere beraberinde götürdükleri Sünni devlet politikasına muhalif bir halk siyaseti ve hareketi olarak gitmiştir. Sünni Arap egemenlerinin sömürü ve baskısına karşı olan halklar, Arap toplumu içinde doğan ve yoksul halkı kucaklayarak güçlenen Aleviliğin etrafında birleşmişlerdir.

2- Alevilik siyasal bir çıkıştır. Bu siyasal çıkış, ezilenlerin sınıfsal çıkışıdır.

3- Dini biçimler ve motifler istisnasız her kıtada ortaçağın siyasal bütün mücadelelerinin örtüleri olmuştur, dolayısıyla, Aleviliğin dini düşünceleri de böyle anlaşılmalıdır. Alman köylü devrimcisi papaz Thomas Münzer kastedilerek şöyle deniyor, Engels tarafından:

"Siyasal öğretisi tamamen bu devrimci dinsel görüşe denk düşüyor, ve tarih bilimi çağın dinsel görüşlerini ne kadar aşıyorduysa, o da varolan toplumsal ve siyasal ilişkileri o kadar aşıyordu. Münzer'in tanrı biliminin tanrı tanımazlığa yaklaşması gibi, siyasal programı da komünizme yaklaşıyordu, ve bir tek modern komünist tarikat, daha devrimin öngününde bile 16. yüzyılın 'Münzer'ci' tarikatlarının teorik cephaneliğinden daha zengin bir teorik cephaneliğe sahip bulunmuyordu..." (abç)[49]

Dini örtü gereksinimi nereden çıkıyor? Bütün ortaçağ boyunca, köleci toplumdan miras kalma mutlak tanrı inancı tartışması akla gelmeyecek ölçüde kitlelerin maneviyatında yer etmişti. Halkı örgütlemek isteyen her kişi veya grup, kaçınılmaz olarak çeşitli biçimlerde tanrı kavramını anması gerekiyordu. Mutlak ve görünmeyen bir tanrıya inananlar olduğu gibi, inanmayanlar da bazı amaçlarını tanrı buyruğuyla uyumlu olduğunu tanrıya inananlara anlatmak zorundaydılar. Çünkü eğer kitlelerin toplumsal bilinci tanrısız aşamaya varamamışsa, tanrı tanımazlıkla siyasal eyleme girişmek daha baştan kaybetmektir. Bu gerçeği çok iyi kavrayan Şeyh Bedreddin şunları söylüyor: "Gerçek tasavvufçu, hiçbir insan gözünün görmediği, hiçbir insan kulağının işitmediği, hiçbir insan gönlünün sezmediği şeyleri bilir. Onları halka, kafalarının alabileceği şekilde anlatır. Ama aslını içinde gizler. Eğer halk bunları öğrenirse, kendisini öldürür."

4- Anadolu'nun hemen bütün Alevi siyasi önderlerinin ve şairlerinin 12 İmam sevgisi, İmamların hak için ve halktan yana verdikleri mücadelelere sahip çıkmalarının bir sonucudur.

49- Friedrich Engels, *a.g.e.*, 58

TARİH BOYUNCA ALEVİ HAREKETLERİ

a) Babailer Hareketi

Babai isyanlarının başladığı tarih, Anadolu Selçuklu devletinin Anadolu'da egemen iktidar olduğu dönemdir. Anadolu Selçuklu devleti, Oguz Türkmen beylerinin yaptıkları seferler sonucunda İran'da kurdukları Büyük Selçuklu devletinin bir devamıdır. Anadolu Selçuklu devleti, (Türkmen boylarından gelen Bey'lerin bir devleti olmasına ve bu savaşlarda yoksul Türkmen halkın belirleyici kesin rolü olmasına rağmen) başından sonuna kadar despotik-feodal bir devlet olarak Türkmen halkına karşı son derece zulümkar davranmıştır. Türkmen halkı yalnızca savaşların içinde doğrudan yer alarak değil, aynı zamanda bu savaşların ekonomik yükünü de çekiyordu. Ardı arkası kesilmeyen savaşlardan dolayı, devlet mekanizması gittikçe bozuluyor, savaş giderleri artıyor ve bu da halktan toplanan vergilerin katlanarak devam etmesiyle tamamlanıyordu.

Öte yandan, doğuda gelişen Moğol akımları ve tehlikesi Türkmenlerin gruplar halinde doğudan Anadolu'ya göçmesine sebep oluyordu. Anadolu'ya gelenler göç boyunca yoksullaşarak geliyordu ve bu yoksulluğu Anadolu'da da devam ediyordu. Selçuklu devletinin her tarafında bir yandan (halkta) yoksulluk sürerken, diğer yanda (saltanatta) savurganlık ve yozlaşma büyüyerek sürüyordu. 1237'de saltanata 2. Keyhüsrev'in gelmesiyle Selçuklu devletinin sömürüsü, baskısı ve zulmü katmerleşerek devam etti.

Bunun dışında, devlet yönetimi ve bürokrasi halka karşı öylesine yabancılaşmıştı ki, köken olarak geldiği Türkmen toplumunun dilini ve kültürünü hor görüyor, küçümsüyordu. Savaşan, ölen, sakat kalan ve ekonomik yükü çeken onlar, ama Selçuklu devleti tarafından insan yerine konmayan da onlardı.

O dönemi "*Garipname*"sinde şu cümlelerle ifade eden Aşık Paşa'dır:

"Türk diline kimesne bakmaz idi
Türklere her kiz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu ol ulu menzilleri"

Selçuklu devletinin Türkmen halkına bu denli yabancılaşmasında, kuşkusuz ki, Türkmen beyliklerinin tarihten gelme sosyal örgütlenme bilincinin ve geleneğinin gelişmemiş olmasının da payı vardır. Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletlerinin kurucuları olan Oğuzlar, daha Orta-Asya'da iken Göcebe-Beylikleri biçiminde örgütlenmiş topluluklardı. Daha sonra (1000'li yıllarda) Güney'de İran'a ve 1071 Malazgirt Savaşı'yla batıda Anadolu'ya uzanınca, yerleşik bir örgütlenmeye ve gelişmiş bir ekonomik ve kültürel potansiyele sahip toplumlarla karşılaştılar. Böylesi bir durumla karşılaşan Oğuzlar, askeri yönleri güçlü olduğu için devletlerini kurup hükümranlıklarını sürdürdüler. Fakat gerçekte ise, dinlerini, yaşam biçimlerini, dillerini ve kültürlerini büyük oranda reddedip adeta İranlılaştılar.

"Selçuklu devletini kuranlar Oğuzlardır. Bu devletin sınırlarını genişleten de onlardır. Ne var ki, bir devlet kurup yaşatmanın nimetlerinden yararlananlar Oğuzlar olmamışlardır."[50]

"Selçuklular hâlâ göçebe Türkmenlerin lideri mi, yoksa şimdi fethettikleri uygarlıkların koruyucuları ve egemenleri miydiler?...İslam devletinin dünyevi başkanları olarak Selçuklular, Abbasi döneminin son zamanlarında geliştirilen geleneksel Fars-İslam yönetim örgütünü ele aldılar, düzenlediler ve işlerliğe kavuşturdular. Bunu yaparken büyük ölçüde İranlı yöneticilerden yararlanıyorlardı. Bunlar da farsçayı canlandırdılar, ken-

50- Çetin Yetkin, *a.g.e.*, sf. 40

di kültürlerini ön plana çıkardılar, hükümette ve kültürde arapçanın etkisini ortadan kaldırdılar, imparatorluğunu yönetim memurlarının pek çoğuna, hatta çoğunluğun Arapların oluşturduğu bölgelere bile İranlıları getirdiler."[51]

"Selçuklu rejimi, İran devlet anlayışına, hanedan hukukundan ve Türk teamül hukukundan (töre) gelme ögeleri de kattı. Ama toplum hayatındaki her şey, asıl kendisi de Sasani ve Bizans etkisine uğramış İslam hukuk düzenine göre yönetiliyordu."[52]

Kısaca, Anadolu Selçuklu Devleti ekonomisi, siyaseti ve örgütlenmesiyle her bakımdan çürüyüp akla aykırı noktaya gelmişti. Bu durum istisnasız bütün sınıfları etkilemiş, bir değişimin zorlayıcı belirtileri her bakımdan billurlaşmıştı. Fakat bir subjektif güce, yani önderliğe ihtiyaç vardı. Bu güç kimlerden, hangi sınıflardan olacaktı? Selçuklu devlet bürokrasisinin veya egemen sınıfın muhalif kliğinden birileri olamazdı. 1058'de İbrahim Yınal'ın, 1061'de Kutalmış'ın Tuğrul ve Alpaslan'a karşı giriştikleri taht kavgasında yığın halinde yer alan halk kitleleri, sömürü amacı olan böylesi savaşların kendilerine bir şey kazandırmadığını kendi tecrübeleriyle gördükleri için yeni devrimci arayışlara yöneldiler. İşte bu arayış, Babai hareketiyle birleşerek kendini buldu.

Türklerin Anadolu'ya göçmesi 11. yüzyıldan itibaren başlar. Malazgirt Savaşı'yla iyiçe artan göçmenlik 1220'lerde başlayan Moğol saldırıları sonucu daha da hızlanır.

"Moğollardan kaçan ya da Orta-Asya'dan göçen kalabalık Türk boyları Anadolu'ya yerleşirler. Aralarında Sünniler ile Şiiliği benimseyenler, Şamanlıktan kurtulamayanlar, batıni ya da tasavvufi eğilimlere kapılanlar vardır. Ayrıca, bazılarının tarikatları (Yesevi, Haydari, Melami, Kalenderi, Hurifi) ile şeyhleri ve dervişleri eksik değildir."[53]

51- Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.1, sf. 22

52- Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik Süreçinde Türkiye-Bizans'tan 1971*'e, sf. 71

53- Asım Bezirci, *a.g.e.*, sf. 78

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelenler arasında, Horasan'dan gelip Amasya'ya yerleşen Secaeddin Ebulbeka Baba İlyas, Babailik tarikatını kurdu. Babailik tarikatı, (adından da anlaşıldığı gibi) Baba İlyas'ın adını alır. Baba İlyas'ın, bir tarikat önderi olarak belirli bir siyasi ve kültürel eğitim gördüğü kesin.

Daha sonra Kayseri'de kadılık yapan Baba İlyas, Amasya Mesudiye'de dergah kurup dinsel örtüler altında yoğun bir siyasi çalışmaya girişti. Bu dönemde, Baba İshak adında bir derviş Baba İlyas'ın müridleri arasında yer alıyordu. Baba İshak, üzerinde bulundurduğu kişisel erdemleriyle kısa sürede gerek dergah içinde ve gerekse dergah dışında kitlelerin dikkatini ve sempatisini üzerine çekiyordu. Bunun sonucunda Baba İshak, kitleler içinde "en büyük" anlamına gelen "Veli" niteliğinde görülüyordu. Müridleri ona öylesine bağlanmıştılar ki, "La ilahe illallah Baba Resul Allah" deyip peygamber seviyesine çıkarıyorlardı.

Baba İshak, düşünceleri ve davranışlarıyla Selçuklu zulmünden ve sömürüsünden yaka silken halkın istediği bütün liderlik özelliklerini üzerinde barındırıyordu. O bir Türkmen ve Türkmenlerin bir lideri olmasına rağmen, halkın devrim davasına bütün milletlerden ve dinlerden halkı çağırıyordu. Baba İshak hareketini anlatan Selçuklu saray adamı Müneccimbaşı, "...her milletten katışanlar vardı. Din, millet ayırtetmeksizin sürüler bir yere geldiler." diye yazar.

"Baba İshak, Türkmenlere uğradıkları haksızlıkları anlatıyor, buna karşılık Selçuklu devleti ileri gelenleri ile zenginlerin ahlak kurallarından ne denli uzaklaştıklarını gözler önüne seriyor, kendilerinin de bütün insanların da eşit haklara sahip oldukları halde, bu azınlık tarafından haklarının gaspedilmiş olduğunu bildiriyordu. Baba İshak, Selçuklu devletinin yıkılacağını, yerine bu haksızlıkları giderecek yeni bir düzen kurulacağını vaat ediyordu."[54]

Nihayet beklenen an gelmişti. Büyük yığınlar halinde halk kitleleri Baba İshak'ın kumandası altında savaşmaya hazırdı. Kısa sürede 50.000 kişilik bir ordu toplandı. Ağustos 1239'da

54- F.H. Tokin'den Aktaran Çetin Yetkin, *a.g.e.*, sf. 55

ayaklanıp saldırıya geçen Babailer, Mesudiye'den Adıyaman'a kadar bir dizi küçük ve büyük şehiri ele geçirdiler. Selçuklu'nun Malatya Subaşısı Mazafereddin Babailere karşı saldırıya geçti, fakat kısa sürede yenildi. Bunun ardından Subaşı Kürt Beylikleri ve Germiyanlılar'ı saldırıya geçirdiyse de, yine bozguna uğradı. Ardından Babailer Sivas'a saldırdı ve şehri ele geçirdiler. 50.000 kişi ile başlayan Babai kuvvetleri, savaş içinde çoğalarak büyüyordu. Babai orduları Amasya ve Tokat'a doğru yöneldi. Fakat, Selçuklunun subaşısı Mübarizeddin Babailerden önce Amasya'ya ulaştı ve Amasya'da bulunan baba İshak'ı esir alıp öldürdü, halkı korkutmak için "ibret olsun" diye kale burcuna astı.

Fakat, Selçukluların hesabı tutmadı, düşündüklerinin tersi oldu. Baba İshak'ın ölümünü duyan halkın öfkesi daha da kabardı. Baba İshak'ın ve onun uğrunda öldüğü mazlumların ahını yerde bırakmamak için savaşı tereddütsüz devam ettirdiler. Babailer, Selçuklunun başkenti Konya'ya doğru yürüdüler. Bunu duyan 2. Keyhüsrev, Başkent'i terkedip kaçtı. Beklenen son gelmiş, kapıya dayanmıştı. Keyhüsrev, toplam 60.000 kişilik Selçuklu ordusunu bir araya toplayıp Babailere karşı saldırıya geçtiyse de yenilme ihtimali gün geçtikçi büyüyordu. Bunun üzerine, 300.000 florin karşılığında Hıristiyan Frenkleri paralı asker olarak Babailere karşı savaşa süren Selçuklular, aynı yıl Babaileri yenilgiye uğrattılar. Fakat Babailerin geleneği sürüp geldi. Çünkü sorun Baba İlyas ve İshak'la başlayıp bitmiş değildi. Tersine, halkın sömürü ve baskıya karşı mücadelesine önderlik eden onlar, arkalarında yeni halk önderlerini bırakıp öldüler. Baba İshak'ın öldürülmesine ve isyanın bastırılmasına rağmen, Babai isyanları yüzyıllarca devam etti. Yerel çaplı birçok isyan, kendini "Babailer'in devamı" olarak görüyordu.

Babailer isyanını kanla-katliamla bitiren Selçuklular, kendilerini de bitirme noktasına gelmişlerdi. İsyan bastırıldıktan üç yıl sonra (1243), yıllardır korkusu çekilen Moğollar Anadolu'ya girmiş ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin varlığına da son vermişti. Kuşkusuz ki, 1243-1335 yılları arasında devam eden Moğol işgali boyunca en çok ezilen ve zulüm gören yine Anadolu halkı olduğunu belirtelim.

b) Şeyh Bedreddin Hareketi

Moğol işgali devam ededursun, Malazgirt Savaşı öncesi ve yoğun olarak sonrası Anadolu'ya göç eden Türkmen ağırlıklı kabile kitleleri arasında, yerleşik sosyal düzenin ve üretimin seyri içinde sınıf farklılaşması gittikçe belirginleşiyordu. Göçten dolayı parçalanarak ve azalarak zayıflayan aşiretler, aradan yüz yıllar geçtikten sonra yeniden toparlanarak çoğalmaya ve güçlenmeye başlıyordu. Nüfus yoğunlaştıkça ve göçenler kendilerini her zaman başkaları tarafından ezilebileceklerini hissettikçe, örgütlenme gerekliliği de buna paralel olarak hissediliyordu. Bu durum sonucunda, eskiden geleneksel olarak varolan veya sonradan çeşitli kariyerler edinen bazı aşiretler, koşulların kendilerine tanıdığı bazı imkanlardan dolayı yeni Beylikler kurdular. Osmanlı İmparatorluğunun çekirdek örgütlenmesi olan Osmanlı Beyliği böyle kurulmuştu.

"Ertuğrul Gazi ile birlikte bir 'aşiret' olarak siyasi alanda beliren, kısa bir süre sonra 'beylik' ve daha sonra da 'devlet' oluşturan Osmanlılar, İstanbul'un fethi ile bu devleti 'imparatorluk' durumuna dönüştürmüşlerdir. Bu ana değin geçen dönem, Osmanlı İmparatorluğunun 'kuruluş' dönemidir."[55]

1280 ile 1324 arasındaki 44 yıl, Osmanlıların "aşiret" olmaktan, bugünün Marmara'sında "devlet" olmaya geçiş yaptığı dönemdir. 1453 de İstanbul'un fethi ile İmparatorluk kurdular. Aşiret olmaktan imparatorluk olmaya yükseldikçe, Osmanlının halkı sömürmesi ve ezmesi de aynı oranda pervasızlaştı. Zayıf olan bütün sömürücülerin tarihsel yöntemi Osmanlılar'da da geçerliydi. Zayıf oldukları yıllarda "insanlık", "kardeşlik", "dostluk" gibi güzel kavramlarla kitleleri kendilerine umutla bağladılar. Ama ne zaman ki güçlendiler ve halkın yaşam talepleri yükselmeye başladıysa, bütün "incelikler" kaybolup giderken peşinden despotik zorbalıklar ortaya çıkıverdi.

Osmanlı despotizminin her yönüyle ortaya çıktığı ve kitlelerin yeni bir arayışa girdiği yıllar 1400'lü yıllardır. Bu yıllarda Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıt, adını da hızlı savaşlardan

55- Çetin Yetkin, *a.g.e.*, sf. 60

alan Yıldırım hızıyla Avrupa'ya karşı fetih savaşlarına girişti. Batıda Macaristan'a dayanırken, Anadolu'da da Türkmen Karamanoğulları'nı ve diğer beylikleri ezip haraca bağlamıştı. Kılıcının gücünü her zaman her şeyin üstünde gören Beyazıt Anadolu ile Avrupa arasını adeta yolak yapmıştır.

Bu sıralarda, Tatar hanedanı Timur (Timurlenk) Kafkaslarda egemenliğini kurarak güneyden Azerbeycan, İran, Mezopotamya ve Hindistan'a inerken, Batı'da da Gürcistan, Erzurum ve Kemah üzerinden Sivas'a ve oradan da Ankara'ya vararak istilalara girişti. Bu istilası sırasında aldığı toprakları Türkmen beylerine dağıtarak, onları kendine bağlıyordu. Timur'un niyetini önceden bilen Beyazıt, karşı koymak için güçlerini topladı ve Ağustos 1402'de Çubuk ovasında savaş başladı. 14 saat süren savaş sonunda Beyazıt'ın ordusu yenildi. Ve kendisi Timur tarafından esir alındı, bir yıl sonra da öldü.

Beyazıt'ın ölümünden sonra, iktidar çekişmesi oğulları Süleyman, Musa, İsa ve Mehmet Çelebiler arasında kızışmaya başladı. Kardeşler arasında yıllarca süren savaşlar sonucunda, cephe Mehmet ile Musa arasında oluştu. Bunlardan Musa, rakip kardeşini yenmek için kitleler tarafından büyük değer verilen ve gerici Sünni din çevrelerinin şimşeklerini üstüne çeken bilgin ve hukukçu Şeyh Bedreddin'i Kazaskerliğe getirdi. Musa Çelebi'nin Şeyh Bedreddin'i bu göreve getirmekle, bir yandan rakip cepheyi yenmek için düşünülürse, diğer yandan Şeyh Bedreddin'den önemli derecede etkilendiği de söylenebilir, çünkü bu atama ve seçim bir tesadüf değildir. Yıldırım Beyazıt ve Musa'nın haricinde diğer oğullarının üçü kitleleri peşlerinden sürüklemek için Arap gericiliğinin Sünni mezhebine sıkı sarılmış ve her bakımdan onunla birleşmişlerdi. Sünniliğin devrimci alternatifi olan Aleviliği temsil eden Şeyh Bedreddin'in bu yüksek göreve getirilmesi (niteliği ve düşünceleri bilindiği halde!), başka türlü açıklanamaz.

"Tutucu müslümanlar tarafından öğretileri dine karşı olarak kabul edilen zamanın büyük sufi filozoflarından ve hukukçularından Bedreddin-i Simavni Şeyhhülislamlığa atanarak geniş halk kitlelerinin kazanılmasına çalışıldı. Simavnalı Bedreddin

tüm servetin halk arasında eşit olarak paylaşılmasını ve bölgede çeşitli dinlere mensup insanların arasındaki farklılıkların giderilmesini öngören öğretileri ile müslüman olsun olmasın geniş bir taraftar kitlesine sahipti. Musa Çelebi bu öğretileri resmen benimsiyordu."[56]

Şeyh Bedreddin (Bedreddin Mahmud), yalnızca bir düşünce adamı değil, aynı zamanda bir eylem adamıdır. "Şeyh Bedreddin, tekke köşelerinde post üstünde oturan şeyhlerden değildi."[57]

Şeyh Bedreddin, 1365'de Edirne'nin yakınındaki Simavna'da doğmuş, 1420'de Serez'de idam edilmiştir. Şeyh Bedreddin bir Selçuk prensidir. Sultan 2. Kevkavus'un beşinci kuşaktan torunudur. Doğduktan sonra, daha çocuk yaştayken babası Simavna kadısı İsrail tarafından önce Konya'ya, daha sonra Mısır'a eğitim yapmak için gönderildi. Buralarda çeşitli yönlerden eğitim gören Şeyh Bedreddin, yaşam biçimi olarak Mısır İsmaililiği'nden de etkilenmemesi mükün değildir. Anadolu Aleviliği ile Mısır İsmaililiği, Şeyh Bedreddin'de derin bir senteze vararak Batıniliği modern tarzda kavramasını sağladı. Bu kavrayışını kendisinde saklı tutmayarak sınıf mücadelesine uyguladı ve uyguladıkça da diyalektik ve meteryalist yönden güçlendirdi.

İşte Şeyh Bedreddin'den bazı sözler:

"İnsanlar müslümanlıktan önce somut bir puta taparlardı, çağımızda ise hayali bir puta tapıyorlar. Belki bir gün Hak kendini gösterir de Hak olarak ona taparlar."

Burada, kendi koşullarına rağmen çok derin bir materyalist anlayış ortaya konmaktadır. Tanrıyı putlaştıranın da, bundan vaz geçerek onu "görünmez" kılıp gizleyenin de insanın kendisi olduğu söyleniyor.

"Huri, köşkler, ırmaklar, ağaçlar, meyveler....ve benzerlerinin hepsi hayalde gerçekleşir, duyumlarda değil. Cin de öyledir ve adı bunu doğrular. Çünkü duyumlarda gizlenmiştir. Onu gören, dışta göründüğünü sanır. Oysa hayal kuvvetiyle görmüştür, gördüğü gerçek değildir."

56- Stanford Shaw, *a.g.e.*, C.1, sf. 68

57- M. Aktağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, C.1, sf. 285

"Her güzel şey cennet, her kötü şey cehennemdir. Kutsal kitaplarda tanımlanan cennet ve cehennem hayal aleminde tahakkuk etmiştir. Tapınma, namazlar ve niyazlar ahlakın düzeltilmesi içyüzün arınması içindir. Gerçek tapınmanın hiçbir koşulu, sınırı ve biçimi yoktur."

"Sebepler varsa, iradenin kendini göstermesi kaçınılmaz olur; bu da eylemleri kaçınılmaz kılar. Eylemlerin sahibi bunları yapmayı bileceğini sanırsa da gerçekte buna gücü yetmez."[58]

Burada, öbür dünya, ahiret, cennet, cehennem gibi kavramların yalnızca hayalden ibaret olduğunu, sömürücülerin emekçileri sömürmek ve kaderlerine boyun eğdirmek için uydurduklarını vurguluyor.

"Gerçek tasavvufçu, hiçbir insan gözünün görmediği, kulağının işitmediği, gönlünün sezmediği şeyleri bilir. Onları halka, kafalarının alabileceği şekilde anlatır. Ama aslını içinde gizler. Eğer halk bunları öğrenirsi, kendisini öldürürler."

"İnsanlar birbirlerine tapıyorlar; ya da paralara, altınlara, yiyeceklere, üne, şana...Bilmedikleri için de, Yüce Tanrı'ya taptıklarını sanıyorlar...Kelamcıların (sunni gericilik bn.): 'Yüce Tanrı, kafirlerin kafir, zalimlerin de zalim olmasını diledi'...sözleri doğru değildir, salt cahilliktir ve Hakk'ı kavrayamamış olmaktan ileri gelir."

Bu sözlerden, Şeyh Bedreddin'in hem bir teorisyen, hem de bir taktisyen olduğu anlamı çıkar. "Gerçek tasavvufçu...onları (gerçekleri bn) halka, kafalarının alabileceği uygun şekilde anlatır"...der. Kitlelerin politik ve kültür düzeyleri dikkate alınmadan politika yapmak mümkün değildir. Kitlelerin gerisine, hatta onların seviyesine düşmeden "bir adım önde olmak", işte bunun için söylenmiştir.

Kitleleri kazanmak için şu çarpıcı ve kabul görmemesi mümkün olmayan propaganda ile gidiyordu:

"Tanrı dünyayı yarattı ve insanlara verdi. Demek ki dünyanın toprağı ve bu toprağın bütün ürünleri insanların ortak malıdır. Ben senin evinde kendi evim gibi oturabilmeliyim, sen benim eşyamı kendi eşyan gibi kullanabilmelisin. Çünkü bütün bunlar hepimiz içindir ve hepimizin malıdır."

Bunları söylerken, o dönem de kadının mal sayıldığı ve dolayısıyla "malların ortak-eşit kullanımı"ndan bahsedildiğinde sömürücü-gerici yobazların hemen "kadınların da ortak kullanılacağı" yalanını geri çevirmek için, "kadınlardan başka,...kadınlar dışında..." ibarelerini eklemeyi unutmaz.

"Bütün aşamalar, cisimler aleminde toplanmıştır. Cisim ortadan kalkarsa, ne ruhlardan, ne de başka soyut varlıklardan bir iz kalır. Öz suretsiz kalmaz; çünkü onsuz belirgin duruma gelemez.[59]

Burada da, materyalist diyalektiği uygulayarak "cisimi", yani maddeyi temel alır, ondan hareket eder. Öz ve biçim kavramlarını isabetlici kullanır; özü biçimle, soyutu somutla açıklar. Her öz'ün mutlak bir biçimi olması gerektiğini vurgulayarak kitleleri kör inançlardan arındırmaya ve bilimsel mantığa yöneltmeye özen gösterir.

Yukarıya aktardıklarımız, Şeyh Bedreddin'in öğretilerini anlamak için sadece bir kaçıdır. Kuşkusuz ki, O'nu anlamak için bu kadarı yeterli değil, başlı başına bir araştırma konusudur. Bunu not düştükten sonra konumuza dönelim.

Beyazıt'ın oğulları Mehmet ile Musa arasındaki iktidar mücadelesi her geçen gün daha da kanlı geçiyordu. Şeyh Bedreddin'in öğretileri halk arasında yaygınlık ve sempati kazandıkça Musa Çelebi'nin yengi gücü artıyor ve bu durum, Musa Çelebi'nin yanında saf tutan, ama amaçları sömürü iktidarı olan büyük-küçük bir çok nüfuz sahibi güç odaklarını telaşlandırıyordu. Bunlar, bir yandan Musa'dan Mehmed'e geçerek saf değiştirirken, diğer yandan, "Bedreddin'i dinsizlikle suçlayıp Musa Çelebi'den kendisini görevden almasını istediler... Bedreddin'in öğretileri yoksul halka çekiçi gelmesine rağmen, dini liderlere ve Türk avanına karşı çok itici geldiği için bunlar rejimi ortadan kaldırmak amacıyla planlar kurmaya başladılar..."[60]

Böylece, Musa Çelebi'nin cephesi kendi içinde bozulmaya ve dağılmaya başladı. Balkanlarda başarılar kazanmasına rağmen, Rumeli ve Batı Marmara'da gerilemeye başladı. Bu parça-

59- Şeyh Bedreddin, *a.g.e.*, sf. 67-70
60- Stanford Shaw, *a.g.e.* C.1, sf. 69

lanma ve gerileme, süreç içinde gittikçe batıya, Balkanlara kaydı. Nihayet, Edirne yakınlarında Vize'de başlayan çetin savaşta, Musa Çelebi'nin ordusu yenildi ve kendisi de tutuklanarak, temmuz 1413'te Sofya yakınındaki Samakov'da öldürüldü.

Musa Çelebi'nin öldürülmesinden sonra, onunla savaş birliği yapmış diğer liderlere sıra gelmiş ve kuşkusuz ki bunların başında da Şeyh Bedreddin ve yandaşları geliyordu. Bu amaçtan hareketle Mehmed Çelebi, Aydın yöresinde bulunan Şeyh Bedreddin'in mürüdi ve dava arkadaşı Börklüce Mustafa'nın üzerine asker yolladı. Mustafa da, karşı koymak için 6.000 kişilik bir ordu toplayarak, Mehmed Çelebi'nin gelen kuvvetlerini yenip, kumandanı Süleyman Bey'i de öldürdüler. Süleyman Bey'in öldürülmesi ve ordusunun dağılıp yenilmesinden sonra, aynı görev Aydın Valisi Ali Bey'e verildi, fakat Ali Bey'in kuvvetleri de ağır bir yenilgi aldı ve kumandanı Ali Bey Manisa'ya zorlukla kaçabildi. Mehmed Çelebi Bedreddiniler'in gücünü iyi hesap etmiş olacak ki, üçüncü saldırı için Anadolu ve Rumeli'de bulunan bütün ordusunu bir araya getirip, veziri Beyazıt Paşa komutasında Börklüce Mustafa'nın kuvvetlerinin üzerine gönderdi. Mehmed Çelebi bu orduyu yola çıkarırken ve ilerlerken katliamlar yapmakta sınır tanımıyordu. Yaşlı-genç-çocuk demeden hepsini kılıçtan geçirdi. İki güç arasında savaş başladığında, Mehmed Çelebi'nin kuvvetleri sayı ve techizat bakımından daha güçlüydü. Börklüce Mustafa'nın ordusu yenildi, kendisi ile diğer önder kadroları tutuklanarak Efes'e götürüldü. Börklüce Mustafa'ya akla gelen her türlü işkence yapılarak nedamet etmesi, fikirlerinden vazgeçmesi istendiyse de, o bu ihaneti reddederek inançlarının doğruluğunu cesaretle savundu. Bundan sonuç alamayınca, müridlerini tek tek onun gözleri önünde işkencelerle idam ederek duygularını esir almayı denediler. Fakat o duyguların değil, devrimci bilincinin ve iradenin bir neferi olduğu için, bunlardan duygusal yönden etkilenmek bir yana, daha da dirayet kazandı. Müridleri idam edilirken başlarını dik tutarak, "Eriş Dede Sultan" diye haykırmaları O'nun direniş gücünü artırıyordu. Bunun üzerine Börklüce Mustafa 1417'de asılarak idam edildikten sonra, cesedi civilerle çarmıha gerilerek şehrin içinde dolaştırıldı.

Osmanlı ordusunun Börklüce Mustafa'yı katlettikten sonra, Bedreddin'in önder müridlerinden Manisa'da bulunan Torlak Kemal'in üstüne yürüdü. Kanlı çatışmalardan sonra Torlak Kemal'in ordusu da yenildi ve kendisi ise Manisa'da asıldı. Bunun halkı derin bir üzüntü ve acıya boğmasından dolayı, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal'e şu ağıt yakıldı:

Aydın ellerinde ceran gezerdi
Analar ol yeşil tuğra bezerdi
Bacılar tuğraya sedef dizerdi
Sedefin üstüne ayet yazardı
İriş pirim iriş gör ki olanı
Kurtar muhanetten elde kalanı

Kılıç üşüşürdü, beyi, sultanı
Atını koşturdu veziri hanı
Biz de helal ettik bu kuşca canı
And verdik yoluna dökeriz kanı
İriş dede sultan kavgaya iriş
İmdi can görünür pazaya iriş

Sultanoğlu leşkerine buyurdu
Buyruğunu dört bir yana duyurdu
Kılıç çaldı ana bebe savurdu
Yalım esti her yanları kavurdu
Vur yoldaş vuralım kavga günüdür
Ahırı evveli gine ölümdür

Önder kadrolarından Börklüce Mustafa'yı ve Torlak Kemal'i şehid veren ve askeri düzeni bozulan Şeyh Bedreddin, yeniden güç toparlamak üzere önceden bulunduğu İznik'te kendisini güvende hissetmeyerek, Alevilerin çoğunlukta bulunduğu Deliorman bölgesine geçti. Ancak Osmanlılar, Şeyh Bedreddin'in bulunduğu yeri haber alarak ani bir baskın düzenlediler. Baskında ele geçen Şeyh Bedreddin Serez'e getirildi. 1420'de çarşı içinde çıplak olarak asıldı. Birkaç gün asılı duran Şeyh Bedreddin'in cesedi, müridleri tarafından daha sonra toprağa verildi.

Şeyh Bedreddin, büyük bir halk adamıdır. Teorisi ve prati-

ğiyle, sömürülen ve ezilen halkı kurtuluşa götürmeyi amaçlamış ve bu yolda sayısız şehitler vermiş, kendisi de şehit olmuştur. O, yaşadığı koşullarda günümüzün modern diliyle sınıfsız toplumun temsilcisidir. Bundan dolayıdır ki, bugüne kadar devrim isteyen halkın dilinden hiç düşmedi ve bundan sonra da düşmeyecek.

Şeyh Bedreddin'in Alevi olmadığını ileri sürenler vardır. Bunların Alevi olmaktan ne anladıkları belli değil. Önceden belirtmiştik, bir kez daha vurgulayalım ki, Alevilik bir aşiret, bir ırk ve (dini yönleri olmasına rağmen, esas olarak) sadece bir din olmadığı gibi, bir millet-ulus da değildir. Alevilik, sömürülen ve ezilen halkların devrimci dünya görüşüdür. Dolayısıyla, Şeyh Bedreddin'in hangi kökenden geldiği değil, hangi düşünceyi taşıdığı ve hangi amaçlar edindiği önemli ve belirleyicidir.

c) İran Safevi Devleti, Şah İsmail ve Yavuz Selim Dönemi

Neden böyle bir ara başlığa gereksinim duyduk? Anadolu'da, genel olarak halk hareketleri, özel olarak Alevi Hareketleri üzerine konuşmak isteyen biri, doğudan batıya halk hareketlerini derinden etkilemiş Şah İsmail ve onun kurduğu Safevi Türk Devleti'ni görmez veya es geçerse, birinci olarak gerçekçi bir analizden uzaklaşır ve ikinci olarak, bugün dahi Osmanlı'nın tarih anlayışını bağnazca devam ettiren devletin ve devletten beslenen gericiliğin kulvarına düşer.

Doğru görülür veya görülmez, ama açık bir gerçek var ki, Şah İsmail Anadolu'da ezilen-sömürülen Türkmen ağırlıklı halkın kutuluş umudu, mücadelenin maddi ve manevi öncü gücü olmuştur. Ayağa kalkan halk, Şah ile bütünleşmek için ayaklanma çağrısı yapmış, bunu saza ve söze dökerek siyasi bağlılığın yanında kültürel bağlılığını da ortaya koymuştur. Daha doğrusu Şah İsmail, bir kurtuluş sembolü olmuştur.

İran'da kurulan Safevi Devleti, adını kuruluşundan yüzlerce yıl önce yaşamış ve Safevi tarikatının kurucusu Şeyh Safiyeddin (İshak Safiyeddin, 1252-1334)'in isminden alan Alevi devletidir. Şeyh Safiyeddin; Alevi tarikatlarından Halvetilik ile Ka-

lenderi'liği birleştirerek Erdebil'de Safevi tarikatının temellerini attı. Onun ölümünden sonra, oğlu Sadrettin Musa posta oturdu. Musa'dan sonra oğlu Alaeddin Ali, 1392-1428 arası tarikatın başına geçti. Ali döneminde tarikatın insan gücü ve siyasi etkinliği oldukça arttı. Öyle ki, Osmanlı'dan Timur'a kadar birçok iktidar sahibi "Çerağ akçesi" adı altında Erdebil tekkesine hediyeler göndererek destek umuyorlardı.

Ali'den sonra yerine oğlu Şah İbrahim pirlik makamına gelerek 1428-1447 yılları arasında bu görevi sürdürdü. Şah İbrahim döneminde daha da güçlenen Erdebil tekkesi, etkinliğini İran'dan Anadolu'ya kadar genişletince, Osmanlı sömürüsü, baskısı ve zulmünden kurtulmak için bu ocağa akın akın Anadolu Alevileri geldi. Tekke güçlendikçe, buna paralel olarak siyasileşmesi de o oranda güçlendi ve artık dinsel görüntüler kaldırılıp doğrudan ve açık siyasal eylemlere girişildi.

Şah İbrahim ölünce, yerine oğlu Şah Cüneyt pirlik postuna geçti. Şah Cüneyt, temelleri önceden atılmış siyasi faaliyeti canlandırarak aktif eylemler hazırladı. Bu arada, çalışmalarını yoğunlaştırmak amacıyla Anadolu'ya geldi. 2. Murat ve Karamanoğulları'ndan ikamet istedi, fakat bu önerisi kabul görmeyince Batı Anadolu'ya, İçel ve Suriye'de propaganda örgütleme faaliyetlerine girişti. Tekrar Erdebil'e dönüp örgütlediği güçlerle Gürcistan'a ve Çerkez beyliklerine karşı saldırıya girişti. Dağıstan ve Kuzey Azerbaycan hükümdarı Halil ile giriştiği savaşta 1460 da öldürüldü.

Cüneyt'in ölümünden sonra, yerine oğlu Şah Haydar geçerek, 1460-1488 arasında Pir'lik ünvanını sürdürdü. "Müridlerine On İki İmam'ı ifade eden 12 dilimli taç giydirdi, sarık sardı. Bu yüzden tarikat mensuplarına 'kızılbaş' veya 'Haydari' denildi."[61]

Babasının intikamını almak için Şirvan Hükümdarı Ferruh Yesar ile 1488'de girdiği savaşta öldürüldü, oğulları Şah Ali ile Şah İsmail tutuklanarak zindana atıldı. Akkoyunlu ailesi arasında çıkan saltanat mücadelesinde, bunlardan bir taraf olan Rüstem Bey, Safeviler'in gücünden yararlanmak için Şah Ali ile Şah İsmail'i serbest bıraktı. Bu gelişmeden sonra babası Şah

61- Rıza Zelyut, *a.g.e.*, sf. 267

Haydar'ın yerine büyük oğlu Şah Ali geçerek, 1488-1494 arasında Pir'lik görevini yürüttü. Şah Ali döneminde Alevilik, 12 İmam sevgisi ve Safevi etkinliği İran ve Anadolu'da daha da güçlenince, Akkoyunlu hükümdarı Rüstem Bey korkuya kapıldı. Nihayet bu korku, savaşa dönüştü ve bu savaşta Ali öldürüldü.

Ali'nin ölümünden sonra, İran ve Anadolu Alevileri daha 8 yaşında olan Şah İsmail'i Pir kabul ederek öldürülme korkusuyla sakladılar. Şah İsmail çok genç yaşta Anadolu'ya gelerek, Rumlu, Ustacalı, Tekeli, Şamlı, Zülkadirli, Varsak, Çepni. Arapkirli, Turgutlu, Bozcalı, Enisli, Hınıslı Türk Alevi boylarını etrafına toparlayarak örgütledi. Bu boylardan topladığı güçlü bir ordu ile 1500'de İran'a döndü. Buradaki yerel beyliklerle, Akkoyunlu ve Fars hükümdarlarıyla giriştiği savaşlarda büyük zaferler kazanarak Aran, Şirvan, Tebriz, Şiraz bölgelerini kurtararak Bağdat'ı ele geçirdi ve 1502'de İran'da Safevi Devletini kurarak Tebriz'i başkent yaptı. Bağdat'ı ele geçirmesiyle kuzeye sığınan düşmanı kovalayarak Diyarbakır ve Harput'u ele geçirdi.

Anadolu'ya çıkışından önce buralara propaganda amacıyla gönderdikleri halifeleri vasıtasıyla ve sonra yürüttüğü çalışmaları ve "Hatayı" ile yazdığı sade, akıcı ve içli şiirleriyle Anadolu halkının yaşamını, acı, sevinç ve istemlerini dile getiren öz Türkçe diliyle yoksul halkı etkileyip yanına çekiyordu.

Hem Selçuklular ve hem de Osmanlılar döneminde iktidar tarafından genel olarak "Türk" sözcüğü bir hakaret sıfatı olarak görülmüş ve Türkler "etrak-i bi-idrak" (idraksız Türkler), "Türk-i bed-lika" (çirkin suratlı Türkler) olarak anılmışlardır. Çünkü, "Osmanlı Devleti karışık egemen güçlerin Anadolu Türkü üzerinde egemenliği demektir..."[62] Diğer bir adıyla da, Osmanlı İmparatorluğu bir "Greko-Slavo-Türk devleti"dir. Bundan dolayıdır ki, hiçbir Türk, Türk olduğu için Osmanlı Devleti idaresinde hiçbir imtiyaza sahip olamamıştır. "Türk" sözcüğü bir aşağılanma olarak kullanılmıştır...Nitekim 15. yüzyıl ortalarından, yani Fatih Sultan Mehmet döneminden 16. yüzyıl ortala-

62- Çetin Yetkin, *a.g.e.* sf. 76

rına değin görev yapan 48 vezir-i azamdan yalnızca 4'ü Türk'dür..."[63] Türklere, Osmanlı sarayında "kaba Türk", "akılsız Türk", "eşek Türk" diye hitap edilirdi.

Öte yandan, Türkmenler'in ezici çoğunlukta olduğu Aleviler hakkında ise, sarayın resmi mezhebi olan Sünniliğin Şeyhülislamları tarafından şu fetvalar ilan edilirdi:

"Kızılbaş taifesinin şer'an kıtali helal olup katleden gazi ve kızılbaş taifesinin ellerinde maktul olanlar şehid olur mu? Elcevap: Olur, gaza-yi ekber ve şehadet-i azımedir."[64]

Şeyhülislam Ebusuud'un Fetvaları'ndan birkaç alıntı daha verilim:

"Soru: Nahcıvan seferinde ele geçirilen Kızılbaş evladı kul olur mu?

Cevap: Olmaz...

Soru: Padişah buyruğuyla Kızılbaş topluluğu kılıçtan geçirilip büyüğü küçüğü tuksak alındığında, yakalananlardan bazıları Ermeni olduklarını söylerse, bu durumda kurtulurlar mı?

Cevap: Ermeniler kurtulur...

Soru: Bir kişi diğerine, 'Bana Tanrı'yı buluver...' dese, diğeri de Kur-an'ı klavuz alır, peygambere uyarsan Tanrı'yı bulursun...' dese, ötekisi yine, 'onlara ne gerek var? Ben onlarsız da bulurum' diye konuşsa, Yahut da 'buldum...' deyiverse, ona ne yapmak gerekir?

Cevap: Dinsizdir, öldürülmesi şarttır...

Soru: Birisi haşri (kıyamet günü bn.) yadsıyıp, 'Mümine haşir yoktur' dese, ona ne yapmak gerekir?

Cevap: Öldürmek gerekir.

Soru: Bir bölük insan, namaz kılmayıp, Ramazan ayının farz olduğunu yadsısa ve Ramazan gelince oruç tutmasalar.... ve yine 'şarabın yapıldığı bağlara bakan bizleriz. O bizim emeğimizdir, bu yüzden bize helaldir' deseler ve kadınlarıyla birlikte şarap içseler... Ayrıca kafirlerin toplantı günleri gelince o günlere kafirler gibi uysalar, saygı duysalar... ne yapmak gerekir?

Cevap: Bunlar kafirdirler. Öldürülmeleri gerekir.

63- Çetin Yetkin, *a.g.e.*, sf. 15-16

64- Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, sf. 109

Soru: Şeyh Bedreddin Simavi ki '*Varidat*' sahibidir, "Bedreddin yandaşlarına küfür ve lanet etmeyen kafirdir' diyen birisine ne yapmak gerekir?

Cevap: Aslında, Bedreddin yandaşları olanlar kafirdir, demek doğrudur. Diğer kafirleri olduğu gibi bunların adını da anmayıp lanet etmeyen kendi halindeki müslümanlar kafir olamazlar.

Soru: Bir kişi, 'Kim Şeyh Bedreddin dervişlerini evine konuk alırsa onu cezalandırıp ayrıca suç parası almak gerekir' dese, bu uygulama dine uyar mı?

Cevap: Konuk olan kötü şöhretli Simavi yandaşıysa uyar.

Soru: Birisi, 'Hallacı Mansur şeriata göre kafir olduysa, gerçeğe göre de en yüce mümindir. Gerçekten de Hallac'ın davası doğrudur' dese ve inancı da bu yönde olsa, bu kişiye ne yapılır?

Cevap: Hallacı Mansur'a yapılan yapılır...(Öldürülürler)[65]

İşte; Selçuklulardan miras kalan ve Osmanlılarca da güçlendirilerek sürdürülen politikanın genel olarak Türkler ve özel olarak da Aleviler hakkında söylediği ve yaptığı budur, bunlardır. Selçuklular'ı geçiyoruz, Osmanlılar Anadolu halkına öylesine yabancılaşmıştı ki, devletin güvenlik birimlerini dahi Anadolu halkına güvenmeyerek devşirilmiş Hıristiyan Kapı Kulları'ndan oluşturuyordu. Durmadan yükseltilen vergilerden ve sürdürülen fetih savaşlarında ölme, sakat ve yetim kalma gibi etmenler sonucunda, Türkmenler başta olmak üzere bütün halk Osmanlı Devletinden kopmuş, bir an önce çözüm arayışına girmişti. Öte yandan, savaşlar sonucunda durmadan genişleyen Osmanlı topraklarına rağmen, halkın toprak ihtiyacı artan nüfus karşısında gittikçe daralıyordu. Nedeni de şu: "Asya Üretim Tarzı"nın mülkiyet özelliğine göre, toprak devletindir, "miri toprak"tır. "Miri toprak"ın tasarufu devlete aittir. Ama bu yalnızca sözde kalıyor ve yoksul halk için geçerli oluyordu. Halk dışında, Osmanlılara askeri ve bürokratik destek veren, veya nüfuz sahibi olan elit kişiler timar, vakıf, dükkalık ve beylik gibi çeşitli yollarla toprak sahibi oluyor, halkı sömürüyorlardı.

Halkı yeni bir çözüm arayışı içine iten diğer önemli etmen

65- Rıza Zelyut, *a.g.e.*, sf. 277-280

ise, Şeyhülislam'ın ağzından çıkan ve sömürücü Osmanlı egemen sınıfının ideolojisi olan saçma-sapan "fetvalar"dı. Bu fetvalarda akıl-mantık kavramlarının izine rastlamak olanaksızdı. Öte yandan, yüzyıllar boyu sürdürülen mücadele sonucunda yenilenmiş gelişmiş ve aklın-mantığın dili olan Alevi geleneği, toplumu derinden etkiliyor, kendine çekiyordu.

İşte Şah İsmail'in Anadolu'da umut olarak görülmesinin maddi ve tarihsel koşulları bunlardır. Bu koşullar anlaşıldığı zamandır ki, sömürüden ve zulümden kurtulmak için Anadolu halkının niçin Şah İsmail'e sarıldığı anlaşılabilir.

Anadolu halkının yığınlar halinde gittikçe Şah İsmail'in safına geçmesi, Osmanlı Devletini sarsmaya başlamıştı. Arap Sünniliğini bir sömürme ideolojisi olarak kullanan Osmanlılar, "Safevilere yalnız askeri bir tehlike oldukları için değil, dini görüşleri, Abbasiler zamanından beri klasik İslam hanedanlarının oteritelerini destekleyen Sünni öğretilere karşı bir meydan okuma olarak gördükleri için de karşı çıkıyorlardı."[66]

Şah İsmail'in orduları güneyden Anadolu'ya girerken, 26 Mayıs 1512'de Osmanlı sultanı Beyazıt öldü. (Bazı kayıtlara göre Taht'a büyük oğlunu getirmeyi planlayan Beyazıt'ı küçük oğlu Selim öldürttü.) Beyazıt'ın ölümü üzerine, "...devşirmelerden oluşan yeniçeriler, bağımsız bir siyasi güç olarak Rumeli tımar sahipleri ve Sırbistan ve Bosna uçbeyleri ile anlaşarak kendi adayları Şehzade Selim'in tahta geçmesini sağladılar..."[67]

Şunu da belirtelim ki, kendisi fanatik bir Sünni olan 1. Selim (Yavuz Selim), Bektaşi olan ve bundan dolayı da Anadolu Alevilerine yakınlık duyan Yeniçerilerin bir Alevi Hareketi olan Şah İsmail ile birleşebilecekleri kuşkusundan hareketle, önce onları çeşitli imtiyazlarla kandırarak yanına çekti, sonra ise bunlardan pekçok kişiyi de kılıçtan geçirdi.

Yavuz Selim'in sultanlığa gelişi, Osmanlı devlet yapısında Sünniliğe dayanan dinsel-ideolojik biçimlenme daha da pekişerek kesinleşti. Bu, aynı zamanda, İslamiyet içinde muhalif ideolojisi ve yoksul halkın siyasal tanımlaması olan Aleviliğe karşı

66- Stanford Shaw, *a.g.e.*, C.1. sf. 119
67- Stanford Shaw, *a.g.e.*, C.1. sf. 121

düşmanlığın da açıktan ve sınırsızca tırmandığı bir dönemdir. Prof. M. Akdağ'ın da belirttiği gibi: "Selçuki düzenliliğinin tarihe karışmasından beri yeniden yerleşmeye çalışan Osmanlı Türkiye'sinin doğudaki eski tarihi sınırlarına kavuşma çabalarına ciddi bir engel olarak beliren kızılbaş-Türkmen gelişmesinin sosyal ana yapısı dini yönden Sünniliğe (ve doğal olarak hanefiliğe) dayanan Türk toplumuna epeyiden beri kurmaya çalıştığı yeni siyasi düzen yönünden bir tehlike yaratmakta bulunduğunu en iyi anlayan padişahın Yavuz Selim olduğuna şüphe yoktur."[68]

Yavuz Selim, Güney'de ve Doğu'da Şah İsmail ile Alevi hareketleri ve Batı'da kendisiyle kardeşleri ve yeğenleri arasındaki taht kavgasından dolayı, tahtta olmasına rağmen diken üstüne oturmuş gibiydi. Bundan ötürü, esas düşman gördüğü Şah İsmail'e yönelmesi için, öncelikle kardeşleri Korkut'u, Ahmet'i ve yeğenlerini öldürttü. Böylece iç düzenini ve cephe gerisini bir ölçüde sağlama alarak, Şah İsmail'e ve Alevilere saldırmak üzere bütün güçlerini toplamaya başladı.

Yavuz Selim, 140.000 kişilik ordusuyla Erzincan-Erzurum üzerinden İran'a yürüdü. Yol boyunca çocuk, yaşlı, kadın ayırdetmeksizin 50.000 Aleviyi katletti, mallarını yağmaladı ve zulmetmekte sınır tanımadı. Yapılan zulme tahammül etmeyen, karşı çıkan birçok Yeniçeri komutanı da öldürttü. 23 Ağustos 1514'te, Çaldıran Ovası'nda Şah İsmail'in ordusuyla savaşa girişti. Savaş hayli kanlı geçiyordu. Donanım, organize ve sayı bakımından daha güçlü olan Yavuz'un ordusu karşısında Şah İsmail yenildi ve kendisi yaralı olarak geri çekildi, savaş İran topraklarında devam etti. Şah İsmail 1524'te öldü. Safevi Devleti 1736'ya kadar devam etti, fakat Şah İsmail'in ölümünden sonra giderek Şii Acem mollalarının egemenliğine girerek önceki Alevi hukuku ve geleneğinden koparak gericileşti.

Şah İsmail (Şah Hatayı) den mücadelede direnişi, insan olmada sevgiyi, dostluğu ve alçakgönüllüğü içeren şiirlerinden bir demet:

68- M. Akdağ'dan aktaran Çetin yetkin, *a.g.e.*, sf. 124

Direniş

Ela gözlüm pirim geldi
Duyan gelsin işte meydan
Dört kapıyı kırk makamı
Bilen gelsin işte meydan
Hudey hudey dostlar hudey
Hudey dudey canlar hudey

Ben pirimi hak bilirim
Yoluna kurban olurum
Dün doğdum bugün ölürüm
Ölen gelsin işte meydan
Nakarat

Bağ olan yerde bağ olur
Gül olan yerde hav olur
Bu sitemler çok zor olur
Çeken gelsin işte meydan
Nakarat

Şah Hatayı der sırrını
Ortaya koymuş serrini
Nesimi gibi derisin
Yüzen gelsin işte meydan
Nakarat

Dostluk

Şah Hatayı'm edem bu sırrı beyan
Kamil midir cahil sözüne uyan
Bir baştan ağlamak ömredir ziyan
İki baştan muhip yar olmayınca

Ezel bahar olmayınca
Kırmızı gül bitmez imiş

Kırmızı gül bitmeyince
Dertli bülbül ötmez imiş
...
Şah Hatayı'm ölmeyince
Tenim turab olmayınca
Dost dostan ayrılmayınca
Dost kıymetin bilmez imiş

d) Şah Kulu Hareketi

Anadolu halkının Osmanlı sömürüsüne, zulmüne ve koyu Sünniliğine karşı başkaldırdığı isyanlardan biri de, 2. Beyazıt döneminde, Alevi önderlerinden Şah Kulu önderliğindeki "Şah Kulu İsyanı"dır. Şah Kulu isyanının, aynı dönemde doğudan ve güneyden Anadolu'yu saran Şah İsmail hareketiyle hem siyasi, hem de organik ve moral bağlantıları vardır. Bundan dolayıdır ki, Şah Kulu kendisini "Şah İsmail'in Halefi" olarak tanımlıyordu.

Şah Kulu Hareketi, kendi çağının feodal-gerici egemen sınıfın iktidarına karşı gelişmiş devrimci köylü hareketidir. Osmanlı Devleti, devletin sivil ve askeri bürokrasisi içinde on binlerce ayrıcalıklı kişeye tanıdığı "Tımar Hakkı" ve doğrudan devlet adına toplanan vergiler yoluyla halkı dayanılmaz bir sömürü ve zulüm girdabına sokmuştu. Tarihten gelen bir isyan geleneğine ve devrimci ideolojiye sahip olan Alevilik, Osmanlı Devletine karşı Şah Kulu önderliğinde ayaklandı.

Bu gerçeği Osmanlı'ya rapor eden bir araştırmacı, Şah Kulu hareketinin halka şöyle seslendiğini yazar:

"...Tımarımızı satın alı alı cemi rızkımız tükendi. Tımar almağa deve gerek, mal gerektir. Yoldaşa tımar yoktur. Nerede maldar etrak taifesi varsa bezirgan oğulları varsa, kadı oğulları, mütevelli oğulları varsa, cümlesi ehl-i tımar oldular. Padişahın ne kadar ahçısı, seyisi, mehteri vesair hüddamı varsa cümlesi ehl-i tımar oldular, yoldaşa dirlik kalmadı. Görsünler, imdi tımarı na-mahalle verüb sipahi taifesini zulmetmekten ne fitneler zahir olsa gerekir."[69]

69- Çağatay Uluçay, *Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?*, sf. 55

Şah Kulu isyanı, 1511 ilkbaharda Antalya'da başladı. İsyan, itibarıyla bir Alevi isyanıydı. Fakat, diğer Alevi hareketlerinde de olduğu gibi Alevilerle sınırlanmış bir isyan değildi. Aleviler önderliğinde gelişmiş, ama sömürüye ve zulme karşı direnmek isteyen çeşitli halklardan ve dinlerden halkın köylü sınıfı hareketiydi. Harekete akın akın katılımlar oldu. Öyle ki, isyanı bastırmaya gönderilen Osmanlı askerleri dahi Şah Kulu'nun safına geçiyordu.

Şah Kulu ayaklanmasını hayretler içinde ve şaşkınlıkla ifade eden Osmanlı kaynakları, hareketin cengaverliğini şöyle ifade ediyorlar:

"...leşker münherim olıcak, şol sath-ı zeminin nutafında döküli ömrü piyadelikte geçmiş ağaç ayaklı Kızılbaş Türkleri erdüği bedevi atlara birer lü-abla Şah deyüb süvar oldular."[70]

İsyan Antalya ile sınırlı kalmayarak doğuya, içlere ve kuzeye doğru genişliyordu. Şah Kulu Karaman'dan kuzeye hareket ederek Orta Anadolu'yu ele geçirdi. Haziran ayında, Alaşehir'de karşılaıştığı Osmanlı ordusunu yenerek Bursa'ya doğru ilerlerken, orta ve güneydoğu Anadolu'yu düşmandan temizleyerek ele geçirdiler. Fakat, isyan çok kısa zamanda kitleselleşerek gelişmesine rağmen, organize ve donatım bakımından birçok yetersizlikler taşıyordu. İsyanın bu açığını gören ve düzenli bir organizeye kavuştuğunda yengi gücü kesinleşebileceğini anlayan Beyazıt, Sadrazam Hadım Ali Paşa komutasındaki ordusuyla karşı saldırıya geçti. Çetin kanlı geçen savaşın sonucunda, Şah Kulu hareketi yenildi, kendisi ise öldürüldü. Geri kalan kuvvetler İran'a geçti.

e) Nur Ali Halife Hareketi

Şah Kulu ayaklanması bastırılmıştı, fakat toplumsal zulüm ve haksızlık Osmanlı Devletinde yapısal bir sistematiğe dayandığından, halk isyanları yeni önderlikler yaratarak devam etti. Gerek yaşam koşulları, gerek Şah Kulu ayaklanmasında başta Şah Kulu'nun kendisi olmak üzere Alevi Türkmenlerin gördüğü

70- Ş. Tekindağ, *Şah Kulu Baba Tekeli İsyanı*, sf. 55

zulüm ve katliamlar halkın bağrında derin yaralar açmış, kin ve öfke ile doldurmuştu. Her şeyden önce halk, ayaklanmaların haklı bir temele dayandığına inanmış, peşpeşe gelen sınıfsal-siyasal ayaklanmalar bu inancı bilince dönüştürerek pekiştirmişti. Bir sonraki ayaklanmanın toplumsal zemini böylece oluşuyordu.

Nur Ali Halife önderliğinde yeni bir Alevi ayaklanması Çorum'da patlak verdi. 1512'de başlayan ayaklanma, Çorum, Amasya, Tokat ve Yozgat'a yayılarak güçlendi. Birçok zaferler kazandı. Yular-Kıstı Sinan Paşa'yı Kızılhisar'da yendi. Fakat Göksu'da Mehmed Ağa'ya yenilince, Nur Ali Halife öldürüldü. Sağ kalanlar ise, İran Şahı'na katılmak üzere İran'a kaçtılar.

f) Şeyh Celal Hareketi

Şeyh Celal Hareketi 1518'de Bozok'ta başladı. Bir Türkmen Alevisi olan Şeyh Celal, "yoksul insanların, topraksız köylülerin, ağır vergiler altında ezilenlerin hayatını düzeltmek, onlara mutluluk getirmek için..." halkı birleşmeye ve savaşmaya çağırdı. Bilgeliğiyle de ün yapmış Şeyh Celal'in çağrısına akın akın koşan halktan 20.000 kişinin üzerinde bir ordu topladı.

1. Selim, Şeyh Celal üzerine güçlü ordularını gönderdi. Tecrübe ve techizat yetersizliği nedeniyle düzenli Osmanlı ordusuna karşı giriştiği savaşta Şeyh Celal geri çekilerek İran'a yaklaşmak amacıyla doğuya ilerledi. Osmanlının icazetiyle yerel beylik kurmuş Şehsuvaroğlu Ali Bey, Osmanlılara yaranmak amacıyla Şeyh Celal ile savaşa girişti ve yendi. Şeyh Celal'in vücudu parçalanarak katledildi.

Şeyh Celal Hareketi 1518'de başlayıp 1519'da yenildi. Fakat, yaklaşık iki yüzyıl boyunca, çıkan Alevi isyanlarının hemen tümüne "Celaliler" adı verildi.

g) Baba Zünnun Hareketi

Osmanlı İmparatorluğu Rumeli'de güçlenip yayılırken, Anadolu'da gittikçe zayıflayıp daralıyordu. Anadolu halkı, Osmanlı-

nın her geçen gün artan keyfi vergi yükünü ve toprak gaspını kabullenemeyip eylemle karşı çıkmayı gelenek haline getirmişti. Denilebilir ki, Anadolu'da, devlet ile halk arasındaki ilişki pamuk ipliğiyle birbirine bağlanmıştır. Ayaklanmaların amacı da, bu bağı tümden koparmak, yani zor yoluyla devleti yıkmak ve yeni bir halk devleti kurmaktır.

Bozok'da Baba Zünnun ayaklanması Ağustos 1526'da başladı. Ayaklanmaya kıvılcım çakan olay şöyle gelişti:

Osmanlı sancakbeylerinden Hersekzade Ahmet Paşaoğlu Mustafa Bey'in emri üzerine, vergileri artırmak amacıyla yeni düzenlemelere gidiliyordu. Bu düzenleme faaliyeti içinde, Osmanlı memurları Söğün Koca adlı bir köylüye keyfi ve fazladan iki yüz akçe vergi yazdılar. Söğün Koca'nın itirazı üzerine, Osmanlı devlet görevlileri tarafından sakalı ve bıyığı kesildi. O tarihte sakal ve bıyığın manevi değeri tartışılmayacak kadar büyüktü. Dolayısıyla, Söğün Koca'nın sakalının ve bıyığının kesilmesi özelde kendisine, genelde de tüm Türkmenlere yani Alevilere karşı işlenmiş en büyük hakaret olarak yankı yaptı. İşte çıbanı deşen olay bu oldu.

Baba Zünnun önderliğinde köylüler ayaklandılar. İlkin Sancakbey'i olan Mustafa Bey ile Bozok kadısı Muslihüddin'i ve katibi Mehmet'i, beylik konağını basarak öldürdüler. Kanuni Sultan Süleyman'ın hâlâsının oğlu olmasından dolayı Mustafa Bey'in ölümü Osmanlı hükümetinde büyük tepki gördü. Hurrem Paşa komutasında harekete geçen Osmanlı ordusu, Baba Zünnun kuvvetleriyle Kurşunlu'da giriştiği savaşta yenildi. Başta Hurrem Paşa olmak üzere İçel Sancakbeyi, zeamet ve tımar sahibi birçok kişi öldürüldü.

Yenilgi üzerine Osmanlılar, Rumeli beylerbeyi Hüseyin Paşa komutasında yeni kuvvetler gönderdi. İlk çarpışmalarda Osmanlılar yenilgiler aldılar. Daha sonra yeni takviye güçlerle kendilerini tahkim ederek yeniden büyük çatışmalara girdiler. Bu çatışmalarda Baba Zünnun yaralanarak öldü, ama savaş tüm hızıyla devam ediyordu. Köylüler daha güçlü takviyelerle saldırarak Hüseyin Paşa'yı öldürdüler, ordusunu dağıttılar ve tüm cephanelerini ele geçirerek silahlandılar.

Hüseyin Paşa'nın yenilgisinden sonra, Diyarbakır Beylerbeyi Hüsrev Paşa komutasında yeni bir Osmanlı saldırısı başladı. Baba Zünnun'ün ölümü, önderlikte ciddi bir boşluk yaratmıştı. Zaten savaş içinde bulunulduğu için, yeni bir önderlik ve düzenleme yapılamadı. Bu eksiklikler sonucu, Baba Zünnun hareketi yenildi, bütün taraftarları kılıçtan geçirildi.

h) Kalender Çelebi Hareketi

Kalender Çelebi, Hacı Bektaş-ı Veli'nin torunlarındandır. Gerek Hacı Bektaş-ı Veli'nin soyundan olması ve gerekse bilge kişiliğiyle halk arasında sevilip-sayılan bir nüfuza sahipti. Bu özelliklerinden ötürü, halk arasında büyük bir taraftar kitleye sahip olan Kalender Çelebi, tamamen sosyal ve sınıfsal temellerden hareketle Osmanlı sömürüsüne ve zulmüne karşı büyük bir ayaklanmaya girişti.

Celali ayaklanmalarında olduğu gibi, Kalender Çelebi ayaklanmasına da, tımarlarına devlet tarafından el konulmuş birçok eski tımar sahipleri katılarak Osmanlıya karşı savaşa girmişlerdir. Böylece, Kalender Çelebi hareketi, çıkarları devlet egemenleriyle çelişen bütün devrimci sınıfları ustaca kazanmasını bilerek, tam bir halk hareketi seviyesine yükselmişti.

Kalender Çelebi ayaklanması, 1527'de Sivas yakınlarında başladı. Ayaklanmaya ilk başlarda 30 bin kişi katılmıştı. Kanuni Sultan Süleyman, Sadrazam İbrahim Paşa komutasında 30 bin yeniçeri, 2 bin sipahiyi ayaklanmayı bastırmak için gönderirken, Anadolu ve Karaman beylerbeylerini de harekete geçirdi. İlk çarpışmalarda, "Karaman beylerbeyi Mahmut Bey, Alaiye beyi Sinan Bey, Amasya beyi Koçi Bey, Birecik beyi Mustafa Bey, Anadolu deftardarı Nuh ve Karaman defteri kethüdası Şeyh Mehmet öldü ve Osmanlı askeri bozguna uğradı."[71]

Kalender Çelebi'nin savaştaki başarısı, ezilen halk katmanlarından yeni katılımlarla güçleniyor, etki alanı gittikçe genişliyordu. Sadrazam İbrahim Paşa, sadece askeri harekatlarla Çelebi ayaklanmasını bastıramayacağını anlamış olacak ki, "cepheyi

71- Çetin Yetkin, *a.g.e.*, sf. 137

içerden bölmek" taktiğiyle tımarları elinden alınmış eski sipahilere tımarlarını geri vererek satın aldı ve Kalender Çelebi'den koparark yanına çekti. Bu içerden bölme taktiği, Çelebi ayaklanmasını içte bozulmaya götürdü. Doğal olarak içten bozulmuş, hiyararşisi, disiplini ve cephe güveni zayıflamış bir hareket yenilmekten kurtulamaz. Nihayet Kalender Çelebi ayaklanması da böylesi bir yenilgiden kurtulamadı, yani yenildi. Kalender Çelebi başta olmak üzere, yanındaki diğer komutanlar, askerler ve sıradan halk kılıçtan geçirildi, cesetleri parçalanarak öldürüldüler.

i) Kara Yazıcı Hareketi

Kara Yazıcı hareketi, Celali Hareketleri'nden biri olarak hayli büyük bir etkinliğe sahiptir. Bu harekette Alevilik motifleri ve sembolleri pek ileri çıkmıyor, fakat bu, bu hareketin Aleviliği içermediği anlamına gelmemelidir. Çünkü, Alevi hareketleri zaten ekonomik özü ve toplumsal karekteriyle birer köylü hareketleri, yani ezilen-sömürülen sınıf hareketleridir. Ayrıca, tarih ilerledikçe ve bu hareketler bizzat geleneksel ayaklanmalar içinde olgunlaştıkça siyasal erginliğe kavuşarak gerçek ideolojik temellerine oturuyordu. Böylece, dini ve mezhepsel kavramlar da yerlerini somut tarihi ve toplamsal kavramlara bırakıyordu.

Bunları söylerken, Ç. Yetkin'in bu doğrultudaki belirlemelerine katıldığımızı da belirtelim:

"Daha önceki Aleviliğin hiç olmazsa düşünsel planda Aleviliğe dayanmalarına karşılık, toplumsal adaletsizliğin iyiden iyiye bütün Anadolu'yu sarması karşısında, ideolojik planda da Aleviliğin çerçevesi dışına taşılmış, çatışma Osmanlı Devleti ile tüm Anadolu halkı arasında gelişmiştir."[72]

Kara Yazıcı Hareketi'nin Türkmen Alevilerin yoğun olarak yerleşik bulunduğu ve ayaklanmaların merkez alanı olduğu Doğu İç-Anadolu (Karaman, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat, Sivas, Malatya, Maraş) da gerçekleşmesi, Aleviliğin siyasal ve potansiyel rolünü görmek bakımından önemlidir. Ayrıca, Kara Ya-

72- Çetin Yetkin, *a.g.e.*, sf. 141

zıcı Hareketi'nin kendini, adını Alevi önderlerinden Şeyh Celal'den alan "Celaliler"den sayması nedensiz değildir. Şu da akılda tutulmalıdır ki, 16. yüzyılın ikinci çeyreğinden 17. yüzyıla kadar gerçekleşmiş hemen tüm Halk Hareketleri kendilerini "Celaliler" olarak ilan etmiştir. Çünkü "Celalilik" 16. yüzyılın direniş sembolü olmuştu.

Kara Yazıcı Hareketi, 1598'de patlak verdi. Zamanın eyaleti olan Karaman (Doğu İç-Anadolu) da başlayan isyan, Osmanlı tarafından dirlikleri (zeamet ve tımar) ellerinden alınan küçük toprak ağaları ve sipahileri de içine almakla birlikte, ama yüzde doksan gücünü yoksul köylülerden (levendler) alarak büyük bir güç haline geldi. Osmanlılar, Kara Yazıcı'yı ayaklanmadan caydırmak için, önce Amasya sonra Çorum sancağını verdiler. Kara Yazıcı önce kabullenir göründü, fakat sonra buna uymayarak hareketi sürdürdü.

Hareket, Amasya-Urfa arasında sürüyordu. O sırada Kara Yazıcı Urfa'da bulunuyordu. Olayı soruşturmak üzere Osmanlı tarafından gönderilen ve aynı zamanda Türkmen olan Hüseyin Paşa, Kara Yazıcı ile birleşti. Urfa kalesine yerleşen Kara Yazıcı ve Hüseyin Paşa, Osmanlı paşası Mehmet tarafından kuşatmaya alınarak günlerce mahsur bırakıldılar. Hüseyin Paşa'nın teslim edilmesine karşılık kuşatmayı kaldıracağını söyleyen Mehmet Paşa'nın bu önerisine önce ret cevabı verildi, fakat günlerce süren kuşatmadan dolayı yiyecek ve cephanenin bitmesiyle kabul edilerek Hüseyin Paşa teslim edildi, Kara Yazıcı ise kendi güçlerini yanına alarak kaleden çıktı.

Kara Yazıcı Kayseri'ye doğru yola çıkarken, Kürt aşiret beylerinin, Hasan Paşa'nın ve İstanbul'dan gönderilen İbrahim Paşa'nın ordularıyla savaşmak zorunda kaldı. İbrahim Paşa'nın ordusu bozguna uğradı. Oradan Göksun'a geçmek isterken Hasan Paşa'nın ordusuyla savaştı ve büyük kayıplar verdi. Bunun üzerine, oradan Sivas'a ve Sivas'dan da Samsun'un Canik dağlarına sığınan Kara Yazıcı, o kış öldü.

Kara Yazıcı'nın ölümünden sonra, yerine kardeşi Deli Hasan Bey geçti. Deli Hasan abisinin yenilgisine yol açan Hasan Paşa'ya karşı Tokat'ta saldırıya geçti. Tokat kalesine kapanan Ha-

san Paşa'yı öldürdü ve kaleyi ele geçirdi. Tokat'taki zaferinden sonra Deli Hasan, 30.000 askeriyle önce Sivas'ı, sonra da Çorum üzerinden geçerek Ankara'yı kuşatarak teslim aldı. Her geçen gün gövdesi büyüyen Celaliler, bütün Anadolu'yu denetim altına almışlardı.

Fakat bu esnada, Deli Hasan Osmanlı'ya haber vererek bağışlanmasını ve kendisine beylik verilmesini istedi. Bu istek, Osmanlı Devleti tarafından sevinçle karşılanıp kabul edildi ve Deli Hasan'a Bosna Beylerbeyliği, bazı arkadaşlarına sancakbeylikleri ve 400'üne de sipahilik verildi. Bu teslimiyetle birlikte Deli Hasan 10.000 kişisiyle Osmanlı'nın safına geçti. Ama, Celali İsyanları yine durmadı. Önderlik ihaneti seçmiş, fakat halkın gerçek talepleri yine ortada duruyordu.

Bunca başarıya rağmen, Celaliler içinde yozlaşmalar da başlamıştı. Bu yozlaşmaların kuşkusuz ki maddi ve sınıfsal nedenleri vardı. Önceden de belirttiğimiz gibi, Celali İsyanları'na, toprakları ve nüfuzları ellerinden alınmış binlerce kişi de katılmıştı. Yeterli ideolojik mücadele ve pratik denetim olmadığı için, Osmanlı'dan gelen bu orta sınıf mensuplarının kendi eski ekonomik ve kariyer olanaklarına geri dönmeyi her zaman özleyecek ve mücadelesini vereceklerdi. Nihayet bunun sonucudur ki, Celali hareketlerine katılan eski orta sınıf küçük mülk sahibi ve sipahiler, kendi ideolojik, kültürel ve ahlaki değerlerini de birlikte getirerek Celali isyanlarını zaafa uğratmışlardır. Zaafa uğratmanın en etkili noktası şudur: Eski mülk ve kariyer sahipleri Celaliler'e katıldıklarında, tabanda değil tavanda yer aldılar, emredilen değil emreden oldular. Yani önderlik kademelerinde bulundular. Bu, Celali Hareketleri içinde yer alanlar arasında sınıf çatışmalarının maddi temelini oluşturdu. Bunun sonucudur ki, her sınıf devrime kendi sınıf çıkarlarından bakar. Eski mülk sahipleri ve sipahiler de böyle yaptılar; ekonomik çıkarları ellerinden alındığında halka yanaştılar, bu çıkarları geri alma imkanı verildiğinde ise halka ihanet edip Osmanlılara yanaştılar. Sömürücü ve bireyci amaçlar taşıyanlar tarihte hep böyle yapmışlardır, burada da böyle olmuştur.

j) Pir Sultan Abdal

Pir Sultan Abdal, 16. yüzyılda yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olmamakla beraber, içinde yer aldığı ve önderlik ettiği olaylar, yazdığı şiirler, mücadele ettiği güçlerin ve şahısların yaşamı bu döneme denk düşüyor.

Osmanlı'nın resmi olarak tarih yazımı ve kayıtları 2. Murat dönemi (1421) ile Fatih Sultan Mehmet dönemine (1451) rastlar. Ki bu da, kendi tarihine sahip çıkma anlamından ziyade, başka halkları egemenlik altında tutmak için propaganda amacıyla yapılmıştır. Kendi imparatorluğunun tarihini yazmayan-yazamayan bir devlet anlayışı, halkın tarihini yazması veya yazanları özendirmesi elbetteki beklenemez.

Yalnızca tarih konusunda değil, kültür, sanat ve edebiyat konusunda da Osmanlı geleneği bağnaz, tutucu ve hep engel koyucu olarak Ortaçağ gericiliğinin Anadolu'daki merkezidir. Arap Sünniliğinin ideolojik olarak devlete egemen olması, devlet hukukunun bu ideolojiye dayanması, bir insan mozayiği olan Anadolu'da yazım geleneğini oturtmamış olduğu gibi, yazıma (yani kitaba) düşman bir politika izlemiştir. Sözde bir "Türk Devleti" olmasına rağmen Türkler "etrak-ı bi-idrak" görülerek aşağılanmış, türkçe konuşmak, hor görünmek anlamına sokulmuş, halkın bu aşağılanmaya karşı yazılı propaganda yapması yasaklanmıştır. Ki, yasaklanan bu propagandanın halk kökeni isyankar Alevilerdir.

İşte, Osmanlı'nın halk içine ajanları sokup kitap tespiti yapıp toplattığını açıklayan bir emir:

"Çorum beğine Orta pare kadısına hukum ki Casus Kara Yakup bundan akdem rafızi ahzolunan fakih nam kimesne tarafından arzuhal getürüb Orta pare kazasına tabi cemaatinden Veli Fakih nam kimesne (kızıl) baştan geldüği zemanda otuz dört adet mücelled rafızi kitapları getürüp...Eğin Özi nam kışladan Selim Fakih nam kimesneye virüb...halıya memleketi idlal etmek üzre oldukların haber vermeğin...Zikrolunan kitablar hafiyyeten ele getürilüb suddei saadetime arz olunmasın emir edib buyurdum ki...Fi 19 Ramazan 984 (1576)."[73]

73- Çetin Yetkin, *a.g.e.*, sf. 139

Osmanlı'nın halk üzerindeki baskı ve zulmüne rağmen, direnen halk, gizli örgütler ve gizli yollarla haklılığın ve haklı mücadelenin propagandasını yapmada geri durmamıştır.

Pir Sultan Abdal'ın doğum ve ölüm tarihlerini gösteren kesin bir yazılı kaydın olmadığını söyledik. Ama onun doğumu ile ölümü arasına sıkışan yaşamı, sömürüye ve baskıya karşı, halkın mutluluğu için baş koymada dahi tereddüt etmeyen mücadele ile dolu olduğu açıktır. Halkımız da "nankörlük" yapmamış, Pir Sultan Abdal'ı hayranlık duyarak bugüne kadar taşımıştır.

"Pir Sultan Abdal, Sivas'ın Yıldızeli ilçesinin Çırçır Bucağına bağlı Banaz Köyü'ndendir. Köy, Yıldızdağı'nın etiklerinde, Çırçır'a 48 km uzaklıktadır. Denizden 1700 metre yükseklikte bir yaylanın üzerindedir. Evleri kerpiçten, damları topraktandır. Ak toprakla sıvalı duvarları, soğuktan korunmak amacıyla biraz yere gömülüdür."[74]

Pir Sltan Abdal 16.yüzyılda yaşamıştır. Doğumu konusunda kesin değil ama yaklaşık bir tahmini tarih verilebilir.

Bilindiği gibi, Osmanlı'nın sömürüsünden, baskısından ve zulmünden acı çeken Türkmen ağırlıklı Anadolu halkı, bir Türkmen olan Safevi Devleti'nin kurucusu ve önderi büyük şair ve humanist Şah İsmail'e (Şiirlerindeki adı "Hatayı"dır) büyük sempati besliyor, onu kurtarıcı olarak görüyordu. Şah İsmail'in 1524'te Çaldıran'da Yavuz Selim'e yenilmesinden ve daha sonra ölmesinden sonra yerine oğlu Şah Tahmasp geçti. Kanuni Sultan Süleyman 1533'te İran'a savaş açtı. Van, Erciş'i alarak Tebriz'e girdi. Buradan güneye yönelerek Zagros dağları üzerinden, Şah'ın denetiminde bulunan Bağdat'a yöneldi. Bağdat valisi Şerefeddin oğlu Muhammed Han Tahmasp'ın istemine uyarak Bağdat'ı boşaltınca, Osmanlı ordusu hiçbir direnmeyle karşılaşmadan Bağdat ile Basra'yı aldı. Osmanlı'nın başarısına ve Şah'ın yenilgisine üzülen Pir Sultan Abdal'ın yazdığı şiirden son mısrasına bakalım:

Pir Sultan'ım der ki Üçler Yediler
Kırklar da anda hazır idiler
Bağdat'ı Basra'yı verdi dediler
Aslı nedir neye verdin Bağdat'ı

74- Asım Bezirci, *a.g.e.*, sf. 41

Osmanlı'nın Bağdat'ı istilası 1534 olduğuna göre, A. Bezirci'nin de dediği gibi; Pir Sultan'ın bu şiiri 20-24 yaşlarında yazdığı varsayılırsa, 1510-1514 yılları arasında doğduğu ileri sürülebilir.

Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde 12 İmam aşkı, Şah İsmail ve halk sevgisi de yoğun olarak vardır, ama sömürüye, baskıya ve zulme karşı mücadele, isyana çağrı, prensiplere, yola (siyasete) bağlılık daha öne çıkıyor. Bütün Alevi ozanlarında olduğu gibi, Pir Sultan'da da, Tanrı, Muhammed, Ali, Hüseyin, 12 İmam, Hacı Bektaş ve Şah İsmail haklılığın, doğruluğun, mücadelenin ve direnmenin sembolleridir.

Alevi halk ozanlarının içinde Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinin dilinde ve içeriğinde daha fazla yalınlık görüyoruz. İnsandan hayvana kadar, üretimde ve yaşamda katkısı olanlar en büyük değer taşır onda. Yaşamın bu unsurları, onun gönlünde ölümsüz bir taht kurmuştu. Bu yüzdendir ki, onun şiir olarak dilinden, müzik olarak telinden ve direniş olarak yaşamından hiç eksik olmadı.

O; elette ki bir sanatçıydı. Ama aynı zamanda o, sanatıyla ezilen-sömürülen halkın yanında yerini belirleyen, safını tutan ve bir yönüyle de önderlik eden bir siyaset adamıydı. Bunu bilinçli olarak yapıyordu ve bu yüzden ne yaptığını hem kendisi, hem de Osmanlı Devleti biliyordu. Pir Sultan'ı yolundan koparmak için servet ve kariyer teklif eden Osmanlı, her denemede ondan red cevabını aldı. Osmanlı Devleti onu boynundan, ayak ve el bileklerinden zincirleyerek zindana attı, oradan ölü damına koydu, ama Pir'in yüreğini satın alamadı. Ve Osmanlı kararını verdi: "Pir Sultan Abdal asılacak!" 1589 yılında, Pir Sultan Abdal dara çekildi.

İşte Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinden bir demet:

Direniş

Koyun beni hak aşkına yanayım
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan
Yolumdan dönüp mahrum mu kalayım
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

Kadılar müftüler fetva yazarsa
İşte kement işte boynum asarsa
İşte hançer işte kellem keserse
Dönen dönsün ben dönmezem yolumdan

Yürü bire Hızır paşa
Senin de çarkın kırılır
Güvendiğin padişahın
O da birgün devrilir

Gelin canlar bir olalım
Münkire kılıç çalalım
Hüsey'in kanın alalım
Tevekkeltü tealallah

Mahluk Deccal oldu insan haşarı
Asla bilen yoktur hayırı şeri
Teber çekip şu mağaradan dışarı
Çıkalım bakalım nic'olur olsun
...
Pir Sultan'a Hüda yardım etmez mi
Müminler bağında bülbül ötmez mi
Bunca yattığımız gayri yetmez mi
Kalkalım bakalım nic'olur olsun

Fetva vermiş koca başlı Kör Müftü
Şah diyenin dilin keseyim deyü
Satır yaptırmış Allahın laneti
Ali'yi seveni keseyim deyü

Şahı sevmek suç mu bana
Kem bildirdin beni Han'a
Can için yalvarmam sana
Şehinşah bana darılır
...

Ali Baba eğer söze uyarsa
Emir Hüda'nındır Beyler kıyarsa
Ala gözlü yavrularım duyarsa
Al'ın çözüp kara bağlamasınlar

Haktan inayet olursa
Şah Urum'a gele bir gün
Gazada bu zülfikar'ı
Kafirlere çala bir gün

Hep devşire gele iller
Şah'a ola köle kullar
Rum'da ağlayan sefiller
Şad ola da güle bir gün
...
Devşire beyi paşayı
Zapteyleye dört köşeyi
Husrev ede temaşayı
Ali divan kura bir gün
...
Gülü Şah'ın doğdu deyü
Bol irahmet yağdı deyü
Kutlu günler doğdu deyü
Şu alem şad ola bir gün
...
Pir Sultan'ın işi ahtır
İntizarım güzel Şah'tır
Mülk iyesi padişahtır
Mülke sahip ola bir gün
...
Hak dostudur şu meydanı getiren
Sofra kurup hep açları doyuran
Peygamber'in köşkünde de oturan
Müminlere Hü yetiren Ali'dir

k) Dersim İsyanları

Dersim Alevi isyanlarına her hangi bir isyan ya da olay gibi bir tek başlangıç tarihi koymak, en azından şu aşamada bizim için imkan dahilinde değildir. Bugüne kadar Dersim İsyanlarını konu alan araştırmacı ve yazarların da, konu edindikleri Dersim'i ekonomik, sosyal, demografik, etimolojik, etnik ve tarihsel olarak ele aldıkları, objektif sonuçlar ortaya çıkardıkları kanısında da değiliz. Çünkü, siyasal ve toplumsal açıdan Dersim'in kendisi bir tarihtir. Öyle bir tarih ki, yaklaşık bir dönemi başlangıç yapmamız hoş karşılanacaksa, 1514'te Yavuz Selim (1. Selim) ile Şah İsmail arasındaki savaştan 1938 Dersim İsyanı'na kadar geçen 400 yıl boyunca, Dersim isyanlar ve savaşlar diyarıydı. Bir aşiretler toprağı olan Dersimliler, Osmanlı ve Cumhuriyet iktidarlarında merkezi ve yerel devlet kuvvetlerine karşı sayısız çatışmalara girmiş, savaşlar vermiş ve kendi aralarına devlet kuvvetlerini sokmamışlardır. Bu bakımdan, Dersim'in Alevi halk isyanlarının bütünlüklü tarihini yazmak, bu çalışmamıza sığmayacak kadar büyük olduğu gibi kolay da değildir.

"Dersim İsyanları" demek, 13. yüzyılda Babai isyanıyla başlayarak Anadolu'dan Ege'ye, oradan da Balkanlara yayılan Alevi menşeili halk ayaklanmalarının Dersim'deki ayağı demektir. Ve yine Dersim, yüzyıllar boyunca süren Alevi ayaklanmalarındaki yenilgiler sonucunda, isyancıların canlarını kurtarmak amacıyla gelip sığındığı bir özgür alandır. Dersim'in devletle sürekli savaş durumunda olması esas yönüyle bağımsızlıklarını savunma mücadelesidir, fakat diğer yönüyle zulümden kaçanlara kapılarını açmalarıdır. İmparatorluk boyunca, fetih amacıyla sayısız savaşlara girişen Osmanlılar, bu haksız savaşların hiçbirinde Dersim'den destek görmediler. Tersine, Osmanlılar'a karşı zincirleme patlak veren Alevi isyanlarının ayak bastığı bir alan da Dersim'di. Yavuz Selim ile Şah İsmail arasındaki savaş arefesinde de aynı tavır sergilendi. Anadolu'yu kucaklayan Şah İsmail sevgisi Dersim'de de büyüktü. Bu dönemde Dersim ve civar illerinde örgütlenme faaliyeti yürüten Şah İsmail'in halifesi Nur Ali büyük bir kitle gücüne sahiptir. Anadolu'dan Doğuya uza-

nan Çaldıran Savaşı'nın geri hatlarının başta Dersim'li olmak üzere diğer Aleviler tarafından kesilmesi yenilgiye yol açabilecek bir tehkileydi.

Yavuz Selim ile Şah İsmail arasındaki savaşta, Osmanlı ordusu gelip Sivas'a dayanıp kaldı. İlerliyemiyordu, çünkü Yavuz Selim'in Osmanlı egemen sınıflarını, Şah İsmail'in ise Anadolu halkını (esası Türkmenler'i) temsilen giriştikleri bu savaşta, Anadolu halkı Şah İsmail'e bağlanmış, Osmanlı Devletine karşı kinle doluydu. Öte yandan, Bektaşi etkinliğinin olduğu Yeniçeri ordusunun Alevi halkını hedef alan bu savaşta isteyerek savaşmayacağı da açıktı. Bunları gören Yavuz, Sivas'tan daha ileriye gidebilmek için ordu içinde ölümle ve tasfiye ile "temizlik" yapmayı önce gerçekleştirdi, bunun peşinde ise, "cephe gerisini sağlamlaştırmak" amacıyla 50.000 dolayında Alevi'yi katletti. Bu katliamda yoğun olmak üzere, ondan sonra da Dersim sınır eteklerinin uzandığı bütün topraklardan Dersim'e sığınma akımları sürdü.

Fakat buna rağmen, Yavuz'un orduları Dersim'e giremedi. Dersim'in kuzeyinde Mutu boğazını takibederek ilerleyebildiyse de, Dersim korkusu hâlâ yüreklerindeydi. Bütün gücüyle, bir yandan Şah İsmail'e karşı Doğuya ilerlerken, diğer yandan Güneyi hâlâ açıktı. Bir çok defa Güneyden Dersim'e girmeyi denemiş, yine de Harput'tan ileriye gidememişti. Tek çareyi Kürt beylikleriyle ittifak kurmakta bulan Yavuz, bu istemini İdris-i Bitlisi üzerinden gerçekleştirdi. İdris-i Bitlisi, bu ittifakta yer alabilen 25 Kürt aşiretini bir araya topladı. Görüşmeler sonucunda Kürt Beylikleri, kendi beylik çıkarlarını koruma karşılığında Osmanlı'ya her türlü desteği sunacaklarını içeren 6 maddelik anlaşma da imzaladılar. Komuta görevleri sorununda beylikler arasında çıkan anlaşmazlık üzerine, Yavuz'un koordinatörü İdris-i Bitlisi Yavuz'a şunları rapor etti.

"Burada öznel birlikten fazla çokluk vardır. Herkes yalnız ben olayım, benden başkası olmasın, diyor ve kimse kimseye itaat etmiyor. Yüce amaç kızılbaşların topluluğunu parçalamaya ve birliğini darmadağın etmeye yol açacak tedbirleri almak olduğuna göre, bu durumda sultanlık sarayının adamlarından, bü-

tün Kürt beyliklerinin itaat edecekleri ve emirlerine boyun eğecekleri birinin tayin edilmesi daha iyi olur. Böylece bu iş en hızlı ve en iyi şekilde tamamlanır."[75]

İdris-i Bitlisi'nin Dersim Alevileri'nin işini "hızlı şekilde bitirme" gayretleri de elbette ki gerçekleşmedi. Dersim halkı Yavuz'un da İdris'in de saldırılarını göğüsledi. Onlar yaşamdan silinip gitti, ama Dersim, kavgacı töresiyle yüzyıllar boyu yaşadı. Kırılamayan Dersim direnişine karşı Osmanlı'nın Doğudaki ittifakı her zaman Kürt aşiret beylikleri oldular. Kürt beyliklerinin Dersim'e karşı Osmanlı ile ittifakının en son halkası ise, 2. Abdülhamit döneminde kurdukları "Hamidiye Alayları"dır. Fakat bunlar da bir işe yaramadı. Kurulduktan sonra Osmanlı ordusuyla birlikte Dersim'e karşı saldırılara giriştilerse de, hiçbir zaman başarılı olamadılar. Nihayet, Osmanlı Devleti 400 yıllık mücadeleden sonra Dersim'i alamadan 1920'de yıkılıp tarihe gömüldü.

İmparatorluk yıkılmış yerine Cumhuriyet kurulmuştu. Bütün Aleviler'in yaptığı gibi, Dersim Alevileri de kurulacak Cumhuriyet'e destek verdiler. Destek vermekle birlikte, kuşkularından dolayı temkinli ve tedbirli olmayı da unutmadılar. Çünkü, yoksa dağılıp çözülürlerdi. Kuşkularından haksız da değillerdi: Yeşil Ordu'ya, Çerkez Ethem'e, sosyalistlere ve Kürtlere karşı saldırılar başlamış; toprak reformu, demokratikleşme yönünde adımlar atılmamış; "Takir-i Sükun", "Tevhid-i Tedrisad" yasalarıyla resmileştirilmiş koyu bir gericilik başlamış; grev, yürüyüş, toplantı ve kısaca hak arama dahi yasaklanmıştı. Bu durum karşısında Dersim aşiretleri silahlarını teslim etmedikleri gibi, yeni devleti de tanımadılar. Kemalist Cumhuriyet bir çok aracı kullanarak Dersim'e boyun eğdirmeyi denedi, fakat başaramadı.

Dersim Alevileri Kemalistlere teslim olmayı reddediyordu. Çünkü, kendilerinden önce Kemalistlerin gazabına uğrayan halk muhalefetinin nasıl bastırıldığını ve liderlerinin nasıl ortadan kaldırıldığını görmüşlerdi. Dersim'in kendileri için bir çıban başı olduğunu, ülkenin başka alanlarına da sıçrayabileceğini hesap eden Kemalist iktidar, Dersim'e karşı bir kırıma girişmenin

75- E.Xemgin'den Aktaran Ebu Bekir Pamukcu, *Dersim Zaza Ayaklanmasının Tarihsel Kökenleri*. sf. 42

planlarını yapmaya başladılar. Bu planların baş mimarı ve uygulayıcısının bizzat Mustafa Kemal olduğu açık olmasına rağmen, özellikle Alevi çevresinde bir kesim yazar bunu kabul etmiyor. Onlara göre, "Dersim katliamı sırasında Atatürk hasta olduğu için, bu katliamdan haberi yoktur. Dolayısıyla suçu da yoktur. Bu katliamı gerçekleştiren Celal Bayar'dır."

Mustafa Kemal'i Dersim katliamının dışına çıkaran bu tezin gerçeklerle ilgisi yoktur. Bu tez, politik bilimden uzak olduğu gibi, keyfi ve boşa zorlamadır. Dersim katliamı 1936'dan beri planlanmaktadır. Ayrıca bu dönemde Mustafa Kemal "Milli Şef"tir ve hele de böylesine büyük bir sorunda onun bilgisinin olmadığını söylemek gülünç olur. Dahası, 4 Mayıs 1937'de Dersim katliamının onaylanması olan "Tunceli Tenkil Harekatı" kararının çıktığı Meclis, Mustafa Kemal'in denetimi ve kontrolü altındadır. Aynı Meclis'in 1936 yılındaki açış konuşmasında, Mustafa Kemal Dersim hakkında şunları söylüyor:

"Dahili (iç -bn.) işlerimizden en mühim bir safha varsa o da Dersim Meselesidir. Dahilde bulunan iş bu yarayı, bu korkunç çıbanı, ortadan temizleyip koparmak ve kökünden kesmek işi her ne pahasına olursa olsun yapılmalı ve bu hususta en acil kararların alınması için, hükümete tam ve geniş salahiyet verilmelidir."[76]

1937'de Dersim'e karşı saldırıyı karara bağlayan Bakanlar Kurulu Kararı'nda da Mustafa Kemal'in imzası vardır ve şöyledir:

"4 Mayıs 1937
Başvekalet
Kararlar müdürlüğü
Sayı:

Son günlerde Tunceli'de vukua gelen hadiselere dair raporlar 4. 5. 1937 tarihinde Atatürk'ün ve Mareşal'ın huzurları ile tetkik ve mütalaa edilerek aşağıdaki sonuca varılmıştır:

1- Toplanan kuvvetlerle Nazimiye, Keçizeken (Aşağı Bor), Sin, Karaoğlan hattına kadar, şedit ve müessir bir taarruz hareketi ile varılacaktır.

76- Aktaran Ebu Bekir Pamukcu, *a.g.e.*, sf. 125

2- Bu defa isyan etmiş mıntıkadaki halk toplanıp başka yere nakil olunacaktır. Bu toplanma ameliyesi de köylere baskın edilerek hem silah toplanacak, hem bu suretle elde edilenler nakledilecektir. Şimdilik (2000) kişinin nakli tertibatı hükümetçe ele alınmıştır.

Mulahaza:

Sadece taarruz hareketiyle ilerlemekle iktifa ettikçe isyan ocakları daimi olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki, silah kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar vermeyecek hale getirmek, köyleri kamilen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür.

Not: Malatya'dan ve Ankara'dan gönderilen kuvvetlerin cepheye vasıl olmaları ve cephedeki kuvvetlerin ufak tefek talimleri ve istirahatları ve bundan başka Diyarbakır'dan gelecek taburun tavzifi, bütün bunlar düşünülerek bir hafta sonra yani 12 Mayıs'ta ileri harekata başlanabileceği anlaşılmaktadır.

Not: Paraya acımaksızın içlerinden çok adam kazanıp kullanmaya çalışmak lazımdır.

Aslı gibidir.

İmza"[77]

Görüldüğü gibi, 1938 Dersim katliamı, söylendiği gibi "Celal Bayar ile general Abdullah Alpdoğan'ın kendi başlarına yaptıkları bir katliam" değil, Mustafa Kemal'in önerisi ve onayıyla bir meclis kararıdır. Katliamın bu denli büyük olmasında bir yanıyla devletin Dersim'e karşı zalimane ve "kökünden temizleme-kesme" politikasıdır; ama öte yandan, birbirinden kopuk, hareket birliği zayıf ve çelişkiler yumağı yapısıdır. Fakat şu da görülmeli ki, aşiret yapısıyla aynı zamanda parçalanmış bir toplum olan Dersim, Aleviliğin felsefi ve törel demokratik harcı ile bu parçalanmışlığı bir çeşit demokratik federatif bir birlik ile bir arada tutabilmiştir.

İlginç bir şey de şu ki, Dersim'de irili ufaklı 30'a yakın aşiretin bulunmasına, bütün halk ait olduğu aşirette basit ve doğal tarzda bir türden örgütlü ve silahlı olmasına rağmen, aşiretler arasında önemli görülebilecek çatışma ya da savaşlar yoktur.

77- Aktaran Ebu Bekir Pamukcu, *a.g.e.*, sf. 134-135

Devletin kışkırtmaları sonucu bazen önemsiz olaylar doğmuşsa da, geleneksel toplumsal müdahale ile bu olaylar büyümeden barışla çözülmüştür. Örneğin; aşiret yapısının güçlü olduğu Kürtlerde ya da başka halklarda beylik ve egemenlik hırsından dolayı çıkan çatışmalar ve savaşlar Dersim Alevi aşiretlerinde yoktur. Yine, Kürt aşiretlerinde kötü bir gelenek olarak var olan "kan davası" Dersim aşiretlerinde yoktur. Ve Dersim aşiretleri arasında, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde devletin saldırıları karşısında birlik ve dayanışma varken, Kürt aşiretlerinde bu yoktur. Yok olduğu gibi, başkalarına ve bizzat Dersim aşiretlerine karşı Osmanlı ile işbirliği vardır. Bu iki farklı tavır, toplumsal olarak iki farklı ideoloji, kültür ve bakış açısından kaynaklandığı açıktır; fakat, üzerinde daha kapsamlı düşünmek ve bu farkı bütün boyutlarıyla daha gerçekçi sonuçlara vardırmak bir o kadar daha açıktır.

Tarihte yaşanmış Alevi isyanlarının tümünün bunlardan ibaret olmadığı açıktır. Burada değindiğimiz Alevi isyanları, ezen ve sömürenleri de ezilen ve sömürülenleri de derinden etkileyerek sarsan belli-başlı olanlarıdır. Bunun dışında, aynı amaçları ve aynı duyguları taşıyan küçük-yerel isyanlar vardır, hem de çoktur. Örneğin; Adana'da Donuz Oğlan, Veli Halife'nin ve Tarsus'da Yenice Bey'in, Uluborlu'da Kara Haydar'ın yerel isyanları gibi bir çoğu vardır. Çünkü Alevilik; devletin sömürüsüne, baskısına ve zulmüne karşı direnmenin Anadolu'daki toplumsal tabanını oluşturmuştur ve öncülük yapmıştır.

Dikkat edilirse, 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra potansiyel Aleviliğin yer aldığı isyan ve ayaklanmalar, Alevi menşeini ikinci planda tutup daha açıktan ve daha siyasal taleplerle ileri çıkarak, farklı halkları da etkileyebildiler. Önceden de belirttiğimiz gibi, Osmanlı devlet dini Sünniliğin Alevilik üzerindeki baskısının kısmi bir rolü olsa da, ama esas olarak sınıfsal bütünleşme ve siyasallaşmanın rolü burda belirleyicidir.

"BEKTAŞİLER OSMANLI DEVLETİYLE İŞBİRLİĞİ YAPTI" MI?

a- Amaçlar ve Kasıtlar

Geçmişten bugüne; "Bektaşiler'in Osmanlı İmparatorluğu ile işbirliği yaptığını", "Osmanlı padişahlarından icazet aldığını ve padişahların Bektaşiler'i her yönlü destekleyip onların gelişmesine göz yumduğunu", "Balkanlar'da Osmanlı kolonileri olarak Hıristiyanlar'ı asimile ederek devlete bağlama aracı olduklarını", "Yeniçeri Ocakları içinde Osmanlı'nın eğitmenleri olarak görev yaptıklarını"... ileri süren birçok yazar var. Aynı şekilde, Alevi-Bektaşi geleneği ve töresini bildiği veya yaşadığı halde, bu gelenek ve töreyi tersine çevirip çarpıtan veya çarpıtanların peşine takılan yazarları okuduğunda çelişkilere düşen kabarık bir kitle var. Bizim buradaki amacımız yanlış tarih aktarıcısı yazarları düzeltmekten ziyade, çelişkiler içinde boğulup yol çıkaramayan bu kabarık kitledir.

Öncelikle şunu belirtelim: Bektaşiler'i -aynı şekilde Aleviler'i- Osmanlı İmparatorluğu'nun gerici, zulümkar-despot ve yayılmacı emellerine alet etmeye ya da ayak yapmaya çalışanlar, Osmanlı döneminde Sünni-ümmetçilerdir, Cumhuriyet döneminde ise Türk-İslam sentezcileridir. Şunu da ekleyelim ki, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet döneminde Bektaşilik'i yanılgı sonucu değil de kasıtlı olarak böyle yansıtanlar, Alevilik'i-Bektaşilik'i yok etme, gözden düşürme amacı taşıyan Sünni ide-

olojik merkezlerin eli ve dilidirler. Açıktan saldırılar, tutmayınca da "överek" -gerçekte ise söverek- saldırdılar; veya herikisini birden yaptılar, yapıyorlar.

İmparatonluk'tan Cumhuriyet'in 1960'lı yıllarına kadar kırıntı halinde olsa bile demokrasi geleneğinin olmadığı, farklı fikirlerin ve tarih anlayışının belgelere dökülmediği, matbaanın 18. yüzyıl ortalarında girdiği bir ülkede objektif nitelik taşıyan belgeler bulmak hemen hemen imkansızdır. Fakat gerçek yaşamın ortaya koyduğu doğru şudur ki, Osmanlı-ümmet devleti ideolojisi ve örgütlenmesi Sünniler'in ve Sünniliğin egemenliği altındadır. Böyle bir devletin tarih boyunca kendine karşı düşman olan ve çatışma halinde bulunan Bektaşiliğe iyi gözle bakması, onu destekleyip güçlendirmesi mümkün mü? Acaba, hayat tersine mi işliyor. Yoksa, dünya yeniden mi kuruluyor?

Elbette ki bunların hiçbirisi değil! Bugünün sınıflı toplumu, geçmiş ve tarih olmuş sınıflı toplumların sınıf karşıtlıklarına dayanan kavgalar üzerine kurulmuştur. Sömüren ve sömürülen arasındaki bu kavga, geçmişten kalma bir miras olarak bugün de vardır. Sömürenlerin tarih anlayışı her zaman, haksızlıklara karşı verilmiş mücadele geleneğini zihinlerde silmek ve yok etmek olmuştur. İşte, Bektaşileri Osmanlı Devleti için birer "çömez" durumuna sokma çabasının kökleri buraya kadar uzanıyır. Yoksa, ne bir yanılgı, ne de bir unutkanlık değildir.

b- Bektaşiliğin ve Osmanlı Tarihinin Siyasal Kronolojisi

Bu başlık altında yer alan konuların ayrıntılarını başka bölümlerde verdik. Burada yapacaklarımız, ayrıntılara girmeden özet halinde, konuyu yeniden aktarmak olacaktır.

Bektaşiliğin doğuşu, 1239 Babai Ayaklanması'nın yenilgi almasına doğrudan bağlantılıdır. Bir Alevi hareketi olan Babai Ayaklanması'nın yenilgisinden sonra, Alevilik baş düşman ilan edilmişti. Bu koşullarda Aleviler, varolan potansiyeli yeniden örgütlemek ve yeni çevre ve alanlara açılmak amacıyla, gizli ve açık örgütlenmenin her iki yolunu da kullandılar: Dergah, Tekke, Zaviye, Hane gibi çeşitli isimler altında açıktan örgütlenme-

ye giriştiler. Elbette ki bu kolay olmadı; baskılar gördü, saldırılara uğradı, tehditler aldı ve bir çok kere kapatıldılar. Yine de bu olanaktan vazgeçilmeyerek yeniden yeniden açılmaları bir yana, bunlara yenileri de eklenerek kuruldular ve yaygınlaşarak geliştiler. Bu zorluklar karşısında yarı-gizli dönemler de yaşadılar, fakat yılmadan kendilerini varetme mücadelesini verdiler. Özellikle 1. Selim, 4. Murat ve 2. Mahmut dönemlerinde yapılan Alevi-Bektaşi katliamlarıyla kana bulandılar, fakat emekçi ideolojisi olan Aleviliğin ve Anadolu halklarının özgürlüğe olan tutkunluğu Bektaşi saflarını doldurarak yaşamaya devam ettiler. Anadolu ile de sınırlı kalmayarak Balkanlara taşındılar, güçlü kitle tabanı yarattılar.

Bektaşiliğin kurucusu Hacı Bektaş Veli'dir, devam ettiricileri ise sayısız önderlerle birlikte Balım Sultan ve Abdal Musa'dır. Hacı Bektaş Veli 1209 veya 1210 yıllarında doğmuş, 10 veya 11 yaşlarında iken kardeşi Mintas (Menteş) ile birlikte Moğol istilaları dönemi olan 1220'de Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Sivas'a yerleşmiştir. Uzun yıllar Baba İlyas-ı Horasani'nin müridi olarak eğitim görmüş ve aktif bir taraftarı olarak 1239'da Babai ayaklanmasına katılmıştır. Ayaklanma bastırılıp bütün Alevi-Bektaşi kitlesi takibata alınmaya başlandıktan sonra, Hacı Bektaş Veli Sivas'tan Suluca Kara Höyük'e (yeni ismiyle Hacı Bektaş'a) gelip yerleşmiş ve Dergah'ını açarak örgütsel çalışmalara başlamıştır. Bu örgütlenme çalışmaları yaklaşık 30 yıl boyunca aralıksız sürdü ve büyük bir kitle gücüne sahip oldu. Bir Dergah'la başlayıp bir çok bölgede bir çok Dergah'ın kurulmasıyla genişledi.

Dergahlar hem ideolojik-siyasi eğitim merkezleri, hem kültür kurumları ve hem de bir üretim-tüketim kooparatifi gibi işleyerek, kollektif mülkiyete aitti. Boş ve çalışmayan kimse yoktu. Herkes emeği-aşı ve kısaca yaşamı birbiriyle paylaşıyordu; herkes bir kazanda pişeni birlikte yiyordu.

Hacı Bektaş Veli'nin Bektaşiliği kurumlaştırarak yaymaya başladığı tarih 13. yüzyıl ortaları, yani 1250'lerdir. Bu tarihten Bektaşi çalışmalarının yasaklandığı 1826'ya kadar ve hatta ondan sonra da süren bir Bektaşi örgütlenmesi ve çalışması vardır.

Yüzyıllara yayılan bu tarihte, kurucusu Hacı Bektaş Veli olmasıyla birlikte onlarca değerli insanın katkı ve çabası vardır. Bunlar içinde de Balım Sultan. Abdal Musa, Sarı Saltuk, Kızıl Deli...gibi şahıslar öne çıkıyor.

Hacı Bektaş Veli'den sonra, sırasıyla Postnişinlik yapmış Bektaşi babaları şunlardır. (yılları gösteren tarihçe elimizde olmadığı için sunamıyoruz)

1- Hacı Bektaş Veli
2- Hızır Lale Sultan
3- Mürsel Balı Sultan
4- Balım Sultan
5- Resul Balı Sultan
6- Genç Kalender Efendi
7- İskender Efendi
8- Mahmut Efendi
9- Yusuf Balı Efendi
10- Betaş Efendi
11- Resul Efendi
12- Mürsel Balı Efendi
13- Bektaş Efendi
14- Hasan Efendi
15- Kasım Efendi
16- Yusuf Efendi
17- Hacı Zülfükar Efendi
18- Hüseyin Efendi
19- Şehit Abdülkadir Efendi
20- Elvan Efendi
21- Ali Efendi
22- Feyzullah Efendi
23- Bektaş Efendi
24- Abdüllatif Efendi
25- Feyzullah Efendi
26- Hamdullah Efendi
27- Veliüddin Efendi
28- Ali Celaleddin Efendi
29- Feyzullah Efendi

Osmanlı İmparatorluğu'na gelince; Selçuklu devleti 1243'de aldığı Kösedağ yenilgisiyle devlet olma işlevini yitirdi ve 1257'ye kadar can çekişir bir süreç yaşadı. 1257'de İlhanlı hükümdarı Hülagü'ya bağlanarak devlet yaşamına nokta koydu.

Selçuklular'ın yıkılmasından önce var olan beylikler, yıkılmadan sonra durumlarını daha da güçlendirdiler. Fakat aralarındaki çatışmalar, bu boşluğu değerlendirerek egemenlik kurma amacıyla daha da şiddetlendi. Bu dönemde varolan beylikler şunlardı: Karadeniz; Canikoğulları, Emiroğulları, Tacuddinoğulları, Çandaroğulları ve Umur Hanoğulları. İç ve Batı Anadolu ile Güney'de; Menteşeoğulları, Hamitoğulları, Eşrefoğulları, Germiyenoğulları, Aydınoğulları ve Saruhanoğulları gibi beyliklerdi. Bu beyliklerin dışında, İçanadolu'da Karamanoğulları ve Urfa, Diyarbakır, Mardin, Adıyaman merkezli İlhanlılar devleti vardı. Daha Selçuklular döneminde Batı'da küçük bir malikhane sahibi olan Ertuğrul Bey, Moğol istilası sırasında 400 adamıyla Selçuklular'a yadım etmesi karşılığında, Selçuklular kendisine Söğüt ve Domaniç'i toprak olarak verdiler. Artık belli bir toprağa da sahip olan Ertuğrul Bey, bu topraklar üzerinde yeni bir beylik kurdu.

Ertuğrul Bey'in 1280 yılında ölümüyle yerine oğlu Osman Bey geçti. Osman Bey İlhanlılar'ın egemenliğini kabul edip kendine dayanak bulurken, diğer yandan Bizanslılar'a karşı savaşımda topraklarını hayli genişletti. Sonradan "Osmanlı" adını alacak imparatorluğun nüve halindeki kuruluşu, 1280-1324 arası Osman Gazi dönemidir. 1324'de Osman Gazi ölünce, Beylik ünvanını oğlu Orhan Gazi aldı. Orhan Gazi daha babasının sağlığında başarılı görevler yapmıştı. Bizans'ın kendi içindeki çelişkileri kullanan Orhan, babasından devraldığı toprakları iki katına çıkararak Trakya'ya açıldı. Burayı işgal ettikten sonra 1360'da öldü. Orhan'ın ölümünden sonra Beylik liderliğine gelen oğlu Murat (1. Murat), babası döneminde elde geçirilen Trakya'dan Balkanlar'a uzanıp işgal etti. 1389'da ölen 1. Murat'ın yerini oğlu Bayezit (1. Bayezit) aldı. 1. Bayezit babasının Balkanlar'da ve Anadolu'da kazandıklarını koruma ve geliştirme içindeyken, 1400 yılında Timur karşısında yenildi. Böylece, Osman

ve Orhan Gazi döneminde hâlâ bir Beylik devleti, 1. Murat ve 1. Bayezit döneminde ise Balkanlar'a taşınılmış bir İmparatorluk devleti çöktü, dağıldı. 1402-1413 arası padişahsız bir "Fetret devri" yaşandı. Bu dönemde yerel otoritelerle yönetilen İmparatorluk 1. Mehmet'in elinden yeniden inşaa edildi. Bu dönemden önce ve sonra İmparatorluk padişahlarının adları ve yılları şöyledir:

Osmanlı İmparatorluğu'nun padişahları (1280-1922)

1- Osman Gazi, 1280-1324 (Ertuğrul Gazi'nin oğlu)
2- Orhan Gazi, 1324-1359 (Osman Gazi'nin oğlu)
3- 1. Murat, 1360-1389 (Orhan Gazi'nin oğlu)
4- 1. Bayezit, 1389-1402 (1. Murat'ın oğlu)
Çöküş, 1402- 1413 (Fetret devri, devletsel boşluk)
5- 1. Mehmet, 1413-1421 (1. Bayezit'in oğlu)
6- 2. Murat, 1421-1451 (1. Mehmet'in oğlu)
7- 2. Mehmet, 1451- 1481 (2. Murat'ın oğlu)
8- 2. Bayezit, 1481-1512 (2. Mehmet -Fatih'in- oglu)
9- 1. Selim, 1512-1520 (2. Bayezit'in oğlu)
10- Kanuni Süleyman, 1520-1566 (1. Selim -Yavuz'un- oğlu)
11- 2. Selim, 1566-1574 (Kanuni Süleyman'ın oğlu)
12- 3. Murat, 1574-1595 (2. Selim'in oğlu)
13- 3. Mehmet, 1595-1603 (3. Murat'ın oğlu)
14- 1. Ahmet, 1603-1617 (3. Mehmet'in oğlu)
15- 1. Mustafa, 1617-1618 (3. Mehmet'in oğlu)
16- 2. Osman, 1618- 1622 (1. Ahmet'in oğlu)
17- 1. Mustafa, 1622-1623 (3. Mehmet'in oğlu)
18- 4. Murat, 1623-1640 (1. Ahmet'in oğlu)
19- Sultan İbrahim, 1640-1648 (1. Ahmet'in oğlu)
20- 4. Mehmet, 1648-1687 (Sultan İbrahim'in oğlu)
21- 2. Süleyman, 1687-1691 (")
22- 2. Ahmet, 1691-1695 (")
23- 2. Mustafa, 1695-1703 (4. Murat'ın oğlu)
24- 3. Ahmet, 1703- 1730 (2. Mustafa'nın oğlu)
25- 1. Mahmut, 1730-1754 (")

26- 3. Osman, 1754-1757 (")
27- 3. Mustafa, 1757- 1774 (3. Ahmet'in oğlu)
28- 1 Abdülhamit, 1774-1789 (")
29- 3. Selim...., 1789-1807 (3. Mustafa'nın oğlu)
30- 4. Mustafa..., 1807-1808 (1. Abdülhamit'in oğlu)
31- 2. Mahmut..., 1808-1839 (1. Abdülhamit'in oğlu)
32- 1. Abdülmecit..., 1839-1861 (2. Mahmut'un oğlu)
33- Abdülaziz..., 1861-1876 (")
34- 5. Murat..., Mayıs 1876- Ağustos 1876 (2. Mahmut'un oğlu)
35- 2. Abdülhamit..., 1876-1909 (Abdülmecit'in oğlu)
36- Sultan Reşat..., 1009-1918 (")
37- Vahdettin..., 1918-1922 (")

c- Bektaşilik İle Osmanlı Arasında Temel Ayırım Noktaları

Şimdi esas konumuza geçebiliriz. Bektaşiler Osmanlı İmparatorluğu ile "işbirliği" yaptı mı, yapmadı mı? Biz bu soruya tereddütsüz "hayır!" diyoruz. Tereddüte düşmeden "hayır" derken, birinci hareket noktamız birey değil Bektaşilik'tir ve Bektaşilerdir. Prensip olarak genel içinde (Bektaşilik içinde) istisnalar (bireyler) kötü çıkabilir, Osmanlılar'la işbirliği yapabilir, hatta ihanet de edebilir. Ama bu genele (örneğin Bektaşiler'e) maledilemez. Bu istisnalar her zaman, her yerde ve her iyi şeylerde bulunabilir. Kaldı ki, Bektaşiler içinde birey düzeyinde dahi böylesi önderlerin olabildiğini belge ve mantıki düzeyde ortaya koyan da yoktur. Söylenen, bir varsayım ve iddiadan öteye varmıyor.

Bu "işbirliği" iddiasını tereddüte düşmeden reddederken, ikinci hareket noktamız ise bilimsel ölçüleri kullanmayı esas almamızdır. Bu kriterlerden yola çıkarak söylüyoruz ki, ateş ile barutu aynı mekanda tutmak nasıl ki olanaksızsa, Bektaşilik ile Osmanlı'yı da "işbirliği" içinde kabul etmek aynı şekilde olanaksızdır. Şundan dolayı:

1- Felsefi (dünya görüşü) olarak; Osmanlı İmparatorluğu kla-

sik İslam'ın din devletidir. Osmanlı İmparatorluğu Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun devamı, Anadolu Selçuklu İmparatorluğu ise İran Büyük Selçuklu Devleti'nin devamıdır. Tersinden alırsak; Klasik İslam'ı yani Sünniliği kabul ederek İran Selçuklu devletinin kurucuları Oğuz Türkmenler'i, Bizans İmparatorluğu'nu yenilgiye uğrattıkları 1071 Malazgirt Savaşı'yla hükümranlıklarını Anadolu'ya da taşıyarak Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdular. Moğol saldırısı sonucu yıkılan bu devletin yıkıntıları içinde, yaklaşık 50 yıl sonra kurulan Osmanlı İmparatorluğu Selçuklular'ın felsefi, din, kültür, gelenek ve törel mirasının devam ettiricisidir.

Klasik İslam felsefesi, kendinden önceki tek tanrılı dinlerin (Hıristiyan, Musevi) ama farklı çağda ve farklı isimle ortaya çıkmış koyu idealist ortodoks (cemaat-cami içi) bir felsefedir. Buna göre, her şeyin yaratıcısı, paylaştırıcısı ve denetleyicisi mutlak tanrıdır. O yoktan vareder, vardan yokeder. Tüm bunlar nedensiz, öncesiz ve sonsuzdur. Bunun neden böyle olduğu asla tartışılamaz, yasaktır ve cezası her zaman ölümdür. Bir yandan bireyin (kul'un) rolünü, fonksiyonunu ve yaratıcılığını yok sayarken, diğer yandan olup-bitenlerden bireyi sorumlu tutan mantıksız ve tuttarsız bir sonuca varıyor. Bu bütünlüğüyle ortodoks İslam, sömürü amacıyla egemen sınıfların ortaçağ ideolojisiydi. Ortaya çıktığı 6. yüzyıl koşullarında kabile derebeyliğine karşı mücadelede tüccar sınıfın bir sığınağıydı ve dolayısıyla halkın desteğini de almıştı. Ama hareket halinde olan toplum daha ileri de bu sığınağa sığmayarak dışarı çıktı. İslam içinde tasavvuf denen fikir akımı böyle oluştu.

Bektaşilik'te de bir tanrı kavramı vardır. Fakat bu tanrı, bir iyilik ilkesi anlamında bir tanrıdır, insanın dışında ve üstünde değildir, insanla birlikte vardır. Çünkü eğer insan olamasaydı, iyilik ilkesi anlamında bir tanrı da olmazdı, biri olmadan diğeri düşünülemezdi. Bektaşilik, Tanrı ile insanın birliğini (zıtların birliğini) "Vahdet-i Vücut" (varlık birliği) kavramıyla açıklar. "Vahdet-i Vücut inancına göre 'yaratan'la 'yaratılan' özdeştir, 'bir'dir. Yaratma yoktan varetme değil, gizlilikten açığa, görünüş alanına çıkmadır. Bilinmeyen tanrı, görünüş alanına çıkınca

bilenen 'Evren'e dönüştü, görünmezken görünür, bilinmezken bilinir oldu."[78]

"Vahdet-i Vücut" kavramının Tanrı kavramı, ilerletilmeye ve daha sağlam temellere oturtulmaya ihtiyacı olsa da şekil aldığı çağın koşullarında en ileri ve ilkel materyalist bir nitelik taşıdığını kabul etmek gerekir. Yazın alanına çok fazla girmese de, ama şiir olarak sanatla ve daha önemlisi yaşam biçiminde pratik davranışla, Alevilik-Bektaşilik bu içeriği hayli aşmıştır. Bunu ilke düzeyinde Tarikat, Marifet (bilim) ve Hakikat (gerçek) üçlemesiyle; ahlaki (törel) düzeyde "elinc, diline, beline sahip olmak" üçlemesiyle Şeriat'ı ve çağdışı olan her şeyi aşmış, hatta karşısına geçmiştir. Bektaşi felsefesine göre;

Vahdet kaynağından dolu içenler
Kanmıştır badeye şarap istemez
Hakikat sırrına candan erenler
Ermiştir mahbuba, mihrap istemez

Bu yolda can yoktur canan isterler
Gönül kabesinde erkan isterler
Ademe secdeyi her an isterler
Başka bir ibadet sevap istemez

Ariftir Mushaf'tan dersler okuyan
Tevrat'ı, İncil'i ezber okuyan
Cemal-i Mushaf'ı bir bir okuyan
Almıştır fermanı, Kuran istemez

Nesimi'yem aşkla zar u zar olan
Ecel ikrarında ber karar olan
Kiramen Katib'e yar-ı gar olan
Düşmüştür defteri, kitap istemez

Alevi felsefesinin özeti sayılabilecek bu şiirde özetle şunlar söyleniyor:

78- İsmet Zeki Eyüboğlu, *a.g.e.*, sf 288

1- Bizler, bizi ebedi gerçekliğin özüne birlik dolusunu (içkisini) içtik, bu nedenle şaraba ihtiyacımız kalmadı. Asıl gerçeğe, ebedi gerçeğe ulaşarak sevgiliye (Hakk'a) kavuştuk; bunun için mihraba gereksinimimiz kalmadı. (Cami'ye gitmemize gerek yok)

2- Bizim yolumuzda canın önemi yoktur, biz cananı (sevgiliyi, ebedi gerçekleri) arıyoruz. Gönlü Kabe bilir, gönüle ulaşma yolunun kurallarına uyarız. Biz; bu nedenle, insana secde ederiz; bizim için bundan başka bir ibadet yoktur.

3- Söylediği sözleri; Tevrat'tan, İncil'den anlamlar taşıyan Kuran'ın gerçeklerini ortaya çıkaran bizleriz. Biz Kuran'ı, insanın yüzünde bulur ve oradaki Kuran'ı okuruz. Bize başkaca bir Kuran gerekmez.

4- Bizler ebedi gerçekler peşinden koşmaktan yanıp yakılan ama yılmayan insanlarız. Ezelde "evet" dedik ve bu sözümüzden asla dönmeyiz. Biz zaten meleklerle dostuz. Bu nedenle, günah sevap melekleri bizim günahımızı, sevabımızı yazmayı bırakmıştır.[79]

Sen seni bilirsen nur-i Huda'sın
Sen seni bilmezsen Hak'tan cüdasın (ayrısın, dışındasın)

922 yılında Halac-ı Mansur; "Enel Hak, Eynim Hak" (Tanrı bendc, ben Tanrı'dayım) dediği için Abbasiler tarafından darağacına çekilirken aynı felsefi geleneğin mücadelesini veriyordu. Nesimi'den Pir Sultan'na kadar bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Ayna tuttum yüzüme
Ali göründü gözüme
Nazar eyledim özüme
Ali göründü gözüme

diyen Hilmi Dede, Tanrı'yı çok sevdiği Hz. Ali'de, Ali'yi de kendisinde kabul ettiği için, aynadan kendi kişiliğini, özünü, düşünce ve davranışını insani ölçülere uygun gördüğü için Tarısal Ali'yi kendi yüzünde ve özünde görüyor. Buradaki "ayna" bilinen ayna değil, kişinin kendini gözden geçirmesi, kendisiyle hesaplaşması, kendini sorgulamasıdır.

79- Rıza Zelyut, *a.g.e.*, sf. 172-173

Hak cihan doludur, kimse Hak'ı bilmez
Onu sen senden iste, O senden ayrı olmaz.

Dinim imanım odur (insan), O'nsuz olursam dünyada
Ne puta, haça taparam, ne din'ü iman tutaram

Mansur idim ol zamanda, onun için geldim bunda
Külümü göğe savurup, ben Enel Hak oldum Ahi

Nitekim ben beni buldum, bu oldu kim (ki) Hak'kı gördüm
Korkum onu buluncaydı, korkudan kurtuldum Ahi

Bektaşilik ile koyu Sünniliği benimsemiş Osmanlı padişahları arasında "işbirliği"ni doğuracak hiçbir ortak temelin bulunmadığını, yaptığımız bu çok kısa felsefi karşılaştırmada da görmek mümkündür. Biri; oruç, namaz, zekat, hac ve kelime-i şahadet ile insanın ve evrenin dışında duran, görünmeyen-bilinmeyen, işkence yerleri ve aletleri olan bir "Tanrı"dan bahsederek iknaya dayalı değil korkuya dayalı ve yaptığı ile göründüğü arasında zıtlık oluşturan bir tapınma zorunluluğu şart koşuyor. Diğeri ise; görünmeyen, bilinmeyen ve el ile dokunulmayan bir Tanrı'yı redederek; görünen, bilinen ve el ile dokunulan bir Tanrı'dan (insan) bahsederek insanı en büyük değer gören, ona sevgi, sohbet ve aşk ile yaklaşan, bencilliği ve çıkar üstünlüğünü rededen, zora dayalı değil, gönüllü iknaya dayalı bir yolu seçiyor. Bu yol, her şeye insanla başlayıp bitiriyor, bunun dışında kalan bütün soyut bilim dışı tezlere kapalıdır. Bunun için Yunus şunları söylüyor:

Cennet cennet dedikleri
Bir ev ile bir kaç huri
İsteyene ver sen onu
Bana seni gerek seni

2- Siyasal tarih, Bektaşiler'in Osmanlılar'la "işbirliği" yaptığına değil yapmadığına, bundan da öte hep çatışma halinde ol-

duğuna tanıktır. Sanırız, ideolojik dünya görüşü ve felsefi yaşam biçimi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun en üstten en alta kadar, bütün örgüt ve kurumlarıyla Sünni-Şeriat'ın egemenliği altında olduğunu herkes kabul ediyor. Selçuklular'a karşı 13. yüzyıl ortalarında Baba-i ayaklanmasıyla başlayıp, Selçuklular'ın devamı olan Osmanlılar'a karşı 19. yüzyıla kadar çeşitli isimler önderliğinde devam eden Alevi-Bektaşi isyanları Osmanlı iktidarını bir çok zaman yıkımla yüzyüze getirmiş ve dolayısıyla Bektaşiler'le Osmanlı Devleti arasında hiçbir zaman dostluk ve ittifak kurulmamıştır. Kuşkusuz ki bunun temelinde, Osmanlılar'ın feodal-sömürücü egemen sınıf çıkarlarıyla Bektaşiler'in temsil ettiği sömürülen köylü-emekçi sınıfların ekonomik çıkar çatışması yatmaktadır. Cumhuriyet dönemi egemen sınıfların yaptığı din tüccarlığı, Osmanlılar'da resmen ve açıkta Şeyhülislamlık kurumuyla yapılıyor, din yasaları herşeyi belirliyordu. Bu yüzdendir ki Şeyhülislam, atamalar yapılırken olduğu gibi yığınca bürokratı, dahası veziri ve padişahı görevden almada olsun, idam fermanları çıkarmada olsun "Fetva"lar çıkarırdı. Bu konudaki fetvalarıyla Şeyhülislam Ebusuud Efendi en ünlüleridir. Osmanlı Devleti, aynı zamanda bir fetva devletidir.

"Şehülislam Dini Yasa'nın yorumunda en üstün yetkiyi temsil ediyordu ve padişah da içinde, imparatorluktaki bütün kişilerin karar ve davranışının yasallığı üzerine yargı verebilecek tek kişiydi... 16. yüzyıl sonlarında Şeyhülislam'ın önemi daha da artar." (16. yüzyıl Alevi-Bektaşi isyanlarının dorukta olduğu akılda tutulmalıdır.)[80]

"Kızılbaşlar'la (Alevi-Bektaşiler'in bir ismi de Kızılbaş'tır, bn.) ilgili, bu köksüz, gerçek dışı suçlamalar ('Kızılbaş'lar anabacı ayırdetmeksizin cinsel ilişkiye girerler' türünden sapık iftiralar kastediliyor, bn.) *Osmanlı Devletinin kurulduğu yıllarda başlar.* Sünni Osmanlı yönetimi, kendi gibi düşünmeyen yüzbinlerce Alevi'yi öldürmüş, ortadan kaldırmıştır. Bunun en ürkünç örneklerini *Yavuz Selim, Dördüncü Murat* ile onların görevli paşaları vermiştir. *Kanuni* dönemi, ondan sonra gelen üç padişah Alevi öldürmekle birbirleriyle yarışa tutuşmuşlar gibi-

80- Stafanos Yerasimos, *a.g.e.* sf, 181

dir. Osmanlı Devletinin en büyük din görevlisi olan Şeyhülislam bile Kızılbaşlar'ın, Aleviler'in öldürülmelerini din bakımından gerekliliği görüşünü savunmuş "fetva"lar vermişlerdir. Bu konuda Şeyhülislam Ebussuud Efendi'den birkaç örnek vermek konunun açıklığa kavuşmasında önemlidir:

(... Kızılbaş topluluğundan öldürülmesi helal olan, öldüren gazi, Kızılbaş topluluğunun elinde kalıp öldürülenler şehit olur mu? Evet olur, en büyük gazadır (din yolunda savaştır), tanrı yolunda büyük bir şehitliktir...

... Peygamber, ehl-i sünnet topluluğunun da içinde bulunduğu yetmişüç topluluktan yalnız ehl-i sünnet kurtulacak, ötekiler ateşe atılacaktır, buyurmuştur. Bu Kızılbaş topluluğu o yetmiş topluluktan bile değildir, her birinden biraz kötülük, biraz suç, biraz ortalığı karıştırıcılık almış, kendi inançlarına göre benimsedikleri küfüre, sapkınlığa katıp karıştırmış, yeni bir küfür yolu yaratmışlardır. Gün geçtikçe de çoğalmaktadırlar. Şimdiye değin sürdürdükleri bilinen kötülükleri, suçları konusunda Şeriat kuralları gereğince geniş anlamlı yargı şudur: O acımasız kişiler yüce Kuran'ı, yüce Şeriat'ı, İslam dinini küçümsemekle, Şeriat kitaplarını yermekle, ocağa atıp yakmakla, din bilginlerini kendi bilimleri uğruna üzüntü duymadan suçlayıp kırmakla, başkanları (Şeyhleri) arabozucu kötü kişiyi Tanrı yerine koyup önünde eğilmekle, haram olduğu kesin kanıtlarla ortaya konan, dince yasaklanan içkileri, nesneleri yapmakla, Ebu Bekir ile Ömer'e sövdüklerinden, kafir olduklarından, Aişe'nin bunca ayetle suçsuzluğu, temiz bir kadın olduğu, aklandığı ortaya çıkmışken onlara dil uzatmakla, yüce Kuran'ı yalanlayıp kafir olduklarından başka, Peygamber'e bile kötü sözler söyledikleri ortaya çıktığından, çağlar boyunca gelen bilginlerin ortak konuda birleşen yargıları gereğince öldürülmeleri uygun görülmüştür, suçlulukları konusunda kuşkuya kapılanlar da suçludur."[81]

Osmanlı Devletinin Alevi-Bektaşi-Kızılbaşlar için söylediği ve yaptığı budur. Bu tarihsel gerçek, Bektaşiler'le Osmanlı arasındaki durumu böyle ortaya koyuyorsa, bu ikisi arasında bir "işbirliği"nin olamayacağını politik bilimden haberi olan herkes kabul eder.

81- İsmet Zeki Eyüboğlu, *a.g.e.*, sf. 401-403

Bu konuda yanılanların yanlışı, "ilişki" ile "işbirliği" arasındaki farkı göremediklerinden ve kasıtlı çarpıtmaların peşine takıldıklarından kaynaklanıyor. "İşbirliği", birden fazla sınıfın, partinin veya daha da geneliyle gücün amaç ve çıkarlarının bir noktada birleşmesi sonucunda, uzun veya kısa vadeli olarak başkalarına karşı kurduğu ittifaktır. İki siyasal yoğunluk arasında üçüncüye karşı ortak bir temel yoksa, orada "işbirliği" de yoktur. Ayrıca, "işbirliği" yapanlar arasında protokal ya da anlaşma imzalanır. Şimdi "işbirliği vardı" temelsiz ve mantıksız iddiaları ileri sürenlere soruyoruz: 1- Bektaşiler'le Osmanlı Devleti arasında herhangi bir çıkar birliği var mıydı? 2- Var idiyse, en azında 600 yıllık bir Osmanlı tarihi içinde somut bir protokol, anlaşma ya da resmi devlet belgelerinde somut bir kanıt gösterebilir misiniz? 3- En önemlisi ise, Alevi-Bektaşi isyanlarının tümünün başka topraklarda başka din ve uluslardan halklara karşı değil de, bizzat Anadolu'da Osmanlı Devletine karşı gelişmesini nasıl açıklayacaksınız? Bektaşiler'le Osmanlılar'ı "birleştiren" düşmanlar kimlerdi? 4- Ve son olarak; ulus, din ve ırk ayrımı yapmayan, üretimden tüketime kadar paylaşımı, sömürü ve baskıya karşı mücadeleyi ilke edinen, insanı temel alan Bektaşilik ile her yönüyle asalak, barbar ve gerici bir Osmanlı Devleti arasında nasıl "işbirliği" kuruyorsunuz, bize de açıklar mısınız?

İlişki konusuna gelince: İyi ile kötü, dost ile düşman arasında her yerde ve her zaman ilişki vardır. Eğer ilişki olmazsa çelişki ve çatışma da olmaz; iyi ile kötü ve dost ile düşman da olmaz. Dünya siyasal tarihi bunun örnekleriyle doludur. Yeri ve zamanı geldiğinde, nesnel şartlar zorunlu kıldığında her güç ile ilişki kurulabilir. Burada önemli olan, ilkelerini ve bağımsızlığını koruyabilmektir. Böylesi ittifaklar, kimin kimden nasıl yararlandığı anlamını taşır ve karşılıklı anlaşmalarla yapılır.

Bektaşiler'le Osmanlı Devleti arasında anlaşmalı değil ama yine de bir ilişki vardır. Bu ilişki; devletin icazetine sığınmış ve teslimiyetçi-uzlaşmacı biçimli değil, devlete ve devletin tüm baskılarına rağmen Osmanlı kurumları içinde hem gizli hem de açık çalışmaya dayalı bir mücadeledir. Bu mücadele becerisi ve

sonucudur ki Bektaşiler, örgütlülükleriyle alttan yukarıya doğru Osmanlı sarayını kuşattılar, etkinliklerini arttırdılar. Yeniçeri ordusunun Hacı Bektaş Veli'yi Pir kabul edip Bektaşileşmeleri bu çalışmanın ürünüdür. Kendisinden önce var olan mevcut iktidarı devirmeyi amaç edinmiş hiçbir muhalif güç, bu iktidarın egemenliğinde olan bütün kurumlara gizli-açık, şiddet veya şiddet dışı yol, yöntem ve araçları yerinde, zamanında kullanarak iktidar içinde iktidar olma becerisi gösteremezse, gerçek anlamda siyasal bir güce dönüşemez. Bektaşiler'in Osmanlı ile ilişkilerinin amacı ve niteliği de budur, böyledir.

d) "İşbirliği" İddialarının Tutarsızlığı

Bektaşiler'le Osmanlı arasında "işbirliği" iddialarının en önemli olanlarına bakalım:

1- "Orhan Gazi Yeniçeri Ocağı'nı kurarken, Hacı Bektaş Veli'den Yeniçeriler'i eğitmesi için öneri götürerek destek istemiş. o da bunu kabul ettmiş ve bundan dolayı Yeniçeriler Bektaşilik'i benimsemiş."

Her bakımdan tutarsız ve mantıksız bir sav ya da söylenti... Çünkü birincisi; Hacı Bektaş Veli ile Orhan Gazi aynı dönemin insanları değiller, farklı tarihlerde yaşamışlardır. Hacı Bektaş Veli 1209 veya 1210 yıllarında Horasan'da doğmuş, 1220'de Anadolu'ya gelmiş, 1239'da Babai ayaklanmasına katılmış ve 1270 veya 1271'de ölmüştür. Orhan Gazi ise, Sultanlık'ta bulunduğu dönem 1324-1359'dur. Bu tarihlere göre, Hacı Bektaş Veli'nin ölümü ile Orhan Gazi'nin Sultanlığa gelişi arasında 54, ölümü arasında ise 89 yıl vardır. Her şeyden önce bu ikisi birbirlerini hiç görmemişlerdir. Görmedikleri için de, "Yeniçeriler'in eğitimi üzerine anlaşmaları" da mümkün değildir.

İkincisi; böyle bir "işbirliğinin 1363'te Yeniçeri Ocağı'nın kurulmasıyla yapıldığı" söyleniyor. Oysa gördük ki, Orhan Gazi 1359'da öldüğüne göre 1363'de Yeniçeri Ocağı'nı nasıl kurabilir?! Kaldi ki, Yeniçeri ordusunun oluşması ve Yeniçeri Ocağı'nın kurulması Osmanlılar'ın Balkanlar'ı işgal etmesiyle başlar, ki bu da Orhan Gazi dönemi değil, 1. Murat dönemidir. Do-

layısıyla, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş tarihi olarak 1363'ü veren tarihçilerin tümü yanılıyorlar.

Aynı yanılgıya İ. Melikoff da düşüyor: "Hacı Bektaş, üst derecede bir halkvelisi oluşunu, ilk Osmanlılar'la ilişkilerine ve Orhan Gazi'nin kendisini Yeniçeriler'in koruyucusu yapmış olmasına borçludur. Bu sebepledir ki Bektaşilik, daha sonra Türk halk tarikatlerinin en ünlüsü olmuştur."[82] Burada kasıtlı çarpıtma olmasa da bilgi eksikliği vardır. Çünkü yazar aynı eserinin 155. sayfasında, Hacı Bektaş'ın ölümünü 1270-1271 tarihini verenlere katılmasına rağmen, 1324'de Osmanlı Beyliği'nin başına gelmiş Orhan Gazi'yi Hacı Bektaş ile buluşturması başka türlü açıklanamaz.

2- "...İlk üç padişahın; Osman Gazi (1. Osman), Orhan Gazi ve 1. Murat'ın Ahi olduklarını bazı kaynaklar yazar. Orhan Gazi'nin Yeniçeri Ocağı'nı 1363 yılında Bektaşi tekkesinin duasını aldıktan sonra gerçekleştirdiği bilinir.

Bu olay şöyle gelişir:

Bektaşilik'le yakından ilgilenen bir padişah olan Orhan Gazi devşirme çocuklardan (Hıristiyan vs.) kurulu orduya kutsal bir özellik vermek için, bunlardan bir grubu alarak Haci Bektaş-ı Veli türbesinin bulunduğu Suluca Kara Höyük'e gider. Dergahı ziyaret eden Orhan Gazi, orada bulunan Pir'e 'Pir hazretleri, yeni kurduğum Ocak için sizden hayır duası almaya geldim' diyerek, Hıristiyan çocuklarını gösterir. Hacı Bektaş'taki Pir, elini çocuklardan birinin başına koyarak:

'Bunların adı Yeniçeri (yeni asker) olsun. Cenabi Hak yüreklerini ak, pazularını kuvvetli, kılıçlarını keskin. oklarını tehlikeli, kendilerini daima galip buyursun' diye dua eder.

Böylece Yeniçeri Ocağı'nın isim babası Bektaşi Pir'i olur. Yeniçeriler pirleri olarak Hacı Bektaş-ı Veli'yi tanırlar...

Daha sonra Hacı Bektaş Pir evinden kutsal bir kazan alınır, Yeniçeri Ocağı'na götürülür. Bu kazan sonraki yıllarda, Yeniçeriler'in çeşitli haksızlıklara tepki olarak 'kaldırdıkları' kazandır."[83]

82- İrene Melikof, *a.g.e.*, sf. 202

83- Cemal Şener, *a.g.e.*, sf. 121-122

Burada Cemal Şener'in dayandığı bazı "kaynaklar"da ve kendisinin yaptığı yorumda, tarihsel gerçeklerle çelişen önemli yanlışlıklar var. Birinci yanlış; " ilk üç padişahın; Osman Gazi (1. Osman), Orhan Gazi ve 1. Murat'ın Ahi olduklarını" göstermektir. Bir kere, 13. yüzyılda Ahi Evren tarafından kurulan Ahilik tarikatı, üretim-tüketim ahengini koruyan ve denetleyen bir esnaf-halk teşkilatı olmakla, Batını özellikler taşımakla birlikte Bektaşilik ile eşitlenemeyecek derecede ayrılıkları da vardı. Fakat Moğol işgaline karşı direndikleri için Moğollar'ın, Selçuklu devletinin sömürüsüne ve ulemanın koyu Sünni baskısına karşı direndikleri için Selçuklular'ın kıyımına uğradılar. Bundan dolayı, toplumsal şartlar Ahilik'i Bektaşilik'le aynı cephede birleştirdi. Bu mücadele birliği, süreç içinde Ahiler'i, entellektüel birikimi ve politik etkinliği daha gelişmiş Bektaşiler içinde erimeye ve Bektaşileşmeye götürdü. Böylece Ahilik tarikatı, içinde taşıdığı değerli yönlerini Alevilik'e katarken, kendisi de 14. yüzyılda ortadan kalktı. 13. yüzyılın birinci yarısından başlayarak Ahilik'in ortadan kalktığı döneme kadar Ahiler'le Bektaşiler'in siyasal kaderi de, dostu ve düşmanı da birleşmiştir. Kıyım geldiğinde, her ikisini birden çemberine almıştır. Bunun sonucudur ki Ahi Evren, Moğol işgaline karşı direndiği için Moğol yönetimiyle çok iyi geçinen Mevlana'nın müridi Nureddin Caca tarafından 1261 yılında katledildi.

"İlk üç Osmanlı padişahı"na gelince: Bilimsel mantığa dayanırsak, bu üçünün de Sünni olduklarını ve gittikçe de Sünniliği kurumlaştırdıkları her yönüyle açıktır. Çünkü bu üç padişahın iktidar dönemi, 1280-1389 yani bir asırdan fazladır. Eğer, dendiği gibi bunların "üçü Ahi" olsaydı, bu bir asırlık dönemde Ahiliği ve Ahiliğe yakın Bektaşiliği ezip yok etmeye çalışmaz, tersine destekler ve kurumlaşmalarını sağlardı. Hele de tek adam yönetimi padişahın bir yandan "Ahi olması", ya da Bektaşiliğe "sempati ile bakması", diğer yandan Ahi-Bektaşi kıyımına girişmesi veya yapanları görmezden gelmesi, Şeyhülislam önderliğinde Sünniliği fetva kurumu haline getirmesi ve Sünni hukuka dayanması nasıl açıklanabilir?

Ayrıca; yerli ve yabancı yazarların bir çoğu ile birlikte Ce-

mal Şener de, adı geçen üç padişahın Bektaşiler'le yakınlığını "kanıtlamak" için, "...Hacı Bektaş-ı Veli'nin dergahını ve mescidini 2. Osmanlı sultanı Orhan Gazi Bey, türbesini de 2. Murat yaptırmıştır. Sonradan bu türbeyi 2. Beyazıt tamir ettirmiştir."[84] diyerek Şapolyo'dan aktarımda bulunuyorlar. Sünniliği resmi devlet dini kabul etmiş ve bu yüzden Alevi-Bektaşi ve Ahilikle siyasal çatışmalar içinde bulunan Osmanlı padişahlarının, hele de 2. Murat ve 2. Beyazıt'ın Bektaşiliğe böylesi "hizmetleri" götürmesini düşünmek eşyanın tabiatına aykırıdır, bundan dolayı da bu kaynaklardan kuşkuluyuz. Ama gerçek olduğunu kabul etsek bile bu, aldatıcı olmamalıdır. Zayıf oldukları anda tüm sömürücü sınıflar, geniş bir cephe oluşturmak için insancıl ve demokrat görünmüş, ama bu oyunu boşa çıktığında veya kendini sağlama aldığında saldırganlığını dışa vurmada geçikmemiştir. Bu tarihsel tecrübeye dayanarak diyoruz ki, 1994'de Hacı Bektaş şenliklerine katılan Süleyman Demirel ve diğer oy avcıları ne kadar "Bektaşiler"se veya Bektaşiliği "seviyorlar"sa, üç Osmanlı padişahı ve 2. Murat ile Beyazıt da o kadar "Bektaşiler" veya Bektaşiliği "seviyorlar".

Bunlardan da öte ve vahim olanı ise; Hacı Bektaş'ın ve Bektaşiliğin "72 millete bir gözle baktığını", "insanı ve insan sevgisini en büyük değer olarak gördüğünü", "eşitlik üzerine kurulmuş demokrasiyi savunan en gerçekçi kişi ve kurum olduğunu" herkes ve aynı şekilde yukardaki yazarlar da kabul ediyorlar, ama diğer yandan, Hacı Bektaş dergahında bulunan Pir'e, her yönüyle bir zaptiye ve kıyım devleti Osmanlı'nın askerlerine "Cenabı hak yüreklerini ak, pazularını kuvvetli, kılıçlarını keskin, oklarını tehlikeli, kendilerini daima galip buyursun" duası ettiriyorlar. Bir yandan her türlü haksızlığa karşı bir Hacı Bektaş ve Bektaşilik, diğer yandan her yönüyle haksız bir konumda bulunan Osmanlı Devletine "hayır duaları eden" bir Hacı Bektaş ve Bektaşilik! Dünya görüşleri birbirine zıt iki gücü bu şekilde "birleştirmek" kötü bir hayal ürünüdür, bir düzmece ve paradokstur.

84- Bkz. Cemal Şener, *a.g.e.*, sf. 107, İrene Melikof, *Uyuridik Uyardılar*, sf. 223

Aynı paradoksu Stanford Shaw da yaşıyor. 1908 jön Türk Devrimi sırasında, padişah Abdülhamit yanlısı gericiliğin direnişini örgütleyenler arasına Bektaşiler'i nasıl "soktuğunu" görelim: "... Şurada burada toplanan din öğrencileri Anayasa'nın kaldırılmasını istemeye başladılar. Askerler de subaylarından destek alarak kışlalarında homurdanmaya başlamışlardı. Kendileri mistik dini liderlerin etkisinde pek çok esnaf ve işçi de giderek artan bir heyecanla Şeriat'ın tehlikede olduğundan ve bir Hıristiyan egemenliği tehlikesinden söz ediyorlardı.

"Bu tatminsizliği (Jön Türk Devrimi'ne karşı) karşı ihtilal çabasına dönüştüren Hafız Derviş Vahdeti oldu. Bektaşi tarikatından olan (!) Vahdeti, 10 Kasım 1908'de Volkan adlı bir gazete çıkararak hükümetin laikliğine ve azınlıklarla yabancı devlet temsilcilerinin etkinliklerine güçlü bir muhalefet göstererek mistik bir İslamcı cereyanı başlattı. Kısa bir süre sonra Anayasa'nın yerine Şeriat'ı getirecek ve imparatorluğu kurtarmak ve modernleştirmek için İslamlığı kullanacak olan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ni kurdu... Cemiyet ilk büyük toplantısını 3 Nisan 1909'da Ayasofya Camiinde yaptı..."[85]

Yazar burada, tarihi boyunca Şeriat'tan baskı-zulüm görmüş, laikliğe en büyük ihtiyacı olan Bektaşiler'i Şeriat'ı, padişahlığı savunanların başına koyuyor, ömrü boyunca Cami yüzü görmedikleri halde onlara Cami'de toplantılar yaptırıyor. Ve Bektaşiliği değişimin değil tutuculuğun unsuru olarak gösteriyor, ama bir çok yazar gibi aynı yazar da Jön Türk Devrimi'nin önderlerinden çoğunu ve bunlar içinde Namık Kemal, Ahmet Rıza gibi isimleri Bektaşi olarak saydığı halde. Birbirini dışlayan bu kaynak ve yorumlara inanmak mümkün değil. Ama sözkonusu "Derviş" bir Mevlana dervişi ise o başka. Shaw'ın 2 cilt halinde araştırdığı Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi değerli bir çok ayrıntıyı içermesine rağmen böylesi yanlışlara da düşebiliyor. Bu yanlışlara yol açan adımların başında, öteden beri yoğun ve çarpık biçimli devlet damgalı tarih kayıtlarına aşarı bağlanmak geliyor.

Aynı yanlışı daha uç noktada İ. Melikoff da sürdürüyor. Kı-

85- Stanford Shaw, *a.g.e.*, C.2, sf. 338

saltarak aktardığımız Melikoff şunları söylüyor: "... 1. Selim'in saltanatı zamanında... Kızılbaşlardan yana tavır alan Ahi birliklerinin (1. Selim'in uyguladığı) kıyımdan kurtulmak için Bektaşilere sığınmaları... (Hıristiyanlar'ı) İslamlaştırma ve eğitme görevi almaları... Bütün bunlar... başlangıçta, ilk Osmanlıların sadık yoldaşları (!) olan Bektaşilerin manevi gelişmesine yardımcı oldu. Onlar, Osmanlı sultanlarının hizmetinde (!) kolonileştirici, eğitici ve Türk kültürünün, İslami inanışın halk içindeki yayıcıları olan dervişler idiler. Sonradan (!) bu kolonileştirici ve eğitici rolün kurbanları (!), cemaat dışı, serbest görüşlü, dinlerüstü, örf dışı ve devrimci bir tarikat oldular (!...)"[86]

Ve devamla; "...Bektaşi tarikatı, çok geçmeden, henüz yüzeyde ve iyi özümsenmemiş bir İslamlık yaşayan halk kitlelerini ve bilhassa Kızılbaşlar'ın propagandaları ile bozulmuş (!) bulunmaları, yönetimin (Osmanlı) gözetimi altında (!) kurumlaştırma ve yönlendirme görevini üzerine almak zorunda kalmıştır.

"Bektaşiler başlangıçta, Kızılbaşların İslamlık dışı etkileri altında kalmış halk kitlelerini, 1. Selim ve Şah İsmail arasındaki kardeş kavgalarından (!) önce Anadolu'daki İslami inanış olan liberal ve hoşgörülü bir Sünnilikten(!) yana çekmek ve onları Tarikat'ta toplamak üzere, sultandan gelen yetki ile donanmış bir aracı(!) idiler" diyor.[87]

Dikkat çekmek amacıyla açılan parantezler bize ait. Bu alıntılarda; ekonomik, sosyal, sınıfsal etmenler üzerine yükselen Alevi-Bektaşiler'le Osmanlı arasındaki siyasal kavgalara cevap aradığımızda, bulamayacağımız daha baştan belli olan bir çelişkiler karmaşası ve sistematiği olmayan bir eklektizm yığını ile karşılaşıyoruz. İ. Melikoff gibi, toplumsal kavgalara sömürensömürülen sınıfların kavgası dışında bakan herkesin temel yanlışı zaten burada yatıyor. Bu yanlış başka bir yanlışla şöyle pekişiyor: Osmanlı Devletinin hukuk, kültür ve kurum olarak örgütlenmiş bir Sünni devleti olduğunu ve Alevi-Bektaşi-Kızılbaşlığın "sonradan" değil, daha baştan bu egemen sınıf ideolojisi Sünniliğin halk çehreli anti-tezi olduğunu aynı kitabında

86- İrene Melikof, *a.g.e.*, sf. 224
87- İrene Melikof, *a.g.e.*, sf. 223

kabul eden yazar, nasıl oluyor da Bektaşiliği Osmanlı sultanlarının "aracı", "yoldaşı", "emir alanı", vs. gösterebiliyor? Bilmiyor mu ki, hiçbir devlet kendi eliyle başka bir ideolojik eğitime imkan tanımaz? Tersine her devletin, devlet olarak ayakta kalabilmek ve kendini koruyabilmek için temsil ettiği egemen sınıfın ideolojik eğitimi ile kitleleri biçimlendirir. Genel devlet teorisi bunu söylüyor ve her zaman yapılan da budur. Melikoff bu doğrular üzerine mantığını kurmak yerine, yüzeysel ve soyut kavramlarla sorunu geçiştirirken, okuyucuyu sadece Bektaşiler hakkında değil, Osmanlı Devleti hakkında da nitelik, amaç ve davranış bakımından belirsizliğe ve nedensizliğe sürüklüyor. Bunun sonucudur ki, Yavuz Selim ile Şah İsmail arasındaki savaşı "kardeş kavgası" olarak gösteriyor. Somut sınıf ayrımı yerine soyut "kardeş" ayrımına giden biri, elbette ki ancak bunları söyleyebilir. Sınıf ayrımı ve maddi çıkar çatışması dışında Bektaşi-Osmanlı çelişmelerini çözümlemeye çalışan her yazarın mantığı sonuca doğru ilerletildiğinde şu ilkesiz ve tutarsız sonuç elde edilir: Ya Osmanlılar Bektaşileşmiş, ya da Bektaşiler Osmanlılaşmıştır. Fakat aynı yazarın eserleri, ne Osmanlıların Bektaşileştiğini, ne de Bektaşiler'in Osmanlılaştığını, tersine ikisi arasında yüzyıllarca süren savaş, kıyım ve düşmanlıkların olduğunu gösteren kayıtlarla doludur. Ki bizce doğru olan da burasıdır.

Yine aynı yazarların aynı bakış açılarından kaynaklanan ortak bir zaafı daha var: Nerede emekçi halk, feodal-egemen sınıf devleti olan Osmanlı iktidarına kafa tutmaya başlamış, kendisi için bir sınıf olma bilinci edinmiş ve sömürü iktidarını zor yoluyla ele geçirmek amacıyla Osmanlı'nın devlet otoritesini redetmişse, hep birlikte bu halk inisiyatifine "bozulmuşlar", "yozlaşmışlar" damgasını vuruyorlar. Bir çok yanlışları olsa da, "Kapıkulu" statüsünden ve "kul" ruhi şekillenmesinden sıyrılarak insan ve halk olduklarını anladıklarında Osmanlı Devletine karşı ayaklanan Yeniçeriler, bir çok küfür yanında "bozuldular", "yozlaştılar" damgasını yediler. Osmanlı'nın bunları söylemesi doğaldır, ama kendini "aydın" gören yazarların Osmanlı'nın dilinden konuşmaya hakları yoktur. Aynı şey Bektaşiler için de geçerlidir. Özellikle 15. yüzyılda kitlesel güce ulaşan Bektaşiler

yalın sınıf mücadelesine girişiklerinde (Melikoff'un deyimiyle "devrimci bir tarikat olduklarında") neden "bozulmuş" oluyorlar? Osmanlı Devletine sadakat mı gösterselerdi, Osmanlı'nın halka uzanan kirli eli mi olsalardı? Hayır, Bektaşiler hiçbir zaman (ne "önce" ne de "sonra") böyle düşünmedi ve yapmadılar. Bektaşiler'in bir halk düşmanı değil halk dostu olduğunu, kendisiyle çelişse de yine Melikoff söylüyor:

"... (Bektaşiler) ya itilaf önünde kaçmış Hıristiyanlara ait topraklar ya da daha çok dağ geçitleri, ulaşım yolları gibi stratejik noktalar üzerine (yerleşmeler) olmaktaydı. Bu noktalar çoğu kez oraya bir zaviye, bir inziva köşesi kurmuş bulunan ve bağ-bahçe ekerek toprağı işleyen derviş müridlerin gelip, kendileri için bir tekke kurarak katıldıkları herhangi bir şeyhe bağışlanmış oluyordu. Ardından kısa zamanda bir köy, sonra da değirmenler, aşevleri, fırınlar, kervansaraylar, darüşşifalar (sağlıkevi), vb. şosyal yararlı vakıflar belirmekle geçikmiyordu. Bu ücra yer, kısa zamanda manevi bir değer verilen kurucu velinin türbesi çevresinde bir kültür merkezi oluyordu. Bu yer eğer Hıristiyan bir bölgede bulunuyorsa, dervişlerin hoşgörülü, hatta dinlerüstü (abc) eğilimleri; henüz şamancı aletlere yakın bir gelenekle alkollü içkiler içilen, hatta haşhaş kullanılan sofraları ve çoşkun danslara ilahiler karışan merasimleri, yörede yaşayan veya zaviye hizmetlerinde çalışan Hıristiyanlar üzerinde etkiler uyandıran çekiciliği ile Türk kültürünün ve İslam'ın bir yayılma merkezi olabiliyordu."[88]

Ö.L. Barkan'dan aktaran Melikoff, bu alıntının içinde taşıdığı çelişkileri göremiyor. Bektaşiliği "hatta dinlerüstü eğilimlere sahip" diye gösterirken, biraz altında Bektaşi Tekkeleri'nin "Türk kültürünün ve İslamın bir yayılma merkezi olduklarını" söyleyenlere katılıyor. Kuşkusuz bu yanlışı, gerçeğin dilini değil de başkalarının dilini konuşmakla yapıyor. Bir kere Aleviliğin ya da Bektaşiliğin Orta Asya Türkmen özelliklerin içinde eridiği Anadolu toprağının ürünü olduğunu kavrayamıyor. Çünkü eğer Barkan'a katılan Melikoff'un iddia ettikleri gibi, Alevilik-Bektaşilik Orta Asya kaynaklı olsaydı en başta bugün Orta

88- İrene Melikof, *a.g.e.*, sf. 214

Asya toprakları Alevi-Bektaşiliğin merkezleri olurlardı. Oysa buralarda varolan Arap Sünniliği ile İran Şiiliği'dir. Diğer yandan, Tekkelere "İslamın yayılma merkezi" derken bu "İslam"dan Sünniliği kastettiği çıkıyor. Bu çok kaba bir yanılgıdır, dolayısıyla üzerinde fazla durmayı gereksiz görüyoruz. İşin diğer yönü, Alevi-Bektaşiliği sözkonusu klasik ortodoks İslamı rededen ve gerek İslamı ve gerekse diğer tek ve çok tanrılı dinleri Anadolu eleğinden geçirerek farklı bir İslam anlayışı ortaya koyan yeni bir ideolojik akım olduğunu göremiyor.

Buraya kadar ki incelememizde, Bektaşilerin -ve aynı zamanda Aleviler'in, çünkü bu ikisi bir özneyi oluşturur- kendilerine karşı her zaman ve her yönlü (sınıfsal, felsefi, kültürel, geleneksel, törel, vb.) düşmanlık gütmüş Osmanlı padişahları ve devletiyle "işbirliği" yapmadıklarını kısaca göstermeye çalıştık. Sözkonusu "işbirliği" iddiasını kanıtlayan hiçbir kaynak da yok, dolayısıyla iddia bir düzmece söylentiden ibarettir, devletle iyi geçinen ama Bektaşilikten uzaklaşmış bazı kişilerin kasıtlı çabalarıdır. Bu kasıtlı çabaların dışında, doğruları yazmayı amaç edinen dürüst yazarların dayanak olarak seçtiği kaynak ve izlediği metod da önemlidir. Bu konuda Eyüboğlu'nun söylediklerine katılıyoruz:

"... Doğu insanı araştırıcı değil aktarıcıdır. Yetkili, yeterli saydığı bir kimse onun için en şaşmaz bir ölçü, en keskin yasa niteliğindedir. Doğu insanının tek kaynağı 'üstad' denen kavramda toplanmış, en geçerli, en yaygın anlamını bulmuştur... Bu yüzden İslam ülkelerinde deney bilimleri doğma(dır), gelişme olanağı bulamamıştır. Deney bilimi aktarmayı, 'üstad'ın izinden yürümeyi değil yerinde, olayın ortamında araştırmayı, incelemeyi gerektirir... Batı kaynakları, Avrupa bilginlerinin, araştırmacılarının Bektaşilik konusunda çalışmaları, bu çalışmalar sonucu ortaya konan ürünlerdir... (Batılılar'ın) kaynağı gözlemle, yazılı belgelere dayanan araştırmalardır. Gözlemler, genellikle, gezilerde, konuk olarak gidilen yerlerde söylenenlerden, görülenlerden derlenip düzenlenen bilgilere dayanır. Araştırıcı, inceleyici, karşılaştırmalı bir yöntemden yoksun olan bu tür yapıtların yalnız 'görünen'le yetindikleri bellidir. Doğu yazarlarının yazdıkla-

rını okuyup incelemekle ortaya konanlar da olayları aktarmayı, yorumlamaya dayanır. Bu... tür çalışmanın Bektaşilik'i anlama, anlatma olanağı yoktur. Bektaşilik bir toplum kuruluşudur. Belli davranış biçimi, töresi, yaşama düzeni, giyim-kuşamı, töreni vardır. Bunlar, ancak görmekle, toplumun içine girmekle, olayları yaşamakla, tadına varmakla anlaşılır..."[89]

Bu araştırma yöntemine sahip olmayan bir yazarın tarihi olayları objektif gerçeklerle aktarması elbetteki düşünülemez. Ama bir kere yanlışla işe başlandı mıydı, belli bir sona varmak için başka yanlışlar da kaçınılmaz olarak ardarda dizilir. Örneğin; bazı noktaları yakalamak için C.Şener, İ. Melikoff ve daha bir çok yazar 15. yüzyıl tarihcisi Aşık Paşazade'ye başvururken, aynı yazarlar, bu tarihçinin Osmanlılar ile Hacı Bektaş'ın "işbirliği yaptığını" bırakalım, konuştuğunu dahi kabul etmediğine ne diyorlar:

"Her kimse ki Hacı Bektaş Osmanlı hanedanından birisi ile konuştu derse yalandır."[90]

89- İsmet Zeki Eyüboğlu, *a.g.e.*, sf. 558-559
90- *Aşık Paşa Tarihi*, sf. 197

YENİÇERİLER, BEKTAŞİLİK VE "VAKA-İ HAYRİYE"

a- Yeniçeri Ordusu Nasıl Oluşturuldu?

"Alevilik-Bektaşilik" diye, iki kelimeyi birleştirerek birlikte ve aynı anlamda kullandık. Bir çok yerde de belirttiğimiz gibi, Alevlik ile Bektaşilik bir ideolojik özün ve bir felsefi yaşamın iki biçimidirler. Kasıtlı çarpıtmalar bir yana bırakılırsa, nerede yaşıyorsa yaşasın bir Alevi kendini aynı zamanda Bektaşi ve bir Bektaşi kendini aynı zamanda Alevi olarak görür. Alevilik ile Bektaşiliği birbirinden ayıran, dünya görüşleri ve amaçları birbirinden farklıymış gibi gösteren Osmanlı ve Cumhuriyet döneminin hakim sınıfları olmuşlardır. Ama, "Aleviler ve Bektaşiler" olarak bilinen halk bu oyunlara gelmemiş, böldürmeye karşı direnmiş, Alevi-Bektaşi birliğini yaşamış ve yaşatmıştır. Konumuz itibariyle, eğer Yeniçeri Ocakları'yla Bektaşiliğin arasında az ya da çok, geçici ya da kalıcı, şundan ya da bundan dolayı kurulmuş olan ilişkiler varsa, bu aynı zamanda Alevilik ile Yeniçeriler arasındaki bir ilişkidir de. Çünkü Bektaşilik, Aleviliğin İçanadolu ve Batı kentlerindeki yarı-legal örgütlenmesidir.

"Yarı-legal" diyoruz, çünkü bunun tarihsel nedenleri vardır. Bilindiği gibi, Baba İlyas ve Baba İshak önderliğinde din, ulus gözetmeden bütün emekçiler (yoğun olarak köylüler) Selçuklu Devleti'ne karşı 1239'da devrimci bir ayaklanmaya kalkıştı. Ayaklanma Maraş, Adıyaman, Malatya, Tokat, Amasya bölge-

lerinde başlayarak, Selçuklu Sultanlığı'nın bulunduğu Konya'ya doğru ilerlerken Selçuklu ordusunu tepeleyip geçiyordu. Sonun başlangıcını gören Sultan 2. Keyhüsrev, 300.000 florin altın vererek paralı Frenk askerlerini Babailer'e karşı sürünce, Babailer ayaklanması yenildi. Bundan sonra Aleviler (Babai Hareketi Alevi hareketidir) Selçuklular tarafından düşman ilan edildikleri için bir yandan gizlenmek zorundaydılar, diğer yandan bir çok yönü deneyerek örgütlenmek zorundaydılar. İşte Bektaşilik, bu dönemde ortaya çıktı.

Anadolu'da Bektaşiliğin kurucusu, Alevliğin yeniden yorumlayıcısı ve teorisyeni Hacı Bektaş Veli; Horasan'ın Nişabur kentinde 1209 veya 1210 yıllarında doğdu. Doğumu konusunda farklı tarihler verenler de varsa da, 20. yüzyılın modern araştırmacılarının da içinde bulunduğu ezici çoğunluk bu tarihi onaylamaktadır.

1220 yılında Cengiz Han'la başlayan Moğol akınlarıyla, Orta-Asya'dan Anadolu'ya hızlanan göç içinde Hacı Bektaş ve kardeşi Menteş de vardı (Hacı Bektaş'ın Anadolu'ya gelişini Moğol akınlarına değil başka nedenlere bağlayanlar da vardır). Anadolu'ya geldiklerinde, Hacı Bektaş 11 veya 12 yaşlarındadır, abisi Menteş'in ise yaşı bilinmiyor. İkamet ettikleri ilk yer konusunda başka dayanaklar sunan da var, fakat çoğunluk Sivas'ta birleşiyor.

Hacı Bektaş ve Menteş Anadolu'ya geldiklerinde, Babai hareketinin ve sempatisinin hemen bütün Türkmenler'i kucakladığı; ideolojik olarak etkilediği ve örgütlediği bir dönem yaşanmaktadır. 1220'den 1239 Babai ayaklanmasına kadar Hacı Bektaş ve Menteş Babai siyaseti ve kültürüyle yoğrulur, Baba İlyas-ı Horasani'nin aktif birer taraftarı olurlar. İrene Melikoff, Hacı Bektaş'ın ölümünden yaklaşık 200 yıl sonra Aşık Paşazade ve Elvan Çelebi'nin tarih yazılarına dayanarak şunları söylüyor:

"Babailer, gelenekte, 1239-1240 yıllarında Anadolu'yu sarsan, Babailer ayaklanmasına bağlanırlar. Aşıkpaşazade'nin anlatışına göre, Hacı Bektaş ve Kardeşi Mintaş, ayaklanmanın başlarından biri olan Baba İlyas-ı Horasani'nin taraftarlarındandırlar. Mintaş, ayaklanmanın bastırılışını izleyen büyük kıyımda

öldü. Bektaş kurtuldu ve münzevi yaşam (yalnız yaşayan bn.) süreceği Suluca Kara Öyük'e, bügünkü Hacı Bektaş'a çekildi. Aşıkpaşazade'nin dedesi ve Baba İlyas-ı Horasani'nin yaşamının menkabe üslubuyla anlatımı olan *Menakıbname*'nin yazan Elvan Çelebi, Hacı Bektaş'ı, Baba İlyas'ın müridleri ve taraftarları arasında anmaktadır.[91]

Anti parantez şunu belirtelim ki, Babai ayaklanmasına katılan Hacı Bektaş'ın, ayaklanma bastırıldıktan sonra katliam, sürgün ve takiplerden dolayı yer değiştirmesini mantıklı bulmanın yanında, mantıksız olan, Hacı Bektaş'ın "münzevi yaşama geçtiği", yani "inzivaya çekildiği" belirlemesidir. Her şeyden önce, Hacı Bektaş'ın pratiği meydandadır. On milyonları kucaklayan çalışmalarıyla, kurduğu örgütsel ilişkileriyle ve açtığı yerli-belli Dergahlar'ıyla hiç de yalnız yaşamadığına ve inzivaya çekilmediğine somut kanıttır. Bunu belirttikten sonra, burayı geçelim.

Babailer ayaklanması bastırılmıştı, fakat Babai hareketi ve bu ideolojiyi rehber alarak isyana kalkan Alevi isyanları bir çok isim önderliğinde devam ediyordu. İslamiyet'in koyu Sünniliğini devlet dini olarak kabul etmiş Selçuklu Devleti'nin devlet yönetimi ve sömürüsü, ağırlığını Türkmenler oluşturmakla birlikte Anadolu'da yaşayan her ulus ve dinden emekçi halkı sürekli devletin dışına iterken, Aleviliğin sömürüye karşı, eşitlikçi-özgürlükçü, humanist ve bilimsel propagandası ve yaşam tarzı bu itilen halkı yanına çekiyordu. İsmet Zeki Eyüboğlu'nun Aleviliği tanımlarken haklı olarak söylediği gibi;

"Hangi inanç grubu olursa olsun, yayılmasını, gelişmesini halka borçludur. Halkın duygularına yabancı kalan, halkın yüreğini ısıtmayan, ona bir yumuşaklık, bir sevimlilik vermeyen bir inancın halk arasında yayılma, gelişme olanağı da yoktur. Halk inandığını benimser, benimsediğine inanır. Özellikle inanç konularında, gelenek alanında halkın katılığı değil yumuşaklığı, soğukluğu değil sıcaklığı sevdiği, seçtiği bellidir..."[92]

Anadolu Selçuklu Devleti Moğollar tarafından 1257'de yıkıldıktan sonra olsun, Osmanlı İmparatorluğu döneminde olsun,

91- İrene Melikof, *a.g.e.*, sf. 146
92- İsmet Zeki Eyüboğlu, *a.g.e.*, sf. 123

onca engellere ve zorluklara rağmen Alevilik-Bektaşilik halk içinde yine de güçleniyordu. Bu güçlenme Selçuklular döneminde devlet sınırları içinde oluyorken, Selçuklular'ın yıkılmasından yaklaşık 50 yıl sonra kurulan Osmanlılar döneminde de devam etti ve Osmanlılar'ın Batı'ya ve Güney'e yayılmalarıyla da yayılan topraklarda doruğa çıktı.

"... Akıncı Osmanlı ordularının yanında, önünde, ardında Anadolu'dan Batı'ya, Balkanlar'a doğru yayılmaya başlayan Bektaşilik gittiği bütün bucaklarda, ülkelerde bir düşünce çığın olarak değil bir gönül akışı, can sevgisi olarak ilgi çekmiş, yandaş toplamıştır..."[93]

Yeniçeri ordusunun kuruluşu, Osmanlılar'ın yayılmasına paralel olarak başladı ve giderek güçlendi. Osman Gazi tarafından Yenişehir'de kurulan beylik, 1308 yılına kadar Marmara denizine ve Sakarya nehrinin kuzeyinden Karadeniz'e doğru topraklarını genişletti. Trakya'ya yayılma, Orhan Gazi döneminde gerçekleşti. Bazı Türkmen komutanların ve Bizans dönmesi bazı beyliklerin Orhan Gazi'nin safında yer alması, Orhan Gazi'nin başarısını garantileşmişti. 1324'den öldüğü 1359'a kadar Orhan Gazi'nin etki alanı hayli genişlemesine rağmen, ama yine de Osmanlılar'ın bir aşiret idaresinden kurtulup devlet ve imparatorluk düzeyinde örgütlenmesi 1. Murat ve 1. Bayezit dönemidir.. (1360-1402)

Yeniçeri ordusunun kuruluşu bazı tarihçiler tarafından 1363 olarak veriliyor, fakat bu doğru değildir. Çünkü birincisi, Orhan Gazi 1359'da ölüyor ve ikincisi, Orhan Gazi'nin Hıristiyanlar'la ilişkisi askeri ihtiyacı karşılamak için Hıristiyan beyliklerle çeşitli çıkar anlaşmalarına dayalı olarak askeri ittifakların dışına çıkmıyordu. Orhan Gazi'den sonra, babasının yerine geçen oğlu Murat (1.Murat) Osmanlılar'a Balkanlar'da toprak edinen ilk padişahtır. 1. Murat Trakya'dan başlayarak Makedonya, Bulgaristan ve Sırbistan'ı fethettikten sonra Anadolu'ya yönelerek, Karamanoğullar'nın denetiminde bulunan Ankara'yı ele geçirdi. Balkanlar'da iyi bir taktik güden 1. Murat, kendi yönetimini kabul eden Hıristiyan beylik ve prensliklerin askerlik hizmeti yeri-

93- İsmet Zeki Eyüboğlu, *a.g.e.*, sf. 129

ne "cizye" adıyla (farsça beşte bir anlamında) konulan vergiyi ödedikleri takdirde can, mal ve dinlerine dokunulmayacaktı. Fakat Osmanlı işgaline karşı koyanlar ise öldürülüyor, tutsak ediliyor ve bütün malları Anadolu'dan veya başka yerlerden getirilen Müslümanlara ve diğer müttefik Hıristiyanlara veriliyordu.

Balkanlar'a ve Anadolu'ya yayılma, Osmanlı'nın askeri açığını büyütüyordu. Buna karşılık, Selçuklular'dan başlayarak 1. Murat dönemine kadar Anadolu Türkmenleri devletle hep çatışır durumda olarak Aleviliğe, Aleviliğin felsefesi olan Batıniliğe yöneliyordu. Bu çelişkilerden doğan asker açığını kapatmak için, Hıristiyan çocuklardan oluşan yeni bir ordulaşmaya gidildi. Ve böylece, Osmanlı'nın işgali altında bulunan topraklarda (esasta da Balkanlar'da) Müslüman olmayan ailelerin 10-20 yaş arasındaki erkek çocukları, anne ve babalarından zorla alınarak Yeniçeri ordusunun ilk çekirdeklerini "Acemi Ocağı" adı altında oluşturuldu.

Sömürüye-baskıya ve kısaca gericiliğe hizmet eden her türlü askerlik kabul edilmez ama, Yeniçeriler'de olduğu gibi bu tarz asker toplama bir zulümdür. Öteden beri Yeniçeriler hakkında devletin, egemen sınıfların ve onlardan etkilenen bir çok yazarçizerin Yeniçeriler hakkında söylemediği kötü şey kalmadı. "Gavurlar", "hainler", "zorbalar", "dönmeler", "başbelası", ... gibi küfür ve saldırılar Yeniçeriler için o dönem de, şimdi de yapılıyor. Ama 10-15 yaşlarındaki çocuklar zorla koparılıp alınırken o anne, baba ve ailenin, alınan çocuğun bizzat kendisinin ne durumda olduklarını, nasıl acı duyduklarını ve böyle bir acıyı unutmamakta haklı olduklarını düşünmeyecek kadar insafsızlaşıyorlar. Bu konuda, Reha Çamuroğlu'nun aktardığı bir belgeyi, bazı vicdanları uykudan uyandırabileceği umuduyla olduğu gibi aktarmayı gerekli görüyoruz. Yalnız, okuyucu bunları okurken, kendisini çocuk yaştaki o Yeniçeri'nin, onun anne ve babasının yerine koysun, bir an için.

"Bir köyde yaşıyor, Grekçe, Sırpça ya da Bulgarca konuşuyoruz. Hiçbirimiz Türkçe bilmiyoruz. Türkler tarafından yönetildiğimizi ve onlardan korkmamız gerektiğini, onların atla dolaştıklarını, müslüman olduklarını, sarıklar sardıklarını da bili-

yoruz. Ninelerimiz, bizi onlara vermekle korkutuyor, yaramazlık ettiğimizde. Adlarını duyduğumuzda dahi ürperiyoruz bazen. Yine de oyunlarımız var, derelerimiz, balıklarımız var, bazen 'Türk olarak' bizi korkutan arkadaşlarımız var. Bizi döven ve nadiren seven bir babamız ve bizi seven ve daha az canımızı yakan bir annemiz var.

'Türkler geliyor!' dediklerinde, oyun oynuyorduk sözgelimi. Yakında köydeymişler. Büyük çocuklar, 'çocukları götürüyorlarmış' dediler, biz inanmadık ama yine de korktuk. Yarın bizim köye geleceklermiş, öyle duyduk. Babamız o gece içmedi, hep sustu, ya da çok içti hep bağırdı. Anamız niçin yortularda yaptığı yemeklerden pişirdi? Hem de az değil, çok çok verdi. Bu defa bu korku niçin oyuna benzemiyordu?

Sabah da bütün köy suskunluk içindeydi. Bizi oyun oynamaya da bırakmadılar. Her çocuk kendi ailesinin yanındaydı. Öğle olmak üzereydi, onları gördüğümüzde, çok güzel atları vardı, çok fazla ve güzel kılıçları, topuzları, kalkanları, okları ve yayları vardı. Anlamadığımız, hiç anlamadığımız bir dil konuşuyorlardı.

Papaz bizi niçin sıraya dizdi? Büyük çocukların söyledikleri gerçekten doğru muydu? Niçin bütün çocukların babaları buradaydı ve niçin papazın elinde vaftiz defterleri vardı? Babalarımız niçin yüzümüze bakmıyordu? Kadınlar niçin hiç görünmüyordu? Hiç inanmak istemiyorduk ama, galiba büyük çocuklar haklıydı. Elimize kolumuza bakıyorlardı, cılızları bir yana, gürbüzleri bir yana ayırıyorlardı, biz hep arkadaşlarımızla yan yana olmak istiyorduk. Ama yarısından ayrılmıştık bile, yarısı cılızdı. Anlamadığımız bir dille bağırıyorlardı. Artık korkudan ağlayacak halimiz bile kalmamıştı. Babalarımız da hiçbir şey yapamıyordu. Stefanos kulağıma eğilip 'bir boğaz eksilecek diye seviniyorlar' dedi. Ben onun ayağına bastım, 'onu diyen senin babandır' dedim. Ayağına bastığıma kızmadı bile, hıçkırıyordu. Artık sonrasını anlatmak istemiyorum. O kızıl elbiseleri giydirirlerken nasıl korktuğumu, uzun yollarda nasıl yorulduğumu, sünnetin ne olduğunu nasıl öğrendiğimi, artık hiçbir şey anlatmak istemiyorum, seneler geçti artık; ben bir Yeniçeri'yim."[94]

94- Reha Çamuroğlu, *Yeniçeriler'in Bektaşiliği ve Vaka-i Şerriye*, sf. 23-25

Bu şekilde toplanan Hıristiyan çocuklar, büyük kafileler halinde Osmanlı başkentine getiriliyordu. Yıllar ilerleyip Osmanlı yayılmacılığı genişledikçe asker açığı da büyüyordu. Büyüyen açığı kapatmak için, kendisine karşı zaten hep ayaklanmış Anadolu halkına gidemeyen Osmanlı Devleti, tek yol olarak Tımar veya maaş karşılığı devşirmelerden toplamak kalıyordu. Bu politika ile, yıllara göre toplanan devşirme Yeniçeri sayısı şöyledir:

1472.....10.000-12.000
1567.....12.798
1574.....13.599
1595.....26.000'i aşkın
1597.....30.000'i aşkın
1609.....37.627
1653.....55.000
1687..... ..70.394 (38.131'i İstanbul'da)
1715.....100.000'in üstünde[95]

Toplanan Hıristiyan çocukları, ilk olarak Acemi Ocaklar'ında toplanırdı. Burada Sünni din esaslarına göre verilen eğitimle "Müslümanlıştırma" birinci sırayı tutuyordu. Çünkü, Osmanlı'ya askeri hizmet sunmaları için Hıristiyan din kültüründen sıyrılıp devletin Müslüman-Sünni din kültürü ve kişiliğiyle donanmaları gerekiyordu. Bu amaçtan hareketle, Osmanlı din yönetecileri ellerinden geleni yapıyorlardı. Bunda başarılı oldular mı? Biz buna hayır diyoruz. Nihayetinde, onca Yeniçeri ayaklanmaları ve Yeniçeriler'in tümüne yakınının Bektaşiliği seçmeleri buna kanıttır. Ve bunda şaşılacak bir şey de yoktur. Çünkü, insanın çocuklukta aldığı kültür ve kazandığı kişilik, onun tüm ömrü boyunca yaşamında ve davranışında silinmeyecek, kaybolmayacak derin izler bırakır. Bu yüzden, İslamiyetle diğer din, kültür, yaşam biçimi ve gelenekleri harmanlayarak iyi olan her şeyi almış ve her insana hoşgörüyle kollarını açmış Bektaşiliği Sünniliğe tercih ettiler.

Acemi Ocaklar'ında verilen diğer temel eğitim ise, askeri eğitimdi. Sünni din eğitimi ile Osmanlı'nın askeri eğitimi birbi-

95- Çetin Yetkin, *a.g.e.*, sf. 186

rini bütünlüyor ve paralel yürütülüyordu. Gerici bir ordu kurmak ancak bu şekilde mümkün olabilirdi. Çünkü Sünni din geleneğinde çelişmelerin ve problemlerin nedenlerini, koşullarını ve bunlara bağlı olarak sonuçlarını sormak, bunlar üzerinde düşünerek tahlil yapmak ve böylece doğruya yaklaşmak "günahtır", yani yasaktır. Ama bu insan yetiştirme tarzının tümü Osmanlı askeri kültürüne ve savaş istemlerine uygundu.

Acemi Ocaklar'ında "eğitimlerini" tamamlayan Yeniçeriler, Osmanlı ordusunun şu kurumlarında yer aldılar:

" - Kapıkulu Ordusu. Bu, padişahın sürekli merkezi ordusuydu. İlk başlarda yalnızca kölelerden ve Müslüman olan veya olmayan paralı askerlerden oluşmasına rağmen, sonraları hemen emen tümüyle devşirme düzeniyle toplanan gençlerden oluşmaya başladı.

- Yeniçeri Birlikleri. Devşirme sınıfın askeri gücü olarak hizmet ettiği için Kapıkulu ordusunun en önemli bölümü Yeniçeri Piyade Birlikleri'ydi.

- Topçu Birlikleri. Barutlu top gibi yeni silahların ağır oluşları bunların genel kullanımını geciktirmiştir. Atlı birlikler hızlı hareket olanağını kaybettirdiği için bu silahlara karşı çıkmışlarsa da Kapıkulu askerleri, yani Yeniçeriler bunları 2. Mehmet döneminde kısa zamanda kabul edip benimsemişlerdir.

- Topçu Ocağı. 2. Murat döneminde top yapmak ve kullanmak üzere kurulmuş ve bundan sonra savaşlarda ve kuşatmalarda hem Yeniçeriler'e hem Tımar güçlerine destek olmuşlardır.

- Kapıkulu Süvarileri. Kapıkulu birliklerinin bir de Kapıkulu Süvarileri adı altında atlı birlikleri bulunuyordu.

- Eyalet Kuvvetleri. Osmanlı ordusunun en büyük bölümü vilayetlerde bulunurdu ve kara sipahi süvarileri, akıncılar, kalelerde, geçitlerde ve diğer stratejik noktalarda görev alan askerler de bunların içindeydi.

- Tımarlı Sipahiler. Padişahın seferlerinde yer alan süvarilerin çoğunu yetiştiren, besleyen ve orduya gönderen tımar düzeniydi... Vergi gelirlerini toplama hakkına sahip olan tımar sahibi devlete karşı daha çok askerlik olarak, gördüğü hizmet karşılığında aldığı 'yasama' gelirleri, yani 'dirlik'le bu durumunu ko-

rurdu. Böylece timar, ordunun asker ve subaylarına sürekli askerlik hizmetlerine ve kendilerinin ve adamlarının savaşa hazır olmaları, sefere çıkıldığında hazineye yük olmadan getirdikleri silah, malzeme ve yiyeceklere karşılık ödenen bir maaş gibiydi.

- Özel Vilayet Muhafızları. Vilayetlerde örgütlenen özel kuvvetler muhafızlık görevlerini üstlenmişlerdi. Bunlardan en önemlileri kale muhafızları, derbent muhafızları ve sürekli akıncı güçlerdi..."[96]

Yeniçeri ordusunu bir katliamla dağıtan 2. Mahmut dönemine kadar Osmanlı ordusunun örgütlenme kurumlarının esası bunlardı. Fakat her yeni padişah geldiğinde, durmadan güçlenen ve güçlendikçe de siyasal iktidar üzerinde yaptırım gücü kazanan Yeniçeri ordusunu dolaylı yollarla iktidar çeperinden uzaklaştırmak için adımlar attılarsa da, bunda başarılı olamadılar. Tersine, 2. Mahmut dönemine kadar Yeniçeriler hep güçlendi. Çünkü sürekli savaş, bunu zorunlu kılıyordu.

b- Hıristiyan Yeniçeriler Nasıl Bektaşileşti?

İşte, Yeniçeri ordusu böyle oluşturuldu. Gruplar, daha doğrusu hayvan gibi sürüler halinde zorla aileden koparılarak oluşturulan Yeniçeri ordusundaki bu gençlerin, Osmanlı'nın bu vahşetini unutmaları ve kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmamaları mümkün mü? Bu şekilde oluşturulmuş ordunun Osmanlılar'a istekli görev yapmayacakları, hesap sorma hakkına sahip olacakları kadar doğal ne olabilir?

Bugün zihinlere egemen olan tarih bakışaçısı, Osmanlı döneminde de Cumhuriyet döneminde de sömürücü-egemen sınıfların bakışaçısıdır. Bu kıskacın dışına çok az kişi çıkabiliyor. Yeniçeriler konusunda da durum aynıdır. Yeniçeriler'in Osmanlı Devleti'ne karşı "disiplinli davranmadıkları", "bozulup yozlaştığı", "devletten geçinen parazitler oldukları", "iyi savaşmadıkları ve korkak oldukları"... gibi suçlamaları ve küfürleri hep duyduk, hâlâ da duyuyoruz. Bu suçlamaları, her iki dönemde de (Os-

96- Stanford Shaw, *a.g.e.* C.1, sf. 178-184

manlı ve Cumhuriyet) çıkarlarını egemen sınıfın devletine bağlamış tarihçilerden duymak bizim için şaşırtıcı değil. Şaşırtıcı olan, bunlara ilerici hatta "Marksist" olduğunu söyleyenlerin eklenmesidir. Hem, Yeniçeriler Osmanlılar'a neden "saygılı" davransınlar ki? Osmanlı İmparatorluğu feodal sınıfın, padişah ailesinin, ulemanın ve şeriatın gerici despotik bir devleti değil miydi? Bu devlete karşı kitleleri itaate çağırmak, halka ihanet etmekle eşanlamlıdır. Ulusal hiçbir hakkı olmadığı halde, asalak geçinmeyi ahlak haline getirmiş bir devletin, halkları haraca bağlamaktan başka bir amaç taşımayan bitmez-tükenmez savaşlarına "disiplinli" katılmayı önermek bir cinayettir.

Aslında, her ne kadar asker açığını kapatmak için devşirme askerler toplayıp ordu kurmuşsa da, topladığı bu orduya bizzat Osmanlı'nın kendisi de hiçbir zaman tam güven duymamış, hep "ihanet" kuşkusuyla bakmıştır. Bu kuşku sebepsiz de değildir. 10-15 yaşında anne, baba, kardeş, arkadaş ve topraklarından koparılıp alınırken, yaptıkları zulümkarlığın unutulmayacağını ve birgün hesabının sorulacağını Osmanlılar da biliyordu. Yeniçeri sayısı büyüdükçe ve Yeniçeriler siyasal ve kültürel derneklerde örgütlenmeye başladıkça, diğer halklarla, ama özellikle Bektaşilerle (16. yüzyıl ortaları) yakınlaşıp kaynaştıkça, devletin korkusu daha da güçleniyordu. R. Çamuroğlu'nun Niyazi Berkes'ten yaptığı alıntıyı biz de aktaralım:

"Yüksek tabakanın, devlet ve din nüfusunun kişisel çıkarlar için kullanılmasına karşılık olarak, bunlar da, tarihçilerin 'zorbalık' dedikleri tedhişçilik ile ya da Bektaşi nihilizmi ile ocaklarını korurlardı. Devletin bunlardan korkması silahlı güç olmalarından değil, bunalım zamanlarında halk ayaklanmalarını genişletecek bir kanal hizmeti gören siyasal bir güç haline gelmiş olmalarındandı."[97]

Biraz başa dönersek; 1. Murat ve 1. Bayezit döneminde başlayıp diğer Sultanlarla devam ederek Anadolu ve Balkanlar'da genişleyen Osmanlı nüfuzu altında bulunan Türkmen, Sırp, Grek, Makadon, Bosna ve Arnavutluk halkları, Osmanlı'nın işgaline ve sömürüsüne karşı kinle doldukları gibi, devletin koyu

97- Niyazi Berkes'den Aktaran Reha Çamuroğlu, *a.g.e.*, sf. 65

Sünni dinini de kabullenemiyordu. Buna karşılık, İslamiyet içinde olup da yeniden yorumlanarak Anadolu'da eşitlikçi, hoşgörülü ve sevgiye dayalı bir düzeye ulaşan Alevilik, bu halkları etkiliyor ve kendine çekiyordu. Balkanlar'ı işgal ederken oradan Anadolu'ya sürgün edilen yüzbinlerce Hıristiyan Bektaşileşti. İşgal edilen Balkan topraklarını elde tutmak için de Anadolu'dan Balkanlar'a onbinlerce Türkmen yerleştirildi. Zaten Anadolu'da da Bektaşileşmiş bu Türkmenler, gittikleri Balkanlar'a da Bektaşiliği taşıdılar. Sünniliği, yani şeriatı resmen kabullenmiş devlet baskısına ve Şeyhülislam'ın tüm çabalarına rağmen, Anadolu'ya gelmiş veya Balkanlar'da yaşayan milyonlarca Hıristiyan, Sünniliği değil Bektaşiliği tercih etti ve Bektaşileşti.

"Bektaşileştiler" derken burada, araya asırların girdiğini ve bu Hıristiyanların çok sonraları, esasta da 15. yüzyılda Bektaşiler tarafından örgütlendiklerini unutmamak lazım. Aleviliğin değil, ama Bektaşiliğin tarihi yenidir. Adından da anlaşılacağı gibi Bektaşiliğin kurucusu Hacı Bektaş Veli'dir, yayıcısı ve yeniden örgütleyicisi ise Balım Sultan'dır. 13. yüzyılda Hacı Bektaş Veli tarafından kuruldu, 16. yüzyılda Balım Sultan ve Abdal Musa tarafından yeniden kurumlaştırıldı ve yaygınlaştırıldı. Yeniçeriler'le Bektaşiler'in ilişkileri de, 16. yüzyıldan itibaren oluşmaya ve örgütlülüğe dönüşmeye başladı.

Şöyle bir soru gelebilir: "Madem ki Yeniçeriler Osmanlılar'a karşıydılar, o halde neden onlara askerlik yaptı ve Alevi-Bektaşileri ezmede devlete alet odular?" Evet bu bir çelişkidir, ama mantıken de mümkündür. Şundan dolayı: Birincisi; Yeniçeriler sayısal, siyasal ve örgütsel yeterlikte olmadıkları, ikincisi; Bektaşiler'le ancak 16. yüzyıldan sonra örgütsel ilişkilere girmiş bulundukları için Osmanlı'ya askeri hizmet etmiş, fakat esasında ona muhalif bir güçtür. Dikkat edilirse, Yeniçeri ayaklanmalarının başlangıcı 15. yüzyılın sonu ve bunu takibeden 16. yüzyıl ayaklanmalarıdır.

Sadece Yeniçeriler'de değil, hiçbir haksız savaşta halk yer almak istemediği halde, yine de savaşlar onlar üzerinde yürür. Bugün hangi insan isteyerek haksız bir savaşta yer alabilir? Ama istemediği halde zorla götürülür. Tabii ki, şartları doğduğunda

(bilinç, örgütlülük) bunu redededecektir. Yeniçeriler'e de böyle bakmak, bu şartlarda değerlendirmek gerekir. Onlar da 16. yüzyıldan sonra kendilerinin toplumsal bir güç olduklarını gördüklerinde başkaldırdılar ve dolayısıyla Osmanlı'nın gazabına uğradılar. Önce sayılarını azaltıp güçten düşürmeye çalıştılar, sonra maaşlarını kesip görev şartlarını zorlaştırdılar, vs. Amaç, her zaman olduğu gibi Yeniçeriler'in gücünü yoketmekti.

Osmanlı Devletinin egemen sınıflarıyla Yeniçeriler arasındaki kamplaşma, Yeniçeriler'in Bektaşiler'le, daha doğrusu halkla içiçe geçmeye başlamasıyla doruk noktasına vardı. Osmanlılar sürekli savaşta olduklarından dolayı Yeniçeriler'e ihtiyaçları vardı, fakat onların sadece verilen emirleri yerine getirmelerini, siyasi sorunlara karışmamalarını istiyordu. Yeniçeriler ise, Osmanlı egemenlerinin kendilerine hep Hıristiyan gözüyle baktıklarını, yabancı gördüklerini ve dolayısıyla akeri güç olmaktan çıktıklarında sonlarının geleceğini biliyorlardı. Yani şiddet aracı olarak ordu gücü burada da tayin edici rolünü oynuyordu. Bu yüzdendir ki, Osmanlılar Yeniçeriler'i ordudan izole etmeye çalışırken, Yeniçeriler de izole olmamak ya da dışlanmamak için direniyordu.

Yeniçeriler'in değişen her Osmanlı padişahıyla çatışması vardır, ama bunlar içinde belli-başlı olanlar şunlardır: 1. Selim (Yavuz Selim) 1512, 2. Osman (Genç Osman) 1618, 4. Murat 1623, 4. Mehmet 1648, 1. Mahmut 1730, 3. Selim 1789 ve 2. Mahmut 1808. Bu siyasal kamplaşmada, Yeniçeriler 2. Osman'ı ve 3. Selim'i, bir çok sadrazam, vezir ve saray elemanlarını öldürdüler, bir çok padişahı düşürüp yenilerini tahta çıkardılar. Bu çatışma, 2. Mahmut'un tahta çıktığı 1808 yılına kadar sürdü.

3. Selim'in öldürülmesinden sonra yerine amcasının oğlu Şehzade Mahmut (2. Mamut) getirildi. 2. Mahmut, kendisinden önceki padişahların Yeniçeriler'e karşı sürdürdüğü politikayı devam ettirdi. Fakat daha kapsamlı ve daha uzun zamana yayarak, kazanma şartlarını yarattı. Kilit noktalara yeni kadrolarını getirerek ilk adımı attı. Açıktan adını koymadı ama, Yeniçeriler'e karşı çok boyutlu bir propganda yürüttü. Eski camileri onararak ve bunlara yenilerini yaparak ekledi, Sünni din eğitimini

yoğunlaştırarak medreseleri fanatizmin kurumları olarak güçlendirdi.

Bu saldırı hazırlıkları sürerken, 2. Mahmut'un en gözde adamı Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, Yeniçeriler'i ürkütmemeyi de akılda tutarak 3. Selim zamanında kurulmaya çalışılmış ve fakat 3. Selim'in başını yemiş olan Nizam-ı Cedit adı ile ikinci bir orduyu kurma çalışmalarına yeniden başladı. Fakat daha sonra, Yeniçeriler'i uyandıracağı korkusuyla bu isimden vazgeçerek "Segban-ı Cedit" ismiyle 5.000 kişilik bir ordu kurdu. Kurulan bu ordu, yeni katılımlarla güçlendikçe, bu ordunun kurulma amacının Yeniçeriler'i ortadan kaldırmak olduğu günden güne açığa çıktı. Bundan dolayı, Kasım 1808'de Yeniçeriler ayaklanarak saldırıya geçtiler. Saldırıdan kaçarak baruthaneye sığınan Sadrazam Alemdar Mustafa, baruthanenin yanmasıyla hem kendisi ve hem de yüzlerce Yeniçeri öldü. Bunun üzerine, Haliç'teki Osmanlı donanması Yeniçeriler'in kışlalarını top ateşine tutarak binlercesini katletti. Fakat şiddetli çatışmaların devam etmesiyle araya arabulucular girerek, padişah ile Yeniçeriler'i bir uzlaşmaya getirdiler. Bunun sonucunda, Segban-ı Cedit ordusu dağıtıldı. Böylece, Yeniçeri ordusuna karşı Osmanlı sülalesinin son saldırısı da yenilgi almıştı.

Fakat, Osmanlı sülalesinin diğer geleneği olan Yeniçeri ordusunu dağıtma amacı hâlâ canlı duruyordu. 2. Mahmut yenilgi aldıktan 18 yıl sonra, yani 1826'da Yeniçeriler'e karşı ikinci saldırısının iç ve dış hazırlıklarını tamamlayarak, Haziran 1826'da "Eşkinciyan Ocağı" adı ile yeni bir ordu kurmaya başladı. Bunun üzerine Yeniçeriler yeniden ayaklandı. Ayaklanmaya, Yeniçeriler'in yanında on binlerce halk da katıldı. Sultan Mahmut "Peygamber'in bayrağı"nı -nerden ve kimden aldıysa!- ortaya çıkararak, camilerde ve medreselerde tüm "müminleri Allah ve din için" cihada çağırdı. Önceden yaptığı hazırlıklar sonucu askeri ve siviliyle, topu ve tüfeğiyle Yeniçeriler'e karşı saldırıya geçti. Kışlalara çekilen Yeniçeriler'in etrafı sarıldı ve bütün kışlalar ateşe verildi. 3.000'i çatışmalarda, 8.000'i idamla 10.000'nin üzerinde Yeniçeri katledildi. İstanbul'la da sınırlı kalmayarak, aynı katliamlar ve cezalandırmalar tüm eyaletlerde de

sürdürüldü. Halk için sohbet, dayanışma ve birlik kurma yerleri olduğu için 1.000'nin üzerinde kahvehane kapatıldı.

Yeniçeri katliamı aynı zamanda Alevi-Bektaşi katliamına dönüştü. Çünkü Yeniçeriler Bektaşiydiler, Bektaşiler'le içiçe geçmişlerdir. Dolayısıyla, ikisinin kader birliği vardı. Yavuz Selim'den ve 4. Murat'tan sonra 2. Mahmut'un katliamları, Alevi-Bektaşi halka karşı yapılmış en büyük katliamlardır. Bu katliamlarda çok sayıda Bektaşi önderi katledilirken, günümüz diliyle "dernek" veya "vakıf" anlamına gelen tüm Bektaşi Dergah ve Tekkeler'i kapatılıp, tüm malvarlıkları devlet yanlısı Sünni bir tarikat olan Nakşibendiler'e devredildi. Nakşibendi tarikatına devredilen onlarca Bektaşi tarikatından en önemli ve büyüklerinden bazıları şunlardır:

"Hacı Bektaş, Seyyid Baba, Mürsel Baba Tekkeler'i ile İstanbul bölgesinde ve hatta İstenbul'da Merdivenköy'de Şah Kulu Sultan Tekkesi'nin, Rumeli Hisarı'nda Şehitler Tekkesi'nin, yine Rumeli Hisarı'nda Nafi Baba Dergahı'nın, Çamlıca Tekkesi'nin ve Eyüp'te Karyağdı Dergahı'nın -ki en mühümleri bu saydıklarımdır- sonu oldu." Ayrıca: "Rumeli Hisarı'nda Nalband Mehmet Efendi, Çamlıca'da Tahir Baba, Eyüp'te Baba Haydar Tekkesi, Halıcılar köşkünde Feyzullah Efendi, Silivri kapısında Balı Efendi, belki Aksaray'daki Kırkağaç ve biri Eyüp, öbürü Üsküdar'da iki Kalenderhane, muhtemel olarak daha birçokları eklenebilecektir."[98]

Katliam ve zulümle geçen bu olayın adı, Vaka-i Hayriye" (Hayırlı Olay) olarak kondu. Bugüne kadar da topluma bu isimle taşındı.

Yeniçeriler'le Osmanlı İmparatorluğu'nun, Yeniçeriler'le Bektaşiler arasındaki ilişkilerin ve çelişkilerin bir özetini yapalım:

1- 13. yüzyılın son çeyreğinde Marmara'da bir Beylik'likten bir devlete yükselmeyi amaçlayan Osmanlı İmparatorluğu, çeşitli fırsatları değerlendirerek önce Trakya'yı, sonra da Balkanlar'ı işgal edip, "vergi" adı altında haraca bağladı. Henüz merkezi devletlerin kurulamadığı Balkanlar'da egemen olan Beylik ve

98- İrene Melikof, *a.g.e.*, sf. 227-228

Prenslikler'den bazılarını, oradaki yerel hakimiyet rekabetinden dolayı yanına alarak askeri bir takım ittifaklar edindi. Fakat, sömürü çıkarı üzerine kurulu ittifakların kalıcı olamayacağı endişesi bir yandan, diğer yandan ise Osmanlılar'ın yayılmacılığını sürdürmede olsun ve yayılmış yerleri elde tutmada olsun yeterli askeri insan gücüne ihtiyacı vardı ki, Osmanlılar'da olmayan da buydu. Çünkü, daha Selçuklular döneminden beri doğrudan sömürüyü hedefleyen Alevi halk isyanları, Osmanlı'nın Anadolu'da asker edinme kaynaklarını neredeyse kurutmuştu. O halde tek bir yol kalıyordu: Osmanlı'nın işgal ettiği yerlerde -ki buralar bir çok ulustan Hıristiyan dinine mensupturlar- Hıristiyan çocuklarını zorla toplayıp eğitmek ve böylelikle asker boşluğunu doldurmak... Bu yol zor ve tehlikeli olsa da, savaş peşinden koşmak bunu gerektiriyordu. 1. Murat döneminden (1360-1389) 4. Mustafa dönemine (1807-1808) kadar, bir kaç binle başlayıp 100.000'e ulaşan sayıda bir ordu, 10-15 yaş arası Hıristiyan çocuklardan oluşturuldu.

2- Oluşturulan Yeniçeri ordusunun görevi bir yandan savaşlarda yer almak iken, diğer yandan, adından da anlaşılacağı gibi "Kapıkulu" olarak padişahın tahtını korumaktı. Tahtı koruma görevi, Yeniçeriler'i küçük sorumluluklardan büyük sorumluluklara doğru taht üzerinde etkin olmaya götürdü. Bunun sonucudur ki; "15. yüzyıl ortalarından, yani Fatih Sultan Mehmet döneminden 16. yüzyıl ortalarına değin görev yapan 48 vezir-i azamdan yalnızca 4'ü Türk'tür... Sarayda yer alanların yüzde 40,3'ü 'Abdullah oğlu' yani 'Allahın kulu', başka bir deyişle de, Hıristiyan dönmeleridir."[99]

Yeniçeri etkinliğinin gelişmesi bir yönüyle saray içinde ve dışında aldıkları kariyerdir, ama değer yönüyle, ordu olarak sayısal güçleriyle ve bu gücün sayıları milyonlara varan Hıristiyan ve Müslümanlar'dan kitle ile kurduğu ve içiçe geçtiği halkçı ilişkileriyle sosyal bir tabana oturmalarıdır. Ki esası, bu kitle tabanıdır. Bu kitle tabanına dayanarak Yeniçeriler, saray üzerindeki varolan etkinliklerini korumakla kalmamış, aynı zamanda sürekli artırmışlardır. Bu etkinliği bir tehlike olarak gören istisnasız

99- Çetin Yetkin, *a.g.e*, sf. 116-117

her Osmanlı padişahı, Yeniçeri ordusunu ve diğer örgütlülüklerini çeşitli oyunlarla dağıtmayı denemiş, fakat 2. Mahmut dönemine kadar hiç başarmamış, hep yenilgi almıştır. Padişahın her yenilgisi ya da geri adım atması, Yeniçeriler'in mücadele imkanlarını artırmış ve saray üzerindeki etkinliklerini güçlendirmiştir. Yeniçeriler'in etkinliğini ideolojik açıdan güçlendiren, hiç kuşkusuz ki Bektaşi hareketidir. Bu bilince ulaşmış Yeniçeriler, kendini "ulu", "hazret", "peygamberin ve İslamiyet'in temsilcisi" olarak gören padişahın bu ünvanlarını reddeder anlamında, "padişah da insan değil mi?" diyebilmişlerdir.

3- Yeniçeriler'in Bektaşiliği benimsemesi ya da Bektaşileşmesi iki yönlü oldu: Türkmenler Anadolu'ya geldiklerinde, Orta-Asya'daki göçebeliğin özgür kültürü ve yaşamıyla Selçuklu ve Osmalı'da devlet dini olan Sünni kültür ve yaşam arasındaki çatışmanın arasında kaldılar. Bu çatışmada, Sünniliğin katı kuralcı, biçimci ve yapmacık inancını kabullenmeyerek, her şeyden önce etnik köken ayrılığını reddederek "insanı kamil"i temel alan Batıniliğin sosyal ve siyasal cephesini oluşturan Alevîliği-Bektaşiliği kendilerine yakın buldu ve benimsediler. Savaşlar sonucu Balkanlar'a taşınılan Türkmenler, kendileriyle birlikte Alevîliği-Bektaşiliği de taşıyarak Balkanlar'da büyük kitlesel taban yarattılar. Diğer yandan; Balkanlar'da ve Yeniçeri olarak geldiği Osmanlı merkezlerinde Aevilik-Bektaşilik'le tanışan Hıristiyan gençleri, Alevîliği-Bektaşiliği benimsediler. Hıristiyanlar'ın ve bunlar içerisinde Yeniçeriler'in Bektaşileşmesi, 16. yüzyılda başlamak üzere böyle oldu.

Bu birliktelikten sonra, Yeniçeri ayaklanmaları Bektaşiler'in, Bektaşiler'in ayaklanma ve çatışmaları Yeniçeriler'in desteğini alıyordu. Yeniçeriler'in Bektaşiler'e olan desteği yeterli aktivitede ve açıktan değilse bu, Yeniçeriler'in asker olmalarına bağlıdır. Fakat her halükarda, Osmanlı Devleti her zaman Yeniçeri hareketinin arkasında Bektaşiler'in, Bektaşi hareketinin arkasında Yeniçeriler'in parmağını aramıştır.

Örneğin;

-1514'teki Yavuz Selim ile Şah İsmail arasında süren savaş, aynı zamanda Osmanlı Devleti ile Aleviler arasında süren bir

savaştı. Şah İsmail Selim'e bir barış heyeti gönderdi. Fakat "Şah İsmail'den gelen barış heyeti tutuklanarak öneri rededildi. Bunu duyan Amasya'daki Yeniçeri birliği 22 Şubat 1515'te bir daha ('bir daha' derken, başka isyanların da olduğu anlaşılmalıdır, çünkü Yeniçeriler Aleviler'e karşı savaşmaya karşıydı -bn.) isyan etti. Ancak askerler dağılmış olduğu için üstün bir güç olamadılar ve cezalandırıldılar. Vezir-i azam Ahmet Paşa azledildi ve ordusunda disiplini sağlayamadığı için idam edildi (4 Mart 1515). Sultan Selim bundan sonra önemli Yeniçeri komutanlarının hepsini azlederek yerlerine kendi kölelerini getirdi ve Yeniçeri askerlerini yine kendi gücünün aracı haline dönüştürdü."[100]

- 4. Murat 1623'de tahta oturmuştu. Kendisinden öncekilerin akibetine uğramamak için devrimci, demokrat ve aydınlara karşı katliamlarla sürdürülen bir politika izledi. Bu dönemde Anadolu'da Celali isyanları da ataktaydı. Fakat hepsinden önce, sarayın bulunduğu İstanbul'daki Bektaşiler'i ve Yeniçeriler'i "nizama" getirmesi gerekiyordu. Bunun için içten dışa doğru bir planla eski geleneğin tekrarı olarak Yeniçeriler'den işe başladı. Bir ayağı İstanbul'da, diğer ayağı bütün eyaletlerde olmak üzere katliamlara girişti, terör estirdi. (1635)

"Binlerce kişinin öldürüldüğü bir kıyım başladı. Bütün eyaletlerde Celali ve Sipahi isyancıları da aynı biçimde öldüler. Halk genellikle Yeniçeriler'in tarafını tutuyordu... İsyan ve fesat yuvaları olduklarını kabul ettiği kahvehanelere ve tütüne yasak koydu... Padişah geceleri kılık değiştirip yasaları çiğneyenleri izliyor, bu insanları hemen orada öldürerek cesetlerini ibret alınması için sokakta bırakıyordu... aydınca düşünce sapmalarına ya da çeşitli aykırı düşüncelere sahip olmaya olanak yoktu. Pek çok büyük edebiyatçı padişahın emriyle ölüm cezasına çarptırılmıştır... Zamanın en büyük bilim adamlarından biri olan Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi'nin idamını emretti... zamanın en büyük şairi Nef'i de şiirlerinde yüksek memurlarla alay etmesi nedeniyle 27 Ocak 1635'de padişahın emriyle boğduruldu".[101]

100- Stanford Shaw, *a.g.e.*, C.1, sf. 124-125
101- Stanford Shaw, *a.g.e.*, C.1, sf. 272-273

- Ve en sonu 1826'da 2. Mahmut tarafından işlenen katliamlar ve yapılan saldırılardır. Yeniçeriler'den 10.000'in üzerinde insan katledildi; evleri yakıldı-yıkıldı. Binlercesi zindanlara dolduruldu, sürgüne gönderildi. Aynı zulüm Bektaşiler'e karşı da yapıldı: Bektaşi önderlerinden ve kitlesinden çok sayıda insan öldürüldü, zindana atıldı, sürgün edildi ve tüm Dergah ve Tekkeler'i kapatılıp, mal varlıkları Sünni ve devlet güdümlü Nakşibendi tarikatına verildi.

Farklı tarihlerde meydana gelen, ama aynı amaçlar taşıyan üç örnekte de görüldüğü gibi, Yeniçeriler'in Bektaşileşmeye başladığı 16. yüzyıldan Yeniçeri ordusunun dağıtıldığı 1826'ya kadar, Yeniçeriler'le Bektaşiler'in kaderi birleşmiştir ya da Osmanlı Devleti birleştirmiştir. Biriyle başlayan saldırı otomatikman diğerine uzanıyor, ikisi birlikte hedefe konuyor. Bu gerçeği görmek için farklı kanıtlar aramaya hiç de gerek yok, çünkü Osmanlı Devletinin kendi arşivleri ve pratiği çekinmeden bunu söylüyor.

c- Devrimci Ölçü ve Yeniçeriler'in Niteliği

Yeniçeriler hakkında yapılan önyargılı veya artniyetli değerlendirmeler, resmi tarih kayıtlarının ya da bu kayıtların mirasçısı devletin propagandalarının egemenliği altındadır. Dürüst bir insan ya da araştırmacı her şeye bilimsel bir kuşkuyla yaklaşır. Ama tek amacı sömürü olan hakim sınıfların devlet politikası sözkonusu olunca, olayların perde arkasındakini görmek için kuşkulu yaklaşmak daha bir önem kazanır. Yeniçeriler'e küfredenlerin başını Osmanlı Devleti çekiyorsa, burada durup düşünmek gerekir. Mao'nun çok doğru bir özdeyimi vardır: "Düşman bize saldırıyorsa bilin ki biz esasta doğru yapıyoruz; düşman bize saldırmıyorsa bilin ki esasta yanlış yapıyoruz". Birincisi; bu akılda tutulmalıdır.

İkincisi ise: Yeniçeriler, toplumsal bir güçtür. Bütün toplumsal güçler sosyal bir sınıfa mensuptur. Sosyal sınıflar arasında - sömürü bağlamında- varolan ekonomik çıkar çatışması toplumsal kavgalara yol açar. Herkes de, karşı çıktığı ile taraf olduğu-

nu ona göre belirleyecektir, yani ait olduğu sınıfa göre... (Fakat çok zaman kişi ait olduğu sınıfa taraf olmuyor ya da karşı çıkıyorsa -örneğin kendisi bir emekçi olmasına rağmen, emekçileri sömüren bir sistemden ya da partiden yana ise- bilimsel yönden ve sonal olarak yine de bu gerçeği değiştirmez.)

Devlet örgütüne ve saraya yakın olduğundan dolayı Yeniçeriler içinde sınıf atlayan, örneğin vezirliğe kadar yükselenler var. Fakat bunlar, denizde damla gibi Yeniçeriler içinde bir avuçtur. "Yeniçeriler" dendiğinde zaten bir avuç kişi değil, ailesi ve sosyal bağlarıyla sayıları milyonlara varan halktan bir kitleden bahsediliyor. Yani Yeniçeriler halktır, halktan bir parçadır. Dolayısıyla, Yeniçeriler'le Osmanlı arasındaki kavga, sömürülen halk ile sömüren sınıfın devleti arasındaki bir kavgadır ve Yeniçeri ayaklanmalarının özü budur. Örneğin; 1826'da Yeniçeri katliamı yaşandığı dönemde, "Florin 40 akçe ettiği bir çağda 2 akçe olan gündelik ücretleri, florin 400 akçeye yükseldiğinde ancak 8 ile 10 akçe arası bir düzeye varır. Aynı çağda bir inşaat ustası 50 akçe, niteliksiz bir işçi 24 akçe almaktadır".[102]

Kişinin sınıf kategorisini belirleyen üretimde aldığı yer ve değeredir aldığı paydır. Bu doğrudan hareketle Yeniçeriler'e baktığımızda, karşımızda bir emekçi halk sınıfını görürüz. Fakat halk sınıfıdır diye, Yeniçeri ayaklanmalarının yanlış yönleri yok mu, hepsi doğru mu? Veya doğruları nedir, yanlışları nedir? Bu önemli ayrıntıları da görmek gerekir, yoksa tek ayak üstünde yürünür. Belki biraz uzun olacak, ama bizim de katıldığımız Yerasimos şunu söylüyor:

"Böylece birbirine ters görünen iki terimi aynı olgu için kullanmamıza izin verilirse, aynı anda hem devrimci, hem de gerici bir kategoriyle karşı karşıya geliriz. Yeniçeriler, devletin ekonomik güdümlülüğünün (tek amacı zenginlikleri büyük devlet memurlarının elinde tekelleştirmek olan bu güdümlülüğün) sürekli dara soktuğu bir halk sınıfı oluşturdukları, üstelik bu sömürünün bilincinde oldukları ve bu duruma bir değişiklik getirmek amacıyla silaha sarıldıkları için devrimcidirler... Ama bu ayaklanmaların sonunda daima bir padişahın yerine bir başka padişah,

102- Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, sf. 259

büyük devlet erkanının yerine gene aynı kesimden yenileri geçirilmiştir. Vergilerin indirilmesi, Yeniçeri üst kademelerinin ücretleri üzerinde anlaşmaya varılması ya da başka elverişli olanaklar ve bağışıklıkların sağlanması hoşnutluk yaratmışsa da, hedefler daha uzağa gidememiştir. Ancak bu durum, ayaklanma hareketlerinin hep uzağı görme gücünden yoksun olduğu için değil, bu hareketlere egemen olan görüşlerin nesnel içerikleri gereği gerici olması yüzündendir."[103]

Yeniçeri ayaklanmalarını bir bütün olarak "gerici", "düzen bozucu" olarak damgalayanlar iki gruba ayrılıyor. Bunlardan biri ve en güçlüsü, imparatorluktan bugüne her iki devlet biçiminin mayasını oluşturan ulema-Sünni din egemenleridir. Bu grup, Sünni-din devleti olan imparatorluğun hep devamından yanaydı, çünkü sömürü imkanlarını bu devlet aracılığıyla elde etmiş, bu devlet aracılığıyla da sürdürüyorlardı. İkinci grup ise, bu konuda sözde devletten ayrı, ama gerçekte devletle aynı paralele düşen, en sağından en soluna modernist aydınlardır. Özellikle bu grup, 2. Mahmut'la başlayıp 1839 Tanzimat'la devam eden süreci "modernleşme" olarak değerlendirdikleri için, 2. Mahmut'a karşı duran Yeniçeriler'i bu yüzden "gerici-tutucu" olarak suçluyor. 2. Mahmut sonrasından 1908 Jön-Türk devrimine kadarki sürecin neresi ve ne kadarı "modernleşme"dir, bu noktaya da kısaca değinelim.

Akılda tutmak gerekir ki, 2. Mahmut dönemini de içine alan 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci çöküş dönemidir. "Hasta adam" ismini imparatorluk bu asırda almıştır. İmparatorluğun "hasta adam" olmasının ve çöküşe gitmesinin belirleyici etkeni ekonomik, siyasal, hukuksal ve idari yapının taşıdığı iç bozukluklar ve akla aykırı feodal-despot devlet anlayışıdır. Bunun yanında , dış etken olarak hem dünyada hem de imparatorluk yönetimi altındaki ülkelerde ulusal bilincin ve ulusal hareketlerin boyvermesidir. "Onun zamanında Yunanistan bağımsızlığına kavuştu. Sırbistan özerkliğini elde etti. Cezayir ve Besarabya elden çıktı. Mısır ise Osmanlı İmparatorluğu'ndan fiilen ayrılmış oldu."[104]

103- Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, sf. 259
104- Murat Sarıca, *Siyasal Tarih*, sf. 129

Osmanlı'nın böylesi bir zayıf döneminde, Osmanlı topraklarında ekonomik gücü elinde bulunduran Hıristiyan ve Musevi ticaret burjuvazisini köprü olarak kullanmak isteyen İngiliz ve Fransızlar Osmanlı Devletini müslüman olmayanların lehine bir çok ayrıcalığı da içeren yeni bir yasal düzenlemeye (Tanzimat) zorladılar. Tanzimat'ın ön hazırlığı 2. Mahmut döneminde başlamıştı. Fakat 2. Mahmut 30 Haziran 1839'da ölünce, yerine geçen Sultan Abdülmecit, Hariciye Bakanı ve aynı zamanda Londra elçisi Mustafa Reşit Paşa İngiltere'den gelerek, bir ferman hazırlayıp padişaha sundu. Bu ferman padişah tarafından Gülhane'de onaylandığı için "Gülhane Hatt-ı Hümayunu", diğer bilinen adıyla da "Tanzimat Fermanı" olarak yürürlüğe kondu. O dönemde objektif olarak iyi yönde kısmi düzenlemeler içerdiyse de, fakat esasta ve gerçekte "Tanzimat Fermanı'nın ülkemizi yükseltici bir atılım olmaktan çok, yabancı çıkarlar yararına sonuçlar doğurduğu artık pek üzerinde tartışılmayan bir gerçektir."[105]

Tanzimat Fermanı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü daha da hızlandı. Zayıflık gittikçe büyük kapitalist devletlere bağımlılığı güçlendirdiği için, 1856'da, Tanzimat'ın da sınırlarını aşan ve yine Müslüman olmayan "azınlıkların hakları" ekseninde, ama gerçekte ise halkların değil ticaret burjuvazisi ile yabancı kapitalist devletlerin sömürü çıkarlarını güçlendirerek garantileyen "Islahat Fermanı" yayınlandı. "1855 yılında Avusturya, İngiltere, Fransa elçileri ile Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa ve dışişleri bakanı Fuat Paşa arasında yapılan görüşmeler sonucu bu ülkelerin ısrarı ile 18 Şubat 1856 tarihinde Islahat Fermanı yayınlanmıştır. Böylece 1830'larda başlayan Avrupalılar'ın baskısı, bir yandan 1838 anlaşmasıyla (1838'de Osmanlı Devletinden büyük ticari ödünler alan 'Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması', fakat diğer Batı ülkelerine de geçerliydi ve 2. Mahmut dönemiydi.-bn.) ekonomik yönden başarı sağlar ve ülkede etkinliğini artırırken, 1856'da da siyasal başka belgeyle tamamlanıyordu."[106]

105- Murat Sarıca, *a.g.e.*, sf. 131
106- İlhan Akın, *Türk Devrimi Tarihi*, s f. 27

Osmanlı Devletinin çöküşü dur-durak bilmiyordu: Ekonomik çöküşün hızı arttıkça siyasi kriz de derinleşmeye devam ediyordu. Bu ortamda, Osmanlı aydınları içinde imparatorluğun çöküşünü durdurmak için aralarında Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi'nin da bulunduğu Yeni Osmanlılar'ın önderliğinde bir iç hareket gelişmeye başladı. Sonradan "Jön-Türkler" (Genç Türkler) adını alacak bu hareket, bir darbe ile padişah Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine, 30 Mayıs 1876'da 5. Murat'ı getirdi. Hastalığının da etkisiyle bu görevi yürütemeyen 5. Murat da düşürülerek yerine 2. Abdülhamit getirildi. 2. Abdülhamit, Yeni Osmanlılar'ın hazırladığı yeni yasa taslağını kabul edince, 23 Aralık 1876'da 12 kısım ve 119 maddeden oluşan Kunun-u Esasi (1. Meşrutiyet) ilan edildi. Sadece padişah çevresinden ve varlıklı kesimden oluşan bir Meclis (Meclis-i Umumi) dışında, eskiden uygulananın yeniden yazılı maddelere dökülmesinden başka bir yönü olmayan bu gerici anayasanın sözde uygulayıcısı ilk Meclis 20 Mart 1877'de açıldı. Gelenek olarak Meclis'e alışık olmayan padişah, sert tartışmalar çıkınca 28 Haziran 1877'de Meclis'i dağıttı. 12 Ocak 1878'de tekrar açılan Meclis, 14 Şubat 1878'de yeniden kapatıldı.

1880 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti bitme noktasına gelmişti. Bu fırsatı değerlendiren yabancı kapitalist devletler, artık Osmanı maliyesini doğrudan kontrol etmek amacıyla 1881 Düyun-u Umumiye anlaşmasıyla ellerine aldılar. Jön Türk devrimine kadar devam eden bu durum, haysiyeti incinen eski Yeni Osmanlılar'ı ve yeni ismiyle Jön Türkler'i yeniden ayağa kaldırdı. Aslında imparatorluğun onurunu kurtarmak dışında, başkaca bir amacı olmayan bu grubun önderliğinde bilinen Jön Türk Devrimi gerçekleşti.

Şimdi buradan yine başa dönelim: Yeniçeri ve hatta Bektaşi Hareketini "gerici", "bozulmuş" olarak karalayan bütün kurum ve kalemler, 2. Mahmut dönemini de kapsamak üzere 19. yüzyıl boyunca battıkça, dolayısıyla ipleri elinden çıktığı ve her yere diş geçiremediği için ortaya çıkan yeni halk inisiyatiflerine iç geçirerek bir anlamda boyun büken 2. Mahmut ve sonrakilerin "yenilikçiliği" nerede? Emperyalist-kapitalist devletlere doğru-

dan maliyesini teslim edecek kadar siyasal bağımsızlığını satan ve onurunu çiğneten 19. yüzyıl sultanlarının "ilericiliği" ve "modernistliği" nerede?... Bu sorulara cevap verilirken, 1838 Ticaret Anlaşması'yla 2. Mahmut'un sömürgeci-kapitalist devletlere neyi kazandırdığı ve ülkeye neyi kaybettirdiği unutulmasın! Ondan sonra Yeniçeri ayaklanmaları üzerine konuşurken veya yazarken farklı cevapların ya da kelimelerin ortaya çıkacağına eminiz.

CUMHURİYET DÖNEMİ VE ALEVİLİK

a) Osmanlı İmparatorluğu'nda Dış ve İç Bloklaşma

Cumhuriyet dönemi aleviliği ele almadan önce, İmparatorluktan Kemalist Cumhuriyete geçişin nasıl olduğunu özet olarak aktarmakta yarar görüyoruz. Çünkü, imparatorluğun yıkılışında ve Cumhuriyetin kuruluşunda potansiyel güç olarak en etkin rolü oynayanlardan biri de Alevilerdir. Dolayısıyla, Osmanlılarla Kemalistler arasında kıyasıya süren iktidar ve sınıf çatışmasında Alevilerin kime hangi amaçlarla karşı çıktığı ve kime hangi amaçlarla destek verdiği açığa çıkarılmazsa, aleviliğin halkçı temelleri anlaşılmaz olur ve Kemalistlerin tuzağına düşülür.

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü son sınırlarına dayanmaktaydı. Avusturya'dan Hindistan'a, diğer bir tanımıyla, Orta Avrupa'dan Güney Asya'ya kadar istila ve talan amacıyla yayılmış olan imparatorluk, 18. yüzyıldan başlamak üzere sürekli bir daralma ve küçülme ile içlere doğru çekiliyordu. Öyle ki, bir zamanlar işgalci bir güç olan imparatorluk, 1. Dünya Savaşı'nda kendisi işgale uğramıştı. Osmanlılar işgalci bir güçtü, fakat sömürgeci bir güç değildi, olamadı. Çünkü, emperyalizm öncesi sömürgeciliğin varlık koşulu, tali durumda sermayeye alan bulmaksa da ama esas olarak metalara pazar bulmaktır. Ama güçlü bir para sermayeye ve sanayiye sahip olmayan Osmanlıların sömürgeci bir devlet olabilmesi mümkün değildir. Bu, onlar istemediği için değil,

böylesi koşullara sahip olmadıkları için böylecdir. Osmanlıların işgal ettiği tüm yerlerde, ihtiyaç için pazarlarda alınıp-satılan tüm malların etiketinde İngiltere, Fransa, Almanya, vs. gibi kapitalizmin egemen olduğu ülkelerin damgası vardı.

20. yüzyıla girildiğinde Osmanlılar İngiliz-Fransız emperyalizminin güdümüne girmiş, onların bir dominyonu durumuna düşmüştü. Gerek içerde ve gerekse yurtdışında eğitim görmüş Osmanlı aydınları (Namık Kemal, Ziya Gökalp gibi), devlet olarak böylesine bir yok olmayı kabullenmeyerek çeşitli çıkışlar yaptıysalar da (1908 Jön Türk Devrimi de bunun içindedir), sonuç bakımından esaslı bir değişim olmadı. Çünkü istedikleri çözüm, Osmanlı devlet yapısının sınırları içine hapsedilerek daha baştan çıkmaza sokulmuştu.

İngiliz-Fransız emperyalistleriyle, onların Osmanlı Devleti içindeki müttefikleri iktidar sahipleri arasında bunlar olurken, Avrupa'da atağa geçen yeni, yeni olduğu için daha az teşhir olmuş ve dinamik bir Alman emperyalizmi, kurtlar sofrasının geç kalmış pay sahibi olarak öncellerinin Osmanlı pazarlarına giriyordu. Bu adımlardan biri olarak, 1881'de Osmanlı askerleri Prusyalı subaylar tarafından eğitilmeye başlandı. 1880'de, 50 milyon markhk "Alman-Anadolu Demiryolları Şirketi" kuruldu. Yine bu dönemde, "Deutsche Bank'ın bir şubesi İstanbul'da açılırken, Alman tüccarları imparatorluğun her köşesine girip çıkmaya başladılar. Her geçen gün, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman etkisini, Osmanlı aydın ve yöneticilerinin de Alman askeri disiplin ve başarılarına hayranlıklarını artırıyordu."[107]

Böylece Almanya; ekonomik, siyasi ve askeri etkinliğiyle Osmanlıların hayatına daha yoğun olarak giriyor, girerken dayanaklarını da iyi seçiyordu: Başta 1839'da Tanzimat Fermanı'yla, ama daha bir çok hüküm ve antlaşma ile İngilizler Fransızlar, Osmanlı devlet ekonomisi ve siyasetinde egemenlik kurmuş; Rum, Ermeni ve Yahudi güçleri yanına almışken, Almanlar ise Müslüman-Türk muhalefetini yanına almıştı. İngiliz ve Fransızlar ile Almanlar arasındaki emperyalist çıkar çatışması, onların Osmanlı içindeki yerli dayanakları arasına da yansıyarak sürü-

107- Murat Sarıca, *a.g.e.*, sf. 220

yordu. 20. yüzyılın başlarında, Osmanlı içindeki kutuplaşma daha da sistemleşerek partileşmeye başladı: Kutuplardan biri "Hürriyet ve İtilaf" ve "Serbest Fırkra" ile Cumhuriyet döneminde Demokrat Parti'ye uzanırkan; diğeri önce imparatorluğun devamından, sonra yıkılmasından yana olan Müslüman-Türk menşeili "İttihat ve Terakki Fırkrası" ile Cumhuriyet döneminin Cumhuriyet Halk Partisi'ne uzanır.

b) İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Geçişte Ulus ve Sınıf İlişkileri

Osmanlı İmparatorluğu'nda ulusal şekillenmenin belirgin özellikleri, 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreği arasında filizlenir. Bu 50 yıllık süreç, İmparatorluğun uluslaşma sürecidir. Bu sürece kadar, Osmanlı İmparatorluğu bir ulusal devlet değil, bir ümmet devletidir. Müslümanlık, müslüman olan çoğunluk kitleler ile imparatorluğu birarada tutan "harç" durumundadır. Devlet egemenleri, yoksul halkı sindirmek için devletin resmi mezhebi olan Sünniliği alabildiğine yayarak din ile sömürüyü paralel ve içiçe yürütmüşlerdir.

Bir ümmet toplumu olan Osmanlı'da ekonomik güç müslüman olmayan komprador-bürokrat burjuvazideydi. Denilebilir ki, "Müslüman ümmetin çoğunlukta olduğu imparatorlukta, nasıl olur da müslüman olmayanlar ekonomiye hakim olabilir?" Bunda şaşılacak pek bir şey yok: "Ekonomik güç kimdeyse, siyasal güç de ondadır." Bu genel bir doğrudur. Ekonomik güce sahip olan gayri müslüm komprador-bürokrat burjuvazi, uluslararası ilişkileri ve diplomasiyi de ele geçirmişti. Peki, uluslararası tekellerin pençesine girmiş bir Osmanlı İmparatorluğu için bunun anlamı nedir? Boyun eğmek ve Oblomovluk!

Osmanlı İmparatorluğu 20. yüzyılın başlangıcında her yönlü çürümüş bir devletti. Uluslaşmanın ekonomik ve toplumsal şartlarının dışarıdan ve içeriden kuşattığı bir İmparatorluk: siyasal miyadını doldurmuş, eskiye karşı dipten gelen yenilenme zorlamaları karşısında artık ayakta kalamazdı. Tüm sömürücü sınıf ideolojilerinde olduğu gibi, iktidarda bulunan feodal gelenekçi

komprador burjuvazi, büyük toprak ağaları ve bürokratlar, çürüyen bu devletin yerine yenisini koyabilecek kudrete hem sahip değildi, hem de böyle bir köklü değişimi düşünemezdi. Çünkü hiçbir sınıf, başkaları tarafından devrilmeden kendi kendini deviremezdi.

Osmanlı İmparatorluğu kendi içinde bu devinimi yaşarken, 20. yüzyılda yükselmeye başlayan ulus hareketleri içerde güçlü bir cephe oluşturarak, imparatorluğa egemen olan İngiltere ve Fransa ile Almanya arasındaki dengeyi Almanya lehine değiştirdi. Almanya, 1. Dünya Savaşı öncesi yıllarda Osmanlı devlet iktidarında ağırlık kazanmıştı. Almanya'nın bu pozisyona gelmesinde ekonomik gücü belirleyici rolü oynarken, İngiltere ve Fransa'nın yüzyıllardır Osmanlılara çektirdiği etkileyici rol oynamıştır.

Bu iki nedenden dolayı, Alman emperyalizminin siyasal hakimiyet kazandığı Osmanlı İmparatorluğu, 28 Haziran 1914 yılında patlak veren 1. Dünya Savaşı'nda Almanların bir müttefiki olarak savaşa girdi. Sonuçta Almanya yenilince, Osmanlı Devleti de yenildi ve Türkiye İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya tarafından işgal edildi.

Osmanlı Devleti teslim olmuş, yapacak bir şeyi kalmamıştı. Bunu gören halk, kendiliğinden anti-emperyalist çete savaşlarına girişti. Kendiliğinden hareketler, savaş içinde giderek örgütlü hareketlere dönüştü. Hareketin bilinçli bir önderliğe bürünmesinde başta TKP (Türkiye Komünist Partisi) olmak üzere Çerkez Ethem ve ulusal güçlerden çeşitli sınıf ve tabakalardan oluşan Yeşil Ordu'nun belirleyici rolü olmuştur. Emperyalist işgale karşı gelişen halk hareketi, savaşın seyri içinde Demokratik Halk Devrimi muhtevasına bürünmeye, yani doğrudan sömürüye yönelmeye başladı.

Elbette ki bu, durup dururken olmadı: tayın edici bir etken 1917 Ekim'inde, Lenin önderliğinde Sosyalist Ekim Devrimi oldu. Ekim Devrimi, bütün dünya halklarına olduğu gibi Türkiye halklarına da umut ve cesaret verdi. Bütün dünya halklarını, emperyalist-sömürgeci amaç taşıyan bu savaşta yer almayarak, kendi emekçi kardeşlerine karşı savaşmamaları ve emperyalist

savaşı, emperyalist ülkelerde iç devrimci savaşa; sömürge, yarı sömürge ülkelerde ise anti-emperyalist savaşa dönüştürmeye çağırdı.

Bu çağrı ile, Ekim Devrim'inden sonra Rusya'da kurulan Sovyetler Birliği ile dünya işçi sınıfı ve ezilen halklar ve uluslar arasında doğrudan ve dolaylı bir mücadele birliği doğdu. Sovyetler Birliği, devrimden hemen iki hafta sonra yayınladığı bir bildiri ile, önceden Çarlık tarafından işgal edilen bütün ülkelerden geri çekilerek, bu ülkelerle koşulsuz barış yapmaya hazır olduğunu ilan etti. Bu bildiriden hemen sonra, Türkiye'deki askerlerini geri çekerek barış ve dostluk önerdi. Bu devrimci davranış, Türkiye halklarının gönlünde derin ve içten bir sevgiye yol açtı. Bununla da yetinmeyen Sovyetler Birliği, önceleri gerçek Milli Kurtuluşçular'a, daha sonra Mustafa Kemal Hareketi'ne hem moral, hem de silah, techizat ve para olarak maddi destekte bulunarak Türkiye'deki Kurtuluş Savaşı'nın gerçek amaçlarına kavuşması için bir sosyalistе düşeni yaptı.

Sovyetler Birliği'nin amacı, Türkiye'de halkın doğrudan katıldığı anti-işgal savaşın bir zincirin halkaları gibi kesintisiz olarak anti-emperyalist, anti-feodal devrime (Demokratik Halk Devrimi'ne) yolu açmasıydı. Kurtuluş Savaşı'nda komprador burjuvaziden işçi ve köylülere kadar bütün sınıflar yer alıyor, her sınıf kendisi için savaşıyordu. Fakat, 1919'lardan sonra, Kurtuluş Savaşı'nın önderlik rolü emekçi halkın elinden çıkarak gerici sınıfların eline geçtiğini de burda belirtelim.

İçerdeki anti-emperyalist savaşın gittikçe etkemiğe bürünmesi ve dışarıda Ekim Devrimi'nin sömürüden kurtuluş rüzgarlarının Türkiye üzerine kayması ile birlikte, ülkedeki savaşın da işgalci emperyalistlerin de önceki planlarını ve yönlerini değiştirdi. Daha savaş öncesi Türkiye'de, komprador burjuvazi kendi içinde "Türk olanlarla olmayanlar (Rum, Ermeni, Yahudi)" olmak üzere ikiye bölünmüştü. Bunlar içinde Türk olmayanlar ekonomik olarak daha güçlü ve bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun devamından yana iken, Türk olanlar ekonomik yönden zayıf ve bundan dolayı Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından ve yerine Türk-ulus devletinin kurulmasından yana idi-

ler. Türkiye'nin işgale uğramasıyla bu iki kamp arasındaki çıkar çatışması daha da sertleşerek doruğa çıktı.

Halkı yanına kim alacaktı? Tüm sorun burada düğümleniyordu. Çünkü, halk yer almadan hiçbir savaş başarı kazanamazdı. Yüzyıllardır Osmanlıdan sömürü ve zulüm görmüş kitleleri kazanmak bakımından Türk komprador burjuvazisinin ve sonradan onların siyasi temsilcisi Kemalistlerin avantajları daha büyüktü. Bu avantajları kullanan Türk komprador burjuvazisi, Türk milliyetçiliğine sarılarak kendi cephesinin siyasal hedeflerini belirledi ve ideolojik temellerini attı. Osmanlı zamanında en çok ezilmiş Türk halkını yanına kazanmakla birlikte, müslüman olan Kürt ulusunu da sahte vaadlerle kazanmayı unutmadı. Böylece, 1919 yılına gelindiğinde Türk-Müslüman güçler Mustafa Kemal'in önderliğinde, Türk komprador larının sınıf egemenliğinin bayrağı altında ulusal harekete geçme fırsatını yakaladılar.

Türk kompradorları, halkın işgale karşı kinini, nefretini ve bunun pratik yansıması olan yarı merkezileşmiş savaş çetelerini Mustafa Kemal gibi eski bir Osmanlı subayı'nın önderliğinde birleştirmek için, bilinen "Vatan-Millet-Sakarya" gibi duygu yüklü sloganlarla atağa geçti. Çünkü çelişkilerin yumağı burada düğümleniyordu. Eğer bunu başaramazsa, yani; yerel ve parça halindeki anti-işgalci halk çetelerini birleştiremezse ve bu çeteleri olduğu gibi kitleleri de ulusal motiflerle besleyemezse sınıfsal amaçlarına ulaşamayacakları onlar için de aşikardı. Derken, Mustafa Kemal'in Erzurum ve Sivas kongreleri bu siyasetin ve planın başlangıç adımı olarak örgütlendi.

Erzurum Kongresi, 23 Temmuz 1919'da toplandı.

"Kongreye katılan delegelerden:

Eşraf (büyük arazi sahibi ve büyük tüccar):	17
Ulema (şeyh, hoca):	6
Devlet memuru (öğretmen, subay, doktor):	14
Eski Mebus:	3
Ulusçu önder:	2

Böylece bu kongre o zamanki Türk burjuvazisinin bütününden olduğu kadar, büyük toprak mülkiyetine dayalı toplumsal kategorileri temsil eden üyelerden bir araya gelmişti.

Erzurum'dan Sivas'a geçen Mustafa Kemal'in katıldığı Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919'da toplandı. Katılan delegeler:

Çiftci (büyük toprak sahibi) ve tacir:	17
Emekli subay:	5
Emekli Memur:	4
Öğretmen:	5
Gazeteci :	4
Hukukçu:	5
Mühendis:	2
Hekim:	1
Din Adamı:	6
Eski Mebus:	3
Eski Nazır:	1[108]

c) Mustafa Kemal ile Hacı Bektaş Dergahı Arasındaki İlişkiler:

Sivas Kongresi'nin bitiminden sonra Ankara'ya dönmekte olan Mustafa Kemal, 22 Aralık 1919'da Kayseri üzerinden Hacı Bektaş Dergahı'na uğradı. O dönem Çelebi'ler soyundan Cemalettin Efendi ile dede postundaki Salih Niyazi Baba dergahın başında bulunuyorlardı. Dergahta bulunanlar Mustafa Kemal'e, Mustafa Kemal de dergahta bulunanlara amaçlarını ve düşüncelerini aktararak, işgalci güçlere ve Osmanlı devlet idaresine karşı birlikte mücadelenin gerekliliği üzerine görüş ve mücadele birliğine vardılar.

Ankara'ya dönen Mustafa Kemal, 23 Nisan 1920'de açılan ilk TBMM'nde Çelebi Cemalettin Efendi'yi Kırşehir Mebusluğuna ve meclis başkan vekilliğine tayin etti veya ettirdi. Cemalettin 1922 yılında ölünce, yerine kardeşi Veliyettin Efendi Postnişin ve mutevelli oldu. Veliyettin de, abisi Cemalettin gibi cumhuriyete ve Mustafa Kemel'e bağlılığını gösterdi. Bu bağlılığın bir göstergesi olarak, ülke çapında milyonları bulan Alevilere bir "Duyuru" gönderen Veliyettin efendi şunları söylüyordu:

"Anadolu'da bulunan Ceddim Hacı Bektaş Veli Hazretleri'ne

108- Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, sf. 640

samimi muhabbeti bulunan bütün sevenlerimize ve bizden yana olanlara duyurulur ki..

Bu milleti yeniden yaratarak bağımsızlığımızı sağlayan; varlığı bütün islam dünyasına onur kaynağı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi, Gazi namlı Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin yayınladıkları bildirge, tümümüzce bilinmektedir. Gazi Paşa'nın vatanın yücelmesi ve yükselmesi konusundaki her arzusunu yerine getirmek, bizlere en birinci görevdir. Milletimizi kurtaracak, mutluluğumuzu sağlayacak, onun koruyucu düşünceleridir. Bunu inkar edenlerin bizimle asla ilişkisi, ilgisi yoktur.

Yüce tarikatımızın bütün üyelerine, Gazi Mustafa Kemal Hazretleri'nin gösterdiği adaylardan başkasına oy vermemelerini, vatanımızın kurtulmasının ancak bu yolla gerçekleşebileceğini sizlere bütün önemiyle tavsiye ederim.

Hacı Bektaş Çelebisi Veliyettin."[109]

Bu duyurunun yayınlanmasından sonra, Mustafa Kemal Veliyettin Çelebi'ye şu telgrafı gönderir:

"Çelebi Veliyettin Efendi Hazretlerine,

Yayınlamış buyurduğunuz, insanlarımıza doğru yolu gösteren koruyucu bildirgenizin suretini okudum. Ulusal zenginliğin doğmasına yardımcı olacak girişiminiz ve çalışmalarınız için, doğru yolu gösteren zatınıza saygılar sunarım. Sözkonusu bildirgenin basılması ve her yana dağıtılması konusunda haber bekliyorum. Vatanın ve halkın mutluluğu için hizmet etmeyi kendilerine ülkü edinenler; Tanrı'nın sevabını kazanırlar ve sonsuza değin mutlu olurlar; efendim.

Gazi Mustafa Kemal"

19 Mayıs 1919'da Samsun'dan Anadolu'ya çıkarken; Mustafa Kemal'in 22 Haziran 1919 Amasya Genelgesi, 23 Temmuz 1919 Erzurum Kongresi, 4 Eylül 1919 Sivas Kongresi ve 22 Aralık 1919 Hacı Bektaş Dergahı'nı ziyaret etmesi, Anadolu'da başlamış yerel savaş güçlerini birleştirme, merkezi komuta altında merkezi bir ordu oluşturma amacını taşıyordu. Bu yerel savaş güçleri de ikiye ayrılıyordu: Biri, çıkarları bir bütün olarak sömürüyle çelişen ve TKP'nin, Yeşil Ordu'nun ve yerel halk

109- Aktaran Rıza Zelyut, *a.g.e.*, sf. 290-291

kahramanlarının önderliğinde tecrübesiz işçi-köylülerden oluşuyorken, diğeri, çıkarları sömürüyle çelişmeyen, tersine sömürüye dayanan ve bozulmuş Osmanlı Devletinden arta kalan bürokrat, subay, tüccar ve toprak ağası gibi, kuruluşu Jön Türk Hareketi dönemine uzanan Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri'nin önderliğinde tecrübeli, sağ ve sol ulusal burjuvaziden oluşuyordu. Kuşkusuz ki, Mustafa Kemal'in sınıf çıkarları birincilere ters ve ikincileri içeriyorken, ama esas dayanağı, önceleri zayıf olsa da savaş içinde güçlenen komprador nitelikteki sömürücülerdi.

Milyonlarca kitleyi oluşturan ve 600 yıl boyunca Osmanlı'nın sömürüsüne ve zulmüne karşı isyan etmiş Alevileri yanına çekmek Kemalist hareket için tayin ediciydi. Bunun içindir ki Mustafa Kemal Hacı Bektaş Dergahı'na gitmiş, Dergah postunda oturanlara iltifatlarda, vaadlerde bulunmuş ve onlar üzerinde milyonlarca Alevinin desteğini kazanmıştır.

Dergahta oturan Çelebiler'in Mustafa Kemal'e destek vermelerinin anlaşılır haklı yanları var mıydı? Bu soruya tümden "evet" ya da "hayır" gibi bir cevap verilemez. Dolayısıyla, burada da doğru bir metoda sahip olmak, yani, olanları kendi koşulları içinde ele almak gerekir. Yoksa tek yanlılığa düşülür, tek ayak üstünde durulur.

Alevilerin ve Hacı Bektaş Çelebileri'nin Mustafa Kemal Hareketine destek vermelerinin anlaşılır yanı şudur: Kendi tarihi boyunca, sömürülen-ezilen sınıfın bir ideolojisi olmuş ve bu temelde yüzyıllar boyu can vererek mücadele etmiş Aleviliğin, ülkesinin emperyalistler tarafından işgal edilmesine herkesten önce karşı çıkıp savaşması doğru bir davranıştır, bu birincisi. İkincisi ise, emperyalist işgale karşı çıkanları, bunlardan biri olarak Mustafa Kemal'i desteklemek de doğrudur. Doğrudur ama, tümü bu değil. "Ne pahasına ve nereye kadar?" Hacı Bektaş Dergahı'nda oturan Çelebiler bu ayıracı yapmışlar mı acaba? Biz, yaptıklarını sanmıyoruz.

Aleviliğin dünya görüşünden bakarsak, Kemalist Harekete karşı tutumu ikili olmalıydı: Anti-işgalci yanını desteklerken veya bu temelde ittifak kurarken, halkın sırtında sömürü ve imtiyaz sahibi olmaya karşı bağımsız mücadele yürütmeliydi.

Çünkü Kemalistlerin 1919'da ülke alcyhinc emperyalistlerle uzlaşma yolu aradığı açıktı.

"Günümüz Türkiye'sinin bütün çelişkilerinin özeti olan, siyasal emperyalizme hayır derken ekonomik emperyalizme kapıyı açık bırakmak tutumu, köklerini Türk devletinin oluşmasının ta başlangıcında alır. Buna, Türk burjuvazisinin ve eşrafının nesnel çıkarlarını en çok temsil eden tutum gözüyle bakabiliriz."[110] Çelebiler'in gözlerinin görmediği işte burasıydı.

Çelebiler'in baştaki yanlışı, Mustafa Kemal Hareketi'nin sınıfsal karekterini anlamamakla, ya da yanlış anlamakla başlıyor. Bu yanlışı takiben, Mustafa Kemal'den önce Anadolu'da ortaya çıkmış gerçek anti-emperyalistleri görmemek veya kayıtsız kalmaktır. Ya da, bizzat kendileri anti-emperyalist, anti-feodal ve demokratik bir Cumhuriyet'e uzanan bir hareketi örgütlememektir. Bu nedenlerden dolayı, kendilerini olduğu gibi, milyonlarca Aleviyi kompradorların ve onların siyasal temsilcisi, Mustafa Kemal'in sınıf çıkarlarına yedeklemek gibi yanlışlara düştüler. Öyle sanıyoruz ki, onları bu yanlışlara götüren esas neden, dergahta oturanların ayrıcalıklı bir sınıf haline gelerek Alevi kitlelerden madden ve ruhen kopmaları ve dejenere olmalarıdır. Çünkü, hele de 1923'e gelinceye kadar, Kurtuluş Savaşı içinde emperyalist yarı-sömürgeciliği isteyenlerle (bunlar içinde Mustafa Kemal de var), anti-işgal hareketini Demokratik Devrim'e taşımak isteyen halkın gerçek güçleri arasındaki sınıf çatışması her yerde ve her yönlü açığa çıktığı halde, halk güçlerinden koparak Kemalist burjuvazinin peşine takılmak başka türlü açıklanamaz.

Mustafa Kemal ve cephesinin emperyalist işgalci güçlerle uzlaşma-anlaşma yolu aramaları daha 4 Eylül 1919 Sivas Kongresinde gündeme gelmiştir. Fakat, toparlanmanın daha ikinci adımında olduklarından, işgalcilerce muhatap alınmamışlardır. Böylece, Mustafa Kemal'e bir tek yol kalıyordu: Siyasi ve askeri güce kavuşarak, İstanbul Osmanlı Hükümetiyle girdikleri muhatap alınma yarışını kazanmak. Bu arada, bu rekabeti kazanmada etkili olacağı umuduyla ABD mandacılığını resmen onaylayıp ABD'ne bildirdilerse de, ABD başkanı Wilson tarafından

110- Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, sf. 641

kabul edilmedi. Görüleceği gibi, Mustafa Kemal Hareketinin amacında gerçek anti-emperyalizm ve hergün yazılıp-söylendiği gibi "tam bağımsızlık" yoktur.

Ama öte yandan, sahte değil gerçek anlamda anti-emperyalist ve tam bağımsız bir halk demokrasisini amaç edinen ve içinde TKP, Çerkes Ethem, Nazım Bey gibi birçok devrimcinin içinde yer aldığı Yeşil Ordu'nun bildirgesinden kısaltarak sunduğumuz bazı pasajlardaki siyasal istemleri görelim:

"-Yeşil Ordu, anti-kapitalist, anti-emperyalist ve anti-militaristtir.

- Yeşil Ordu'nun Cihad bayrağında şu sözler nakşedilmelidir: Asya Asyalılarındır.

- Yeşil Ordu, dünyada başlayan sosyalist ve özellikle Bolşevik Hareketin, yanlış olarak haydutluk ve yağmacılık olarak gösterilmesine karşıdır.

- Yeşil Ordu, toplum yaşantısında tam bir kollektif çalışmayı ve hak hükümetini kabul eder.

- Yeşil Ordu, aileye saygılıdır...yolunu hak yolu...Allah yolu bilir.

- En ağır suç emperyalizmdir. İdam cezasını yalnız emperyalizmden yana olanlara verir.

- Yeşil Ordu, Kızıl Devrim Orduları'nın en içten kardeşlikle sonsuza dek bağlısı ve dostudur."[111]

İşte, halk güçlerinin programı, amaçları, davranışları bunca açık olmasına rağmen, Hacı Bektaş Çelebileri'nin Mustafa Kemal'i ve cephesini halka "büyük kurtarıcı" olarak göstererek milyonlarca Alevi emekçisine hedef şaşırtmaları, onların halktan ve Aleviliğin sömürüden, baskıdan kurtulmak için yüzyıllardan beri verdiği mücadeleci geleneğinden ne kadar koptuklarının bir sonucu değil mi? Bu aynı zamanda, o zaman dergahta bulunanların bu dergahı bir kişisel mülk olarak gördüklerini ve bu mülkiyet zihniyetiyle Aleviliği ve Hacı Bektaş dergahını bir geçim aracı olarak kullandıklarını gösterir. Yoksa, onların yeri Kemalist kompradorların yanı değil, Yeşil Ordu'nun, yani emekçilerin yanı olurdu.

111- Cemal Şener, *Çerkes Ethem Olayı*, sf. 58

d) Kemalist Cumhuriyet Alevilere Ne Getirdi?

Kemalist Cumhuriyet'in Alevilere ne getirdiğini, dünya görüşü ne olursa olsun Türkiye'de yaşayan herkes bilir. Ama hiç kuşkusuz ki en iyisini bilen Sünni ideolojiyi sömürücü düzeni sürdürmenin bir aracı olarak kullanan Osmanlı Türk devletinin egemen sınıfları ile, bu egemen sınıflardan sömürü, baskı ve zulüm gören milyonlarca Alevi kitlesidir. Çünkü, haksızlık yapan nasıl haksızlık yaptığını, haksızlığa uğrayan nasıl haksızlığa uğradığını bizzat yaşayarak görüyor.

Cumhuriyet'in kuruluşundan 70'li yıllara kadar, Cumhuriyet devletinin zulümkar politikası ile zulüm gören Alevilerin durumunu içeren hemen hiçbir yazılı araştırma ya da belge yoktur. Olanlar ise, "suya-sabuna dokunmadan" yüzeysel, gerçeklerden uzak ve Atatürk'ü övmekle başlayıp bitiyor. Dolayısıyla, bu döneme ilişkin fazla "yazılı belge" ortaya koyamıyorsak bu suç bize ait değildir.

70'li yıllardan bugüne kadar, Alevilik konusunda çok şey yazıldı. İyi de oldu, daha çok yazmak gerekir. Ve yazanlar nasıl yazarsa yazsın, ama sorunun aktualite edilmesinde pay sahibi olmaları itibarıyla az ya da çok birer değer katmışlardır.

Fakat, yazılmış bunca eserе rağmen, yine de temel bir eksiklik ortada duruyor: "Alevilik ve sınıf mücadelesi, Alevilik ve devrim, Alevilik ve devlet, Aleviliğin günümüzdeki anlamı nedir?" gibi, temele ilişkin Aleviliğin özü görülmüyor ve görmek istenmiyor. Ki sorunun çözümü bu temel ve kilit noktalarda yatıyor.

70'li yıllara kadar Alevilik konusunda kayda değer eserlerin olmadığını belirtmiştik. Fakat bu, bu dönem için söylenecek bir şeyin olmadığı anlamına gelmez. Her şeyden önce, yaşanmış bilgi duyulan bilgiden, somut bilgi soyut bilgiden öndedir ve sağlamdır. Bundan hareketle, Cumhuriyet döneminde devletin merkezi veya yerel organlarının gizli veya açık biçimde Alevilere karşı giriştikleri baskı, zulüm ve katliamların gerçek belgesi ve gerçek tanığı, yaşayan 20 milyon alevidir.

1. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin işgal edilmesine karşı olsun ve Cumhuriyetin kurulmasında olsun Aleviler, potansiyel güç

olarak aktif bir rol oynadılar. Bundaki etmen, Alevilerin haksızlığa karşı savaşımı yüzyıllar boyu gelenek haline getirmeleri ve Osmanlıdan çok çekmeleridir. Dolayısıyla Cumhuriyet'ten ve Mustafa Kemal'den beklentileri vardı. Mustafa Kemal de, Alevilerin gücünden yararlanmak için, (Kürtlere yaptığı gibi) sahte vaadlerde bulunmuş ve isteğini elde etmişti.

Sovyetlerden yayılan sosyalizm ve anti-emperyalizm rüzgarının Türkiye'yi sarsmasıyla, emperyalist işgalciler ve Kemalistler korkuya kapıldılar. Her iki gücün çıkar birliği bir noktada kesişti: Kemalistler Türkiye'nin temsilcisi olurken, işgalci güçler Türkiye'nin kendilerine yarı-sömürgelikle bağlanmasını kabul ettirdiler. Bu uzlaşma sonucunda, 24 Temmuz 1923'de Lozan'da antlaşma imzaladılar.

Lozan Antlaşması'ndan sonra dış sorun halledilmiş, dikkatler içe çevrilmişti. Öyle ya, işgal döneminde halka vaadlerde bulunulmuş, şimdi ise işgal kaldırıldığına göre verilen bu vaadlerin yerine getirilmesinin zamanı gelmişti. Ayrıca, daha savaş döneminde bir sosyal devrimin ideolojik ve toplumsal temeli atılmış ve işgal kalktığı için artık kitlelerin dikkatleri dıştan kayarak içte yoğunlaşmıştı.

Peki, önderliğinde Mustafa Kemal'in bulunduğu ve savaşın nimetlerinden yararlanarak palazlanmış komprador bunjuvazi büyük toprak ağaları, tefeci-tüccarlı ve Osmanlı artığı bürokratlı Kemalist Cumhuriyet savaş döneminde verdiği vaadleri "barış" döneminde tutacak mıydı? Hayır, tutmayacaktı. Çünkü, gerici emeller taşıyan her hareket gibi Kemalist Hareket de, sıkıştığında halka koşmuş, ama ferahladığında halktan uzaklaşmıştır. Ayrıca, Kemalist hareketin ekonomik gücü, sınıf karekteri ve kültürel geleneği halkın refah ve demokrasi istemleriyle asla bağdaşmıyordu. Dolayısıyla, toplumu susturmak için bir tek yol kalıyordu: Cebir ve Sopa... Nihayet, uygulanan da bu oldu.

Kemalist Cumhuriyet tarafından 1925'de çıkarılan "Takrir-i Sukün" yasasıyla, halkın ve halkın örgütlü güçlerinin eline kelepçe, diline kilit vuruldu. Hak isteme, toprak isteme, grev yapma, parti ve dernek kurma "yasak" damgası yiyerek imkansız kılındı. Savaş öncesi ve sırasında ortaya çıkan siyasal, ekono-

mik, demokratik, kültürel örgüt ve gazeteler kapatıldı, fonksiyonerleri takibe alındı, kovuldu ve hapse atıldı. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde "din kardeşi" görülen, kurtuluştan sonra "ulusal haklarının tanınacağına" söz verilen ve Lozan Antlaşması'nda "ben, Türk ve Kürtler'in temsilcisiyim" gibi beyanlarda bulunmalarına rağmen, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra bunların hepsi unutuldu ve Kürt ulusu üzerine asimile amaçlı şiddetle gidildi. Diğer dinlere mensup azınlık halklar aynı düzeyde zulüm gördü. Her tarafta terör estirilen "Milli Şef" dönemi başlamıştı.

Aleviler bu baskı-zulüm çemberinin içindeydi. Bir yandan sömürü ilişkisinden kaynaklanan sınıf baskısı, diğer yandan mezhep ve yaşam biçimsel baskı gibi, katmerli bir baskı gördüler. 1921'de kurulan "İstiklal Mahkemeleri" ile 1924'de "Tevhid-i Tedrisat" ve 1925'de "Takrir-i Sükün" yasalarını çıkaran Mustafa Kemal hükümeti genel olarak halka, özel olarak da Alevilere karşı pratikte uyguladığı baskı politikasını yasa gücüyle de meşrulaştırıyordu.

Takrir-i Sükün yasasıyla bütün Tekke, Zaviye ve Türbeler kapatıldı. Bektaşilik-Alevilik böylece "yasa dışı" ilan edilerek, tüm çalışmaları yasaklandı. Böylesi koşullarda Alevilerin kültürlerini, gelenek ve yaşam felsefelerini açıktan yürütmeleri imkansız hale gelmişti. Böylece Alevilik, kendini ancak gizli biçimlerde var edebilirdi ve öyle de yaptılar.

Önceden de söylediğimiz gibi, Cumhuriyet döneminde Alevilerin gördüğü baskıyı gerçekçi bir tarzda sunan hemen hiçbir kaynak yoktur. Ama yaşayan Alevilik buna en iyi kaynaktır. Cumhuriyet döneminde Aleviler için demokratik hiçbir hak tanınmamıştır. Tam tersine, Osmanlı döneminde Alevilere yapılan zulüm Cumhuriyet döneminde de sürmüştür.

Aleviler cem, görgü, musahiplik, dedelik, taliplik gibi temel gelenek ve töreleriyle birlikte, kültür ve sanatıyla da koyu bir baskı altında yaşamış, hep dışa itilmiş ve insan olarak görülmemişlerdir; "anasını-bacısını tanımazlar" gibi sapık iftiralara maruz kalmışlardır...

Hiçbir devlet kapısında Alevilik Sünnilikle eşit muamele görmemiştir. Haksızlığa uğradığı halde, gittiği devlet kapısında

ikinci bir haksızlık görerek geri dönmüştür. Çünkü Aleviler, herşeyden önce insan olarak, ikincisi müslüman olarak görülmemişlerdir. Çünkü, "Alevilerin müslüman olmaları için, önce gavur olmaları gerekiyor, ondan sonra müslüman olabilirler" gibi gerici ve çirkin bir zihniyetin, devlete egemenliği sözkonusudur. Ve böylesine yobaz bir toplumsal şekillenmeye yol açan sebep, devletin bizzat güttüğü politikadır.

Cumhuriyet dönemi içinde 1961 Anayasası'nın kısmi demokratik açılımlar getirmesine rağmen, Aleviler bu anayasada da kendilerini ifade edememişlerdir. Bu, Aleviler istemediği için değil, devletin Alevilere karşı tutumunda herhangi bir değişikliğin olmadığından dolayıdır. Sadece bu konuda değil, insan haklarını kapsayan uluslararası yazılı tüm belge ve bildirilerde Türkiye Cumhuriyeti'nin imzası vardır. Fakat Türkiye'de, atılan bu imzaların işlediğini söyleyebilen aklı başında hiç kimse yoktur. Sözde "kişi hak ve hürriyeti", "din ve vicdan özgürlüğü"nden bahsediliyor, ama Aleviler (daha geneli, emekçi halk) için bunların pratik hiçbir işlevi yoktur.

İşte, Cumhuriyet döneminde Alevilerin durumu özet olarak budur.

Gerçek durum bu olmasına rağmen, hiçbir yazar sorunun temelini oluşturan bu referans noktalara girmek istemiyor. Gericilerden bunu beklemiyoruz, ama ilerici geçinenlende de pek göremiyoruz.

Örneğin, Cemal Şener: "Atatürk, laiklik ile din ve devlet işlerini ayırmıştı. Herkes dini inancında serbestti..." derken, bir paragraf altta ise şunları söylüyor: "Aleviler, Cumhuriyet yönetiminden çok şey bekliyorlardı. Ama bunlar gerçekleşmedi..."[112]

Öncelikle şunu belirtelim ki, Atatürk, dini devlet politikasından ayırmamıştır. En çarpıcı örneği, Türkiye Cumhuriyeti devletinin temelleri sayılan Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde yer alıp ilk meclise giren 12 din adamı var, ve Mustafa Kemal'in bu kongrelerde birleştirici bir unsur olarak din ögesini (siz Sünniliği anlayın), politik araç olarak kullanmış ve bu politikayı ilk Meclis'e de taşımıştır.

Hiçbir burjuva-gerici düzen, dini devlet politikasının tama-

112- Cemal Şener, *Alevilik Olayı*, sf. 141

men dışında tutmamıştır. Ortaçağın kilise devletlerini yıkan burjuva devrimleri, eski feodal sınıfın devlet yönetiminde ve toplumun ideolojik şekillenmesindeki etkilerini silmek amacıyla eski olana saldırdı. Saldıracaktı, çünkü burjuva iktidar feodal hukuk, kültür, sanat, ahlak, gelenek, vb. ideolojik değer sistemiyle ayakta kalamazdı. Tabii ki bu, burjuvazinin dini ortadan kaldırdığı, ona karşı olduğu anlayışına götürmesin. Tersine burjuvazi de, dini bir sömürü aracı haline getirmiştir ama, ona kendi ideolojisine uygun biçim vererek...

Atatürk de, olabildiği kadarıyla bunu yapmaya çalışmıştır. Osmanlı devlet ve din kurumlarını dağıtmış, ama din kurumunu yeniden şekillendirerek kendisi için bir sömürü aracı haline getirmiştir. Bunu yaparken, yeniden biçimlendirerek kurumlaştırdığı ve resmen tanıdığı İslam dini içinde Sünni mezhebidir ve bu mezhebin tarikatlarıdır. Peki, Aleviler için tanınmış özel veya anlayış düzeyinde bir hak var mı? Yoktur ve böyle bir şeyi kimse de göstermez.

Kaldı ki, Kemalist hareketi bir bütün olarak burjuva bir hareket olarak değerlendirmek de başka bir yanlıştır. Tabii ki bu harekette komprador ve ulusal nitelikte burjuva sınıflar vardır. Ama ortaçağ sınıfları da vardır. Dolayısıyla, Kemalist hareket, batı da emperyalizm çağı öncesi serbest rekabekçi dönemdeki Burjuva Demokratik Devrimleri niteliğinde değil, anti-işgal hareketidir, bu anlamda bir devrimdir. Ve bu devrim, eskimiş imparatorluğun kurumları üzerinde dikilemezdi.

"Osmanlı bürokratik düzeninin ortadan kaldırılmasının bu kurumun da (Padişahlık bn.) ortadan kaldırılmasına bağlı olduğu besbelli duruma geliyor. Bu bürokratik düzenle çıkarlara dayanan ya da duygusal bağları ne olursa olsun, Ankara'da yeni bir bürokrasinin kendini kabul ettirdiğini görmekten duyulan korku ne kadar ağır basarsa bassın, Anadolu eşrafı eski sistemin köklerinin korunmasına izin veremezdi. Durum böyle olunca, bir burjuva devriminde 'Cumhuriyet' ilkesinin de işin içine girmesi aslında doğaldı."[113]

Cemal Şener, "Aleviler Cumhuriyet yönetiminden çok şey

113- Stefanos Yerasimos, *a.g.e.*, sf. 658

bekliyorlardı. Ama bunlar gerçekleşmedi..." derken, bir aldatılmışlığı görüyor, fakat bunun altını deşerek gerçeği ortaya çıkarmaya yanaşmıyor.

İkinci örnek, Rıza Zelyut'tur. Şöyle diyor, Zelyut:

"Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Aleviler, Osmanlı döneminde asla görmedikleri bir rahatlama içine girdiler. Devlet, resmen yürüttüğü baskıyı sona erdirmişti. Bu durum; Aleviler arasında Atatürk'ün Hacı Bektaş Veli ile özdeşleştirilmesine kadar uzanabilen bir Atatürk sevgisi doğmasına neden oldu. Hatta Aleviler yer yer, Atatürk'ü Mehdi olarak görme gibi bir tavır da takındılar. Atatürk; Alevilere göre, 'Ahir zamanda ortaya çıkıp dünyanın kötülüklerini ve bozukluklarını düzeltecek olan Alevilerin gaip imamı Mehdi' algılanmaya başlamıştı. Kurtuluş Savaşı süreci içinde gözlenen bu tavır, daha sonra da azalarak da olsa sürdü.

Burada, Dersim isyanı ve Atatürk'ün Alevilere karşı tutumu üzerinde de bazı açıklamalar gerekir. Dersim İsyanı; Atatürk'ün rahatsız olduğu bir dönemin olayıdır. Kendisi bu isyanla bizzat ilgilenmemiş, Başbakan Celal Bayar ile General Abdullah Alpdoğan, Tunceli'de bir kırım gerçekleştirmişlerdir.

Dönemin gazetelerini tarayarak yaptığım araştırmadan, Dersim İsyanı'na bir Alevi hareketi gözüyle bakılmadığını gördüm. Devletin... takındığı tavır, Alevileri ezmek tavrı değil, bir aşiret ayaklanmasını bastırmak tavrıdır. Elbette, bura halkının alevi olması, hükümetteki tutucu bakanların ve geri kafalı bazı subayların zalimce davranmasını gündeme getirmiş olabilir. Fakat, bazı kesimlerin yaptığı gibi, bunun sonucu Atatürk'e yıkmaya kalkışmak yanlış olur.

1938 Ağustosunda bastırılan isyanın lideri Seyid Rıza da Alevilik eylemcisi olarak ortaya çıkmamıştır. Dersim olayı ne denli acı olursa olsun; Alevilerin Mustaıa Kemal'e duydukları sevgiyi yok edememiştir."[114]

Öncelikle şu "Cumhuriyet kurulduktan sonra Aleviler, ...rahatlama içine girdiler..." belirlemesini ele alalım.

Baştan şunu söyleyelim: Eğer biz Türkiye'li olmasaydık,

114- Rıza Zelyut, *a.g.e.*, sf. 291-292

Zelyut'un yazdıklarına inanmak belki mümkün olabilirdi. Fakat, Türkiye'li olmamızdan dolayı bizim gördüklerimiz, babalarımızın ve dedelerimizin canlı tarih olarak bize anlattıkları Zelyut'u doğrulamıyor. Yani Alevilerin, Cumhuriyet döneminde hiç de rahat bir ortama kavuşmadıklarını ve Osmanlı döneminde var olan baskının değişik kurumlar tarafından ve değişik biçimlerde sürdürüldüğünü ortaya koyuyor. Eğer Zelyut'un kendisi ve ailesi "Cumhuriyet döneminde rahata kavuşmuşsa", o başka. Ama açık söyleyelim ki, buna da ihtimal vermiyoruz.

Alevilerin "Cumhuriyet'le birlikte rahata kavuştuğunu" ileri süren Zelyut ve onunla aynı kulvarda yürüyen diğer Kemalist-devletçi yazarların hiçbiri, bu konuda elle tutulur en ufak somut bir delil ortaya koyamıyorlar. Öyle ya, eğer Kemalist devlet Alevilere bir "rahatlık" getirmişse, bunu sizlerden ziyade ve sizlerden önce, Alevilik'lerinden dolayı devletin baskısı altında yaşayan milyonlarca Alevi görebilirdi. Hal böyle olunca, biz size mi, yoksa yaşayan gerçeklere mi inanalım?

Örneğin; Kemalist devlet Alevilerin varlığını tanımış mı? Alevilerin haklarını yasalarla garanti altına almış mı? Alevilerin kendi varlıklarını sürdürmeleri için kurumlaşmasına ve örgütlenmesine fırsat tanımış mı, izin vermiş mi? Bu sorulara kimse "evet" cevabı veremez.

Cumhuriyet'in Alevilere sempatiyle baktığına "kanıt" olarak, 1919'da Mustafa Kemal'in Hacı Bektaş Dergah'ını ziyaret etmesini gösteriyorlar. Ama bu "kanıt" da çürüktür. Evet, Mustafa Kemal Hacı Bektaş Dergah'ını ziyaret etmiş. Aynı zamanda, halk üzerinde prestij ve etkinliği olan Sünni tarikat mensublarını, imamları-hocaları ve şeyhleri de ziyaret etmiş, destek istemiştir. Bu dönemde Mustafa Kemal'in kitle gücüne ihtiyacı vardır. Dolayısıyla, kendisine destek verebilecek bütün kesimlere gitmiştir. Giderken, onlardan güç almış, ama onlara birşeyler de (haklar) vermiş veya verir görünmüştür. Diğer yandan, 1919-1924 arası merkezi oteritenin olmadığı, yerel güçlerin oteriter etkinliklerinin ağır bastığı ve yaygın olduğu bir geçiş dönemi sözkonusu. İşte, ikincisi esas olmakla beraber, bu iki nedenden dolayı Aleviler (yalnızca Aleviler değil, diğer dini ve siyasal ör-

gütlenmeler -sosyalistleri ve komünistleri hatırlayın-) kısmi bir rahatlama yaşamışlardır. Ama ne zaman ki Kemalist Cumhuriyet ayağına yer etmiş, halkın olduğu gibi Alevilerin de tüm haklarını tırpanlamış ve rahatlama son bulmuştur. Cumhuriyet'in Alevilere getirip-götürdüğü budur.

Dersim İsyanı'na gelince: Bu da paradoksun başka bir biçimi. "Bu katliam, ora halkının Alevi olduğu için değil, aşiret isyanı olduğu için yapılmış", "ama bura halkının Alevi olması nedeniyle, hükümetteki bazı tutucu bakanlar ve subaylar zalimce davranmış","Atatürk'ün bu katliamdan haberi yokmuş, çünkü kendisi hastaymış", falan-filan... Her tarafı eklektizm ve zorlama kokuyor.

Burada bir tarihi çarpıtma vardır. Birincisi; Dersim İsyanı, her şeyden önce Alevi İsyanı'dır. İsyanı bastırırken girişilen katliamda sınır tanımamazlık, ora halkının Alevi olmasının sonucudur. Bu katliamda, Mustafa Kemal'i temize çıkarmak için "hastalığını" bahane göstermek gülünçtür. Hasta olabilir, ama akli dengesi yerinde ve hâlâ "Milli Şef"tir. Dolayısıyla, ondan habersiz iş yapmak, hele de bir isyanı bastırmak ve katliamlara girişmek imkansızdır. Kadın-erkek, yaşlı-genç, çocuk-ihtiyar ayrımı yapılmadan katledilen bu onbinlerce insanın vebalini birkaç bürokrat ve kötü niyetli insana yıkmak ve böylece Mustafa Kemal'i ve onun Şeflik ettiği devleti suçsuz göstermek, ya bilinçsizlikten dolayı Kemalist devletin sınıfsal karekterini anlamamaktır, ya da kasıtlı olarak suçluyu gizlemektir. Aslında ikincisidir. Çünkü, Zelyut; Aleviliği, devletin işlevini, sınıfların varlığını ve sınıf çatışmalarının temelinde ekonomik çıkarların yattığını sözkonusu alıntı yaptığımız kitabında yetersiz olmasına rağmen belirtiyor. Fakat, Mustafa Kemal ve Kemalist devlet sözkonusu olunca bildiklerini "unutuyor".

Aslında, Kemalist hareketin ülkede egemenliğini kurduktan sonra genel olarak halka, özel olarak da Alevi halkına zulmetmeye kalkışmasında şaşılacak bir şey yoktur. Nihayetinde Kemalist hareket, burjuva-feodal ittifaklı ulusalcı bir harekettir. Tüm burjuva-feodal hareketlerin iki temel özelliği vardır: Birincisi, sömürme amacıyla "kendi" halkını ve ikincisi, pazar ama-

cıyla başka ulusları ezmek...Kemalist hareketin yaptığı da budur. Sömürü iktidarını kurmak için halkı kullanmış, iktidar olduktan sonra halkı sömürmüştür.

Kemalist hareket, aynı zamanda koyu bir Türk milliyetçiliğidir. Osmanlı döneminde Türk halkı hem emperyalist güçlerden ve hem de bizzat Osmanlı'nın kendisinden çok çekti: Sömürüldü, baskı gördü, ezildi ve öldü. Osmanlı Devleti, görünümüyle bir Türk devleti olamsına rağmen, gerçeğiyle Türk olmayanların (emperyalistlerin ve kompradorların) devletiydi. Dolayısıyla, "Kurtuluş Savaşı"nda atılan ulusalcı sloganların ve ileri sürülen taleplerin içinde gerici amaçlar taşıyanların yanında ilerici amaçlar taşıyanlar da vardı. Fakat iktidar egmenliği kurulduktan sonra, ilerici olan ne varsa gerilerken gerici olanlar güçlendi.

Ziya Gökalp'ın şu şiiri, Türk burjuvazisinin taleplerini ifade etmek bakımından bir örnektir:

"Bir ülke ki, camiinde Türkçe ezan okunur
Köylü anlar manasını namazdaki duanın
Bir ülke ki, mektebinde Türkçe kur'an okunur
Küçük büyük herkes bilir buyruğunu hudanın
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatının

Bir ülke ki, toprağında başka elin gözü yok
Her ferdinde mefküre bir, lisan, adet, din birdir
Mebusanı temiz, orda Boş olanın yeri yok
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatanın

Bir ülke ki, çarşısında dönen bütün sermaye
Sanatına yol gösteren ilimle fen, Türkündür
Hirfetleri birbirini daima eder himaye
Ey Türkoğlu, işte senin orasıdır vatının "

Türk burjuvazisinin aynı doğrultudaki istemleri, yeni kurulmuş Meclisin 18 Kasım 1920'deki oturumunda İzmir mebusu Mahmut Esat'ın konuşmasında şöyle dile getiriliyor:

"...Belki Osmanlı Mebusan Meclisinde Hıristiyanlar aleyhin-

de söylemek doğru olmazdı. Fakat kendimi eski manada olan Osmanlı Mebusan Meclisinde farzetmiyorum ve memlekette Hıristiyan tabakasının hiçbir hakkı olmadığına inanmış bir adam sıfatı ile söze başlıyorum. Onlar bu memleketin vatandaşlığından istifade etmişlerdir ve nihayette silah çekerek istifade etmişlerdir. Onlar Osmanlı tarihinin nankör çocuklarıdır ve memlekette hiçbir hakları kalmamıştır. Kendi hakkını müdafaa etmek isteyen bu memlekette onlar emperyalizmin casuslarıdır ve vatanın hain çocuklarıdır. Onların bu memlekette işi yoktur, efendiler."[115]

İster (tamamen gericilik olan) egemen ulus milliyetçiliği olsun, ister (ezilmeye karşı çıktığı oranda içeriğinde ilerici ögeleri taşıyan) ezilen ulus milliyetçiliği olsun, milliyetçilik burjuva ideolojisidir. Ezen ulus milliyetçiliği ile ezilen ulus milliyetçiliği arasında tabii ki bir fark var. Ezilen ulus milliyetçiliğinin ezilmişliğe karşı mücadelesi haklıdır. Ama Kemalist harekette de gördük ki, ezilen ulus milliyetçiliği fırsat yakaladığında, başka ulusları ve halkları ezecektir. Çünkü bu, sömürü amacı taşıyan her sınıfın kaçınılmaz olarak varlık nedenidir.

115- Çetin Yetkin, *a.g.e.*, sf. 373

ALEVİLİK VE ULUS AYNI ŞEYLER DEĞİLDİR

Alevilik konusunda karışıklık doğuran diğer bir yön de, Aleviliğin bir ulus-millet olarak algılanmasıdır. Çoğu zaman ki konuşmalarda, özellikle de halk arasında "Alevi milleti" deyimi kullanılır. Eğer "Alevi milleti" dendiğinde "millet" kavramının arapça anlamlarından biri olan "topluluk" anlamında kullanılıyorsa bu farklı tartışılabilir. Fakat tarihi süreç ve gelişmiş toplumlar bakımından yine de yanlıştır. Çünkü, maddi hayatın şekillendirdiği toplumsal ayrışım ile bileşim, tanımlamaların ve kavramların anlamında da değişimlere yol açar.

Alevilik, ortaya çıkışıyla ortaçağda ezilen sınıfların, esas olarak köylülüğün ideolojisidir, dünya görüşü ve felsefesidir. Alevilik bir yoldur. Balkanlar'dan Hindistan'a, Sudan'dan Orta Asya'ya kadar sömürülen ve ezilen yüzmilyonlarca kitlenin elinde bir aydınlık gelecek, bir felsefi dünya görüşü, bir siyasal tavır alış ve bir yaşam biçimidir Alevilik. Alevilik sınıf ayrımı yapar, ulus ayrımı değil. Onlarca ulusun Alevi olması buna dayanır. Aynı zamanda Alevilik, her ulusun doğru olan ve insanlık için değer taşıyan özelliklerini içine alarak daha da zenginleşmiştir. Bu zenginlik, Aleviliğin insan sevgisine, demokrasi anlayışına ve hoşgörüsüne bağlıdır.

Öte yandan; daha uluslar olmadan ve ulusal topluluklar oluşmadan çok önce Alevilik vardı. Bilindiği gibi, ilk uluslaşma süreci 1789'da Fransız Burjuva Demokratik Devrimi'yle Batı'da başladı. Aynı şekilde, ulusun tarihi kapitalist pazar sisteminin kuruluş tarihi ile zamandaştır, çünkü uluslaşma süreci ile burju-

vazinin doğuşu ve gelişme süreci, birbirlerini koşullayan ve birbirlerine bağlı kapitalist sömürünün iki ayrı boyutlarıdır.

Aleviliğin tanımlaması özet olarak böyledir. Peki, ulusun tanımlaması nedir?

"Ulus" ya da Arapça karşılığı "millet" tanımlamasında bugüne kadar ve hâlâ bugün birçok yanlışlar mevcuttur. Heryerde olduğu gibi burada da, sömürünün gözleri kör edici çıkarları kendi yalancı rolünü oynuyor, tarihi gerçeklikler saptırılıyor ve çarpıtılıyor.

Ülkemizdeki gericilerin, "ulus" kavramını açıklarken ileri sürdükleri özellikler şunlardır: "Dil, din, kültür birliği". Bazen de "devlet ve bayrak birliği"ni ekliyorlar. Onlar bu konuda da, bilimsel gerçeklikten uzak, art niyetlerle hareket ediyorlar. Bunun sonucunda Balkan uluslarını, Orta Asya Türklerini ve Kürtleri de "Türk ulusundan" sayarak koyu bir Türk şovenizminde direniyorlar. Oysa ne Balkan, ne Orta Asya halkları ve ne de Kürtler Türk değil, her biri kendi içinde ve kendi başına farklı ulusları oluştururlar. Çünkü bir balkan, bir Orta Asya'lı ve bir Kürt ile bir Anadolu'lu Türk'ün hayalde ve gerçekte yaşadığı kesinlikle birbirinden ayrıdır. Bundan dolayı, her müslüman olanı Türk saymak, her ensesi kalını babasına benzetmek gibi bir şeydir.

Oysa, ulus kavramının bilimsel açıklaması şöyledir:

Ulus: Dil birliği, toprak birliği, iktisadi yaşam birliği ve kültür birliği biçiminde tarihi olarak şekillenmiş istikrarlı bir topluluktur.

Önyargıdan uzak ve bilimsel bir yaklaşım sergilendiğinde, Alevilik ile ulus kavramlarının aynı olmadığı görülecektir. Aleviliğin en orijinali ve moderni Anadolu Aleviliği'dir. Ama genel olarak Alevilik, hiçbir yerde ulusal ideoloji değil, her yerde ve her zaman sömürülen-ezilen halkların ideolojisidir, siyasal tavır alışıdır.

ALEVİLİK İÇİNDE SINIFSAL FARKLILAŞMA GÖRÜLMELİDİR

Yazımızın içinde özellikle, Aleviliğin sınıf mücadelesinin ürünü olduğunu, sınıf mücadelesinde, sömürülen-ezilen halk kitlelerinin idcolojik bakış açısı ve siyasal tavır alışını ifade ettiğini sık sık vurguladık. Bazıları bu sık sık vurgulamayı belki de fazla görebilir ve yadırgayabilirler. Ama bizce, Alevilik ile sınıf mücadelesi arasındaki koşullanmış doğrudan ilişkinin özü kavranmazsa, gerçek Alevilik de kavranamaz. Aynı yaklaşım, bugün Aleviliğin kendi içinde de geçerlidir.

İslamiyet'in ilk ortaya çıkması ve Emevi-Abbasi yayılmacılığının gittiği her yerin yoksul halkı, İslamiyet içinde muhalefet olan Aleviliği benimsemiş, ondan taraf olmuştur. Yüzyıllar sonra yoksul halk Alevilikle, Alevilik yoksul halk ile özdeşleşmişti. Kuşkusuz bu, o dönemde Alevilik içinde sınıf ayrılığının olmadığı ya da sınıf farkı silinmiş bir kitle olduğu anlamına gelmemelidir. Tersine, ilk ortaya çıktığında da Alevilik içinde farklı sınıflar vardı, fakat bu sınıfların tümü, Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı iktidarına karşı mücadelede bir tarihsel ve taktiksel zorunluluk gereği birleşmişlerdi.

Bugün de dünden farklı değildir. Bügünkü Alevi hareketi içinde; işçiler, köylüler, küçük burjuvazi (aydınlar, memurlar), küçük mülk sahipleri ve küçük esnaflar, orta burjuvazi (ulusal burjuvazi) ve bürokratlar vardır. Bu sınıflardan her birinin üretimde ve tüketimde bir diğerinden farklı yeri ve yaşamı vardır. Dolayısıyla unutulmamalıdır ki, bu sınıf ve katmanlardan herkes, Alevilik sorununa kendi üretim ve tüketim alışkanlıklarının şekillendirdiği çıkarları açısından bakacaklardır. Bunlar içinde istisnalar olur, ama bu geneli belirlemez.

Ama her şeye rağmen bugünkü Alevi hareketinin motor gücü ve bel kemiği işçiler, köylüler ve memurlar, yani toplumumuzun en devrimci kesiminden oluşuyor. Bu olumlu ve sevindiricidir. Ama hepsi bu değil, dahası da var.

Bugünkü Alevi hareketinin içinde, orta burjuva düzeyine çıkmış belli sayıda insan var. Bunların varlığı sömürüye dayanıyor ve sömürmeden yaşayamazlar. Dolayısıyla bunlar, Aleviliği sömürüde daha da yükselmenin ve palazlanmanın bir kaldıracı olarak kullanıyorlar. Bunların Aleviciliklerinin bir ucunda mevcut sömürü düzeninin devamı, her yönüyle bir zulüm çarkı gibi işleyen bugünkü devlete bağlılık ve Kemalist Türk milliyetçiliği vardır.

Bir diğer ucunda ise, halk demokrasisine, devrimciliğe, sosyalistliğe ve sınıfsız topluma ve bu idealler için mücadele edenlere, Türk hakim sınıflarının ve devletin gözüyle bakmak vardır. Aslında bu durumda olan biri, sömürüye ve baskıya karşı çıkan herkese aynı düşmanlıkla bakar. Çünkü hayalindeki Alevilik gerçek değil, sahte bir Aleviliktir. Böyleleri için, Hz. Ali'den Pir Sultan'a kadar, sömürüye ve baskıya karşı silah kuşanarak ölümüne mücadele etmek boşunadır. Onların böyle düşünmesi normaldir, çünkü düzenin uydusu ve adamı olmuşlardır. Onların çıkarları, düzenin çıkarlarıyla uyumlu hale gelmiştir. Ama bilinmeli ki, bunlar gerçek Aleviliğe düşmandırlar.

Alevi burjuvazisi, yine kendi gerici amaçlarından dolayı Alevilik ile devrimciliği karşı karşıya getirmeye çalışıyor. Aleviliğin özü sanki devrimcilik değilmiş gibi, siyasetin dışında, devrimci mücadelenin dışında bir "Alevilik" istiyorlar. Yani; dejenere edilmiş, tarihi damarlarından koparılmış, içi boş ve kuru bir "Alevilik" yaratılmak isteniyor. Bu demektir ki, hakim sınıfların ve devletin kabullenecceği bir "Alevilik"i istiyorlar.

Oysa bu, Alevilik değildir. Çünkü Alevilik, tarih boyunca hiçbir zaman sömürücülerin ve devletin icazetine sığınarak ihaneti tercih etmemiştir. Tersine, Alevilik tarihi sömürüye, sömürü düzeninin sürdürücüleri olan hakim sınıflara ve onların devletine karşı başkaldırı ve mücadele tarihidir. Bu gerçeği çarpıtmaya hiç kimsenin hakkı yoktur ve aynı şekilde buna yetecek gücü de yoktur.

ALEVİLİKTE ÖRGÜTLENME VE DEDELİK KURUMU

a) Bazı Yanlışların Görülmesi Gerekir!

Alevilik tarihi, kanla yazılmış bir mücadele tarihidir. İstisnasız, her mücadelenin olduğu yerde örgütlülük de vardır. Dolayısıyla, Alevilik'te örgütlülüğün "olup-olmadığını" değil, "nasıl bir örgütlenme?" olduğunu tartışmak gerekir.

Diğer yandan, Aleviliği sınıf mücadelesinden gelen köklerinden koparark, çarpıtılmış biçimiyle din ve kültür unsurlarıyla açıklamaya çalışan çok sayıda yazarın ve devletin çabalarını herkes görüyor. Sömürücü güdülerle Alevilik efsaneleştirilerek dejenere ediliyor. Amaç, Alevi kitlelerin örgütlenme bilincini karartmaktır. Diyebiliriz ki, ne yazık ki gericilik bunda kazanımlar da sağlamıştır. Gerek Aleviliğin kendi içinde ve gerekse dışında bulunan olumsuz etmenler sonucu, milyonlarca Alevi örgütlenmeden uzak duruyor, örgütlenme ile Aleviliği zıt şeyler olarak görüyor. Sonunda, düzen partilerinden kah birine, kah diğerine akan oy potansiyeli oluyor. Ve bu durum düzenin ömrünü uzatırken, Alevilerin kendi devrimci-demokratik geleneklerinden kopuşuna ve devrimci örgütlerde yer almamasına yol açıyor.

Fakat bu böyledir diye, milyonlarca Alevi kitleyi suçlayamayız ve buna kimsenin hakkı da yoktur. Kitleler öğrendikleri, kavradıkları ve bilince çıkardıkları oranda sınıflar mücadelesinde mücadeleci rollerini oynarlar. Dünya tarihinde bu hep böyle olmuştur, Alevilik için de böyledir.

Peki ama, genel olarak kitleler ve özel olarak da Aleviler toplumsal gerçekleri ve sınıf çelişkilerini kendiliğinden öğrenme, kavrama ve bilince çıkarma olanağına sahip olabilirler mi? Hayır, olamazlar! Sınıflı toplumlarda "önderlik eden" ve "önderlik edilen", ya da "öncü" ve "artçı" olmak üzere iki temel ögenin olduğunu herkes bilir. Eğer "önderilik eden" olmazsa, "önderlik edilen" kendi başına hiçbir şey yapamaz. Örneğin, Alevi Hareketleri'ni alalım: Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hallacı Mansur, Eba Müslüm, Baba İlyas, Baba İshak, Şah Kulu, Baba Zünnun, Bedreddin, Pir Sultan... ve daha bir çok Alevi önderleri olmasaydı, kitleleri duyarlı kılmak ve harekete geçirmek mümkün olabilir miydi? İşte bugünkü sorun da, dünkü gibi önderlik etmede düğümleniyor.

Bugün; devrimci cephede yer alan bunca örgüt ve parti olmasına rağmen, hangi biri -bir kaç bin yılı bırakalım da- bir kaç yüzyıla uzanan tarih eseri ortaya koymuştur? Devrimci güçlerin ileri elemanlarının kaçı kendi tarihinden bilgi sahibidir? Başka ülkelerin tarihi üzerine yapılan araştırmaların (ki bunu yadsımıyoruz, aksine gerekli ve zorunludur da..) yarısı kadar, üzerinde yaşadığımız coğrafyanın ve devrimle kurtulacak bu toplumun tarihi değerlerinin incelenip kristalize edildiği ve senteze vardırıldığı söylenebilir mi? Önderlikler böyle olunca, kitlelerin daha iyi durumda olmasını beklemek budalalık olur.

Devrimci hareketlerin tarih bilgisi, Cumhuriyet dönemiyle sınırlıdır. Fakat, ülkemizin tarihi Cumhuriyet ile başlamıyor. Halklarımızın idcolojik, siyasi, kültürel, geleneksel, dinsel, ahlaksal tarihi çok daha eskidir. Ürünü olduğumuz bu tarihi bilmeyen ne kendini, ne de içinde yaşadığı toplumu bilir. Bu durumuyla, geleceğin adayı olması ne kadar sağlam olabilir? Bu geleneksel tembelliğin ve geriliğin aşılması kendini dayatmıştır. Kitle ve kadro eğitiminin kökleri bu derinliklere inmezse, bütün o muhteşem görüntüler karşı devrimin küçük esintileri karşısında dahi yıkılmaktan kurtulamayacaktır.

b) Dedelik Kurumu Ve Dedeler

Dedelik; Alevilikte temel bir makam, bir önderlik makamıdır. Alevileri örgütleyen, eğitip aydınlatan, yol gösteren ve denetleyen bir kurumdur. Kendi içinde yukarıdan aşağıya doğru, bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlı hiyerarşik örgütlülüğe sahiptir. Her Dede, hem Dede'dir, aynı zamanda hem de Pir'i, Rahber'i ve Mürşid'i olan bir Talip'tir. Dedelik kurumunda yer alan her Dede, mutlaka başka bir Dede'ye Taliptir, başka bir adıyla da Mürid'dir.

Dedelik kurumunda bulunan bireylere "Dede" denir. Her dede; Pirlik, Rahberlik veya Mürşid'lik görevlerinin her birine sahip olacağı gibi, bunlardan ikisine de sahip olabilir. Dede'nin görevi, Dedelik kurumunun üstlendiği Alevilik yolunu (siyasetini) uygulamaktır. Bunlar; eğitim, örgütleme, kültür, sorgulama, çözüm sunma ve çözme, cem bağlama gibi faaliyetlerdir. Bunlar; eğitim, yönetim, denetim ve örgütlenmeden oluşan ve Alevi kitlesinin yaşamını düzenleyen tüm temel davranışları kapsar. Alevilerin, İmam Cafer Buyruğu dışında (ki oda birkaç temel maddeden oluşuyor), yazılı yasaları da yoktur. Fakat, yüzyıllar boyu yenilenerek, zenginleşerek ve gelenekselleşerek güçlenen değerler sistemi, sazlı-sözlü deyişlerle Aleviler de insan sevgisini, hoşgörüyü, paylaşımcılığı ve demokrasiyi bir felsefe ve bir yaşam biçimi olarak şekillendirmiştir.

Alevi Dedeleri, köken olarak üç ana koldan geliyorlar: Ocakzadeler, Çelebiler ve Dedebabalar. Bunlardan birinci kol Ocakzadeler (Seyitler), 12 İmam soyuna dayanır. İkinci kol Çelebiler, soy olarak Hacı Bektaş Veli'ye ve ondan 12 İmam'a dayanıyor. Üçüncü kol Dedebabalık, Hacı Bektaş Veli'den nüfuz almış Hacı Bektaş Veli'nin halifeleri (vekilleri)dirler. Bu ana kollardan her biri, en üstte Dedelik makamına (Postnişin'e) hiyararşik biçimde bağlı olmalarıyla birlikte, kendi içinde alta doğru yayıldıkça çok sayıda alt kollara da sahiptirler.

Ocakzadeler'in Dede Postu'nda Baba Mansur kolundan gelenler oturur. Diğerleri, en üstte buraya bağlıdırlar. Ocakzadeler'in soyağacı yazılı belgelere dökülememiştir. Bunun sebebi

siyasidir. Ocakzadeler'in, Çelebiler'de ve Dedebalar'da olduğu gibi açıktan çalışan tekke ve zaviyeleri ya yoktur, ya da yok denecek kadar azdır. Çünkü, onların çalışmaları illegaldir ve illegallik içinde faaliyetlerini yürütürler.

Çelebiler kolunun soyağacı, Seyit Ali Sultan'dan (1310-1402) babası Hacı Bektaş Veli'ye bağlanır. Aleviliğin legalize olmuş biçimi Bektaşiliğin açık çalışmasından dolayı, yazılı kayıtları vardır. Bu kayıtlara göre, 1271'de vefat eden Hacı Bektaş Veli'den bugüne kadar 29 Dede Postnişinlik yapmıştır.[116]

Dedebalar kolu soya (sülaleye) bağlı olarak değil, hizmete bağlı olarak Hacı Bektaş Veli'ye ulaşır. Bektaşi dergahlarında hizmet verip eğitim gören Bektaşi Dervişleri, belirli bir düzeye geldikten sonra belli bir bölgeye gönderilirlerdi. Bu dervişler, gönderildikleri alanlarda kitleleri eğitip örgütlemeye çekerlerdi. Bu çalışmanın, Aleviliğin-Bektaşiliğin kitleselleşmesine büyük yararı olmuştur. Dedebalar'ın çalışmaları da önemli oranda legal olduğu için, Posta oturanların yazılı kayıtları vadır. Bunlara göre, Hacı Bektaş'tan sonra posta oturanların sayısı, son Dedebaba ile birlikte 30'dur.[117]

İki Bektaşi-Alevi kolu olan Çelebiler ile Dedebabalar arasında bir çelişki hâlâ çözülmüş değil: "Hacı Bektaş Veli'yi kim temsil ediyor? Postnişinlik kimin hakkı?" biçiminde devam ediyor.

Dedebabalar'a göre, "Hacı Bektaş Veli mücerreddir (evlenmemiş). İdris Hoca'nın kızı Fatma Nuriye (Kadıncık Ana) Hacı Bektaş Veli'ye hizmet etmiş, bu hizmet karşılığında Hacı Bektaş'ın nefesini (duasını) almış ve manevi kızı olmuştur. Ondan doğan çocuklar, Pir'in (Hacı Bektaş Veli) nefes evlatlarıdır. Pir'in ölümünden sonra, yerine Hızır Bali'den başlamak üzere hizmet dervişleri (Dedebabalar) geçmiştir. Pir'i temsil hakkı bunlara aittir."

Çelebilerle Dedebabalar arasındaki bu çelişmede, Çelebiler'in haklı olduğunu söylemeliyiz. Çünkü, felsefesi ve yaşamıyla Hacı Bektaş Veli mücerredliği savunan sufilerle hiçbir şekil-

116- Celalettin Ulusoy, *Hünkar Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşi Yolu*, sf. 83

117- Bedri Noyan, *Bektaşilik-Alevilik Nedir?*, sf. 44

de bağdaşmadığı açıktır. Hacı Bektaş Veli, bir toplum bilimcidir. Dedebabalar'ın yaptığı gibi bir bilim adamını Sufilerle birleştirerek efsanelerle açıklamaya kalkışmak, tek kelimeyle abestir. Hele de bunu "Post kavgası"na dönüştürmek daha da beterdir.

Kaldı ki, Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelip gelmemek, insanı ne yüceltmeli, ne de küçültmelidir. Biliniyor ki, Hacı Bektaş Veli şu sözleri benimsedi: "Belimden düşen değil, yolumu süren evladımdır." Örneğin bugün Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelmiş olan Ulusoylar'ı ele alalım. Bunlar Cumhuriyetle birlikte devletleştirilen herhangi bir müesese gibi Aleviliği de Türkleştirip devletleştirdiler. Bize göre bunlar, "belden düşen, ama yolu sürmeyen evlatlar"dır.

c) Dedelik Kurumu ve Hakkula

Her örgütlenme gibi, Alevi örgütlenmesinin de maddi ve parasal ihtiyaçları olacağı anlaşılır bir şeydir. Alevi örgütlenmesi, bu maddi ihtiyaçlarını halkın "gönlünden ne koparsa" verdiği gönüllü desteğiyle karşılar. Bu bir vergi, aidat, vb. gibi miktarı belirlenmiş bir değer değil, tekrar edelim ki tamamen gönüllülüğe dayanır ve yılda bir kereye mahsustur.

Bu işlerlik nasıl olur?

Dede olsun talip olsun her Alevi, mutlaka bir Dede'ye bağlıdır; bir Pir'e, Münşid'e ve Rahber'e sahiptir. Pir (en büyük makamdır) ile Rahber her yıl, Mürşid ise üç yılda bir talibi ziyaret eder. Bu ziyaretlerde Cem'ler bağlanır, eğitim ve kültür faaliyetleri yürütülür, küskünler ve dargınlar barıştırılır, Talib'ler arasında en küçüğünden en büyüğüne kadar sorunlar, halk mahkemesi kurularak çözülür.

Dede ayrılmadan önce her Talip, gücünün yettiği ve gönlünden geldiği kadarıyla Dede'ye (değişik yerlerde değişik isim alan) "çıraklık", "çerağ akçesi" ya da "hakkula" adı ile para veya eşya verir. Dede'nin, Talibin verdiğine itiraz etmeye hakkı yoktur. Hatta, eğer Talibi yoksul ise ve bundan dolayı Dede'ye bir şey verecek gücü yoksa, vicdan azabı çekmesin ve üzüntü duymasın diye avucuna tuz alarak Dede'den duasını alır. İşlerlik, kısaca budur.

Bu işlerliğe, yani Talib'in Dede'ye, Dede'nin yaptığı hizmek karşılığı verdiği "hakkula"ya "sömürü" damgasını vuranların hayli yaygın olduğunu belirtelim. Genellikle dilde dolaşmasına rağmen, bazen yazına da yansıyor. Söylenen şudur: "Dedeler Talibler'i sömürüyor".

Öncelikle şunu söyleyelim ki, böyle düşünen ve söyleyenler genel olarak sınıflar mücadelesinden ve sömürüden, özel olarak da Alevilikten bihaberdirler. Böyleleri "sömürü" kavramını duymuşlar ya, nerede bir elden diğerine, ya da bazı ellerden başka ellere bir değer geçiyorsa, buna hemen "sömürü" damgasını basıyorlar. Üzücü ve acı olan, bu ithamların gericiliğin ağzından çıkması değil, kendilerine "ilerici" diyenlerin ağzından çıkmasıdır.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, böyle düşünenlerin zaafı, metaryalist tarih bilgilerinin yetersizliğinden kaynaklanıyor. Bundan dolayıdır ki, Aleviliği ortaçağ sınıf mücadelesinin alternatifi ve devrimci ayağı olduğunu görmüyorlar. Sınıf mücadelesini, devrimciliği ve kısaca, tarihi kendilerinden, ya da en fazla bir kaç on yıldan başlatıyorlar. Sonuçta, tarihi değerleri sahiplenmedikleri ve hovardaca redettikleri için, kendileri de bir adım ilerlerken iki adım geriliyorlar.

Oysa, Aleviliğin özü nasıl ki sömürüye ve baskıya karşı tavır alışa dayanıyorsa, bu siyasetin örgütlenmesi de "Dedelik-Taliblik" örgütlenmesine dayanıyor. Dede Talip'siz, Talip Dede'siz düşünülemez. Çünkü ikisi birbirlerinin koşullarıdırlar. Bunlardan biri olmasaydı diğeri de olamazdı.

O halde sözkonusu Dedeler olduğuna göre, Dedeler olmasaydı Alevilik olur muydu? Dedeliği rededenin Aleviliği reddetmesi gerekmez mi? Ya da, Aleviliği Dede'siz düşünmek mümkün mü? Bilinmeli ki, eğer Alevilik bugüne taşınmışsa önder olduklarından ve önderlik yaptıklarından dolayı bunun belirleyici ve tayin edici rolü Dedeler'e aittir. O Dedeler ki, baş koydular, öldüler-öldürüldüler, ama ideolojilerinden ve ilkelerinden taviz vermediler. Hz. Hüseyin, Mansur, İlyas, İshak, Bedreddin, Zünnun, Pir Sultan ve daha niceleri bu Dedeler'dendi.

Geçmeden şunu da söyleyelim: En basit tanımıyla, sömürü;

emek harcamadan halkın yarattığı değerlere el koymaktır. Yani, kendisi emek harcamadan başkalarının somut ya da soyut emeğini sömürmektir. Peki, Dedeler böyle mi yaptılar? Onların Alevi kitlelere ideolojik, siyasi, örgütsel, kültürel, vb. yönde yaptıkları önderlik, yürüttükleri faaliyetler emek hizmetine dayanmıyor mu? Bunu başka türlü izah etmek mümkün mü?

Ama her siyasi harekette olduğu gibi, Dedelik kurumunda da ve tek tek Dedelerde de hatalar, eksiklikler veya yozlaşmış şahıslar çıktığında, bunu bütüne mal edip toptan inkara varmaya kimsenin hakkı yoktur.

d) Alevilikte Hak ve Yargı

Alevilik, Dedelik kurumuyla özellikle suç-ceza-yargı-eğitim-kültür-örgütlenme alanında yürüttüğü faaliyetler sonucu, esas anlamda merkezi devletten bağımsız yaşamıştır. Alevilik açısından ister Selçuklu'da, ister Osmanlı ve Cumhuriyet'te olsun, devlet, halkın çıkarına değil, sömürücü egemen sınıfların çıkarına işleyen bir baskı gücü olduğu için güvenilir değildir. Devlete güven duyulmaz. Bundan dolayı, devlet dışında ve kendi içinde yaşama, kendi kendini yönetme amacı güdülmüştür.

İstisnaları bir yana bırakırsak, Aleviler devlet kapısını tanımazlardı. Kırsal alanda bu tamamen böyleydi. Mecburiyet olmadığı sürece, şehirlerde de böyleydi. Çünkü Aleviler, kendi tarihsel tecrübelerinden hareketle devletin "hak dağıtıcı" değil, gaspedici olduğunu görmüşlerdir. Dolayısıyla, tüm sorunlarını Dedelik-Taliblik örgütlülüğü içinde çözmeyi yeğ tuttular.

Aleviler arasında sorunlar çıktığında, yılda bir kere gelen Pir, Rahber ve Mürşid'i bekler, tüm sorunlarını onların yargılamalarıyla çözerler. Sorunlar aciliyet kazandığı zaman, yılda bir Dede'nin gelişi beklenmeden özel olarak çağırılırlar. Bu çağrı sonucu gelen Dede, o köy veya şehirde bulunup da sevilip-sayılan ve tecrübesi olanlardan bir yargı heyeti toplar. Bu heyetin yapacağı toplantıya sorunlu olanlar (davalı-davacı) da çağrılır. Yargılama böyle başlar. Kararlar, heyet üyelerinin vardığı genel eğilim ve ortak kanılar üzerine alınır.

Alevilikte yargının amacı, birinci olarak haklının hakkını geri almak ve haklıyı ortaya çıkarmaktır. İkinci olarak ise, hata yapanı ve suç işleyeni yanlışlarından arındırarak topluma kazandırmaktır. Dolayısıyla yargılama yeri, aynı zamanda eleştiri-özeleştiri yeridir; arınma, temizlenme ve gerçeği bulma eylemidir.

Alevilikte de suç oranına göre ceza yöntemleri vardır. Fakat, ölüm cezası yoktur. Çünkü, Alevi felsefesinde ceza "öç alma" değil, düzeltme aracıdır. Halk içindeki çelişkileri çözmenin amacı budur. Bunda, Aleviliğin hiçbir şart altında ölüm cezasından yana olmadıkları anlamı çıkmasın. Alevilik, halk ile halk düşmanları arasında ayrım yapar. Halk için eleştiri-özeleştiriyi benimserken, halk düşmanları için, -eğer başka yolu kalmamışsa- ölüm cezasını uygular. Tarih boyunca Alevi isyanları buna örnektir.

Alevilikte en ağır ceza, "teşhir-tecrit" cezasıdır. Bu cezayı alanlara "düşkün" denir. Böyle bir durumda, ceza almış kişi ile komşu ve çevre arasında tüm komşuluk ve insani ilişkiler kesilir. Hatta selam verilmez, selamı alınmaz. Dayanışmaya girmek, yardım etmek kesinlikle yasaktır. Buna uymayanlar, yani "düşkün"e yardım edenler de, yapılan ikazlara uymadıkları taktirde aynı şekilde cezalandırılırlar. Teşhir-tecrit cezası almış kişi, ceza olarak konulmuş süre içinde düzelip yanlışından arınmışsa, kitle içinde yeniden yargılanıp özeleştirisi alınır. Buna "düşkünlüğü kaldırma" denir. Ancak bundan sonradır ki, suç işlemiş kişi yeniden Alevi toplumunun bir ferdi sayılabilir.

Yine Alevilikte, suçun kendisi somut olduğu için ceza da somuttur. Başka inanç sistemlerinde olduğu gibi, "öbür dünyaya" havale edilmiyor. Yani, bu anlamıyla da son derece çağdaş bir özelliğe sahiptir. Çünkü, haklıyı ortaya çıkarmak ya da hak almak, aynı zamanda başkalarının haklarına saygı göstermek için toplumda örnek bir ahlak ve eğitim aracı olarak da görülür.

e) Alevilikte Cem Törenleri

Alevilikte; eğitimin yapıldığı, kültürün sergilendiği, "kendini bulma" diyebileceğimiz herkesin özünü ortaya koyduğu ve

dostluğun, dayanışmanın sevgi ile kucaklaştığı yer Cem törenleridir. Cem törenlerine cins olarak kadın ve erkek, kuşak olarak çocuk ve yaşlı herkes katılır. Bazı durumlarda, sadece Cem töreninin ahengi bozulmasın diye çocuklar ayrı bir yere toplanırsa da, kadınlarla erkekler için böyle bir ayırım ya da usul sözkonusu değil. Her kadın eşinin yanına oturabileceği gibi, bir arkadaşının yanına da oturabilir. Bu, Aleviliğin kadına eşitlik ilkesiyle bakışının bir örneğidir.

Alevi Cem törenlerinin esası iki çeşittir. Bunlar, genel Cem töreni (dedeler geldiğinde her zaman yapılabilen cemdir) ve Görgü Cemi'dir.

Genel Cem Töreni;

Bu Cem töreni, yılda bir Dede geldiğinde yapılır. Dedesi gelen ev, Cem törenine diğer Alevi komşu ve çevresini davet eder. Her Alevi, Dedeleri geldiğinde düzenlenen Cem törenlerine davet edildiğinde, zorunlu olarak değil, kendisi isterse katılabilir.

İster Türk, ister Kürt, Arap ve diğer müslüman Alevilerde olsun, Cem'de yapılan konuşmalar, edilen dualar, söylenen deyişler Türkçe'dir. Kadınlı-erkekli cemde haksızlıklar kınanır, doğrular övülür, cem bittikten sonra, kitle huzurunda kollektif tartışma ile herkes içini yenileyerek evine gider. Ceme gelenler arasında küskünlükler, düşmanlıklar giderilir ve böylece, içten bir huzur içinde bitirilir, barış ve dostluk havası sarar her tarafı.

Görgü Cemi;

Görgü Cemi, yılda bir yapılır. Görgü cemi, tamamen bir ideolojik düzeltme eylemidir. Adından anlaşılacağı gibi, "Görgü Cemi"nde kişi her yönüyle görülüyor. Doğrusuyla-yanlışıyla, olumsuzluklarıyla-olumluluklarıyla, görülenler kendilerini ortaya koymak zorundadırlar. Eleştiri-özeleştirinin en samimi yapıldığı ve en doruğa çıktığı yer burasıdır. Tüm bencillikler, kötü niyetler, nefretler ve kırgınlıklar terk edilerek, eşitlik, dostluk, sevgi ve insanlık bilinci göğe yükselir. İnsanın yeniden doğduğu andır o an....

Görgü Cemi'nde yöneten Dede'dir. Görülenler ise, müsahip

olan iki erkek ve bunların eşleridir. Yani, iki erkek iki kadındır. Müsahipler, görülmeden önce bütün komşularını ve ilişkide oldukları çevrelerini tek tek gezerek helallık alırlar: Haksızlık yaptıklarından özür dilerler, maddi ziyan vermişlerse karşılığını vermeyi önererek barışırlar. Sorun burada çözülmezse, Görgü Cemi'ne getirilir.

Görgü Cemi'nde bütün kitle oradadır. Erkek ve kadın, müsahipler Dede ve kitle kaşısında ayakta durarak Mansur'un Darı'na dururlar. Burada sorgulama başlar. Dede bildiği yönleriyle müsahipleri sorgular. "Kişiyi en iyi tanıyan, ilişkide olduğu komşu ve çevresidir" anlayışıyla, orada bulunan kitleden müsahipleri sorar. Kitle içinde davacı olanlar varsa, sorunu açar ve talebini de sunar. Müsahipler özür dileyerek veya maddi karşılığını ödeyerek helallık almaya mecbur edilir. Herkes rızalık verdikten sonra, Cem töreni başlar ve deyiş, semah, ibadet, dua ve sohbetlerle biter. Alevilikte ki Cem törenleri birbirlerinden farklılıklar gösteriyor. Bunun sebebi de şudur: Devlet baskısı sonucu gizlenmek zorunda kalmış Alevilik, merkezi bir örgütlülük ve hiyarerşi kuramamış, birbirinden kopuk ve dağınık yaşamıştır. Bu kopuk ve yerel yaşam ve örgütlülük, her yörede farklı bir Cem töreni ortaya çıkarmıştır. Fakat tüm farklılıklar öze ilişkin değil biçime ilişkindir. Cemler'in temel işlevi ve anlamı her yerde aynıdır.

f) Alevilikte Musahiplik

Alevilikte, Dedelik-Taliblik kurumundan sonra örgütlenmenin en önemli kurumu musahipliktir. Müsahip, can yoldaşı demektir, tek vucut olmaktır. Şeyh Bedreddin'in dediği gibi, "yarın yanağından gayrı" her şey eşit ve ortaktır musahiplikte. Musahibin malı musahibinindir, zengin olan yoksul olanla paylaşmak zorundadır. Musahip musahibini incitmez, biri diğerine hor bakamaz, diğeri hakkında kötü düşünemez, davranamaz. Onlar birlikte güler, birlikte ağlarlar; biri diğeri için serini bile vermekten çekinmez. Çünkü musahip olan, bencilliği, egoizmi yenmiş, başkasına haksızlık yapmayan, başkasını sömürmeyen, ama kendisine ve muhasibine karşı haksızlık yapıldığı zaman

sessiz kalmayan demektir. Kısaca, musahiplik zor, ama sorumlulukları yerine getirildiği zaman zor olduğu kadar da şereflidir.

Musahipliğin temeli dayanışmaya ve paylaşımcılığa dayanır. Bu sömürü ve baskı dünyasında yalnız olan herkes ezilmeye mahkumdur. Güç, birlikten doğar. Musahiplik, birleşmenin ve birliğin yaygın ve küçük bir birimidir. Gerek haksızlığa karşı mücadelede olsun ve gerekse doğal yaşamda olsun, her zaman insanların birbirlerine ihtiyaçları vardır. İşte musahiplik, bir insanın diğer birine duyduğu ihtiyacın bir sonucudur.

Musahiplik, insan olma sorumluluğunu yüklenmenin ürünüdür. Kendisi dışında başkalarını düşünmenin, bireyciliği ve bireysel yaşamı reddedip kollektivizmi ve kollektif yaşamı uygulamanın ve öğrenmenin felsefesidir. Bir Alevi deyimine göre, "musahip musahibini ateşten geri alır". Ne kadar da doğru!.. İnsanı yanlışa düşmeden geri alan yine insandır.

Musahiplik gençlik çağında başlar. Her genç erkek mutlaka musahip tutar. Kadınlar evlenmeden musahip olamaz, tutamazlar. Bu anlayış, Aleviliğin kadın-erkek eşitliği prensibine terstir. Fakat nedenleri de bilinmez. Şöyle bir yorum, sanırız bizi bir noktaya getirebilir: Sınıflı toplumlarda, sömürüyü, baskıyı, zulmü, katliamları uygulayan, savaşlar çıkaran cins olarak hep erkekler olmuştur. Bundan dolayı, belki de, sınıf egemenliğini cins egemenliğiyle birlikte tekelinde tutan erkekleri "ıslah" etmek amaçlanmıştır. Bununla birlikte, erkek egemenliğinin Alevilikte izleri olmadığını söylemek de, elbette ki yanlış olur.

BUGÜNKÜ ALEVİ HAREKETİ'NİN SINIFSAL KARAKTERİ VE SİYASAL NİTELİĞİ NEDİR?

Bugün bu soruya doğru cevap vermek, Alevilik tarihine doğru cevap vermeye bağlıdır ve bundan dolayı da önemlidir. Alevilik sorununu incelemenin gerekliliğini vurgularken, dikkat çektiğimiz diğer yön de burasıdır. Eğer bu gerçekçi bir analize oturtulmazsa, kitle siyasetinden kopularak yanlış bir sonuca varılır. Bu yanlışlık soucudur ki, bugünkü meşru ve kendiliğinden bir gelişme olan Alevi örgütlenmesine örneğin; tepeden bakan, önem vermeyen ve hatta "devlet örgütlüyor" türünden halktan, gerçeklerden ve bu anlamda da siyasal yaşamdan uzak bir dizi iddia ve suçlama ortalıkta dolaşıyor. Bunların hiçbiri doğru değildir. Ne bugünkü Alevi örgütlenmesine tepeden bakmaya, ne önem vermeyip küçümsemeye ve ne de "devlet örgütlüyor" gibisinden suçlamaya kimsenin hakkı yoktur. Hele de devrimcilerin bunları demeye hiç hakları yok, çünkü devrimcilik sorumluluk taşımak demektir. Oysa bu türden iddiaların sorumluluk taşıyan hiçbir yanı yoktur.

Bilinmeli ki, sınıf mücadelesi siyasal boşluk tanımaz. Bugünkü Alevi örgütlenmesi, 1970'li yıllarla başlayan ve 1980 12 Eylül Cuntası'yla derinleşen siyasal boşluğun bir ürünü ve sonucudur. '70'li yılların kamaşasasından ve '80'li yılların yenilgi ve dağınıklılığından, güvensizliklerinden arayış içine giren ilerici kitleler kendilerini koruma gereği duyarak örgütlendiler. Devlet

bütün tarihi boyunca Sünni ideolojiyi benimseyip geliştirdi. Hatta bugün, bütün düzen partileri Sünniliğe endekslenerek cami, Kuran kursları ve İmam Hatip Okulları açmakla yarışa girmişlerdir. İşte, Alevi örgütlenmesinin nedenleri bu koşullarda aranmalı. Eğer bugün demokrat kitleler devrimci saflarda yer almamışsa, bu "kabahat" kitlelerin değil devrimci örgütlerin defterine yazılmalıdır. Çünkü, devrimcilerin yanında saf tutmak, ideolojik-siyasi iknaya ve gönüllü seçime bağlıdır. Eğer kitleleri ikna edememiş, güveni kazanamamış veya sarsılan güveni onaramamışsak, onların gelip kendiliğinden devrimci saflarda yer almasını hangi ütopyacı bekleyebilir? Devrimcilerin görevini kitlelere yüklemek kimin hakkı olabilir?

Kitlelerin kendiliğinden bugünkü Alevi örgütleri türünden demokratik mevzilerde örgütlenmesine karşı çıkan veya ondan korkanın mantığı tartışma konusudur. Alevi örgütleri içinde, gencinden ihtiyarına kadar yüzbinlerce insan yer alıyor ve bu yüzbinler milyonları etkiliyor. Burada şu ortaya çıkıyor:

Birincisi; bu kitle, eksiklikleri de olsa ileri sürdükleri talepler demokratik devrimin görevleri içinde yer alıyor, böylece de sınıf mücadelesini ilerletiyor. Bunlar, örgütlenme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü, gösteri ve yürüyüş özgürlüğü gibi demokratik istemlerken, din devletine karşı, Kuran kurslarının ve İmam Hatip Okulları sayılarının artırılmasına, buralardan devlet bürokrasisine kadro aktarılmasına, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın varlığına, gerici ve faşist örgütlenmelere, baskı ve işkencelere karşı çıkıyorlar. Bu taleplerin ve karşı çıkmaların tümü ilerici ve demokratik niteliktedir.

İkincisi; Alevi örgütlenmelerinin siyasal platformları elbekteki birçok eksiği içinde barındırmaktadır. Bu doğaldır da... Kendiliğinden bir hareket olmasıyla ve daha çok yeni olmasıyla şimdiki örgütlenmeden daha ileri şeyler -ama şu aşamada- beklenemez. Bu taleplerin ilerletilip daha siyasal bir platforma çekilmesi için bilinçli bir devrimci önderliğe ihtiyaç vadır. Peki bu nasıl yapılacaktır? Dışarıda durup ilgisiz kalmakla mı, ya da uzaktan gazel okumakla mı? Hayır! Ancak içine girmekle, bilincli ve sabırlı bir örgütlü faaliyet yürütmekle, kitlelerin beğenisini kazanarak ikna etmekle olur.

Üçüncüsü; devrimciler balık, kitleler deniz olacaksa, Alevi örgütlenmesi kocaman bir denizdir. Bu deniz, kendiliğinden oluşmuş, devrim için bir olanak sağlıyor. Yüzbinlerce insan, belki de ilk defa örgütlenmeyi ve örgüt disiplini edinerek kendini tanıyor. İnsan olduğunu ve insanın ancak birlik olduğu, örgütlendiği zamandır ki güç haline geldiğini kendi siyasal deneyinden öğreniyor.

Bugün Alevi örgütlenmesinin sınıf karakteri, çıkarı devrimde olan halk sınıf ve katmanlarının sınıf karakteridir. Bu sınıf ve katmanlar; işçiler, memurlar, aydınlar, sanatçılar, esnaflar ve köylülerdir. Karşı devrimci sınıflardan hiçbiri, bugünkü Alevi hareketi içinde yer almıyor ve yer verilmiyor. Buradan ötürü Alevi hareketinin önderliğini yürüten sınıfların doğal siyaseti, faşizme ve emperyalizme karşı mücadele toprağında yeşeriyor ve bu niteliğini bugün de koruyor.

Kısaca; Alevi hareketinin siyasal içeriği anti-faşist, anti-emperyalist çerçevededir. Bu çeçevenin genişlemesi ve daha oturaklı bir siyasete gelmesi, birincisi mücadeleye, ikincisi ise sürece bağlıdır. Her şeyden önce, devletin baskıcı niteliği ve mevcut şartlar, Alevi hareketini de her geçen gün ileri siyasal hedeflere itecektir. Böylece de, yakın gelecekte Alevi hareketi yeni önderleriyle daha yalın mücadeleye girecektir.

Şunu da bilmek gerekiyor: Bugünkü Alevi hareketi; gericiliğin özellikle şehirlerde yoğunlaşmasından devlete güvensizlikten, can güvenliğinin olmamasından ve var olan devrimci politik boşluktan dolayı demokratik tarzda kitle örgütlerinden oluşuyor. Örgütlenmenin bu en alt ve basit biçimi, yüzbinlerce kitleyi içine çekmeyi ve milyonların desteğini almayı başarmıştır. Fakat böyle bir örgütlenme ile yetinilemeyeceği, bu nitelikte örgütlenmenin yaygınlaştırılması hâlâ gerekliyse de politik iktidarı almanın araçları yaratılmadığı zaman gelişme fırsatlarını bulamayacağı ve tersine, şimdi bulunulan seviyeden de geriye gidileceği açıktır. Nihayet politik örgüt ihtiyacının kendisini her yönlü hisettirdiğini, Alevi kitlenin içten ya da açıktan eğilimlerinden sezmek mümkündür. Elbette ki bu arayış özellikle Sivas, Gazi'deki katliamlarla ve yılların öğretici pratik gelişmelerinin

itici etkisiyle mevcut düzenden ve düzeni temsilen var olan bütün partilerden kopuşun bir göstergesidir. Bu kopuşun doğru bir politik yoğunlukta birikmesi ise, Aleviliğin, daha doğrusu ülkemiz toplumsal tarihinin devrimci özünün kavranmasına ulus, din ve mezhep farkı ne olursa olsun, emeğin ideolojik egemenliğinin şekillendirdiği politik bir programda tüm emekçileri birleştirilmesine bağlıdır.

Son beş-on yıllık sürede Alevilikle ilgili sayısız kitap yayınlandı. Ne yazık ki, bazı istisnalar dışında bu dökümanların ağırlıklı bölümü Alevilik Nedir sorusuna cevap olabilecek nitelikte değildir. Çünkü bu konuda yazıp konuşanlar, sorunun temelinde ekonomik çatışmaların, daha açık deyimiyle de (bu yazarların pek hoşlanmadığı) sınıflar mücadelesinin yattığını görmek istemediler. Ali, Hüseyin, Hallac, Nesimi, Şah Kulu, Bedreddin, Pir Sultan ve daha nicelerine methiyeler diziyorlar, ama onların yaşadıkları dönemi kabul etmeyip daha ileri bir toplum özlemi duyduklarını ve bunun için mücadele ettiklerini gözden ırak tutarak, sınıf ayrımı yapmadan herkesin kabul edebileceği soyut ve kimseye batmayan dikensiz bir "Alevilik" ortaya çıkarıyorlar. Bu yayğın, olumsuz şekillenmeyi reddetmek amacıyla bir taslak sunuyoruz.

ISBN 975-7814-44-X

